

**Berdi Kerbabayev'in "Capbaklar"
Adlı Uzun Hikâyesi Üzerine Dil İncelemesi
(İnceleme-Metin-Aktarım)**

Serap ÇALIKUŞU

Yüksek Lisans Tezi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı

Dr. Öğretim Üyesi Sinan DİNÇ

2020

Her Hakkı Saklıdır.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
ANA BİLİM DALI

Serap ÇALIKUŞU

**Berdi Kerbabayev'in "Capbaklar" Adlı Uzun Hikâyesi Üzerine Dil
İncelemesi**

(İnceleme-Metin-Aktarım)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Dr. Öğretim Üyesi Sinan DİNÇ

ERZURUM-2020

TEZ BEYAN BİLDİRİMİ

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esasları'nın ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum **"Berdi Kerbabayev'in 'Capbaklar' Adlı Uzun Hikâyesi Üzerine Dil İncelemesi (İnceleme-Metin-Aktarım)"** adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Tezimin Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin düzenlenmesini ve erişime açılmasını düzenleyen 5. maddesinin 1. fıkrasına göre [Ulusal Tez Merkezi, enstitü ve fakülteler tarafından Tez Otomasyon Sistemine yüklenen tezlerin bibliyografik bilgilerini kontrol eder, kataloglama kurallarına göre düzenler, konu başlıklarını belirler ve tam metin olarak internet üzerinden erişime açar.] **basılı ve elektronik kopyalarına erişim izni verdiğimi onaylarım.**

İSTİSNAİ DURUMLAR*

Patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle (2 Yıl)

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 1. fıkrasına göre teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle teze erişim, Enstitümüz Yönetim Kurulunun .../.../.... tarih ve sayılı kararı ile 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

Yeni Teknik, Materyal ve Metotların Varlığı (6 ay)

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 2. fıkrasına göre tezde yeni teknik, materyal ve metotlar kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içerdiği için tez danışmanının önerisi ve ana bilim dalının uygun görüşü üzerine Enstitümüz Yönetim Kurulunun .../.../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

Ulusal Çıkar ve Güvenlik Durumu (Gizlilik Dereceli Çalışmalar)

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin gizlilik dereceli tezler bahsini düzenleyen 7. maddesinin 1. fıkrasına göre bu teze erişim, ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendirdiği için Enstitümüzün uygun görüşü üzerine Üniversitemiz Yönetim Kurulunun .../.../.... tarih ve sayılı kararı ile Üniversitemiz Yönetim Kurulu aksi karar verinceye kadar engellenmiştir.

07.02.2020

Serap ÇALIKUŞU

* İstisnai durumlar danışmanın yazılı başvurusu ve Enstitü / Üniversite Yönetim Kurulunun onayı ile kabul edilir.

TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Sinan DİNÇ danışmanlığında Serap ÇALIKUŞU tarafından hazırlanan “Berdi Kerbabayev’in ‘Capbaklar’ Adlı Uzun Hikâyesi Üzerine Dil İncelemesi (İnceleme-Metin-Aktarım)” başlıklı bu çalışma aşağıdaki jüri tarafından Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 7.02.2020

Jüri Başkanı Sinan DİNÇ Dr. Öğr. Üyesi
(Ad-Soyad-Unvan) *Atatürk Üniversitesi*

Jüri Üyesi Nursan ILDIRI Dr. Öğr. Üyesi
(Ad-Soyad-Unvan) *Atatürk Üniversitesi*

Jüri Üyesi Uğur UZUNKAYA Dr. Öğr. Üyesi
(Ad-Soyad-Unvan) *Erzurum Teknik Üniversitesi*

Jüri Üyesi
(Ad-Soyad-Unvan) Üniversitesi

Jüri Üyesi
(Ad-Soyad-Unvan) Üniversitesi

Kabul / Ret – İmza

Kabul

Kabul

Kabul

Bu tezin *Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği*'nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

Prof. Dr. Rifat KÜTÜK
Enstitü Müdürü

Rifat Kütük

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMA VE İŞARETLER	IX
TÜRKMEN ALFABESİ	X
ÖN SÖZ	XI
GİRİŞ	1
Türkmen Türkçesi.....	1
Türkmen Latin Alfabesi.....	1
Berdi Kerbabayev’in Edebî Hayatı.....	1
Capbaklar.....	3
BİRİNCİ BÖLÜM	5
1. ŞEKİL BİLGİSİ.....	5
1.1. Sözcük Türetimi.....	5
1.1.1. Addan Ad Türetimi.....	5
1.1.1.1. +cA	5
1.1.1.2 +cagaz.....	5
1.1.1.3. +cAk	6
1.1.1.4. +cIk / +cUk.....	6
1.1.1.5. +çA	6
1.1.1.6. +çI.....	7
1.1.1.7. +çIik / +çUIk	7
1.1.1.8. +daş.....	8
1.1.1.9. +dI.....	8
1.1.1.10. +hor.....	9
1.1.1.11. +IAk	9
1.1.1.12. +IAyIn.....	9
1.1.1.13. +II / +IU	9
1.1.1.14. +Iik / +IUk	11
1.1.1.15. +mIik	12
1.1.1.16. +ncI.....	12
1.1.1.17. +rak / +räk	13
1.1.1.18. +sA.....	13

1.1.1.19. +sI.....	13
1.1.1.20. +sIz / +sUz.....	13
1.1.2. Addan Fiil Türetimi	14
1.1.2.1. +A-.....	14
1.1.2.2. +Al-.....	15
1.1.2.3. +Ar-	15
1.1.2.4. +cAr-.....	16
1.1.2.5. +cIrA-	16
1.1.2.6. +dA-.....	16
1.1.2.7. +gA-.....	17
1.1.2.8. +gAr-	17
1.1.2.9. +(I)k-.....	17
1.1.2.10. +IldA-	17
1.1.2.11. +In-	18
1.1.2.12. +IrdA- / +UrdA-	18
1.1.2.13. +KIr- / +KUr-	19
1.1.2.14. +l-.....	20
1.1.2.15. +lA-.....	20
1.1.2.16. +lAn-.....	20
1.1.2.17. +lAş-	21
1.1.2.18. +rA-	21
1.1.2.19. +(I)rgA- /+(U)rgA-.....	22
1.1.2.20. +sIrA-.....	22
1.1.3. Fiilden Ad Türetimi	22
1.1.3.1. -A	22
1.1.3.2. -AC	23
1.1.3.3. -AgAn	23
1.1.3.4. -Ak	23
1.1.3.5. -(A)lgA.....	24
1.1.3.6. -cA	24
1.1.3.7. -cAñ.....	24
1.1.3.8. -ç	24
1.1.3.9. -dAcI.....	24
1.1.3.10. -g.....	25
1.1.3.11. -gA	25

1.1.3.12. -gI.....	25
1.1.3.13. -gIn / -gUn.....	25
1.1.3.14. -gIr / -gUr.....	26
1.1.3.15. -k.....	26
1.1.3.16. -(I)m / +(U)m.....	26
1.1.3.17. -mA.....	26
1.1.3.18. -mAk.....	27
1.1.3.19. -mAzAk.....	27
1.1.3.20. -mIt.....	27
1.1.3.21. -(I)n.....	28
1.1.3.22. -(U)v.....	28
1.1.3.23. -(A)vUl.....	28
1.1.4. Fiilden Fiil Türetimi.....	28
1.1.4.1. -A-.....	28
1.1.4.2. -AkIA-.....	29
1.1.4.3. -AlA-.....	29
1.1.4.4. -Ar-.....	29
1.1.4.5. -cAkIA-.....	29
1.1.4.6. -cIrA-.....	30
1.1.4.7. -dAr-.....	30
1.1.4.8. -dIr-, -dUr-.....	31
1.1.4.9. -Ik- / -Uk-, -k.....	32
1.1.4.10. -Ir- / -Ur-.....	32
1.1.4.11. -ImIrA- / -UmsIrA-.....	33
1.1.4.12. -kAlA-.....	33
1.1.4.13. -kez-.....	33
1.1.4.14. -(I)l- / -(U)l-.....	34
1.1.4.15. -mAlA-.....	34
1.1.4.16. -(I)n- / -(U)n-.....	34
1.1.4.17. -(I)ş- / -(U)ş-.....	35
1.1.4.18. -İşdIr- / -UşdIr-.....	36
1.1.4.19. -t-.....	36
1.1.4.20. -z-.....	37
1.2. Sözcük Çekimi.....	38
1.2.1. Adlar.....	38

1.2.1.1. Sayı Kategorisi.....	38
1.2.1.2. İyelik Kategorisi	38
1.2.1.3. Hâl Kategorisi.....	39
1.2.1.3.1. Yalın Hâl.....	39
1.2.1.3.2. İlgi Hâli.....	39
1.2.1.3.3. Yükleme Hâli.....	40
1.2.1.3.4. Yönelme Hâli.....	41
1.2.1.3.5. Bulunma Hâli.....	42
1.2.1.3.6. Ayrılma Hâli	42
1.2.1.4. Aitlik Eki	43
1.2.2. Zamirler	43
1.2.2.1. Şahıs Zamirleri.....	43
1.2.2.2. Dönüşlük Zamirleri.....	44
1.2.2.3. İşaret Zamirleri	44
1.2.2.4. Soru Zamirleri.....	46
1.2.2.5. Belirsizlik Zamirleri.....	46
1.2.3. Sıfatlar	47
1.2.3.1. Niteleme Sıfatları.....	47
1.2.3.2. İşaret Sıfatları.....	48
1.2.3.3. Sayı Sıfatları	48
1.2.3.4. Belirsizlik Sıfatları.....	49
1.2.3.5. Soru Sıfatları	49
1.2.4. Zarflar	49
1.2.4.1. Yer Zarfları	49
1.2.4.2. Zaman Zarfları	50
1.2.4.3. Durum Zarfları.....	50
1.2.4.4. Miktar Zarfları	51
1.2.4.5. Soru Zarfları.....	51
1.2.5. Edatlar.....	52
1.2.5.1. Çekim Edatları	52
1.2.5.2. Soru Edatları	52
1.2.5.3. Gösterme Edatları	53
1.2.5.4. Cevap Edatları	53
1.2.6. Bağlaçlar.....	53
1.2.7. Ünlemler	55

1.2.8. Fiiller	56
1.2.8.1. Şahıs Ekleri.....	56
1.2.8.1.1. I. Tip Şahıs Ekleri	56
1.2.8.1.2. II. Tip Şahıs Ekleri.....	57
1.2.8.2. Zaman ekleri	58
1.2.8.2.1. Geçmiş Zaman	58
1.2.8.2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman	58
1.2.8.2.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman	59
1.2.8.2.2. Geniş Zaman	60
1.2.8.2.3. Şimdiki Zaman.....	61
1.2.8.2.3.1. Birinci Tip Şimdiki Zaman	62
1.2.8.2.3.2. İkinci Tip Şimdiki Zaman	63
1.2.8.2.3.3. Üçüncü Tip Şimdiki Zaman.....	64
1.2.8.2.4. Gelecek Zaman	65
1.2.8.3. Kip ekleri	66
1.2.8.3.1. Emir Kipi	66
1.2.8.3.2. İstek Kipi	68
1.2.8.3.2.1. Birinci Tip İstek Kipi.....	68
1.2.8.3.2.2. İkinci Tip İstek Kipi.....	69
1.2.8.3.3. Gereklilik Kipi	69
1.2.8.3.3.1. Birinci Tip Gereklilik.....	69
1.2.8.3.3.2. İkinci Tip Gereklilik	70
1.2.8.3.4. Şart Kipi.....	71
1.2.8.4. Fiilimsi Ekleri	72
1.2.8.4.1. İsim-fiil ekleri	72
1.2.8.4.2. Sıfat-fiil ekleri.....	73
1.2.8.4.2.1. Geçmiş Zaman Sıfat-fiil ekleri	74
1.2.8.4.2.2. Şimdiki Zaman Sıfat-fiil ekleri	75
1.2.8.4.2.3. Gelecek Zaman Sıfat-fiil ekleri.....	76
1.2.8.4.3. Zarf-fiil ekleri	78
1.2.9. Ek Fiil	81
1.2.9.1. Ek Fiilin Görülen Geçmiş Zamanı.....	81
1.2.9.2. Ek Fiilin Öğrenilen Geçmiş Zamanı	82
1.2.9.3. Ek Fiilin Geniş Zamanı.....	83
1.2.9.4. Ek Fiilin Şartı.....	84

SONUÇ	85
KAYNAKLAR	88
EKLER	90
METİN	90
AKTARIM	175
ÖZGEÇMİŞ	260

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

**Berdi Kerbabayev'in "Capbaklar" Adlı Uzun Hikâyesi Üzerine Dil
İncelemesi**

(İnceleme-Metin-Aktarım)

Serap ÇALIKUŞU

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Sinan DİNÇ

2020, sayfa: 271

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Sinan DİNÇ

Dr. Öğr. Üyesi Nursan ILDIRI

Dr. Öğr. Üyesi Uğur UZUNKAYA

Bu lisansüstü tez çalışmasının konusu, Türkmen realist yazar, şair Berdi Kerbabayev'in yazmış olduğu *Capbaklar* adlı uzun hikâyesidir. Bu hikâye, "Capbaklar kim? Capbaklar'ın Çocukluk Çağı, Elime Tüküreyim" gibi Capbaklar'ın başından geçen olayların anlatıldığı alt başlıklardan oluşmaktadır.

Eser, "Dil İncelemesi ve Metin" olarak iki başlıkta ele alınmıştır. Dil incelemesi bölümünde Türkmen Türkçesinin şekil bilgisi içerisinde yer alan tüm biçimbirimler incelenmiştir. Metinde geçen çekim eklerinin Türkmen Türkçesinde nasıl kullanıldığı örneklerle gösterilmiştir. Metin bölümünde asıl metin verilmiştir. Daha sonra Türkiye Türkçesine aktarımı yapılmıştır.

Tezin son bölümünde maddeler hâlinde ulaşılan sonuç ve kaynaklara yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Türkmen Türkçesi, Berdi Kerbabayev, Capbaklar, Türkmen Latin Alfabesi.

ABSTRACT

MASTER THESIS

**A Linguistic Study of "Capbaklar" Written by Berdi Kerbabayev
(Linguistics Analysis-Text-Translation)**

Serap ÇALIKUŞU

Advisor: Assist. Prof. Dr. Sinan DİNÇ

2020, Page: 271

Jury: Assist. Prof. Dr. Sinan DİNÇ

Assist. Prof. Dr. Nursan ILDIRI

Assist. Prof. Dr. Uğur UZUNKAYA

The subject of this postgraduate work is the long story "Capbaklar" written by Turkmen realist writer, poet Berdi Kerbabayev. This story with the subheadings "Who is Capbaklar?", "The Childhood Age of Capbaklar", "Spit on My Hand" describe the events that took place at the beginning of Capbaklar.

The work has been taken under two titles as "Language Analysis and Text". In the section of language analysis, all the morphemes that are shown in the morphology of Turkmen Turkish are examined. How to use the affixes of Turkmen Turkish in the text are shown with examples. The original text is given in the text section. Then the transcription of the story in Turkey Turkish are shown too.

In the last section of the work are given the conclusion and the bibliography.

Key Words: Turkmen Turkish, Berdi Kerbabayev, Capbaklar, Turkmen Latin Alphabet.

KISALTMA VE İŞARETLER

ø	:	işaret veya ek yok
/	:	veya; sayfa – paragraf
-	:	Fiil kökü veya gövdesi
+	:	İsim kökü veya gövdesi
=	:	Ses denkliği
tkl.	:	teklik
çğl.	:	çokluk
Ar.	:	Arapça
Far.	:	Farsça
Rus.	:	Rusça
TT	:	Türkiye Türkçesi
ET	:	Eski Türkçe
TM	:	Türkmen Türkçesi
DLT	:	Dîvânü Lugati't Türk
SE	:	KERBABAYEV, Berdi. (1992). <i>Saylanan Eserler</i> . Hekayalar, Povestler ve Folklor Orta Ulı ve Yaşlı Mektep Okuvçıları Üçin. Aşgabat: Magarîf Neşriyatı.

TÜRKMEN ALFABESİ

YENİ TÜRKMEN ALFABESİ	TÜRKIYE TÜRKCESİNDEKİ KARŞILIĞI	KİRİL ALFABESİ KARŞILIĞI
A a	A a	А а
B b	B b	Б б
Ç ç	Ç ç	Ч ч
D d	D d	Д д
E e	E e	Э э
Ä ä	Açık ve uzun e	Ә ә
F f	F f	Ф ф
G g	G g (Ğ ğ)	Г г
H h	H h	Х х
I i	İ i	И и
J j	C c	Ж ж
Ž ž	J j	Ж ж
K k	K k	К к
L l	L l	Л л
M m	M m	М м
N n	N n	Н н
Ň ň	Damak n'si	Ң ң
O o	O o	О о
Ö ö	Ö ö	Ө ө
P p	P p	П п
R r	R r	Р р
S s	S s	С с
Ş ş	Ş ş	Ш ш
T t	T t	Т т
U u	U u	У у
Ü ü	Ü ü	Ү ү
W w	V v	В в
Y y	I ı	Ы ы
Ý ý	Y y	Й й
Z z	Z z	З з

ÖN SÖZ

Berdi Kerbabayev'in Capbaklar adlı uzun hikâyesi, eserin 1992 yılındaki Kiril alfabeli baskısında "Saylanan Eserler" adlı kitabının içerisinde yer almaktadır. Çalışmada eserin "Enedilim" adlı internet sitesinde Latin alfabesiyle yayınlanmış pdf hâlindeki kaynağı esas alınmıştır. Eser, ilk ve ortaokul çağındaki çocuklara yönelik hikâyeler içermektedir.

İncelenen metin Capbaklar, kitap içerisinde 163-265 sayfaları arasında bulunmaktadır. Yapılan çalışmanın amacı, Türkiye Türkçesine yeni bir metin kazandırmak, Türkmen Türkçesinin şekil bilgisi özelliklerinin örnek metin üzerinden pekiştirilmesini sağlamaktır.

Toplamda 102 sayfa olan bu hikâyenin tamamı incelenmiştir. İncelenen 102 sayfanın tamamı Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Giriş kısmında Türkmen Türkçesi ve Türkmen Latin alfabesi hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca Berdi Kerbabayev'in edebî hayatı ve Capbaklar hikâyesi ile ilgili bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde incelenen metnin şekil bilgisi özellikleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Şekil bilgisinde bahsi geçen biçimbirimin örneği, asıl metinden alınan cümlelerle gösterilmiş olup daha sonra cümlenin aktarımı verilmiştir. Ayrıca asıl metinden alınan örnek cümlenin, metnin hangi sayfa ve paragrafında yer aldığı parantez içerisinde belirtilmiştir. Bu sayfa ve satır numaraları verilirken metnin "enedili" adlı web sayfasından temin edilen Latin harflerine aktarılmış pdf kaynağı esas alınmıştır. Asıl metinden alınan cümleler eğik yazı (italik) ile yazılmıştır. Cümlelerdeki örnekler ise koyu (bold) olarak yazılmıştır. Çalışmada ulaşılan sonuçlar maddeler hâlinde "sonuç" kısmında ele alınmıştır.

Ekler bölümünde incelediğimiz metnin orijinali verilmiştir. Metnin, asıl metindeki sayfa sayıları her sayfanın başında köşeli parantez içerisinde koyu (bold) şekilde belirtilmiştir. Ayrıca metnin pdf kaynağında bulunan harf hataları tespit edilebildiği ölçüde düzeltilmeye çalışılmıştır. Ardından Türkiye Türkçesine aktarımına yer verilmiştir. Türkiye Türkçesine aktarılan her sayfanın başında, orijinal metinde hangi sayfanın aktarımı yapıldıysa o sayfanın numarası köşeli parantez içerisinde koyu (bold) olarak belirtilmiştir.

Çalışmamı hazırlarken engin bilgi birikimiyle her zaman yanımda olan saygıdeğer danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Sinan Dinç'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca eğitim-öğretim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen canım babam Hatem Çalığışu'na ve kıymetli annem Songül Çalığışu'na çok teşekkür ederim.

ERZURUM- 2020

GİRİŞ

Türkmen Türkçesi

Türkiye Türkçesi de dâhil, Türk dilinin güney-batı grubuna mensup lehçelerden birisi olan Türkmen Türkçesi, grubun doğu kolunda yer alır. Kendi dil ailesi olan Oğuz Türkçesinin karakteristik dil özelliklerinin yanı sıra Doğu Türkçesindeki Kıpçak ve Çağatay Türkçelerinden de bazı özellikleri coğrafi yakınlık sebebiyle yansıtmaktadır.

Çağatay Türkçesinin tesiriyle Batı grubundan farklı olarak; “v” ile başlayan kelimeler Türkmen Türkçesinde “b” ile başlar: bar- “varmak”, ber- “vermek” , ol- fiilinin başına “b” sesi eklenerek “bol-“ şeklinde kullanılır, Arapça ve Farçadan alından kelimelerdeki “f” sesi, Türkmen Türkçesinde “p” sesine dönüşür: *hapız* “hafız”, *peryat* “feryat”, *nepes* “nefes”.

Bu özellikleri dikkate aldığımızda Türkmen Türkçesinin Batı grubundaki diğer lehçelere göre Eski ve Orta Türkçe dönemine ait fonetik ve morfolojik bazı unsurlar ile söz dağarcığının önemli bir kısmını koruduğu söylenebilir. Türkmen Türkçesinin söz varlığının temelini Türkçe sözcükler oluşturur. Bunun yanı sıra Rusçadan, Arapçadan, Farşçadan ve Moğolcadan alınan sözcükler de bulunmaktadır. Günümüz Türkmen Türkçesinde, Eski Türkçeye ait pek çok sözcük de kullanılmaktadır (Gökçür, 2015: s. 136).

Türkmen Türkçesinin en belirgin özelliklerinden biri de Ana Türkçedeki asli uzun ünlüleri korumuş olmasıdır. Asli uzunluklar Türkmence kelimelerin çoğunlukla ilk hecelerinde bulunur. Ayrıca kelimelere eklenen bazı ekler dolayısıyla ikinci ve üçüncü hecelerde de uzunluk oluşur. Uzun ünlüler yazı dilinde gösterilmeyip sadece konuşma dilinde kullanılır.

Türkmen Latin Alfabeti

18. yy.da yazılı edebiyatlarının başlamasıyla birlikte 1928’e kadar Arap alfabesini kullanan Türkmenler daha sonra 1928-1940 yılları içerisinde Latin, 1940’tan sonra da Kiril alfabesini kullanmışlardır. Türkmenistan Meclisi, 12 Nisan 1993’te alınan kararla Latin alfabesini esas alan yeni bir Türkmen alfabesine geçilmesine karar vermiştir. 1996 yılından itibaren resmi olarak kullanılmaya başlanmış ve birkaç harfinde değişiklik yapılarak en son 2000 yılından bu yana Türkmen Latin Alfabeti, Türkmenistan’da resmi olarak kullanılmaktadır (Kara, 2015: s.19).

Berdi Kerbabayev’in Edebî Hayatı

15 Mart 1894’te Türkmenistan’ın Tecen ilçesinin Govkuzereñ köyünde varlıklı bir çiftçi ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir. Babasının eğitimine verdiği destekle Buhara

medreselerinden eğitim alır. Ekim devriminden sonra Aşkabat'ta bulunan öğretmenlik kursuna katılır ve bir süre Türkmenistan'ın çeşitli şehirlerinde öğretmenlik yapar. Öğretmenlik mesleğinin yanı sıra Maarif Müfettişliği, İcra Komitesi Başkanlığı ve gazetelerde çalışarak pek çok görevlerde bulunur (Sarıkaya, 2006:1).

Berdi Kerbabayev, edebiyat hayatına şiirlerle başlar ama yazar olarak nesir hayatında daha çok başarı gösterir. Eselerinde daha çok devrin öne çıkan toplumsal sorunlarından bahseder. Eski edebî türlerin halka ulaştırılmasını görev edinir ve büyük Türkmen şairi Mahtumkulu'nun şiirlerini topladığı "Magtumulı Goşgıları" adlı eseri 1926 yılında neşreder (Sarıkaya, 2006: 2).

1927 yılında Türkoloji okumak için gittiği Leningrad Doğu Bilimleri Enstitüsünde eğitim alır ama Leningrad'ın hava şartları sağlığına iyi gelmediği için eğitimini yarım bırakarak Aşkabat'a geri döner (Sarıkaya, 2006: 2).

1920'li yılların sonunda yazdığı şiirlerde yeni ideolojiyi ve hayat tarzını anlatır. 1930'lu yıllar itibariyle daha çok nesre yönelir ve Türkmenlerin Sovyet devrimi öncesinde buldukları zor hayat şartlarını anlatan hikâyeler yazar (Sarıkaya, 2006: 2).

1930 yılında Türkmenistan'a aralarında ünlü Rus yazarların bulunduğu bir heyet gelir. Burada tanıştığı Rus yazarlarından etkilenerek dikkatini köylere ve köylü sorunlarına yöneltir. Bu yıllarda yaptığı seyahatlerden sonra yol hikâyeleri tarzındaki "Hakikat" isimli denemesini yazar. Bu eser, Sovyet Devri Türkmen edebiyatında deneme türünün ilk ürünüdür (Sarıkaya, 2006: 3).

1930-1940 yılları arasında Sovyet yönetimi kendi ideolojilerine birer tehdit olarak gördüğü pek çok edebiyatçıyı haksız yere hapse atmış veya kurşuna dizmiştir. Berdi Kerbabayev de bu siyasi baskı döneminden nasibini almıştır. Kendisiyle birlikte dönemin aydın şahıslarıyla birlikte 1937 yılında tutuklanır ve iki yıllık hapis hayatından sonra 1940 yılında serbest bırakılır (Sarıkaya, 2006: 3).

Yazar edebî hayatında pek çok tercüme eser de vermiştir. Özellikle sanatına, yazarlık gücüne katkıda bulunan Rus edebiyatının önemli eserlerinden Tolstoy'un "Hacımurat", Gorki'nin "Ene", Voyniç'in "Gögeyin" gibi eserlerini Türkmen Türkçesine tercüme etmiştir. Ayrıca küçük yaşta medrese eğitimi aldığı için Arap ve Fars dillerini de bilen Kerbabayev, doğunun büyük şairlerinin klâsiklerinden de tercüme yapmıştır (Sarıkaya, 2006: 3).

"Bizzat veya tercüme vasıtasıyla tanıştığı devrin önemli Rus yazarları sayesinde Kerbabayev, bundan sonra yazacağı eserlerde konuları realist bir üslûpla ve ideoloji doğrultusunda işlemeyi benimsemiştir. Onun Bayram adlı uzun hikâyesi ve Aygıtlı Ādim adlı meşhur romanı bunun uygulandığı en açık örneklerdir. Yazar, İkinci Dünya Savaşı yıllarında

savaş ve vatan (Sovyet vatani) sevgisini işleyen eserler verir. Bu yıllarda Türkmenistan Yazarlar Birliği'nin başkanlığını da yürütür" (Sarıkaya, 2006: 4).

Türkmen tiyatrosunun gelişmesi için emek vermiş olan Kerbabayev, İkinci Dünya Savaşı yıllarında "Vatana Söygi, Kim Kimi Söyyä, Doganlar ve Ene" adlı piyesleri yazar. Ayrıca çocuk edebiyatı alanında da eserler vermiş, onlar için "Connuk Batır, Kırk Yalan, Capbaklar" gibi birçok hikâye ve masal yazmıştır (Sarıkaya, 2006: 4).

Yazarın "Öten Günler" adlı otobiyografik romanı da bulunmaktadır. Yazarın eserleri "Eserler Toplumı" adıyla beş cilt olarak 1958-60 yılları arasında yayımlanmıştır. Türkmen Türkçesinin dil zenginliğinden ustalıkla yararlanarak Türkmen halkının sosyal ve kültürel gelişimine katkıda bulunmuştur (Sarıkaya, 2006: 5).

"Kerbabayev, 1970'li yıllarda Türkiye'yi ziyaret etmiş ve bu ziyaretin sonunca ilk olarak 1971 senesinde Edebiyat ve Sungat gazetesinde yol yazıları, hemen ardından ise Türkiye'yi Ziyaret isimli kitabı yayımlanmıştır" (Sarıkaya, 2006: 5)

"Berdi Kerbabayev'in şöhreti Türkmenistan sınırlarını aşmış ve Sovyetler Birliği çapında ün kazanmıştır. O, Türkmen edebiyatını Sovyet halklarına ve dünyaya tanıtmıştır. Kerbabayev, başarılarından dolayı devlet tarafından birçok ödül, madalya ve nişana lâyık görülmüştür. "Aygıtlı Ädim" ve "Aysoltan" adlı eserleriyle iki kez "Sovyetler Birliği Ödülü"nü almaya hak kazanmıştır. Aygıtlı Ädim 16 dile, Aysoltan 30 dile, "Nebitdag" adlı eseri Sovyetler Birliği bünyesinde yer alan birçok milletin diline tercüme edilip milyonlarca baskı yapmıştır. Yazar, Türkmenistan tarafından verilmiş "Mahtumkulu Devlet Ödülü"nü de sahibidir" (Sarıkaya, 2006: 5).

Berdi Kerbabayev 1974'te ardında Türkoloji dünyasına pek çok eser bırakarak vefat etmiştir.

Capbaklar

Capbaklar Türkmen halk edebiyatında; Ependi, Kemine, Aldar Köse, Esen Polat ve Ata Köpek Mergen gibi fıkra türünün başkahramanıdır ve halk arasında haklarında fıkralar anlatılmaktadır.

Berdi Kerbabayev'in 1992 yılında yayınlanan "Saylanan Eserler" (Seçilmiş Eserler) adlı kitabının içerisinde yer alan "Capbaklar" uzun hikâye türünde yazılmış ilkökul seviyesindeki çocuklara yöneliktir. Eserde 163-265 sayfaları arasında yer almakta olan hikâye toplamda 102 sayfa ve iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Capbaklar'ın kim olduğu ve çocukluk çağı anlatılmıştır. Capbaklar birbirlerine çok benzeyen dört kardeştir. Küçük yaşta yetim kalmış olan kardeşler, anneleriyle yaşamaktadırlar. "Durun obasın"da fakir bir yaşam süren Capbaklar'ın en büyük derdi yiyecek

bulmaktır. Her gün yiyecek bulmak için evlerinden ayrılan Capbaklar'ın başına türlü olaylar gelir. Yiyecek bulma davasında bazı günler köyün zenginleriyle karşı karşıya gelen Capbaklar kendilerine karşı yapılan haksızlıklara karşı koymaya çalışırlar.

İkinci bölümde ise artık çocukluk çağından çıkan Capbaklar'ın delikanlılık zamanlarında başlarına gelen olaylar anlatılır. Capbaklar bu süre zarfında annelerini kaybederler ve artık onlara yemek pişirecek kimse de kalmamıştır. Bir yandan fakir hayat bir yandan öksüzlük Capbaklar'ı zor durumda bırakmıştır. Capbaklar obalarında sevilen, pratik zekâlı, sivri dilli kardeşlerdir. O yüzden oba halkı tarafından sevilirler ama obanın zenginleri Capbaklar'ı sevmez ve her fırsatta onları zor durumda bırakmaya çalışırlar. Capbaklar saf oldukları kadar çalışkanlardır ve haksızlıklara boyun eğmezler. Hep birlikte yaşayan kardeşler çalıştıkları her işte de birbirlerinin yanından ayrılmazlar ve birbirlerine sahip çıkarlar.

Hikâye, bir süre obalarından ayrı kalan Capbaklar'ın obalarına yeniden dönmesinin ardından halkın sevinip onlar için toy yapmasıyla son bulur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ŞEKİL BİLGİSİ

1.1. Sözcük Türetimi

Sözcük türetimi çoğunlukla yapım ekleri ile gerçekleştirilmektedir. Türkmen Türkçesinde sözcük yapımında kullanılan ekler “söz yasayıcı goşulmalar” adı verilmektedir.

1.1.1. Addan Ad Türetimi

1.1.1.1. +cA

“Sıfatlara gelerek bunlardan kalıcı isimler türetir” (Kara, 2015: 81).

Emma garaja gözleriniň enaýyja bäbenekleri ýeserlik bilen oýnaýardy. (163/21) ‘Ama karaca gözlerinin göz bebekleri kurnazca oynuyordu.’

Ýapbak çowluja burnuny çekdi. (173/5) ‘Yapbak sivri uçlu burnunu çekti.’

Goy, şertlije bolsun. (256/28) ‘Bırak, şartlı olsun.’

Japbaktaryň ak eşikli akja öyi gümmezeklöp galdy. (265/34) ‘Capbaklar’ın ak kapılı akça evi kubbe gibi oldu.’

1.1.1.2 +cagaz

“Küçültme, sevgi ve acıma ifade eden kelimeler türetir” (Kara, 2015: 82).

Doganlar, siziň, ine, şujagaz ýeriňiziň ýetmezi bar. (168/11) ‘Kardeşlerim işte sizin şu kadarcık aklınız almaz.’

Siziň gözünüze garpyza meňzeşräk görünse-de, bujagazyň özi tohum sygyrdyr. (190/4) ‘Sizin gözünüze karpuz gibi görünse de bu yavrucak damızlık sığırdır.’

Emma olaryň başyny bozsaň, ýeke-ýeke täklesäň, men saňa dogrusyny aýdaýyn, ana, hojagaz ýerde ýatan çöpi hem galdyryp bilmezler. (247/18) ‘Ama onların başını bozsan, birer birer ayırsan, ben sana doğrusunu söyleyeyim ana, şu kadarcık yerde duran çöpü bile kaldıramazlar.’

1.1.1.3. +cAk

“İsimlerden sıfat yapmada kullanılır. Sevgi ve küçültme ifade eder” (Kara, 2015: 82).

Ogullarym, owunjak guşlaryň ýagy mázleşik bolar, agzyňyza-burnuňyza ýelmeşip galmagy mümkindi. (176/25) ‘Oğullarım, küçük kuşların yağı yapışkan olur, ağzınıza burnunuza yapışması mümkündür.’

Bir gujak uzyn guýrugy ýere degip durdy. (208/16) ‘Bir kucak uzun kuyruğu yere deđiyordu.’

Eýsem-de bolsa syr bildirmezlik üçin, elindäki çybyjagyny galgaty-da, pyşdyllara azm urdy. (201/17) ‘Buna rağmen sırrı açığa çıkarmak için elindeki çubuğunu sallayarak kaplumbağalara kızdı.’

Näzijek guş etini gowursaň, nähili ýakymly ys kükärdi. (176/22) ‘Narin kuş etini kavurursan nasıl güzel kokardı.’

Özüň ýaly, daşy jäjek, içi möjekler kän! (235/22) ‘Senin gibi dışı enkaz içi kurtlar çok!’

1.1.1.4. +cIk / +cUk

“Türkmen Türkçesinde işlek olarak kullanılan eklerdir. Sevgi ve küçültme ifade eden isim ve sıfatlar yapar” (Kara, 2015: 82).

Mundan ýüzlerçe ýyl ozal Durun obasynda atadan ýaşlykda ýetim galan dört sany doganjyk ýaşayardy. (163/3) ‘Bundan yüzlerce yıl önce Durun obasında babaları genç yaşta ölmüş dört yetim kardeş yaşıyordu.’

Olaryň dördüsi hem biri-birine bassaş, biri-birine meňzeş, inedördül togalajyk çagalardy. (163/6) ‘Onların dördü de birbirine yakın yaşlarda, birbirine benzer, tombalak çocuklardı.’

Onuň gysgajyk ön ayaklary bolsa tä injiklerine çenli edil jalbarlyýalydy. (227/28) ‘Onun kısacık ön ayakları ise ta baldırına kadar aynı şalvarlı gibiydi.’

Sorasaň jogap bereris: biziň aňrymyz eljuk diýýär. (244/13) ‘İzin verirsen cevap veririz: Bizim karnımız çok acıktı.’

1.1.1.5. +çA

Küçültme ifade eder.

Şol lezzeti olar oraçalaryna gaýdyp bararlaryna galdyrdylar. (168/30) ‘Bu lezzeti onlar çadırlarına dönecekleri zamana bıraktılar.’

Ol özüniň çorly ellerinde ykjam tutan çebiş omaçasynyň çala bişen etini çekeleyärdi, kirli elleriniň ýagyny, omaçadan syrygýan çorbany şapyrdadyp ýalayırdy. (172/24) ‘O kirli ellerinde sağlam tuttuğu oğlak kemiğinin az pişmiş etini dişleriyle çekiştiriyordu, kirli ellerinin yağını, oğlak kemiğinden akan çorbayı şapırdatıp yalıyordu.’

Dört egniň üstünde ýerleşen togalak «sygyr» olar sühelçejik çaykansalar, depirjöp başlajak. (192/16) ‘Dört sırtın üstüne yerleşen yuvarlak “sığır” onlar azıcık dengelerini kaybetseler kıpraşmaya başlayacak.’

Öz ömründe, belki, ýüzlerçe talaban tutup görensiň, saňa, hey, Japbakyňky ýaly döle gazyp beren barmydy? (246/32) ‘Ömründe belki yüzlerce işçi tutup görmüşsün, sana hey Capbaklar’ınki gibi ahır kazıp veren var mıydı?’

1.1.1.6. +çI

“İş ve meslek isimleri yapar. İnsanların huy, karakter ve alışkanlıklarını yansıtan isimler türetir” (Kara, 2015: 83).

Orakçynyň elinden sypyp gaçan towzanyň her baş-üç ädimden birini gözlöp tapmalydy. (184/28) ‘Orakçının elinden fırlayıp kaçan tovozayı her üç beş adımda bir arayıp bulmalıydılar.’

Degirmende nobatçy örän kändi. (223/24) ‘Değirmende sıra çok fazlaydı.’

Töwellaçy baýlar Japbaklara töwella etdiler. (224/9) ‘Nasihatçi Baylar Capbaklar’a nasihat ettiler.’

Doýduk eje, bu dişleri demirçi kakan dälidir. (242/19) ‘Doyduk anne, bu dişleri demirci çakmadı.’

Kelekbay olary ýa günlükçi tutjak, ýa tutjak däl. (250/14) ‘Kelebay onları ya günlük işçi olarak tutacak ya da tutmayacak.’

1.1.1.7. +çIIIk / +çUIIk

“İş ve meslek isimleri türetir. Bir şeyin durumunu veya miktarını belirten kelimeler türetir” (Kara, 2015: 83).

Ogullarym, tomsuň günü palaw onçakly ýakymly bolmaz — diýip sypaýçylyk etdi. (176/19) ‘Oğullarım yaz günü pilav o kadar güzel olmaz.’ deyip kibarlık etti.’

Ekerançylyk etmäge-de gurp gerek, häzir onuň wagty hem däl. (250/13) ‘Tarım yapmaya da güç gerek, şimdi onun vakti de değil.’

Köpçülik Kelege, Ýalaga maý bermän gykylyk etdi. (197/9) ‘Kalabalık Kelek’e ve Yalak’ı huzursuz eden gürültü çıkardı.’

1.1.1.8. +daş

“Ünsüz uyumuna girmeyen bu ek, birçok lehçeye göre Türkmen Türkçesinde daha işlektir. Getirildiği kelimelere ortaklı, eşitlik, yakınlık ve beraberlik anlamlarını katar” (Kara, 2015: 83).

Sen, gardaş, näme üçin, doganlaryň ynanjyny ödemediň? (170/1) ‘Sen, kardeşim niçin kardeşlerinin güvenini boşa çıkardın?’

Mapbak derrew Doýduk bilen boýdaş bolup: Hudaýa şükür, o dünýänem görüp geldim! — diýdi. (213/5) ‘Mapbak hemen Doyduk ile karşı karşıya gelip: Allah’a şükür, öbür dünyayı görüp geldim, dedi.’

Ony diňe olaryň özlerine kybapdaş oba adamlary bilýärdi. (214/13) ‘Bunu yalnızca onların kendileri gibi olan oba insanları bilirdi.’

Nobatdaşyň men bolsam, seniň seňrigiňe örän berk kakardym. (236/8) ‘Nöbet arkadaşın ben olsam, senin burnuna çok sert vururdum.’

1.1.1.9. +dI

“Takilidî isimler yapar. İşlek olarak kullanılır” (Kara, 2015: 84).

Bu arwah-jynyň hyrryldysy bolaymasyn? (180/26) ‘Bu hayaletlerin, cinlerin hırıltısı olmasın?’

Japbak bugdaýyň şytyrdysyna gulak salyp, birsalym böwrüni diňirgänden soň, birdenkä gazap bilen gygyrdy. (183/3) ‘Capbak buğdayın çıtırıtısına kulak verip, bir vakit düşündükten sonra birden bire öfkeyle bağırdı.’

Göwnüne bolmasa, Ýapbak olaryň şol wyžžyldysyndan: Geliň, biz Ýapbaga bakan hüjüm edeliň - diýen ses eşitdi. (201/12) ‘Sanki Yapbak onların bu vızılıtsından: Gelin biz Yapbak’a doğru hücum edelim, şeklinde bir ses duydu.’

1.1.1.10. +hor

“Farsça bir ektir. Türkçe kökenli kelimelerde de kullanılmaktadır” (Kara, 2015: 84).

Emma halky ynjadýan, halkyň ganyny sorýan baýlary, süýthorlary, dindarlary dürli degişmeler, duzly sözler bilen masgaralamakdan çekinmeyärdiler. (213/27) ‘Ama halkı inciten, halkın kanını emen zenginleri, tefeci, dindarları çeşitli şakalar ve acı sözlerle rezil etmekten çekinmiyorlardı.’

Sen şol taňryny tanamaz parahor-ow! (235/16) ‘Sen şu Tanrı tanımaz rüşvetçi he!’

1.1.1.11. +IAk

“İnsana ait bir organın normalinden daha büyük olduğunu ifade etmek için kullanılır” (Kara, 2015: 85).

Olaryň ýabysy Doýduk eje ýaly togalak hem örän garynlakdy. (208/12) ‘Onların atı Doyduk anne gibi yuvarlak ve çok şişmandı.’

Bugranyň alkymyndan başlap, tä omzuna çenli bütün boýunlary bilen gürzelek santal sallanýardy. (227/26) ‘Devenin çenesinden başlayıp ta omzuna kadar bütün boynuyla gür santal sallanıyordu.’

1.1.1.12. +IAyIn

“Eklendiği kelimeye ‘göre’, ‘şeklinde’, ‘ile’, ‘boyunca’, ‘olarak’ gibi anlamlar yükler” (Kara, 2015: 85):

Ýalak İşan olary öz üstüne alla taraplaýyn iberilen bela diyip düşündi. (219/25) ‘Yalak İşan onları Allah tarafından kendisine gönderilen bela diye düşündü.’

Doganlar oňa emay bilen dyrmaşyp, iki ýanlaýyn hatar gurap oturdylar. (230/19) ‘Kardeşler onda yavaşça durmaya çalışıp, iki tarafa sıra kurup oturdular.’

1.1.1.13. +II / +IU

“İşlek bir ektir. İsme gelerek sıfat türetir. Getirildiği isimlere bir yere mensup olma anlamını katar” (Kara, 2015: 85):

Dört çagaly dul oturan, girdeji gözünü yitiren, bar ünsüni iýmite ataran ene çagajyklaryny açlyk belasyndan goramak için gije-gündiz ondan-oňa sümsünipdir, olary wagtly-wagtynda timarlamaga-da ýagdaý tapmandyr. (164/14) ‘Dört çocukla

dul kalan, geçim kapısını yitiren, tüm dikkatini yiyecek bulmaya harcayan anne çocuklarını açlık belasından korumak için gece gündüz dolanıp duruyordu, onları zamanında terbiye etmeye de fırsat bulamıyordu.’

Emma Japbaklar olara üns bermän, söze üns beripdirler, baý ogullaryny çendan-çendan kinäýaly sözler bilen duzlapdyrlar. (165/5) ‘Ama Capbaklar onları umursamıyor, söylenenleri umursuyorlardı. Zengin çocuklarını bazen kinayeli sözlerle haşlıyorlardı.’

Japbaklar baradaky gyzykly gürrüňler halk agzynda henize bu güne çenli hem ýaşayar. (165/11) ‘Capbaklar hakkındaki ilginç anlatılar halk ağzında hâlâ daha yaşıyor.’

Janly-janawar meýdandady, dört dogan hem aw awlamak maslahatyny edýardi. (166/4) ‘Tüm canlılar dışarıdaydı, dört kardeş de avlanmak için görüş alışverişinde bulunuyorlardı.’

Doganlar ýene gülşüp, aşagy gök otly, gür pürli çoganlaryň, ýandaklaryň, gyrymsy ýylgynlaryň arasyna sümdüler. (168/20) ‘Kardeşler yine gülüp zemini yeşil otlu, gür yapraklı salsolaların, deve dikenlerinin kırmızı renkli ılgın ağaçlarının arasına girdiler.’

Ol özüniň çorly ellerinde ykjam tutan çebiş omaçasynyň çala bişen etini çekeleýardi, kirli elleriniň ýagyny, omaçadan syrygýan çorbany şapyrdadyp ýalayırdy. (172/24) ‘O kirli ellerinde sağlam tuttuğu oğlak kemiğinin az pişmiş etini dişleriyle çekiştiriyordu, kirli ellerinin yağını, oğlak kemiğinden akan çorbayı şapırdatıp yalıyordu.’

Olaryň şol şagalaňly gopgunlarynyň özi-de köp wagt açlygy duýdurmaýardy. (176/12) ‘Onların bu eğlenceli gürültüleri de çoğu zaman açlığı hissettirmiyordu.’

Şol wagt peýda bolan ala ýabyly, ala horjunly, ala donly, ala sakgally, ala gözli geday olaryň keypini bozdy. (177/14) ‘O vakit peyda olan ala atlı, ala heybeli, ala cüppeli, ala sakallı, ala gözlü dilenci onların keyfini kaçırdı.’

Unly, bugdayly, arpaly, jöwenli, suwly mäjum sanaçdan Japbak bir jam dolduryp aldy, Ýapbak bir jam dolduryp aldy, Mapbak bir jam dolduryp aldy. Topbak hiç bir zat alman, sanajy ala sakgalyň egnine oklady. (178/25) ‘Unlu, buğdaylı, arpalı, darılı suyla karışık torbadan Capbak bir kâse doldurup aldı,

Yapbak bir kâse doldurup aldı, Mapbak bir kâse doldurup aldı, Topbak hiçbir şey almayıp torbayı ala sakalın sırtına fırlattı.’

Dogry sözli adam hormata laýyk bolarmyş. (188/21) ‘Doğru sözlü adam hürmete layık olurmuş.’

Japbaklardan içi kitüwli Kelekbay olara hiç bir zat edip bilmedi. (189/8) ‘Capbaklar’a kırıgın olan Kelekbay onlara hiçbir şey yapamadı.’

Gayta olaryň şübheli mallary biziň başymyzy iýer. (253/7) ‘Bir kere onların şüpheli malları bizim başımızı yer.’

Ýapbagyň ýuka gulaklary çürüräkdä, maňlaýy tüňnüräkdä, burnunyň ujy çowlurakdy. (163/23) ‘Yapbak’ın ince kulakları kepeydi, alını açtı, burnunun ucu sivriydi.’

Doganlar ugramakçy bolanlarynda, Ýapaga üçüsi birden münmän, diňe ýaşululary Japbagy ataryp, galanlary oňa jylawdar hökmünde ýöremekçi boldular. (220/1) ‘Kardeşler yola çıkacak olduklarında Yapagi’ya üçü birlikte binmeyip yalnızca en büyükleri Capbak’ı bindirip kalanları onu takip ederek yürüdüler.’

Ol gaty güýçlüdir. (254/2) ‘O çok güçlüdür.’

1.1.1.14. +IIk / +IUK

“Varlıkların toplu olarak buldukları yeri belirten isimler türetir. Ayrıca soyut isimler ve meslek isimleri yapar” (Kara, 2015: 85):

Mundan ýüzlerçe ýyl ozal Durun obasynda atadan ýaşlykda ýetim galan dört sany doganjyk ýaşayardy. (163/3) ‘Bundan yüzlerce yıl önce Durun obasında babaları genç yaşta ölmüş dört yetim kardeş yaşıyordu.’

Olaryň söýýän zatlarynyň esasy agzybirlük bolsa, ikinjisi söz ussatlygy bolupdyr. (165/7) ‘Onları sevdiren şeylerden birincisi dostluk ise ikincisi söz ustalığı olmuştur.’

Aşakdan ýokaryk: — «Çekde-çek» bolup, gykylyk etdiler. (169/24) ‘Aşağıdan yukarı: “ Çek, çek” diye bağırıldılar.’

Ýumurtgany, iň ýagşysy, ejemiň suwluk torbasyna salarys. (166/23) ‘Yumurtayı en iyisi annemin su torbasına koyalım.’

«Mal eýesine çekmese — şumluk» diýen nakyl bar. (203/27) “‘Mal sahibine benzemezse kötülük...” şeklinde bir atasözü var.’

Ili-güni gülüşdirip, keypiköklük, şahandazlyk bilen gün geçirýän Japbaklar, käbiriniň oýlaýşyna görä, işsiz ýaly görünseler-de, olar bihepbe dældiler. (213/20) ‘Halkı güldürüp keyifli, neşeli gün geçiren Capbaklar, kimilerinin düşüncelerine göre işsiz gibi görünseler de onlar tembel değillerdi.’

Günlükçi tutaňda baş gününi geçirseň, altynjy gün ýene boş, ýene işsizlik. (250/15) ‘Günlük işçi olarak tuttuğunda beş gün geçersen altıncı gün yine boş yine işsizlik.’

Emma garaja gözleriniň enaýyja bäbenekleri ýeserlik bilen oýnaýardy. (163/21) ‘Ama karaca gözlerinin göz bebekleri kurnazca oynuyordu.’

Ýemşik olara mekirlilik bilen seretdi. (171/23) ‘Yemşik onlara kurnazlıkla baktı.’

Çendan gara ýel turanda-da gaty hezillik bolýar! (229/9) ‘Bazen karayel çıktığında da çok mutlu olur.’

Ýapbak oňa göwünlik berdi. (253/9) ‘Yapbak ona teselli verdi.’

Japbaklar hemişe deňlik tarapdarydyr. (251/18) ‘Capbaklar her zaman eşitlik taraftarıdır.’

1.1.1.15. +mtIk

“Tat bildiren sıfatlara gelerek bunlardan benzerlik ve gibilik ifade eden yeni kelimeler türetir” (Kara, 2015: 86).

Tegelek, çalymytk daş dynuwsyz aýlanýar. (181/6) ‘Yuvarlak gri taş aralıksız dönüyor.’

Onuň ajymtyk ýüzi mylaýymlandy. (218/6) ‘Onun acımtırak yüzü güzelleşti.’

1.1.1.16. +ncI

Sayı isimlerine gelerek sıra ve derece bildirir.

Kelekbayyň dördünji aýalyndan bolan aýaklary çayşyk, gözleri çaşy ogly olaryň ýanyna geldi. (172/22) ‘Kelekbay’ın dördüncü karısından olan ayakları çarpık, gözleri şaşılı onların yanına geldi.’

Günlükçi tutaňda baş gününi geçirseň, altynjy gün ýene boş, ýene işsizlik. (250/15) ‘Günlük işçi olarak tuttuğunda beş gün geçersen altıncı gün yine boş yine işsizlik.’

Ikinji baran ýurtlarynyň suwy bolsa-da, oduny gyt boldy. (264/3) ‘İkinci gittikleri yurdun suyu olsa da odunu az oldu.’

1.1.1.17. +rak / +rāk

“Bir şeyin tadının, renginin veya durumunun normaline göre daha az olduğunu gösteren kelimeler türetir” (Kara, 2015: 86).

Japbagyň bir gaba gulagy **ulurakdy**, maňlaýy **ýasyrakdy**, burny biraz elguşuňka çaly m edýärdi, aşaky dodagy **salpyrakdy**. (163/20) ‘Capbak’ın bir kulağı büyüktü, alını yassıydı, burnu biraz akdoğaninkine benziyordu, alt dudağı sarkıktı.’

Ýapbagyň ýuka gulaklary **çürüräkdi**, maňlaýy **tüňňüräkdi**, burnunyň ujy **çowlurakdy**. (163/23) ‘Yapbak’ın ince kulakları kepçeydi, alını açtı, burnunun ucu sivriydi.’

Mapbagyň ýañaklary **ýumrurakdy**, gözleri **çukurrakdy**, burny **ýemşiğrükdi**, boýny **bokurrakdy**. (163/26) ‘Mapbak’ın yanakları tombuldu, gözleri çukur, burnu yassı, kısa boyunluydu.’

Topbagyň burnunyň ujy **tommaklyrakdy**, dudaklary biraz dommalýardy, ýeňsesi **çüwdelirükdi**, boýny **bokurrakdy**. (164/1) ‘Topbak’ın burnunun ucu toparlakdı, dudakları biraz kalındı, ensesi kalındı, kısa boyunluydu.’

1.1.1.18. +sA

“Organ adlarına gelerek bunlarla ilgili alet veya eşya isimleri türetir. Pek işlek değildir” (Kara, 2015: 86).

Onuň çortmak aýaklarynyň **bilekselerini** örtüp duran çogmak tüýleri bardy. (208/13) ‘Onun kirli ayaklarının bileklerini örten deste tüyleri vardı.’

1.1.1.19. +sI

“Fonksiyonu benzerlik ve gibilik ifade eden kelimeler türetmektir” (Kara, 2015: 86).

Ýalak İşanyň **ölügsi** gözleri hoşallyk bilen ýylpyldady. (216/20) ‘Yalak İşan’ın cansız gözleri minnettarlıkla ışıldadı.’

1.1.1.20. +sIz / +sUz

İşlek olan bu ek yokluk ifade eden sıfatlar yapar (Kara, 2015: 86).

*Japbaplaryň çaga **gülküsiz**, çaga **oýunsyz** wagtyna miýesser gelmek örän kyn eken.* (164/30) ‘Capbaklar’ın çocukluğunun gülüşmeden, oyunsuz geçen bir vakitlerine denk gelmek çok zormuş.’

*Ondan soň birnäçe torgaý ýumurtgasyny tapdylar, olary **gabyksyzja** ýuwutdylar.* (168/23) ‘Ondan sonra birkaç turgay yumurtası buldular onları kabuksuzmuş gibi yuttular.’

*Tegelek, çalymytk daş **dynuwsyz** aýlanýar.* (181/6) ‘Yuvarlak gri taş aralıksız dönüyor.’

*Japbagyň sözüni olar **ysgynsyz** ses bilen tassykladylar.* (183/12) ‘Capbak’ın sözünü onlar alçak sesle onayladılar.’

***Guýruksyz**, **gulaksyz** kelek sygyr Kelekbayýň Japbaklara satan garpyzy ýaly togalakdy.* (204/25) ‘Kuyruksuz, kulaksız kelek sığır Kelekbay’ın Capbaklar’a sattığı karpuz gibi yuvarlaktı.’

***Işsizlik** nähili uly bela!* (250/12) ‘İşsizlik nasıl büyük bela!’

*Halkyň **soňsuz** gürrüňine görä, siziň bilen duşuşmagy arzuw hem edip ýördüm.* (256/22) ‘Halkın uzun konuşmalarına göre sizinle karşılaşmayı istiyordum.’

1.1.2. Addan Fiil Türetimi

1.1.2.1. +A-

“İşlek bir ektir. İsimlerden olma ve yapma ifade eden fiiller türetir” (Kara, 2015: 87).

*Mundan yüzlerçe ýyl ozal Durun obasynda atadan yaşlykda ýetim galan dört sany doganjyk **ýaşayardy**.* (163/3) ‘Bundan yüzlerce yıl önce Durun obasında babaları genç yaşta ölmüş dört yetim kardeş yaşıyordu.’

*Emma garaja gözleriniň enaýýja bäbenekleri ýeserlik bilen **oýnaýardy**.* (163/21) ‘Ama karaca gözlerinin göz bebekleri kurnazca oynuyordu.’

*Aý, agam, gapy-gapy aýlanmakdan, sakyr-sakyr **sanamakdan** sakgalyň agarypdyr.* (177/32) ‘Ay ağam, kapı kapı dolanmaktan, sürekli konuşmaktan sakalın ağarmış.’

*Bay-bay, ýeser oğlanlar ekeniňiz! Siz meniň çemçeläp **ýygnanymy** çanaklap dökdüňiz — diýip, içi mäjumlanan sanajy ýere bulap urdy.* (178/22) ‘Vay vay,

kurnaz oğlanlarsınız! Siz benim kepçeyle topladığımı çanakla döktünüz deyip, içi karışık torbayı yere çarpıp vurdu.’

*Hoşadan agyzlary tagam tapan Japbaklaryň öýlerinde çörek **bolady**.* (189/2) ‘Hoşadan ağızlarına lokma giren Capbaklar’ın evlerinde ekmeğe bollaştı.’

*Ýalak dawadan gürrüň **agzamakçy** bolanda, Japbak oňa ýüz tutdy.* (196/9) ‘Yalak davadan konuşmaya başladığında Capbak ona hitaben:’

*Gassabyň olary aldany-ha aldany, onuň üstesine-de olary masgaralany, olary akmak hasap edeni Japbaklaryň gulaklaryn- dan parran geçip, beýnilerine baryp **ornady**.* (261/18) ‘Kasabın onları kandırması ve bunun üstüne onları rezil etmesi, onları ahmak hesap etmesi Capbaklar’ın kulaklarının bir ucundan öbür ucuna geçip beyinlerine varıp etkiledi.’

1.1.2.2. +Al-

“İsim ve sıfatlardan olma ifade eden fiiller türetir” (Kara, 2015: 87).

*Dogrudan-da Japbaklaryň günleri **kynaldy**.* (170/13) ‘Gerçekten de Capbaklar’ın işi zorlaştı.’

*Japbaklar günsaýyn dürli wakalary başlaryndan geçirip, agyr durmuşyň çylşyrymly sapaklaryny kem-kemden öwrenip, assa-assa **ulaldylar**, ösdüler, burunlarynyň aşagy garalyp başlady.* (208/3) ‘Capbaklar her gün çeşitli olaylar yaşayıp zor hayatın karmaşık derslerini yavaş yavaş öğrenip yavaş yavaş olgunlaştılar, büyüdüler. Burunlarının altında bıyıkları çıkmaya başladı.’

*Doýduk eje, garnyny göterip bilmän, wah, muny nähili **kiçeldip** bilerkäm diýip, birsyhly zeyrenip ýör.* (248/20) ‘Doyduk anne, karnını taşıyamıyor vah, bunu nasıl küçültebilirim deyip sürekli şikâyet ediyor.’

*Olary ne ýazyp bolýardy, ne-de **giňeldip** bolýardy.* (248/25) ‘Onları ne düzeltebilir, ne de genişletebilir durumda değildi.’

*Ol iň soňunda uklap hem bilmedi, çydap hem bilmedi, **dikelip** oturdy, gerindi, pallady, gapdalynda ýatan Japbaga ýüzlendi.* (257/34) ‘O en sonunda uyuyamadı da dayanamadı da ayağa kalktı, gerindi, esnedi, yerinde yatan Capbak’a yöneldi.’

1.1.2.3. +Ar-

“İsmlere gelerek geçişli veya geçişsiz fiiller türetir” (Kara, 2015: 87).

Kelekbay olaryň zzyndan gülüp ýykyldy, ýatan ýerinden içini tutup, gözlerini ýaşardyp güldi, samrady. (192/20) ‘Kelekbay onların arkasından gülüp yere yıkıldı yattığı yerden içini tutup gözleri yaşararak kendi kendine söylenerek güldü.’

Emma ýuwa-ýelmikden agyzlaryny gögertdiler. (168/25) ‘O yüzden dudaklarını büktüler.’

Aý, agam, gapy-gapy aýlanmakdan, sakyr-sakyr sanamak- dan sakgalyň agarypdyr. (177/32) ‘Ay ağam, kapı kapı dolanmaktan, sürekli konuşmaktan sakalın ağarmış.’

1.1.2.4. +cAr-

“*Olma ifade eden geçişsiz fiiller türetir. Fazla işlek değildir*” (Kara, 2015: 87).

Şol ganjaraşmanyň bir ýany suw azlygy zerarly bolsa, ikinji ýany mesligi göterip bilmeyän menmenlikden emele gelipdi. (229/5) ‘Bu dövüşmeler bir yandan su azlığı yüzünden bir yandan refahı kaldıramayan bencillikten ortaya çıkmıştı.’

Bizi ilki bilen biraz garbandyrmasaň, günä haýsy, sogap haýsy, seljerip bileris öýdemzok. (194/31) ‘Bizi ilk önce biraz doyurmazsan günah ne sevap ne ayırt edebileceğimizi sanmıyorum.’

Mapbak olara çukurja gözlerini çüýjertdi. (198/4) ‘Mapbak onlara çökük gözlerini dikti.’

1.1.2.5. +cIrA-

“*İşlek olmayan bir isimden fiil yapma ekidir*” (Kara, 2015: 87).

Ondan soň olar Japbaplary haýaljyratmak islediler. (239/29) ‘Ondan sonra onlar Capbaklar’ı şaşirtmek istediler.’

1.1.2.6. +dA-

Ses yansımaları sözcüklere gelerek bunlara ait hareketi ifade eden fiiller türetir (Kara, 2015: 88).

Şonuň üçin olary aldamak, oýnamak çäresine girişdi. (189/33) ‘Bu yüzden onları kandırmaya ve oynatmaya çalıştı.’

Japbak Mapbagy goldady. (214/36) ‘Capbak Mapbak’ı destekledi.’

1.1.2.7. +gA-

İsimden kılış fiileri türetir. İşlek bir ek değildir (Beşen Delice, 2010: 37).

Doganlar oňa näçe ýalbarsalarda, Kelekbay olara gulak asman, gayta agzyndan gelenini gargady. (187/5) ‘Kardeşler ona ne kadar yalvarsalar da Kelekbay onlara kulak asmadı dönüp ağzına geleni söyledi.’

Topbak elini salgady. (203/12) ‘Topbak elini salladı.’

1.1.2.8. +gAr-

İşlek olmayan bir ektir.

Wah, sizi näme biri-biriňizden saýgaryp bolýamy? (163/12) ‘Vah! Sizi nasıl birbirinizden ayırt edeceğiz?’

1.1.2.9. +(I)k-

“İsimlerden geçişsiz fiiler türetir. Fazla işlek değildir” (Kara, 2015: 88).

Şonuň üçin hem olardan aryny almak, olary möçükdirmek, nämeden hem bolsa zyýan çekdirmek üçin pursat arap gezdi. (189/13) ‘Bu yüzden de onlardan öcünü almak, onları yaralamak, ne olursa olsun zarar vermek için fırsat arıyordu.’

Way, demikdim-le! Kelläm hem özümüňki-le! (211/5) ‘Vay, soluksuz kaldım! Kafa da benim kafam!’

Allanyň kömegi bilen, oňat, agzyňyz hem birikdi. (219/29) ‘Allah’ın yardımıyla iyi ağız birliği yaptınız.’

Doýdugyň ýuwusgadan gorkan ýaly, ak tam ýüzüni gören Kelekbay birhili haýykdy. (232/21) ‘Doyduk’un teneşirden kalkar gibi bembeyaz yüzünü gören Kelekbay aynı (onun gibi) korktu.’

Ýetip gelyän gyş ýeke Japbaplaryň däl, Doýdugyň hem jebesini darykdyrды. (241/22) ‘Çıkıp gelen kış bir tek Capbaklar’ın değil Doyduk’un da huzurunu kaçırdı.’

Doganlar ajykdylar. (249/20) ‘Kardeşler acıktılar.’

1.1.2.10. +IIdA-

Genelde yansıma sözcüklere gelerek fiiller türetir (Beşen Delice, 2010: 37).

Guşlar jürüldesýürdi, öýde oturmaga ýürek takat bermeyärdi. (166/3)
‘Kuşlar cıvıldaşyordy, evde oturmaya yürek dayanmıyordu.’

Olaryň depelerinde diňe höwürtgelerini aldyran gökwarryklar gaýmalaşdylar, garkyldaşdylar. (170/18) ‘Onların tepelerinde sadece yuvalarını kaybeden gökwarrıklar toplastılar, bağıldılar.’

Japbak onuň syrtyna geçip: - Höw! - diýdi. Sygyr gymyldamady. (191/3)
‘Capbak onun arkasına geçip: - Ho, dedi. Sığır kımıldamadı.’

Pyňkrymakdan zordan saklanyp, böwrüni müňküldedip gülyän Keleýbaý düşündiriş berdi. (192/2) ‘Gülmemek için (kendisini) zor tutan böğrünü kımıldatıp gülen Kelekbay açıklama yaptı.’

Pyşdyllar wyžžyldaşdylar. (201/12) ‘Kaplumbağalar vızılđastılar.’

Mes Doýduk sygry Kelekbaya meňzedenlerine jakgyldap güldi. (206/1)
‘Neşeli Doyduk sığırı Kelekbay’a benzetmelerine kahkahalarla güldü.’

Ýalak İşanyň ölügsi gözleri hoşallyk bilen ýylpyldady. (216/20) ‘Yalak İşanın cansız gözleri minnettarlıkla ııldadı.’

1.1.2.11. +In-

“İşlek olmayan bir ektir. Geçişsiz füller türetir” (Beşen Delice, 2010: 38).

Geliň, biz janly-janawarlary jibrindirip ýörmäliň-de, ýumurtga gözlemäge gideliň! (166/11) ‘Gelin, biz hayvanları rahatsız etmeyelim de yumurta aramaya gidelim!’

Japbaklar Ýalak İşandan arany açanlaryndan soň, garyplykdan özara derdinişip, azajyk hiňlendiler. (254/35) ‘Capbaklar Yalak İşan’dan arayı açtıktan sonra gariplikten kendi aralarında yakınıp, azıcık şarkı mırıldandılar.’

1.1.2.12. +IrdA- / +UrdA-

“Yansımali sözcüklerden füller türetir” (Beşen Delice, 2010: 37).

Olar asyl Japbaplary adam hasabyna-da goşman, olar bilen bile oýnaşman, gülüşmän, olary öz peýwagtlaryna gümürdesip ýören gümra hasap edipdirler, ýeri gelende olary masgaralamakdan hem çekinmändirler. (165/1)
‘Capbaklar’ı adam yerine koymayıp, onlarla oynamıyor, gülüşmüyor, onları kendi

başlarına buyruk, boş gezenin boş kalfası zannedip, yeri geldiğinde onları rezil etmekten de çekinmiyorlardı.’

*Japbak eline tüykürmäge ýetişmäkä, doganlar aşaklygyna **güpürdeşip** gitdiler.* (169/27) ‘Capbak eline tüküremeden, kardeşler aşağıya gümbürdeyip düştüler.’

*Ejesi şol agyr ýagdaýda otyrka, Tapbak daşardan ala gopgun bilen **dazyrdap** geldi.* (175/19) ‘Annesi bu ağır durumda otururken Topbak dışarıdan tozu dumana katarak hızlıca geldi.’

*Topbak elindäki **pasyrdaýan** meleje guşuň sakgaljygyny sypalady.* (175/25) ‘Topbak elinde çırpınan esmer kuşun sakalını okşadı.’

*Näme beýle **pyşyrdaşan** bolýarsyňyz?* (201/19) ‘Neden böyle fısıldaşıyorsunuz?’

*Japbaklar oňa bakan aýaklaryny **tapyrdadanlarynda**, kazy baýtalyny gamçylap, ümdüzüne gaçdy...* (235/30) ‘Capbaklar ona doğru ayaklarını tıkırdattıklarında, kadı kısırağını kamçılıyıp, uzaklara kaçtı.’

*Sizde ne ene bar, ne ata bar, ne-de öýňüzde **şaňňyrdap** oturan gelniňiz bar.* (242/6) ‘Sizde ne ana var ne baba var, ne de evinizde şıkırdatıp oturan gelininiz var.’

*Japbak üç-dört agdaryldy, zynjyr **şakyrdadı**.* (258/3) ‘Capbak üç dört döndü, zincir şakırdadı.’

1.1.2.13. +KIr- / +KUr-

“*Taklidî isimlere gelerek bunlara dayalı hareketi ifade eden fiiller türetir*” (Kara, 2015: 88).

*Duruň onda, men bir elime **tüyküreyin!*** (169/26) ‘Durun o zaman ben bir elime tüküreyim!’

*Beýlesine bakyp **pyňkyrjak** bolýan, böwrüni münküldedip gülyän Kelekbay düşündiriş berdi.* (191/11) ‘Öbür tarafa dönüp gülecek olan, böğrünü kımıldatıp gülen Kelekbay açıklama yaptı.’

*Kazynyň dili tutuldy. Ol gepläp bilmän, diňe **hynçgyrды**.* (239/17) ‘Kadının dili tutuldu. O konuşamayıp yalnızca hıçkırdı.’

1.1.2.14. +I-

“Fazla işlek deňildir. Genellikle sıfatlara gelerek bunlardan oluş ifade eden fiiller türetir” (Kara, 2015: 88).

*Siziň burnuňyzyň aşagyndaky **garalyp** görünyän murt däl-de, gazan garasy.*
(211/15) ‘Sizin burnunuzun altındaki kararıp görünen bıyık değil de kazan karası.’

*Onuň togalak boýny **inçelipdi.*** (213/32) ‘Onun yuvarlak boynu incelmmişti.’

*Ýalak Işanyň tamakin damarlary gozgandy, **könelişen** gözlerine şöhle indi.*
(215/2) ‘Yalak Işan tamah etti, kanı çekildi, zayıf gözlerine ışık geldi.’

1.1.2.15. +IA-

“İsmin taşıdığı manaya dayalı iş, oluş ve hareketi ya da nesnelere belli bir hâle girmesini ifade eder” (Kara, 2015: 88).

*Geliň, biz janly-janawarlary jibrindirip ýörmäliň-de, ýumurtga **gözlemäge gideliň!*** (166/11) ‘Gelin, biz hayvanları rahatsız etmeyelim de yumurta aramaya gidelim!’

*Japbaplaryň dördüsi dört ýerden gedayy **gujakladylar.*** (178/32)
‘Capbaklar’ın dördü birden dilenciye kucakladılar.’

*Olaryň üçüsi üç ýerden orulmadyk bugdayyň towzasyny ýolup **başladylar.***
(183/2) ‘Onların üçü birden biçilmemiş buğdayın tozasını koparmaya başladılar.’

*Kelekbay öz ömründe birinji gezek dogry **sözledi.*** (188/19) ‘Kelekbay ömründe ilk kez doğru söyledi.’

*Siz oňa göle **taşlatmajak** bolsaňyz, şol durşuna emäybilen göterip gidiň.*
(192/6) ‘Siz onun düşük yapmasını istemiyorsanız bu hâliyle yavaşça kaldırıp gidin.’

1.1.2.16. +IAn-

“Oluş bildiren fiiller türetir. Türkmen Türkçesinde kullanılan işlek eklerden biridir” (Beşen Delice, 2010: 41).

*Eýsem-de bolsa, Japbaktar oňa tiz **adatlandylar.*** (184/30) ‘Öyle de olsa Capbaklar buna çabuk alıştılar.’

*Mapbak Topbagyň boýnuna **atlandy.*** (169/29) ‘Mapbak Topbak’ın boynuna atıldı.’

Japbaplaryň pikirleri bir ýere jemlendi. (167/10) ‘Capbaklar ortak fikre ulaştılar.’

Gurrugyň agzynda Japbagyň sesi ýañlandy. (169/25) ‘Kuyunun ağzında Capbak’ın sesi yankılandı.’

«Kelek» sözi Kelekbayy *gazaplandyrjak ýaly etdi, birdenkä bolsa çalamünder hem Japbaplaryň söwdany örän berklänleri ýadyna düşdi, özünü ýitirdi.* (196/21) “Kelek” sözü Kelekbay’ı öfkelendirecek gibi oldu, birden birdirbir ve Capbaklar’ın pazarlığı sağlamaştırdıkları aklına geldi, kendisini kaybetti.’

İň soňunda olary ugrukdyrdym hasap edip, ýeke özi hiňlendi. (201/3) ‘En sonunda onları yönlendirdim diye hesap edip tek başına türkü söyledi.’

Betpäl gassaba şu-da ýeterlik diýip kanagatlandy. (263/13) ‘Kötü niyetli kasaba bu kadar yeter deyip tatmin oldu.’

1.1.2.17. +HAŞ-

“İşlek bir ektir. Oluş bildiren fiiller türetir” (Beşen Delice, 2010: 41).

Dört egniň üstünde yerleşen togalak «sygyr» olar sähelçejik çaykansalar, depirjöp başlajak. (192/16) ‘Dört sırtın üstüne yerleşen yuvarlak “sığır” onlar azıcık dengelerini kaybetseler kıpraşmaya başlayacak.’

Mapbak Ýapbaga kömekleşdi. Topbak Japbaga kömekleşdi. (167/23) ‘Mapbak Yapbak’a yardım etti. Topbak Capbak’a yardım etti.’

Japbaplaryň obasyndaky Doýduk, baylykda-da, hilegärlikde-de Kelekbay bilen bäsleşýürdi. (204/31) ‘Capbaklar’ın obasındaki Doyduk zenginlikte de hilekârlıkta da Kelekbay ile yarıştı.’

Olar ony ilki alan günlerinde ýeke-ýekeden däl, syrtaşyp hem däl, üç bolup mündiler. (209/15) ‘Onlar atı ilk aldıkları günlerde tek tek değil, ikişer ikişer de değil, üç kişi bindiler.’

1.1.2.18. +rA-

“İşlek olmayan bir ektir. Görevi, ismin taşıdığı anlama dayalı hareketleri ifade eden fiiller türetmektir” (Kara, 2015: 89).

Gökwarryklaryň **aljyraňňy** gaýmalaşýanlary birdenkä dört sany oglanyň gözüne ildi, warryklaşýan gozgalaňly sesleri-de eşidildi. (170/29) ‘Gökwarrykların telaşlı uçuşları birden bire dört oğlanın gözüne çarptı, kargaşa sesleri de duyuldu.’

Ah-ow, Topbak! Saňa näme boldy? **Dälirediňmi?** - diýip gygyrdy. (202/28) ‘Hey Topbak! Sana ne oldu, delirdin mi, diye bağırdı.’

Doganlar şol ýagdaýy howa **garaňkyrandan** soň Doýduga-da duýdurdylar. (245/23) ‘Kardeşler bu durumu hava karardıktan sonra Doyduk’a da söylediler.’

1.1.2.19. +(D)rgA- /+(U)rgA-

“Fazla işlek deňildir. İsim ve sıfatlara gelerek bunlarla ilgili hareketleri belirten fiiller türetir” (Kara, 2015: 89).

Eňñere meýdanynda galan ýeke-täk mähnet garpyzy **geňirgediler**. (189/23) ‘Ekinlerin yığıldığı meydanda tek bir tane kalan iri karpuzsa şaşkırdılar.’

İşan aga, men uzak gije **düýşürgüp** ýatypdyryn. (195/14) ‘İşan Ağa ben geceleri uzun rüyalar görüyorum.’

1.1.2.20. +sIrA-

“Kişinin kendisini olduğundan başka gösterdiğini bildiren fiiller türetir. Ek bu fonksiyonuyla işlek olarak kullanılmaktadır” (Kara, 2015: 89).

Şonuň, üçin ol olaryň ýanynda **arkaynsyrasa-da**, gije rahat ýatyp bilmän, baş-on gezek çykyp seretdi. (245/34) ‘Bu yüzden o, onların yanında sakın görünse de gece rahat yatamayıp, beş on defa çıkıp kontrol etti.’

1.1.3. Fiilden Ad Türetimi

1.1.3.1. -A

“Fiilin gösterdiği hareketle ilgili isim ve sıfatlar türetir. İşlek olmayan bir ektir” (Kara, 2015: 90).

Biz adama bir däl, **goşa** at edineris. (198/8) ‘Biz kişi başı bir değil iki at alırız.’

Emma çogda çäkmeniň astynda olaryň eginlerindäki, arkalaryndaky **ýaralar** görünmeýärdi. (214/11) ‘Ama deve tüyünden kaftanın altından onların omuzlarındaki, sırtlarındaki yaralar görünmüyordu.’

1.1.3.2. -AC

“Fiilin gösterdiği hareketle ilgili nesne isimleri türetir” (Kara, 2015: 90).

Olaryň janly göreçlerinde: (215/28) ‘Onların canlı gözbebeklerinde:’

Ynha, indi ham çaryk meniň aýaklarymy edil ussaň gysajy ýaly mynjyradyp barýar. (248/12) ‘İşte şimdi deri çarık benim ayaklarımı aynı usta mengenesi gibi eziyor.’

1.1.3.3. -AgAn

“Fiilin gösterdiği hareketin sürekliliğini ifade eden sıfatlar türetir” (Kara, 2015: 90).

Japbaplaryň alan sygry hem edil Kelekbayıň özi ýaly gezegen ekeni, ol ekine adatlanan ekeni. (203/28) ‘Capbaklar’ın aldığı sığırı da aynı Kelekbay’ın kendisi gibi hovarda o ekine girmeye alışmış.’

Japbaklar bir obada bir ýatagan bar sesini, bütün gazanjyny, ullakan baýlygyny ukudan gazanýan habaryny eşitdiler. (255/20) ‘Capbaklar bir obada bir tembelin bütün sesini, bütün kazancını, bütün zenginliğini uyuyarak kazandığını duydular.’

1.1.3.4. -Ak

“Fiilden sıfat yapar. Bu ekin fonksiyonu işlektir” (Kara, 2015: 90).

Japbaplaryň önüne nan doly saçak gelip düşdi. (195/3) ‘Capbaklar’ın önüne sofrası kuruldu.’

Gorkaklyk Japbaplaryň häsiýeti däl. (202/16) ‘Korkaklık Capbaklar’ın özelliği değil.’

Orak wagty orak orýardylar, onuň zyzndan hoşa edýärdiler. (213/22) ‘Orak zamanı orak yaparlardı, onun ardından hoşla yaparlardı.’

Japbaplaryň selle böleklerini galgadyň bökjekleşenlerini gören Ýalak Işan keypionlyk bilen: (219/1) ‘Capbakların sarık parçalarını dalgalandırıp zıpladıklarını gören Yalak Işan keyifle:’

Şonda gylyç, pyçak hem gynnyndan çykdy. (228/34) ‘Burada kılıç, bıçak da kınından çıktı.’

1.1.3.5. –(A)lgA

“Fiillerden soyut ve somut isimler türetir” (Kara, 2015: 90).

Bularyň **tutalgalary**, delilleri hem bar. (224/35) ‘Bunların dayanakları, delilleri var.’

1.1.3.6. -cA

“Sonu “n” ile biten fiillere gelmektedir. İşlek olmayan bir ektir. Fonksiyonu, soyut ve somut isimler yapmaktır” (Kara, 2015: 91).

Olaryň şol garaşlarynda, biri-biriniň arasynda bir gizlin **düşünje** bardy. (211/28) ‘Onların bu bakışlarında birbirlerinin arasında gizli bir düşünce vardı.’

Şonluk bilen ýeser gassap Japbaklaryň **galanja** goýunlaryny sekiz teňňeden satyn aldy. (261/7) ‘O yüzden kurnaz kasap Capbaklar’ın geriye kalan koyunlarını sekiz kuruştan satın aldı.’

1.1.3.7. -cAñ

“Fiillerden sıfatlar türetir. Bu sıfatlar genellikle insanlarla ilgilidir ve insanın kalıcı özelliğini belirtir” (Kara, 2015: 91).

Ondan yüz görýänler, ondan eýmenýänler, oňa **ýaranjaňlar** onuň adyny biraz üýtgedip, oňa Gulluk bay diýýärdiler. (187/18) ‘Ondan yüz bulanlar, ondan korkmayanlar, ona dalkavukluk yapanlar, onun adını biraz değiştirip ona Gulluk Bay diyorlardı.’

1.1.3.8. -ç

“Fiillerin gösterdiği hareketle ilgili soyut anlamlı isimler türetir. Bu fonksiyonu işlektir” (Kara, 2015: 91).

Öwlat **gatançly** ýaly, gözleriniň ýitilig-ä bardy. (238/30) ‘Soy kazanmış gibi gözlerinin canlılığı vardı.’

Öý eýesi geleňsiz bolsa, äri nalajedeyin bolsa, **gynançdan** ne peýda! (229/21) ‘Ev sahibi tasasız ise kocası beceriksiz ise kederden ne fayda!’

1.1.3.9. -dAcI

Fiilden isim yapar.

Başga tarapdan hem hiç hili girdeji ýokdy. (175/16) ‘Başka bir yerden de hiç kazanç kapısı yoktu.’

1.1.3.10. -g

“Fazla işlek bir ek deňildir. Fiilin gösterdiği hareketle ilgili isimler türetir” (Kara, 2015: 91).

Olar üýsmeleňiň häziridi, märekäniň bezegidi. (214/15) ‘Onlar eğlenceye hazırды, kalabalığın süsüydü.’

Ýalak Işan oňa ylayta-da begendi, «gökdäki dilegim ýerde gowuşdy» diýip düşündi. (215/17) ‘Yalak Işan buna özellikle mutlu oldu “Gökte ararken yerde buldum.” diye düşündü.’

Ol adamyň şol soragynda üýtgeşik bir many bardy. (238/22) ‘O adamın bu sorusunda farklı bir anlam vardı.’

1.1.3.11. -gA

“Fazla işlek bir ek deňildir. Fiilin gösterdiği hareketle ilgili isimler yapar” (Kara, 2015: 91).

Ol edil Japbaklaryň eleşan eteklerinden dökülyän gowurga döndi. (184/24) ‘Sanki Capbaklar’ın eledikleri eteklerinden dökülen kavurgaya döndü.’

Doganlar düýäni turzanlarynda sallanyşyp duran tozgan ýaňa onuň gulagy hem görünmedi, guýrugy hem. (254/9) ‘Kardeşler deveyi kaldırdıklarında asılı duran tozlar nedeniyle onun kulağı da kuyruğu da görünmedi.’

1.1.3.12. -gI

“Fiilin gösterdiği hareketle ilgili soyut ve somut isimler yapar” (Kara, 2015: 92).

Bütün kellesine çenli gamyş bürelgi düýe ýoluny saýgarmayardy, göýä diýersin, Topbagyň tabşyrygyna düşünen ýaly, köle baryp urdy. (254/17) ‘Bütün kafasına kadar kamyşla örtülü deve, yolunu ayırt edemedi, sanki dersin Topbak’ın emrini anlamış gibi, göle gidip oturdu.’

1.1.3.13. -gIn / -gUn

“Genellikle tek heceli fiillere gelmektedir. İşlek bir ektir. Fiilin gösterdiği hareketle ilgili özelliğin, herhangi bir varlıkta fazlaca bulunduğunu ifade eden isin ve sıfatlar yapar” (Kara, 2015: 92).

Emma biziň öýümüzde bir ýugrum hamyrlyk un ýok. Bu nähili düzgün? (183/20) ‘Ama bizim evimizde bir hamur yoğurmak için un bile yok. Bu nasıl düzen?’

Doganlaryň şyryk çal bilen gaty çörekden başga gyzgyn çorba-da agyzlary degmedi. (244/4) ‘Kardeşlerin şırıkkı içeceklerle bayat ekmekten başka sıcak çorba da ağızlarına değmedi.’

1.1.3.14. –gIr / -gUr

“Fiillerden sıfatlar yapan işlek bir ektir. Bu sıfatlar genellikle varlıkların kalıcı özelliğini ifade ederler” (Kara, 2015: 92)

Japbaplaryň ýaşan döwründen bəri birnäçe ýyl geçen hem bolsa, olaryň agzybirligi, dostlugy, ötgür sözleri, güllüli waka- lary henize çenli hem ýitmändir. (165/9) ‘Capbaklar’ın yaşadığı devirden bu yana birkaç yıl geçmiş de olsa onların uyumlu yaşaması, dostluğu, keskin sözleri, güldüren olayları bu zamana kadar da kaybolmamıştır.’

1.1.3.15. -k

“İşlek olarak kullanılan bu ek, fiilin gösterdiği hareketle ilgili sıfatlar yapar” (Kara, 2015: 93).

Topbak aşakdan boguk ses bilen gygyrdy. (169/30) ‘Topbak aşağıdan boğuk bir sesle bağırdı.’

1.1.3.16. –(I)m / +(U)m

“Somut isimler de türetmekle birlikte daha ziyade soyut isimler türetir” (Kara, 2015: 93).

Topbak sanajyň düýbünden tutup silkende sere biçim towzalar dessän üstüne payrap döküldi. (184/22) ‘Topbak heybenin dibinden tutup silkelediğinde bir karış biçilmiş tozlar destenin üstüne saçıldı.’

Dözümsizlik bilen edilen kâbir hödürlerden-de boýun towlaýardylar. (213/26) ‘Karşılıksız yapılan bazı ikramlardan da kaçınıyorlardı.’

1.1.3.17. -mA

“Fiillerden kalıcı isimler, iş isimleri ve sıfatlar türetir” (Kara, 2015: 94).

Mapbak: - Guşlary çekdirme edeliň - diýdi. (176/30) ‘Mapbak “Kuşları çekdirme yapalım.” dedi.’

Japbaklaryň önüne bir okara gowurma getirip goýdular. (195/12) ‘Capbaklar’ın önüne bir tahta kapta kavurma getirip koydular.’

Olar onuň unly çuwalyny boşadyp baryrlar, ýagly küýzesini gowzadýrlar, süýtdeň, gatykdan, hatda deridäki süzmeden hem gaýdanoklar. (219/22) ‘Onlar, onun unlu çuvalını bitirdiler, yağlı güğümünü bitirdiler, süttten, katıktan hatta tulumdaki süzmeden de geri durmuyorlar.’

1.1.3.18. -mAk

“Bütün fiilere gelebildiği için oldukça işlek bir fiilden isim yapma ekidir” (Kara, 2015: 94).

Olar nireden hem bolsa çakmakdaş alyp gaýtmanlaryna ökünder. (168/27) ‘Onlar bir yerden çakmak taşı alıp dönmediklerine pişman oldular.’

Gaymak işeň sygyr al! (193/22) ‘Kaymak yiyeceksen sığır al!’

1.1.3.19. -mAzAk

Fiilden sıfat yapar (Kara, 2015: 94).

Japbaklaryň sygry gezegen bolsa, ýabysy gezmezek boldy. (208/19) ‘Capbaklar’ın sığırı çalışkandı ama atı tembel çıktı.’

Sen, halypa, indi ýatagan adyňy aýyr-da, adyňa ýatmazak goýay. (259/19) ‘Arkadaşım sen şimdi tembel adını kaldır da adını yatmayan koyalım.’

1.1.3.20. -mIt

“Fiillerden soyut ve somut isimler türetir” (Kara, 2015: 95).

Dört çagaly dul oturan, girdeji gözünü yitiren, bar ünsünü iýmite ataran ene çagajyklaryny açlyk belasyndan goramak için gije-gündiz ondan-oňa sümsünipdir, olary wagty-wagtynda timarlamaga-da ýagdaý tapmandyr. (164/14) ‘Dört çocukla dul kalan, geçim kapısını yitiren, tüm dikkatini yiyecek bulmaya harcayan anne çocuklarını açlık belasından korumak için gece gündüz dolanıp duruyordu, onları zamanında terbiye etmeye de fırsat bulamıyordu’

Aý, ýeser İşan ekeniň! Sen almytyňy almasan gitjek däl! (178/4) ‘Ay kurnaz İşanmışsın! Senin alacağını almadan gideceğin yok!’

1.1.3.21. –(I)n

“Fiilin gösterdiği harekete bağlı isimler türetir” (Kara, 2015: 95).

Gelen ýyl ekin biter, biz onuň garpyzyny iki edip beräýeris. (197/7) ‘Gelecek yıl ekin biter biz onun karpuzunu iki eder veririz.’

Doýduk eje, biz galyň töläp, gelin alýan baylardan däldiris. (242/33)
‘Doyduk anne biz başlık parası verip gelin alan baylardan değiliz.’

1.1.3.22. –(U)v

“İşlek olarak kullanılır. Fiillere gelerek bunlardan soyut ve somut isimler türetir. “-w+”, Eski Türkçede fiilden isim yapan “-g+” ekinin Kuzey Türkçesinde aldığı şekildedir. Bu ek, Kuzey Türkçesinin Türkmençeye tesirini göstermesi bakımından önemlidir” (Kara, 2015: 95).

Ýapagy çapuwdan galypdy. (214/5) ‘Yapagı yarıştan kalmıştı.’

Olaryň häzirki yzlaryna gaýtmaklarynyň sebäbi olaryň ýadawlygy, ýaltalygy üçin bolman, Japbaklaryň Japbakladygy üçindi. (221/17) ‘Onların şimdiki artlarına dönmelerinin sebebi onların yorgun veya tembel oldukları için değil, Capbaklar Capbaklar olduğu içindi.’

Biz onuň özündeň ökderäk bir aldaw salalyň, hiç wagtda ýadyndan çykmasyn. (261/29) ‘Biz onu öyle bir kandıralım ki hiçbir zaman aklından çıkmasın.’

1.1.3.23. –(A)vUl

“İşlek olmayan bu ekin fonksiyonu, fiilin gösterdiği harekete dayalı isimler türetmektir” (Kara, 2015: 96).

Päsgele gaytawul tapmaz ýaly, sen näme Japbaklardan dälmi? (200/29)
‘Engele karşı koymayı bilmiyor gibi, sen nesin Capbaklar’dan değil misin?’

Tonna biz özümüz serederis: uzak gije gezegine garawullyk çekeris. (245/31)
‘Tonla biz bakarız. Gece uzun sırayla koruruz.’

1.1.4. Fiilden Fiil Türetimi

1.1.4.1. -A-

Tekrarlama ve süreklilik bildiren fiiller türetir (Beşen Delice, 2010: 44).

Öý eýesi aýal demir kepgir bilen hyrt-hyrt gazan **gazaýardy**. (229/14) ‘Ev sahibi kadın demir kevgirle kırt kırt kazan kazıyordu.’

1.1.4.2. -AkIA-

İşlek bir ek değildir. Fiile tekrar anlamı katar (Beşen Delice, 2010: 45).

Japbak Ýapbagy itekledi. (180/31) ‘Capbak Yapbak’ı iteledi.’

1.1.4.3. -AIA-

“İşlek olmayan bir ektir. Kök fiilin taşıdığı anlamı kuvvetlendirir” (Kara, 2015: 96).

Sanajyň agzyna çykaryp, ilki bilen Topbaga depeletdiler. (184/32) ‘Heybenin ağzını açıp üstüne çıkarıp ilk önce Topbak’a tepelettiler.’

Kelekbay Japbagy kowalady. (187/24) ‘Kelekbay Capbak’ı kovaladı.’

Aňry çekeleşdiler, bəri çekeleşdiler, iň soňunda söwdalaşdylar. (190/25) ‘Geri çekiştiriler, beri çekiştiriler en sonunda pazarlık ettiler.’

1.1.4.4. -Ar-

“Fiilerden oldurma ve yaptırma ifade eden yeni fiiller türetir. Fazla işlek değildir” (Kara, 2015: 96).

Doganlaryň çaga guşlara gözleri gyýmady, olary gurrukdan çykarmak maslahatyny etdiler. (169/1) ‘Kardeşler yavru kuşlara kıyamadılar. Onları kuyudan çıkarmaya karar verdiler.’

Japbak öz tayçanagyny gaytardy. (199/28) ‘Capbak kendi tayını döndürdü.’

Japbaklar bugrany arpanyň içinde çökerdiler. (232/10) ‘Capbaklar deveyi arpanın içinde dizlerinin üstünde oturtular.’

Ýapagyny elden gidererin howatyry bilen Ýalak İşan ýan gezligini çykardy-da, uzyn selläni dört kesdi. (218/22) ‘Yapagi’nin elden gideceği endişesiyle Yalak İşan yanındaki bıçağını çıkardı da uzun sarığı dörde böldü.’

1.1.4.5. -cAkIA-

İşlek bir ek değildir. Fiile belli aralıklarla tekrar anlamı katar (Beşen Delice, 2010: 45).

*Onuň şöhesi biraz öçüşen gara gözleri oraçanyň içine näçe **garanjaklasada**, göz eglener ýaly bir zada gözi ilmeýärdi. (175/8) ‘Onun işığı biraz sönmüş kara gözleri keçe çadırın içine ne kadar bakınsa da bakmaya değer bir şeye gözü ilişmiyordu.’*

*Kelekbay ýylçyr gara garpyzy ýeňi bilen süpürdi, Japbaklara **ýylgyrjaklap** garady. (189/26) ‘Kelekbay kabuğu pürüzsüz parıldayı duran kara karpuzu yeniden sildi, Capbaklar’a gülümseyerek baktı.’*

*Japbak Kelekbaya **keýerjekläp** seretdi. (191/17) ‘Capbak Kelekbay’a kuşkuyla baktı.’*

*Japbaklaryň selle böleklerini galgady **bökjekleşenlerini** gören Ýalak Işan keypionlyk bilen: (219/1) ‘Capbakların sarık parçalarını sallayıp bölüşeceklerini gören Yalak Işan keyifle:’*

1.1.4.6. -cIrA-

Eklendiği fiile azlık ve isteksizlik anlamı katar (Beşen Delice, 2010: 47).

*Gökwarryklaryň **aljyraňny** gaýmalaşýanlary birdenkä dört sany oglanyň gözüne ildi, warryklaşýan gozgalaňly sesleri-de eşidildi. (170/29) ‘Gökwarrykların telaşlı uçuşları birden bire dört oğlanın gözüne çarptı, kargaşa sesleri de duyuldu.’*

*Doýdugyň hyrra gahary geldi, **siltenjiredi**. (206/7) ‘Doyduk birden sinirlendi, sitem etti.’*

*Ol agdaryldy, **yňryljyrady**, dönderildi, gözlerini açdy, ýene ýumdy, Japbagyň öz gapdalynda horlap ýatanyny gördi. (257/32) ‘O döndü, inledi, diğer yanına döndü, gözlerini açtı, yine yumdu, Capbak’ın kendi tarafında horlayarak uyuduğunu gördü.’*

1.1.4.7. -dAr-

“Oldurma ve yaptırma bildiren fiiller türetir” (Kara, 2015: 96).

*Emma Kelekbay daşyny aldyran ýekegapan ýaly agdarylyp, **düňderilip**, biriniň ýon damaryny owkalady, biriniň yüzünü dyrnady. (188/4) ‘Fakat Kelekbay etrafi sarılmış yaban domuzu gibi o yana bu yana dönüp birinin boğazını sıktı, birinin yüzünü tırmaladı.’*

Doýduk oýlandy, pikirlendi, iň soňunda: «Bu sygyr barybir meni dyndarmaz. (205/13) ‘Doyduk düşündü düşündü en sonunda: “Bu sığır ne de olsa beni rahat bırakmaz.’

Ondan soň ony bir gapdalyna agdardylar. (232/10) ‘Ondan sonra onu yan döndürdüler.’

Ol agdaryldy, yňryljyrazy, dönderildi, gözlerini açdy, ýene ýumdy, Japbagyň öz gapdalynda horlap ýatanyny gördi. (257/32) ‘O döndü, inledi, diğer yanına döndü, gözlerini açtı, yine yumdu, Capbak’ın kendi tarafında horlayarak uyuduğunu gördü.’

1.1.4.8. -dIr-, -dUr-

“İşlek bir ektir. Fonksiyonu, fiillerden oldurma ve yaptırma ifade eden yeni fiiller türetmektir” (Kara, 2015: 96).

Olaryň hemmesi oňa yzly-yzyna şol sowaly ýagdyrdylar. (177/23) ‘Onların hepsi ona peş peşe bu soruyu sordular.’

Ol birnäçe wagt mundan ozal ýogalan towugyny Japbaklardan görüp, olardan ýaña içi kittüwlidi: olary nähili-de bolsa bir awundyrmak küýüne düşüp ýördi. (181/14) ‘O bir süre önce kaybolan tavuğunu Capbaklar’da görüp onlara kızgındı: Onları bir şekilde cezalandırmanın yolunu arıyordu.’

Siz, iň ýagşygy, ony göterip gidiň-de, aýaz degip buýdurmaz ýaly, oraçaňyzda, ýylyjakýerde saklaň. (191/14) ‘Siz en iyisi onu alıp gidin de ayaz vurup dondurmadan çadırınızda sıcak yerde saklayın.’

Wah, sygyr aldyranymdan, siziň biriňizi aldyran bolsam ybalyrak bolardy! (194/8) ‘Vah sığırı alacaklarına sizin birinizi almış olsalar daha iyi olurdu!’

Bizi ilki bilen biraz garbandyrmasaň, günä haýsy, sogap haýsy, seljerip bileris öýdemzok. (194/31) ‘Bizi ilk önce biraz doyurmazsan günah ne sevap ne ayırtedebileceğimizi sanmıyorum.’

Eýsem-de bolsa syr bildirmezlik için, elindäki çybyjagyny galgatdy-da, pyşdyllara azm urdy. (201/17) ‘Buna rağmen sırrı açığa çıkarmak için elindeki çubuğunu sallayarak kaplumbağalara kızdı.’

Doganlara öwüt-nesihat berdiň, agyzlaryny birikirdiň, alladan gaytsyn! (219/32) ‘Kardeşlere öğüt nasihat verdin, ağız birliği ettirdin, Allah’tan dönsün!’

Olar seslerini çykarman, Ýapagyňy şol duran ýerinde galdyrdylar-da, yzlaryna bakan ýüwürdiler. (223/12) ‘Onlar seslerini çykarmayıp, Yapagy’ı durduğı yerde bırakıp gittiler de geriye doğru koştular.’

Ýapbak onuň üstüni artdyrdy. (238/30) ‘Yapbak onun üstünden arttırdı.’

Doýduk eje, sen gürrüňi şeýle bir, bulaşdyrdyň, şeýle bir bulaşdyrdyň, bu buýruga bizä düşünen däldiris. (247/6) ‘Doyduk anne senin emirlerin çok karışık, biz bu emirleri anlamadık.’

1.1.4.9. -Ik- / -Uk-, -k

İşlek olmayan eklerdendir. Fiile dönüşlülük anlamı katar (Beşen Delice, 2010: 49).

Japbaklar gzykly gürrüň bilen oba ýetenlerini duýman galdylar. (265/25) ‘Capbaklar ilginç konuşmalarla obaya geldiklerini fark etmediler.’

1.1.4.10. -Ir- / -Ur-

“Oldurma ve yaptırma ifade eden fiiller türeten işlek bir ektir” (Kara, 2015: 96).

Japbagy görenler Ýapbak, Ýapbagy görenler Mapbak, Mapbagy görenler Topbak, Topbagy görenler Japbak diýip, olaryň atlaryny çalşyryrdylar. (163/9) ‘Capbak’ı görenler Yapbak, Yapbak’ı görenler Mapbak, Mapbak’ı görenler Topbak, Topbak’ı görenler Capbak deyip, onların adlarını değiştiriyorlardı.’

Kömelegi duzlap, bişirip iýseň, mazasy baryp asmana çykardy! (168/28) ‘Mantarı tuzlayıp, pişirip yersen, çok lezzetli olur!’

Mapbak Ýapbagyň aýagyna ýapyşdy, Ýapbak Japbagyň aýagyna ýapyşdy, Japbak bolsa gurrugyň gyrasynda opurylyp galan utun düýbüne ýapyşdy. (169/7) ‘Mapbak Yapbak’ın ayağını tuttu, Yapbak Capbak’ın ayağını tuttu, Capbak ise kuru kuyunun kenarındaki yıpranmış halatı dibinden tuttu.’

Ýapbak öz Ülkeriniň alabeder keçesini sypymak isledi. (200/5) ‘Yapbak kendi Ülkerinin alaca keçesini sıyırmak istedi.’

Ondan soň Ýapagy iki ön aýagyny Japbagyň iki egniniň üstünden aşyrdy. (212/31) ‘Ondan sonra Yapagy iki ön ayağını Capbak’ın iki omzunun üstünden geçirdi.’

Ýalak İşany patladyp düşüren doganlar gykylyk etdiler. (218/18) ‘Yalak İşan’ı pat diye düşüren kardeşler bağıldılar.’

*Oña kemally münüş öwretmäkäler bolsa ony **gaçyrdylar**. (238/5) ‘Ona düzenli binicilik öğretirken ise onu kaçırdılar.’*

*Biriňiz dölän üstüni **basyryň**. Biriňiz oduna gidiň. (247/4) ‘Biriniz ahırın üstünü örtün. Biriniz oduna gidin.’*

*Günlükçi tutaňda baş gününi **geçirseň**, altynjy gün ýene boş, ýene işsizlik. (250/15) ‘Günlük işçi olarak tuttuğunda beş gün geçersen altıncı gün yine boş yine işsizlik.’*

1.1.4.11. -ImsIrA- / -UmsIrA-

“Tek örneği olan bu ek, Türkiye Türkçesindeki gülümse- fiilinde bulunan –ümse ekiyle aynı işlevdedir. Bu ekin DLT’te geçen külsir- ‘gülümsemek, gülümser, görünmek’ fiilindeki –sir ekinin genişlemiş şekli olduğu düşünülebilir. Türkmen Türkçesinin kendi lehçe grubunda kullanılmayan bu eke Özbek ve Uygur Türkçelerinde bu işlevle rastlanmaktadır” (Beşen Delice, 2010: 47).

*Eýsem-de bolsa, onuň görejindäki **gülümsireýän** syrdan Topbagyň göwnüne aýratyn münkürlük gitdi... (223/18) ‘Öyle de olsa, onun gözbebeklerine yansıyan sırlı gülümsemeden Topbak’ın gönlüne özellikle şüphe düştü...’*

1.1.4.12. -kAIA-

Fiile süreklilik anlamı katar (Beşen Delice, 2010: 46).

*Emma Kelekbay daşyny aldyran ýekegapan ýaly agdarylyp, dünderilip, biriniň yon damaryny **owkalady**, biriniň ýüzüni dyrnady. (188/4) ‘Fakat Kelekbay etrafı sarılmış yaban domuzu gibi o yana bu yana dönüp birinin yon damarını sıktı, birinin yüzünü tırmaladı.’*

1.1.4.13. -kez-

“Sadece gör- fiiline eklenen bu ekin, Türkmen Türkçesinin kendi lehçe grubunda kullanılmazken Özbek Türkçesinde farklı fonetik şekilleriyle hem de daha işlek şekilde kullanıldığı görülmektedir” (Beşen Delice, 2010: 50).

*Baytally özüniň pamyk goluny olara **görkezip** bilmedi. (235/9) ‘Kısraklı kendisinin pamuk elini onlara göstermedi.’*

1.1.4.14. –(I)I- / -(U)I-

“İşlek bir ektir. Fonksiyonu, fiillere gelerek bunlardan pasiflik ifade eden yeni fiiller türetmektir” (Kara, 2015: 97). Pekiştirme ve dönüşlülük ifade eden fiiller yapar (Beşen Delice, 2010: 49).

Üç dogan onuň yzyna **tirkelen** torum ýaly, nalajy asylyp ýöredi. (183/30)
‘Üç kardeş onun arkasına bağlı deve yavrusu gibi mecburen takılıp yürüdüler.’

Meýdandan ekin-dikin, gawun-garpyz **ýygnalypdy**. (189/18) ‘Tarlalarda ekinler, kavun, karpuz toplanmıştı.’

Onuň çözülenen mähnet sellesi olaryň boýnuna **oraldy**. (218/17) ‘Onun çözülen büyük sarığı onların boyuna dolandı.’

Palaw **diýilýän** zady dadyp görmek nähili hezildi? (176/17) ‘Pilav denilen şeyi tatmak ne güzeldir.’

Kersen doly süýtden ýa gatykdan gözüm doýmasa, men ukymdan **açylman**. (195/14) ‘Çanak dolu süt veya yoğurttan gözüm doymazsa ben uykumdan uyanamam!’

Onyň dogry weli, Ýapagy biziň başinji «doganymyz» ahyry! Biz ondan nähili **aýrylyşyp** bileris. (227/18) ‘Düşüncen doğru ama Yapagı bizim beşinci “kardeşimiz” ya! Biz ondan nasıl ayrılabiliriz?’

Itler urşup barmana biri **basylady**. (228/13) ‘Köpekler dövüşürken biri ezildi.’

1.1.4.15. -mAlA-

“Kök fiilin taşıdığı anlamı kuvvetlendirir. Fiilin gösterdiği harekete süreklilik kazandırır. Pek işlek değildir” (Kara, 2015: 97).

Olaryň depelerinde diňe höwürtgelerini aldyran gökwarryklar **gaýmalaşdylar**, garkyldaşdylar. (170/18) ‘Onların tepelerinde sadece yuvalarını kaybeden gökwarryklar topladılar, bağıldılar.’

1.1.4.16. –(I)n- / -(U)n-

Fiile dönüşlülük anlamı katar (Beşen Delice, 2010: 49).

İşan aga, siz ömürboýy **dilenip** yöreniňizde günä bolanok-da, Japbaklar birje gezek dertlerini aýdanda günä bolayýamy? (195/26) ‘İşan Ağa siz ömür boyu

dilendiğinizde günah olmuyor da Capbaklar bir kez dertlerini söylediğinde günah mı oluyor?’

Obanyň ala ýazy bolan Japbaklaryň obadan çykyp gitmegi daýhanlary gynandyrdy. (255/7) ‘Obanın şenliği olan Capbaklar’ın obadan çıkıp gitmesi köylüleri üzdü.’

Beýleki nobatçylar bay ogullarynyň nobatyny almakdan çekindiler. (225/14) ‘Sıradaki başka insanlar bay oğullarının sırasına geçmeye çekindiler.’

Onda Japbak märekede uzur ötündi. (240/32) ‘O zaman Capbak kalabalıktan özür diledi.’

1.1.4.17. -(I)ş- / -(U)ş-

“İşteş çatı yapan bu ekin yapış-, eriş- fiillerinde olduğu gibi yeni sözlük anlamlı fiiller türettiği de görülmektedir. Bu ekin işlevleri için birlikte ya da karşılıklı yapılmasını göstermekle sınırlı değildir. İşin yardımlaşarak yapıldığını gösterme işleviyle pek çok örnekte karşılaşılmaktadır. Ayrıca file yarış yapma anlamı katmaktadır. Hem geçişli hem geçişsiz fiiller türetir. Bu ekin süreklilik, başlama, yavaşlık bildirdiği örneklerin yanı sıra bir önceki ekin işlevini pekiştirmek üzere kullanıldığı örnekler de bulunmaktadır” (Beşen Delice, 2010: 50).

Guşlar jürrüleşýürdi, öýde oturmaga ýürek takat bermeyärdi. (166/3) ‘Kuşlar cıvıldaşıyordu, evde oturmaya yürek dayanmıyordu.’

Aňry çekeleşdiler, bəri çekeleşdiler, iň soňunda söwdalaşdylar. (190/25) ‘Geri çekiştiriler, beri çekiştiriler en sonunda pazarlık ettiler.’

Kelekbayyň dört aýalynyň dördüsi önünden aglaşyp çykdy. (194/4) ‘Kelekbay’ın dört hanımının dördü de onun önüne ağlayarak çıktı.’

Bökjekleşýän tohum atlara Japbaklaryň nebsi otukdy. (197/21) ‘Sıçrayan cins atlara Capbaklar heveslendiler.’

Olar obanyň gara görnümündäki gumaga baryp dyrmaşdylar. (199/2) ‘Onlar köyün kara görünümündeki kumlu yere varıp tırmandılar.’

Ýapbak Mapbagyň önünde baş egip, onuň bilen hoşlaşýan ýaly, hamsygyyp gepledi. (212/1) ‘Yapbak, Mapbak’ın önünde başını eğip onunla vedalaşır gibi hıçkırarak konuştu.’

Olar degirmene golay' baranlarynda, sözleri azaşdy. (221/4) ‘Onlar degirmene yaklaştıklarında tartışmaya başladılar.’

Ileriň hem erinleri gana bulaşdy, eýeleriniň hem. (228/23) ‘Köpeklerin de dudakları kana bulaştı sahiplerinin de.’

Giň gurrugyň düýplerinde basgançaklar ýasamaga durdular, bir-birleri bilen degişdiler, gülüşdiler. (170/16) ‘Geniş kuyunun diplerine basamak yapmaya başladılar.’

Ýalak Işanyň tamakin damarlary gozgandy, könelişen gözlerine şöhle indi. (215/2) ‘Yalak Işan’ın tamah damarları depreşti, zayıf gözlerine ışık geldi.’

Japbaklar Ýapagyny iki örküç bugra çalyşdylar. (227/26) ‘Capbaklar Yapagı’yı iki hörgüçlü deve ile değiştirdiler.’

Japbaklar şol barada göterişdiler, goýuşdylar, iň soňunda puly biderek ýatyrmazlyk, pula pul gazandyrmak küýüne düşdüler. (260/2) ‘Capbaklar bu konuyu kaldırdılar indirdiler en sonunda para boş durmasın diye parayla para kazanmaya niyet ettiler.’

1.1.4.18. -Işdır- / -Uşdır-

“Bu ek, fiile işin tekrar tekrar yapıldığı anlamını katmasından başka bazı fiillere işten etkilenen nesnelere de birden fazla olduğu anlamını da katmaktadır. Ayrıca fiilin bildirdiği işi bir solukta yapıp bitirme anlamı kattığı örnekler de mevcuttur. Geçişli fiiller türetir” (Beşen Delice, 2010: 46).

Ili-güni gülüşdirip, keypiköklük, şahandazlyk bilen gün geçiryän Japbaklar, käbiriniň oýlaşşyna görä, işsiz ýaly görünseler-de, olar bihepbe dældiler. (213/20) ‘Halkı güldürüp keyifli, neşeli gün geçiren Capbaklar, kimilerinin düşüncelerine göre işsiz gibi görünseler de onlar tembel değillerdi.’

Onuň endamyndaky hamyny nätjek! Gün degendir, çürüşdirendir, çaryk bolandyr-da. (249/4) ‘Onun vücudundaki postunu ne yapacak! Güneş değmiştir, büzüştürmüştür, çarık olmuş ya.’

1.1.4.19. -t-

“İşlek bir ettirgenlik ekidir. Fiillere gelerek bunlardan oldurma ve ettirme ifade eden yeni fiiller türetir” (Kara, 2015: 97).

İň soňunda, kimiň güýji zor bolsa, beýlekini ol öz yzyna eýertsin diýen karara geldiler... (167/22) ‘En sonunda, kimin gücü kime yeterse diğeri ardsıra çektin, diye karara vardılar.’

Emma ýuwa-ýelmikden agyzlaryny gögertdiler. (168/25) ‘O yüzden dudaklarını büktüler.’

Ýene biraz hoşa galany üçin, iň soňunda Japbaga depeletdiler. (184/34) ‘Yine biraz hoş kaldığı için en sonunda Capbak’a tepeletdiler.’

Topbak tokgaja burnuny müňküldedi. (198/11) ‘Topbak toparlak burnunu oynattı.’

Ýapbak bilen Topbak çekdiler, çekdiler, Japbagy özlerine bakan idirdetdiler. (212/30) ‘Yeniden çektiler çektiler, Yapbak ile Topbak, Capbak’ı çekemediler.’

Ýogsamam bugdaýyň özüniňkidigini Kelekbay düýesine tassyklatsyn. (224/17) ‘Aksi halde buğdayın kendisinin olduğunu Kelekbay devesine onaylatsın.’

Japbaklar öz ýanlaryndan: «Bugrany ýorgalmakdan başga keyp zat ýokmukan» diýip oýlanýardylar. (228/1) ‘Capbaklar kendi taraflarından : “Deveyi rahvan gitmekten başka keyifli bir şey yok mu ki?” diye düşündüler.’

Eýsem-de bolsa, Topbak nebsini şaglatmady. (263/17) ‘Öyle de olsa Topbak nefesine uymadı.’

Biziň agzymyzy alartjak bolsa, men onuň... (265/2) ‘Bizi kızdıracak olursa ben onun...’

1.1.4.20. -z-

“İşlek olmayan bir ektir. Oldurma ve yaptırma bildiren fiiller türetir” (Kara, 2015: 98).

Kelekbay iň soňunda ejizläp ýekegapan ýaly gykylyk turuzdy. (188/10) ‘Kelekbay en sonunda acizleşen yaban domuzu gibi sesler çıkardı.’

Aý, gardaş Ýapbak, biziň bu oýnumyz seni gorkuzmak üçin däl-de, saňa batyrlyk öwretmek üçin. (202/10) ‘Ay kardeşim Yapbak bizim bu şakamız seni korkutmak için değil de sana kahramanlık öğretmek için.’

1.2. Sözcük Çekimi

1.2.1. Adlar

1.2.1.1. Sayı Kategorisi

Türkmen Türkçesinde *sayı kategorisine*, “san goşulması” adı verilmektedir. “*İsimlerin çokluk şekli, “-lar/ -ler” eki ile yapılır. Bu ekin fonksiyonu nesnelere birden fazla olduğunu göstermektedir. Ayrıca Türkmencede aile fertlerinden oluşan topluluğu ifade etmek için de kullanılır*” (Kara, 2015: 105).

Olar hemme ýerde, hemişe Japbagyň yzyna düşüp ýörenleri üçin, oba oglanlary olara «Japbaklar» diýip at goýupdyrlar. (164/26) ‘Onlar her yerde, her zaman Capbak’ı takip ederek yürüdükleri için, köyün çocukları onlara “Capbaklar” diye ad koymuşlardır.’

Doganlar ýene gülşüp, aşagy gök otly, gür pürli çoganylaryň, ýandaklaryň, gyrymsy ýylgynlaryň arasyna sümdüler. (168/20) ‘Kardeşler yine gülüp zemini yeşil otlu, gür yapraklı salsolaların, deve dikenlerinin kır renkli ılgın ağaçlarının arasına girdiler.’

1.2.1.2. İyelik Kategorisi

Türkmen Türkçesinde *iyelik eklerine*, “değişlilik goşulmaları” adı verilmektedir. “*Bir nesnenin hangi şahsa ait olduğunu gösterirler. Türkmencede kullanılan iyelik ekleri şunlardır*” (Kara, 2015: 106):

Teklik	Çokluk
1. +(I)m	+mIz
2. +(I)ň	+ňIz
3. +(s)I	+(s)I

Way, düşseňiz-le! Gözüm çykdy-la! (169/31) ‘Ah inseniz ya gözüm çıktı!’

Men elime tüykürmekçi boldum. (170/7) ‘Ben elime tükürmeye çalışıyordum.’

Sanajyň nähili alamaty bardy? (186/9) ‘Heybenizin ne gibi özelliği vardı?’

Hey, enesi ýalamadyk, atasy dolamadyk murdarlar! (186/19) ‘Hey annesi terbiye etmemiş, babası sevgi göstermemiş murdarlar!’

Ana, biziň sygrymyz oba bakan gaçdy! — diýip seslendi. (192/30) ‘İşte bizim sığırımız köye doğru kaçtı! deyip seslendi.’

Olaryň ýabysy Doýduk eje ýaly togalak hem örän garynlakdy. (208/12) ‘Onların atı Doýduk anne gibi yuvarlak ve çok şişmandı.’

1.2.1.3. Hâl Kategorisi

Türkmen Türkçesinde *hâl kategorisine*, “düşüm kategoriyası” adı verilmektedir.

“Türkmencede ismin şu hâlleri bulunmaktadır: Yalın hâl, ilgi hâli, yükleme hâli, yaklaşma hâli, bulunma hâli, uzaklaşma hâli, eşitlik hâlidir” (Kara, 2015: 106).

1.2.1.3.1. Yalın Hâl

Türkmen Türkçesinde *yalın hâl*, “baş düşün” şeklinde adlandırılmaktadır. *“İsimlerin hâl eklerinden herhangi birini almamış şeklidir”* (Kara, 2015: 107).

Mundan yüzlerçe ýyl ozal Durun obasynda atadan ýaşlykda ýetim galan dört sany doganjyk ýaşayardy. (163/3) ‘Bundan yüzlerce yıl önce Durun obasında babaları genç yaşta ölmüş dört yetim kardeş yaşıyordu.’

Japbaktar taýçanaklara baş öwretmek için, olary oraçalaryna bakan alyp gitmek kararyna geldiler. (200/13) ‘Capbaktar taylarını ehlileştirmek için onları çadırlarına doğru alıp gitmeye karar verdiler.’

1.2.1.3.2. İlgi Hâli

Türkmen Türkçesinde *ilgi hâli*, “eyelik düşün” şeklinde adlandırılmaktadır. *“İlgi hâli eki ünlüyle biten kelimelerde “-niň/ -niň, ünsüzle bitenlerde “-iň/ -iň, -uň/ -üň” şeklindedir. İkinci heceden sonra ekin yuvarlak şekli kullanılmaz”* (Kara, 2015: 107).

Japbagyň bir gaba gulagy ulurakdy, maňlaýy ýasyrakdy, burny biraz elguşuňka çalyň edýärdi, aşaky dodagy salpyrakdy. Emma garaja gözleriniň enaýyja bäbenekleri ýeserlik bilen oýnaýardy. (163/20) ‘Capbak’ın bir kulağı büyüktü, alnı yassıydı, burnu biraz akdoğanınkine benziyordu, alt dudağı sarkıktı. Ama karaca gözlerinin göz bebekleri kurnazca oynuyordu.’

Has beteri, obanyň baýlary, süýthorlary, dindarlary-da garyplaryň üstüne atlaýyn münüpdiler. (164/10) ‘Daha da kötüsü, obanın bayları, tefecileri, dindarları da fakirlerin sırtına biniyorlardı.’

Bay aga, ol düýüniň hamyndan däl ahyry! (186/12) ‘Bay Ağa o deve derisinden deňil ki!’

İşan aga, ynha, özüň görüp dursuň: biziň endamymyz çaga guşuň teni ýaly gyzaryşyp dur. (216/29) ‘İşan Ağa işte kendin gördün: Bizim vücudumuz yavru kuşun teni gibi kızarıyor.’

1.2.1.3.3. Yükleme Hâli

Türkmen Türkçesinde *yükleme hâli*, “yeňiş düşüm” şeklinde adlandırılmaktadır. “Yükleme hâli eki ünsüzle biten kelimelerde “-ı / -i, ünlüyle biten kelimelerde ise “-nı / -ni” dir” (Kara, 2015: 107).

Japbagy görenler Ýapbak, Ýapbagy görenler Mapbak, Mapbagy görenler Topbak, Topbagy görenler Japbak diýip, olaryň atlaryny çalşyryýardylar. (163/9) ‘Capbak’ı görenler Yapbak, Yapbak’ı görenler Mapbak, Mapbak’ı görenler Topbak, Topbak’ı görenler Capbak deyip, onların adlarını deňiştiriyorlardı.’

Wah, sizi näme biri-biriňizden saýgaryp bolýamy? (163/12) ‘Vah! Sizi nasıl birbirinizden ayırt edeceđiz?’

Emma siňe seretseň, olary biri-birinden aýyryňan aýratyn tapawutlar hem ýok däl di. (163/18) ‘Ama dikkatli bakıldığında, onları birbirinden ayıran özel farklar da yok deđildi.’

Göwnüme bolmasa, hälki kazyny baýtaly alyp gaçan ýaly. (236/29) ‘Yanılmıyorsam az önceki Kadıyı atı alıp kaçtı gibi.’

Ine, bu söz makul. Süýt küdini bolsa torba salarys. (167/9) ‘İşte, bu söz daha mantıklı, süt sağım kabağını ise torbaya koyarız.’

Japbaklaryň uzyň günläp ýygan odunlary bir düýüni ýüklärlük hem bolmady. (249/28) ‘Capbaklar’ın gün boyu topladıkları odunları bir deveye yükleyecek kadar da olmadı.’

Emma ýumurtgany nämä salyp getirjeklerine birbada akyllary ýetmedi. (166/14) ‘Ama yumurtayı neye koyup getireceklerini hemen akıl edemediler.’

Ol özüniň çorly ellerinde ykjam tutan çebiş omaçasynyň çala bişen etini çekeleýärdi, kirli elleriniň ýagyny, omaçadan syrygýan çorbany şapyrdadyp ýalayırdy. (172/24) ‘O kirli ellerinde sağlam tuttuđu ođlak kemiđinin az pişmiş

etini dişleriyle çekiştiriyordu, kirli ellerinin yağını, oğlak kemiğinden akan çorbayı şapırdatıp yalıyordu.’

1.2.1.3.4. Yönelme Hâli

Türkmen Türkçesinde *yönelme hâli*, “yöneliş düşüm” şeklinde adlandırılmaktadır. Yönelme hâli eki “-a/ -e”dir.

Eneleriniň aýtmagyna görä Japbaplaryň kakasy hem şol agyr ýüke tap getirmän, olary ýaşlykda ýetim galdyrypdyr. (164/11) ‘Annelerinin söylediğine göre Capbaklar’ın babası da bu ağır yüke dayanamayıp, onları küçükken yetim bıraktı.’

Guşlar jürrüldüşýärdi, öýde oturmaga ýürek takat bermeyärdi. (166/3) ‘Kuşlar cıvıldaşıyordu, evde oturmaya yürek dayanmıyordu.’

Japbaplaryň pikirleri bir ýere jemlendi. (167/10) ‘Capbaklar ortak fikre ulaştılar.’

Doganlar «sygry» öýe alyp gaýtmagyň küýüne düşdüler. (191/2) ‘Kardeşler “sığırı” eve alıp dönmeye niyetlendiler.’

Itleriň hem erinleri gana bulaşdy, eýeleriniň hem. (228/23) ‘Hem köpeklerin ağızları kana bulaştı hem de sahiplerinin ağızları kana bulaştı.’

“Kaynaştırıcı ünsüz yerine sözcükteki son ünlüde uzunluk oluşur. Son ünlüye göre ekin getirilişi ile ilgili özellikler şu şekilde sıralanabilir:

Türkmen Türkçesinde sözcük sonunda “o, ö, u, ü” ünlüleri yer almaz. Bunlardan sadece “o” ünlüsü Rusçadan alınma kelimelerde sözcük sonunda bulunabilir. Sonu “a” ve “ı” ünlüsü ile biten sözcüklere yönelme hâli eki eklendiğinde hâl eki ile son ünlü birleşerek sözcük sonunda uzun bir “a” oluşmasına sebep olur. “e” ve “i” ünlülerinden biri ile biten sözcüğe yönelme hâli eki getirildiğinde sonda uzun bir “ä” ünlüsü oluşur.

Turba > Turba+a > Turba:

Gazı > Gaza+a > Gaza:

Biz+iň+ki > Biz+iň+ki+e > Biziňkä:” (Dinç, 2017: 131).

Olar her düýä¹ bir goltuk yükledilerde, düýeleriň üstünde aýaklaryny sozma dolap oturdylar. (249/29) ‘Onlar her deveye bir koltuk yüklediler de develerin üstünde ayaklarını esnetip, dolayıp oturdular.’

¹ < düye

Aýaklary zynjyrlý Topbagyň horlap ýatanyny görüp, ýene uka² gitdi. (257/27) ‘Ayakları zincirli Topbak’ın horlayarak yattığını görüp yine uykuya daldı.’

1.2.1.3.5. Bulunma Hâli

Türkmen Türkçesinde *bulunma hâli*, “vagt-orun düşüm” (zaman-yer hâli) şeklinde adlandırılmaktadır. *Bulunma hâli* eki “-da / -de”dir. Ünsüz uyumuna girmez (Kara, 2015: 108).

Mundan ýüzlerçe ýyl ozal Durun obasynda atadan ýaşlykda ýetim galan dört sany doganjyk yaşaýardy. (163/3) ‘Bundan yüzlerce yıl önce Durun obasında babaları genç yaşta ölmüş dört yetim kardeş yaşıyordu.’

Guşlar jürüldeşýärdi, öýde oturmaga ýürek takat bermeýärdi. (166/3) ‘Kuşlar cıvıldaşıyordu, evde oturmaya yürek dayanmıyordu.’

Gözüm ukuda bolansoň, dilimiň näme diýýänini hem onçakly eşidip duramok. (195/17) ‘Gözüm uykuluyken ağızımdan çıkanı kulağım duymuyor.’

İşan aga, siz ömürboýy dilenip yöreniňizde günä bolanok-da, Japbaklar birje gezek dertlerini aýdanda günä bolayýamy? (195/26) ‘İşan Ağa siz ömür boyu dilendiğinizde günah olmuyor da Capbaklar bir kez dertlerini söylediğinde günah mı oluyor?’

İşan aga, günäden öz ömrümüzde biz birinji gezek gönendik. (196/4) ‘İşan Ağa günahattan ömrümüzde ilk kez zevk aldık.’

1.2.1.3.6. Ayrılma Hâli

Türkmen Türkçesinde *ayrılma hâli*, “çıkış düşüm” şeklinde adlandırılmaktadır. *Uzaklaşma hâli* eki “-dan / -den”dir. Ünsüz uyumuna girmez (Kara, 2015: 109).

Mundan ýüzlerçe ýyl ozal Durun obasynda atadan ýaşlykda ýetim galan dört sany doganjyk yaşaýardy. (163/3) ‘Bundan yüzlerce yıl önce Durun obasında babaları genç yaşta ölmüş dört yetim tane kardeş yaşıyordu.’

Mapbak: «Hepbik gurup, torgaýlaryň aýagyndan ýapyşalyň» diýdi. (166/8) ‘Mapbak: “Kuş kapanı kurup turgayların ayağından yakalayalım.” dedi.’

Japbak onuň sagyndan ýöredi. (167/13) ‘Capbak onun sağından yürüdü.’

² < uki

Olar guş çagalaryny gurrukdan çykarmakdan geçdiler, özleriniň gurrukdan çykmaklary hyllalla bolup galdy. (169/12) ‘Onların kuş yavrularını kuyudan çıkarması bir yana, kendilerinin kuyudan çıkması bile zahmetli bir iş oldu.’

Ukudan açylan Ýapbak agzyny giň açyp, ullakan pallady. (196/3) ‘Uykudan uyanan Yapbak ağzını geniş açıp kocaman esnedi.’

1.2.1.4. Aitlik Eki

Türkmen Türkçesinde aitlik eki +kI ekiyle yapılır. “İlgi hâli ekinden sonra gelerek aitlik ifade eder” (Kara, 2015: 84).

Şonuň üçin Japbaklaryň günü meniňki bolsun diýer ýaly dälidi. (175/16) ‘Onun için Capbaklar’ın hâli özenilecek gibi değildi.’

Sygyr biziňki, bugday seniňki. (190/34) ‘Sığır bizimki buğday seninki.’

Way, demikdim-le! Kelläm hem özümiňki-le! (211/5) ‘Vay, soluksuz kaldım! Kafa da benim kafam!’

Belki, onuň biziň bugramyzyňky ýaly dört aýagy bardyr? (233/30) ‘Belki onun bizim devemizinki gibi dört ayağı vardır.’

1.2.2. Zamirler

Türkmen Türkçesinde zamirlere, “çalışma” adı verilmektedir.

1.2.2.1. Şahıs Zamirleri

Türkmen Türkçesinde şahıs zamirlerine, “at çalışmaları” adı verilmektedir.

“Şahıs zamirleri, şahısların yerine kullanılarak onları temsil ederler. Türkmencedeki şahıs zamirleri şunlardır: *men, sen, o/ol, biz, siz, olar.* İsimlere gelen hâl ekleri, şahıs zamirlerine de gelmektedir” (Kara, 2015: 116). Şahıs zamirleri Türkmen Türkçesinde “at çalışması” şeklinde adlandırılmaktadır.

Japbak aýtdy: «Meniň köýnegime salarys». (166/15) ‘Capbak dedi ki: “Benim gömleğime koyarız.”’

Şeylemi, Kelekbay, biz seniň bilen sygyr söwdasyny etmedikmi?’ (196/19) ‘Öyle mi? Kelekbay biz seninle sığır pazarlığı yapmadık mı?’

İň soňunda, kimiň güýji zor bolsa, beýlekini ol öz yzyna eýertsin diýen karara geldiler... (167/22) ‘En sonunda, kimin gücü kime yeterse diğeri ardsıra çeksin, diye karara vardılar.’

Olar çekdiler, çekdiler, ýene çekdiler: ne Jappak ökde çykdy, ne-de Ýapbak. (167/25) ‘Onlar çektiler, çektiler, yine çektiler: ne Capbak galip gelebildi ne de Yapbak galip gelebildi.’

Biz bir wagt sygyr edinäýsek, ejem onuň süýduni nämä saçar? (168/7) ‘Biz günün birinde sığır sahibi olursak, annem onun sütünü neye saçar?’

Doganlar, siziň, ine, şujagaz ýeriňiziň ýetmezi bar. (168/11) ‘Kardeşlerim işte sizin şu kadarcık aklınız almaz.’

1.2.2.2. Dönüslük Zamirleri

Türkmen Türkçesinde *dönüslük zamirlerine*, “gaydım çalışması” adı verilmektedir. “Şahısları zamir olarak temsil ederler. Türkmencede dönüslük zamiri “öz”dür: özüm “kendim”, özüň “kendin”, özi “kendi, kendisi”, özümüz “kendimiz”, özüňiz “kendiniz”, özleri “kendileri”. İsimlere gelen hâl ekleri dönüslük zamirlerine de gelmektedir” (Kara 2015: 118).

Gurrugyň düýbünde olaryň özleri çaga guş bolup galdylar. (169/34) ‘Kuyunun dibinde onların kendileri yavru kuş gibi kaldılar.’

Näme, sizi gurrugyň düýbüne itekläp, ýeke özüm daşynda galdymmy? (170/3) ‘Neden, sizi kuyunun dibine itekleyip, bir tek ben dışarda kaldım diye mi?’

Topbagyň özi hem birhili bolup, töweregine garanjaklady. (177/4) ‘Topbak’ın kendisi de bir tuhaf olup etrafına baktı.’

Sen özüň aýtdyň ahyry! (177/8) ‘Sen kendin söyledin ya!’

Hawa, hanym, sygyr mende başga-da kân, özüňiz bilýäňiz. (190/12) ‘Evet, Han’ım bende daha çok sığır var. Siz de biliyorsunuz.’

Geliň, entek biz özümüz çapşalyň. (198/14) ‘Gelin şimdi biz kendimiz yarışalım.’

1.2.2.3. İşaret Zamirleri

Türkmen Türkçesinde *işaret zamirlerine*, “görkezme çalışmaları” adı verilmektedir. “Nesneleri işaret etmek, göstermek suretiyle karşılarlar. İşaret zamirleri şunlardır: bu, şu, ol/o,

şol/şo, bular, şular, olar, şolar. İsimlere gelen hâl ekleri, işaret zamirlerine de gelmektedir” (Kara, 2015: 117).

*Duruň entek, duruň! **Munda** aýratyn bir syr bar. (168/5) ‘Durun şimdi, durun! Burada farklı bir durum var.’*

*Geliň, **bulary** çişe düzüp, kebab edeliň! (177/9) ‘Gelin bunları şişe dizip kebab yapalım!’*

*Emma ol **ondan** «Maňa-da ber» diýip dilemedi. (172/27) ‘Ama Topbak ona “Bana da ver.” deyip isteyemedi.’*

*Siziň **şu** edýän işiňiz Japbaklaryň adyna laýykmydyr? (183/8) ‘Sizin bu yaptığınız iş Capbaklar’ın adına uygun mudur?’*

***Şular** ýalyjak günäleri bize çaltrak berip duraweri. (196/5) ‘Böyle günahları bize daha çabuk verin.’*

*Japbaklar tayçanaklara baş öwretmek için, **olary** oraçalaryna bakan alyp gitmek kararyna geldiler. (200/13) ‘Capbaklar taylarını ehlileştirmek için onları çadırlarına doğru alıp gitmeye karar verdiler.’*

*Il içinde **şolar** ýaly ynsaply ýigitler köpräk bolayýsa, bolmajarmy diýip oýlanýardym. (238/17) ‘Halk içinde onlar gibi insafli yigitler daha çok olsa diye düşünüyordum.’*

“Türkmencede az sayıda kelimeye getirilen vasıta hâli eki “-n”, işaret zamirlerinde de kullanılmaz. Ancak zamirlerin ilgi hâli eki almış şekillerinden sonra “bilen” edatı getirilerek bu görev karşılanmaktadır: munuň bilen “bununla”, şunuň bilen “şununla”, olar bilen “onlarla”, şolar bilen “onlarla”, bular bilen “bunlarla”, şular bilen “şunlarla”, olar bilen “onlarla”, şolar bilen “onlarla”. Örneklerden de anlaşılacağı üzere, zamirlerin çokluk şekilleri, ilgi hâli eki almadan kullanılıyor” (Kara, 2015: 117).

***Şonuň bilen** bile, Japbaklarda günä bolman, bu onuň öz eli bilen eden işidi. (194/11) ‘Bununla birlikte Capbaklar’ın suçu yok, bu onun kendi eliyle yaptığı bir işti.’*

*Ýapbak Mapbagyň önünde baş egip, **onuň bilen** hoşlaşýan ýaly, hamsygyyp gepledi. (212/1) ‘Yapbak, Mapbak’ın önünde başını eğip onunla vedalaşır gibi hıçkırarak konuştu.’*

“Türkiye Türkçesindeki ‘bura’, ‘ora’, ve ‘şura’ kelimeleri Türkmencede şu şekilde ifade edilmektedir: bu yer ‘bura’, ol/o yer ‘ora’, şu yer ‘şura’” (Kara, 2015: 118).

Ýok! Doýduk eje ýaňyja şu ýere girdi ahyry! (180/25) ‘Yok! Doyduk anne daha yeni oraya girdi.’

Olar bu ýeriň hoşasyny özlerinden öň biri çöpläpdir diýip düşündiler. (182/26) ‘Onlar buranın hoşasını kendilerinden önce biri toplamış diye düşündüler.’

Ony Japbaklar bu gün bir ýerde goýup gitseler, ertir hem edil şol ýeriň özünden tapdylar. (208/24) ‘Capbaklar onu bugün bir yerde bıraksalar ertesi gün de tam aynı yerde buldular.’

1.2.2.4. Soru Zamirleri

Türkmen Türkçesinde *soru zamirlerine*, “sorag çalışması” adı verilmektedir. “Türkmencedeki soru zamirleri şunlardır: kim ‘kim’, näme ‘ne’, haysı/haysısı ‘hangi/hangisi’, nire ‘nere’, näçesi ‘kaçı’, kimler ‘kimler’, nämeler ‘neler’, haysılar ‘hangileri’, nireler ‘nereler’” (Kara, 2015: 118).

Näme, eje, biz indi ýaňky ala sakgalyň yzyna düşelimi? (180/2) ‘Ne anne biz şimdi biraz önceki ala sakalın arkasından mı gidelim?’

Ine size orlan ýer. Hoşany näçe etsek, ine, şu ýerden edeliň! (183/36) ‘İşte size biçilmiş yer. Hoşayı ne kadar toplayacaksak işte buradan toplayalım!’

Olaryň her haýsy bir ýerden derrew harmana dyrmaşdylar. (186/30) ‘Onların her biri bir taraftan harmana tırmandılar.’

Sygryňyzy niredede ýitiren bolsaňyz, şondan gözläň! (206/8) ‘Sığırımızı nerede kaybettiyse orada arayın!’

Näme tapdyňyz? (171/18) ‘Ne buldunuz?’

1.2.2.5. Belirsizlik Zamirleri

Türkmen Türkçesinde *belirsizlik zamirlerine*, “nämälim çalışmaları” adı verilmektedir. “Nesnelere belirsiz bir şekilde temsil eden belirsizlik zamirlerinin Türkmencede yaygın olarak kullanılanları şunlardır: biri/kimdir biri ‘biri/birisi’, kim de bolsa biri/ haysı da bolsa biri ‘herhangi biri’, kábiri ‘bazısı/kimisi’, hemmesi/barı/ählisi ‘hepsi’, hiç biri ‘hiçbiri’, birnäçesi ‘birkaçı’, hiç kim ‘hiç kimse/hiçbir kimse’, hiç zat/ hiç bir zat ‘hiçbir şey’, kábirleri ‘bazıları/kimileri’” (Kara, 2015: 119).

Ala sakgalyň ýüzüne olaryň hemmesi birden üşerildiler. (177/23) ‘Ala sakalın yüzüne onların hepsi birlikte dikkatle baktılar.’

Kelekbay näme üçin hiç kime hiç zat berenok? (177/25) ‘Kelekbay niçin hiç kimseye hiçbir şey vermiyor?’

Olaryň baryny eýýäm sowuk urup guramadymy näme? (190/2) ‘Onların tamamını çoktan beri soğuk kurutmadı mı?’

Ili-güni gülüşdirip, keypiköklük, şahandazlyk bilen gün geçirýän Japbaklar, käbiriniň oýlaşsyna görä, işsiz ýaly görünseler-de, olar bihepbe dældiler. (213/20) ‘Halkı güldürüp keyifli, neşeli gün geçiren Capbaklar, kimilerinin düşüncelerine göre işsiz gibi görünseler de onlar tembel değillerdi.’

1.2.3. Sıfatlar

Arapça ve Farsçadan giren sözcüklerdeki “f” sesi Türkmen Türkçesinde “p” olduğu için, *sıfatlar* Türkmen Türkçesinde “sıpatlar” şeklinde adlandırılmaktadır. “*Bir adı, nitelik, nicelik, yer, sıra vb. bakımından niteleyen, belirten kelime, ön ad*” (Akalin vd. 2011: 2088).

1.2.3.1. Niteleme Sıfatları

“*Niteleme sıfatları; varlıkları renk, şekil, tat, boy, yapı, ağırlık, hacim vb. yönlerden niteler*” (Kara, 2015: 112).

Köneje oraçanyň içinde orta ýaşdan agan, gara saçlaryna ak çylgymlar aralaşan, ýüzüniň boýnunyň çuňňur ýygyrtlary gürelişen, köýneginiň gadymky matasy tamam bolup, ýamag üstüne ýamag düşen orta boýly bir aýal, kemperip başlan eňegini eliniň aýasyna goýup, tirsegini dyzyna dayap otyrды. (175/2) ‘Eskice keçe çadırın içinde orta yaş geçkin, kara saçlarına ak şeritler karışan, yüzünün boynunu derin kırışıklıkları çoğalan, gömleğinin kumaşı eskimiş olup yama üste yama yapılı orta boylu bir kadın, çukurlaşmaya başlayan çenesini avucunun içine koyup, dirseğini dizine dayayıp oturdu.’

Emma şol agyr güne ýaş Japbaklaryň ýaş beýnileri entek oňly düşünmeýärdi. (175/18) ‘Fakat bu hâli genç Capbaklar’ın genç beyinleri henüz algılayamıyordu.’

Japbak boş sanajy egnine atyp ugrady. (183/30) ‘Capbak boş heybeyi sırtına alıp gitti.’

Doýdugyň aýy sözi Topbaga ýaman degdi. (205/3) ‘Doyduk’un acı sözü Topbak’a fena dokundu.’

*Japbaplaryň baýy bir bolup durka, hol ilerki **beýik** dagy gaýraky guma göçür diýseň hem göçürerler.* (247/16) ‘Capbaklar’ın baýy bir olmuşken şu ilerideki büyük dağı kuzeydoğudaki çöle taşı desen taşýrlar.’

*Goyun bakmak **aňsat** iş dälidir.* (260/23) ‘Koyun yetiştirmek kolay iş deęil.’

1.2.3.2. İşaret Sıfatları

“İşaret sıfatları, işaret etmek suretiyle varlıkların yerlerini belirtirler. Türkmencede kullanılan işaret sıfatları şunlardır: *bu, şu, o, ol, ço, şol*” (Kara, 2015: 113).

Şol döwürde durmuş örän agyrdy. (164/8) ‘Bu devirde yaşamak çok zordu.’

*Ine, **bu** söz makul.* (167/9) ‘İşte, bu söz daha mantıklı.’

*Han ogul, hey, **şu** meýdanda gawun-garpyza gözüniz ildimi?* (190/1) ‘Han oğul şu arazi kavun karpuzu gözünüze ilişti mi?’

“İşaret sıfatları, Türkmen gramerlerinde zamir bahsinde ele alınmaktadır” (Kara, 2015: 113).

1.2.3.3. Sayı Sıfatları

“Türkmenistan’da yazılan dil bilgisi kitaplarında sayı sıfatları, sıfatlar başlığı altında değil de müstakil olarak “Sanlar” başlığı altında ele alınmaktadır” (Dinç, 2017: 100). İsimlerin önüne gelerek onların kaç adet olduklarını belirten sıfatlardır.

*Mundan **yüzlerçe** ýyl ozal Durun obasynda atadan yaşlykda yetim galan **dört** sany doganjyk yaşaýardy.* (163/1) ‘Bundan yüzlerce yıl önce Durun obasında babaları genç yaşta ölmüş dört yetim kardeş yaşıyordu.’

*Olaryň söýýän zatlarynyň esasy agzybirlik bolsa, **ikinjisi** söz ussatlygy bolupdyr.* (165/7) ‘Onları sevdiren şeylerden birincisi dostluk ise ikincisi söz ustalığı olmuştur.’

*Şol **dört** oglanyň biri Mölegözdi, **ikinjisi** Kel, **üçünjisi** Ýeňşik, **dördünjisi** Ýalamady.* (170/31) ‘Bu dört oğlanın biri Mölegözdü (Pörtlekgöz), ikincisi Kel, üçüncüsü Yemişik (Yamuk kafalı), dördüncüsü Yalama’ydı (Basık suratlı).’

*Japbaplaryň el degirmenini **birinji** gezek görüşleridi.* (181/6) ‘Capbaklar el değirmenini ilk defa görüyorlardı.’

*Hudaýa **yüz müň** şükür!* (217/16) ‘Allah’a yüz bin kere şükür!’

Japbaklar ýarym tylladan ýüz goýun aldylar. (260/18) ‘Capbaklar yarım altından yüz koyun aldılar.’

1.2.3.4. Belirsizlik Sıfatları

“*Belirsizlik sıfatları, nesnelere dış özelliklerini, sayılarını, miktarlarını belirsiz bir şekilde ifade eder*” (Kara, 2015: 116).

Japbak bir eli bilen Ýapbagyň, beýleki eli bilen Mapbagyň maňlaýyna pitikledi. (168/9) ‘Capbak bir eliyle Yapbak’ın diğer eliyle Mapbak’ın alınına fiske attı.’

Japbaklar bilen tanyşmak üçin olaryň başlaryndan geçen birnäçe wakalaryny okalyň. (165/13) ‘Capbaklarla tanışmak için onların başından geçen birkaç olayı okuyalım.’

Başga tarapdan hem hiç hili girdeji ýokdy. (175/16) ‘Başka bir yerden de hiç kazanç kapısı yoktu.’

Her bir adam hem towap etse bolýarmy? (181/27) ‘Herkes tavaf etse olur mu?’

Men biraz saryýag içmesem, gepimi düşündirip bilmen. (195/23) ‘Ben biraz eritilmiş tereyağı içmesem söylediğimi anlayamam.’

1.2.3.5. Soru Sıfatları

“*Soru sıfatları, nesnelere soru hâlinde belirtirler*” (Kara, 2015: 116).

Bay aga, bu nähili sygyr? (189/31) ‘Bay Ağa bu nasıl sığır.’

Bay aga, onda sygryň bahasy näçe? (190/14) ‘Bay Ağa o zaman sığırın fiyatı ne kadar?’

1.2.4. Zarflar

Türkmen Türkçesinde *zarflar*, “hallar” şeklinde adlandırılmaktadır.

1.2.4.1. Yer Zarfları

Türkmen Türkçesinde *yer zarflarına*, “orun ve ugur-tarap halları” adı verilmektedir.

“*Yer zarfları, fiilin yönünü gösterir. Yer zarflarından bazılarının datif hâlleri “-k” eki ile yapılır*” (Kara, 2015: 119).

Olar iň soňunda şol sesi içerik girip barlamak kararyna geldiler. (180/29)
‘Onlar en sonunda bu sesi içeri girip yoklamaya karar verdiler.’

Aňry çekeleşdiler, bəri çekeleşdiler, iň soňunda söwdalaşdylar. (190/25)
‘Geri çekiştiler, beri çekiştiler en sonunda pazarlık ettiler.’

Olar «Utulan bir ädim gaýra süýşmeli» diýip şert goýdular. (230/22) ‘Onlar
“kaybeden bir adım geriye gitmeli.” diye şart koydular.’

Onda Ýapbak burnuny ýokaryk tutdy. (231/26) ‘O zaman Yapbak burnunu
yukarı kaldırdı.’

*Ol ay ýagtysyna daşaryk çykyp seredende, Doýduk goýnuň, hakykatdan-da,
aýaklaryny ýygryp başyny aşak salyp ýatanyny gördi. (245/24)* ‘O ay ışığında
dışarı çıkıp baktığında, Doyduk koyunun gerçekten de ayaklarını büküp başını
aşağı eğip yattığını gördü.’

1.2.4.2. Zaman Zarfları

Türkmen Türkçesinde *zaman zarflarına*, “vagt halları” adı verilmektedir. Fiilin önüne
gelerek zamanı belirten zarflardır.

Odun çykamyzda, ýüpi berkräk çekmek üçin hemişe şeydyärdik ahyry!
(170/9) ‘Odun bağlarken ipi sağlam çekmek için her zaman böyle yapıyorduk ya!’

Olaryň näme üçin ýykylyp-sürşüp gelenlerini ýeser Doýduk derrew aňlady.
(181/1) ‘Onların niçin düşe kalka geldiklerini kurnaz Doyduk hemen anladı.’

Biz düýnden bəri duz dadamyzok. (194/30) ‘Biz dününden beri bir lokma
yemedik.’

Eger oňa çynlakay çäre görülmese, ertir seniňkä-de girer. (232/25) ‘Eğer
ona bir çare bulunmazsa yarın seninkine de girer.’

Ýatagam iki gije-gündiz ýatdy. (257/21) ‘Tembel iki gece gündüz yattı.’

1.2.4.3. Durum Zarfları

Türkmen Türkçesinde *durum zarflarına*, “hal-yagday halları” adı verilmektedir.
“*Hâl zarfları, hâl ve tavır ifade ederek fiilleri nitelerler*” (Kara, 2015: 119).

Ýeri-ow, Japbaklar! Näme beýle gultunyşyp otyrsyňyz? (174/9) ‘Hayırdır,
Capbaklar! Neden böyle bekleyip oturuyorsunuz?’

Eýsem-de bolsa, Japbaklar oňa tiz adatlanylýar. (184/30) ‘Öyle de olsa Capbaklar buna çabuk alıştılar.’

Şeýle bolanda, ejemiz biziň ýüzümize tükürmezmi? (186/24) ‘Öyle yapsak annemiz bizim yüzümüze tükürmez mi?’

Doýdugyň aýy sözi Topbaga ýaman degdi. (205/3) ‘Doyduk’un acı sözü Topbak’a fena dokundu.’

Sonda seniň işiňi öz işimiz ýaly işlaris, seniň malyňy öz malymyz ýaly gowy göreris. (243/16) ‘Orada senin işini kendi işimiz gibi yaparız, senin malını kendi malımız gibi görürüz.’

1.2.4.4. Miktar Zarfları

Türkmen Türkçesinde *miktar zarflarına*, “mukdar ve ölçeg halları” adı verilmektedir.

“*Miktar zarfları, miktar ve derece bildirerek fiilleri nitelerler. Sayıların tekrar edilmesiyle yapılan miktar zarfları da bulunmaktadır*” (Kara, 2015: 120).

Japbaklary ýeke-ýekeden çekip çykardylar. (172/1) ‘Capbaklar’ı birer birer çekip çıkardılar.’

Onda biraz sabyr ediň... (177/9) ‘O zaman biraz sabredin...’

Doganlaryň ýüzleri aşak sallandy, penjeleri gowşady, towzalar ýalaňaç aýaklarynyň üstüne iki-ikiden paýrap düşdi. (183/11) ‘Kardeşlerin başları aşağı eğildi, elleri gevşedi, tovsalar çıplak ayaklarının üstüne iki yandan saçıldı.’

Bay aga, seniň hilegär gözleriňi men örän ýeser görýän. (224/1) ‘Bay Ağa senin hilekâr gözlerini ben çok kurnaz görüyorum.’

Ýeri-ow, ýigitler, näme beýle köp aglaýarsyňyz? (226/8) ‘Söyleyin yiğitler neden böyle çok ağlıyorsunuz?’

1.2.4.5. Soru Zarfları

“*Soru zarfları fiilleri soru yoluyla niteler*” (Kara, 2015: 120).

Ýeri, Topbak aklyň näme üçin agyrdy? (168/5) ‘Söyle Topbak aklın niçin ağırdı?’

Doganlar oňa nüçe ýalbarsalarda, Kelekbay olara gulak asman, gaýta agzyndan gelenini gargady. (187/5) ‘Kardeşler ona ne kadar yalvarsalar da Kelekbay onlara kulak asmadı dönüp ağzına geleni söyledi.’

1.2.5. Edatlar

Türkmen Türkçesinde *edatlar*, “kömekçiler” şeklinde adlandırılmaktadır.

1.2.5.1. Çekim Edatları

Türkmen Türkçesinde “söz sonı kömekçileri” şeklinde adlandırılmaktadırlar. “*Çekim edatları, işletme eki vazifesini görür ve isimden sonra gelerek bunlardan çeşitli zarflar yaparlar*” (Kara, 2015: 122).

Ekizlerem görýädik, sekizlerem görýädik, biribirine şeýle meñzeş dörän çagalary biz-ä henize çenli görmändik! — diýip haýygýardylar. (163/12) ‘İkiz gördük, sekiziz gördük, birbirine böyle benzer çocukları biz şimdiye kadar görmemiştik! – deyip çekiniyorlardı.’

Emma garaja gözleriniň enaýyja bäbenekleri ýeserlik bilen oýnaýardy. (163/21) ‘Ama karaca gözlerinin göz bebekleri kurnazca oynuyordu.’

Japbak öňe bakan dызady. (167/15) ‘Capbak öne doğru atıldı.’

Japbaklar pällerine görü tapdylar. (171/6) ‘Capbaklar hak ettiklerini buldular.’

Şonuň üçin Japbaklaryň günü meniňki bolsun diýer ýaly däldi. (175/16) ‘Onun için Capbaklar’ın hâli özenilecek gibi değildi.’

Olar bu ýeriň hoşasyny özlerinden öň biri çöpläpdir diýip düşündiler. (182/26) ‘Onlar buranın hoşasını kendilerinden önce biri toplamış diye düşündüler.’

Japbak Kelekbayıň hilesine garsy hile gurmak isledi. (190/9) ‘Capbak Kelekbay’ın hilesine karşı hile kurmak istedi.’

Biz düýnden bäri duz dadamyzok. (194/30) ‘Biz dünden beri bir lokma yemedik.’

1.2.5.2. Soru Edatları

“*Soru edatları, soru sorma ifade ederler*” (Kara, 2015: 120).

Ýa Kelekbayıň aýdysy ýaly, guzlajak wagty golaýlaýamyka? (204/2) ‘Yoksa Kelekbay’ın söylediği gibi yavrulayacak vakti mi yaklaşıyor acaba?’

Ýa bu-da, Kelekbay ýaly, bay boljak bolýamyka? (204/17) ‘Yoksa bu da Kelekbay gibi bay olacak olmasın?’

Bä, bu aýal däliredimikü? — diýişdiler. (210/32) ‘Aa, bu kadın delirdi mi acaba, dediler.’

1.2.5.3. Gösterme Edatları

“Gösterme edatları, birisini veya bir şeyi göstermek için kullanılır” (Kara, 2015: 120).

Doganlar, siziň, ine, şujagaz ýeriňiziň ýetmezi bar. (168/11) ‘Kardeşlerim işte sizin şu kadarcık aklınız almaz.’

Topbagyň aýaklary tä baldyryna çenli gury çägä çümdi. (169/28) ‘Topbak’ın ayakları ta baldırına kadar kuru kuma saplandı.’

Şeýdýän bolsaň, ynha, gurruk biziň hemmämizi bileje çykady. (170/11) ‘Öyle yapıyorsan al işte kuyu bizim hepimizi birlikte bağladı.’

Anha, Ýapagy ýetip gelyä. (222/21) ‘İşte Yapagı geliyor.’

1.2.5.4. Cevap Edatları

“Cevap edatları, fonksiyon olarak tasdik veya ret ifade ederler” (Kara, 2015: 121).

Ýok. It beýle hyňranmaz. Ussaň törpüsiniň sesi bolaymasyn? (180/19) ‘Yok! Köpek böyle hırlamaz. Ustanın törpüsünün sesi olmasın?’

Bu nähili sowal? Elbetde, hoşa etmek için! (184/17) ‘Bu nasıl soru? Elbette hoşla etmek için!’

Hawa, hanym, sygyr mende başga-da kän, özüňiz bilyňiz. (190/12) ‘Evet, Han’ım bende daha çok sığır var.’

Hü, palçykdan ýasaňda çüwýän bolsa, kyn däl. (198/6) ‘He balçıktan yaptığın koşacak olsa zor değil.’

1.2.6. Bağlaçlar

Türkmen Türkçesinde *bağlaçlar*, “bağlayıcı” olarak adlandırılmaktadır. “*Kelimeleri, kelime gruplarını, cümleleri şekil ve anlam bakımından birbirine bağlayan, bunlar arasında ilgi kuran kelimelerdir*” (Buran ve Alkaya, 2011: s. 125).

Olaryň dördüsi hem biri-birine bassaş, biri-birine meňzeş, inedördül togalajyk çagalardy. (163/6) ‘Onların dördü de birbirine yakın yaşlarda, birbirine benzer, tombalak çocuklardı.’

“Hem bağlacı; başındaki h ünsüzü düşürülerek -am/ -em biçiminde kelimelere eklenerek de kullanılır. Bu durum konuşma dilinden yazı diline geçerek gramatikleşmiş olmasından kaynaklıdır” (Yıldırım, 2017: 80).

*Sizi çykarsak, **bizem**³ şarik edermisiñiz?* (171/30) ‘Sizi çıkarsak bizi de ortak eder misiniz?’

*Eýsem*⁴-de bolsa, Japbaklar oña tiz adatladylar. (184/30) ‘Öyle de olsa Capbaklar buna çabuk alıştılar.’

*Ýagşam*⁵ bir dogan ekeniñiz! Tasdan meniñ ýüregimi ýarypdyňyz! (202/7) ‘Çok iyi kardeşmişsiniz! Az kalsın benim yüreğimi yarıyordunuz.’

*Doýduk eje, onuñ «Bö-ö! Bö-ö!» edýän sesini **menem**⁶ eşidim.* (233/14) ‘Doyduk anne onun “Bö-ö! Bö-ö!” çıkardığı sesi ben de duydum.’

*Has beteri, obanyñ baylary, süýthorlary, **dindarlary-da** garyplaryñ üstüne atlaýyn münüpdiler.* (164/10) ‘Daha da kötüsü, obanın bayları, tefecileri, dindarları da fakirlerin sırtına biniyorlardı.’

*Geliñ, biz janly-janawarlary jibrindirip **yörmäliñ-de**, ýumurtga gözlemäge gideliñ!* (166/11) ‘Gelin, biz hayvanları rahatsız etmeyelim de yumurta aramaya gidelim!’

*Japbaklar olary näçe **gaýtarsalar-da**, näçe **öwseler-de**, näçe **goşsalar-da**, taýçanaklar olaryñ meýillerine görä hereket etmediler.* (200/1) ‘Capbaklar onları ne kadar döndürseler de ne kadar övseler de ne kadar koştursalar da taylar onların isteklerine göre hareket etmediler.’

*Meniñ köýnegimiñ bolsa ýakasy **bilen** bagjygy galypdyr.* (166/22) ‘Benim gömleğimin ise yakasıyla bağcığı kalmış.’

*Mapbak **bilen** Topbak olara töwella etdi.* (167/17) ‘Mapbak ile Topbak onlara öğüt verdi.’

*Olar çekdiler, çekdiler, ýene çekdiler: **ne** Jappak ökde çykdy, **ne-de** Ýapbak.* (167/28) ‘Onlar çektiler, çektiler, yine çektiler: ne Capbak galip gelebildi ne de Yapbak galip gelebildi.’

³ <biz hem

⁴ <eyle ise hem

⁵ <yagşı hem

⁶ <men hem

Sen bize ölçeğ bilenjik aýt: näçe jam ýa-da näçe sanaç? (190/23) ‘Sen bize ölçekle söyle: kaç kâse ya da kaç heybe?’

Siziň el urýanyňyz orlup giden sypalyň hoşasymy ýa orlup üýşürilen dessemi? (184/20) ‘Sizin dokunduklarınız biçilmiş sapın hoşası mı, yoksa biçilmiş, toplanmış deste mi?’

Kä Japbak ozdy, kä Ýapbak. Kä Mapbak öňe düşdi, kä Topbak. (199/1) ‘Kâh Capbak öne geçti Kâh Yapbak. Kâh Mapbak yol gösterdi kâh Topbak.’

Topbak onuň kimdigini hem tanaman, salamyny hem alman, bir gidisine ädim sanyny sanap baryardy. (203/4) ‘Topbak onu tanımadı da selamını da almadı, adımlarını sayarak gidiyordu.’

Indi sen bizi ýa görersiň, ýa görmersiň... Hoş! (212/5) ‘Şimdi sen bizi ya görürsün ya görmezsin. Hoşçakal!’

Emma siňe seretseň, olary biri-birinden aýyrýan aýratyn tapawutlar hem ýok däldi. (163/18) ‘Ama dikkatli bakıldığında, onları birbirinden ayıran özel farklar da yok değildi.’

Hökman! Ýöne welin, hiç kime aýtmazlyk şerti bilen. (172/19) ‘Mutlaka! Fakat hiç kimseye söylememe şartıyla.’

Ýogsam bişirmäge, iýmäge yetişmeris, guş eti näziktir, porsap galar. (173/26) ‘Yoksa pişirmeye, yemeye yetişemeyiz, kuş eti naziktir, çabuk bozulur.’

Hatda Bolluk-da Topbagyň sözüni makullady. (177/12) ‘Hatta Bolluk da Topbak’ın fikrini uygun buldu.’

Kim bilýär, belki, onuň towugyny gije şagal alandyr. (181/16) ‘Kim bilir belki onun tavuğunu gece çakal almıştır.’

1.2.7. Ünlemler

Türkmen Türkçesinde *ünlemler*, “ümlükler” diye adlandırılmaktadır. Coşku ve heyecan bildiren ünlemler cümlede vurgu yapılmak istenen harekete dikkat çekerler.

Wah, sizi näme biri-biriňizden saýgaryp bolýamy? (163/12) ‘Vah! Sizi nasıl birbirinizden ayırt edeceğiz?’

Way, düşseňiz-le! Gözüm çykdy-la! (169/31) ‘Ah inseniz ya gözüm çıktı!’

Eý, Japbaklar! Geliň, bizem et iyeliň! (172/30) ‘Ey, Capbaklar! Gelin biz de et yiyelim!’

Wiý, Topbak janyň soraýan zadyny... Sen ony näme özüň bileňokmy? (179/23) ‘Vıy, Topbak can sorduğun şeye bak... Sen bilmiyor musun?’

Siz, heý, oýlap görýämisiňiz? (184/20) ‘Siz hiç düşünüp bakmıyor musunuz?’

Aýu, Japbaklar! Sygry nädyäňiz? (193/24) ‘Ay Capbaklar! Sığırı ne yapıyorsunuz?’

Doýduk eje, onuň «Bö-ö! Bö-ö!» edýän sesini menem eşitdim. (233/14) ‘Doyduk anne onun “Bö-ö! Bö-ö!” çıkardığı sesi ben de duydum.’

Aý, Kelekbay, gara sygyr göle atandyr-la, ha-aw! (192/32) ‘Ay Kelekbay kara sığır yavrusunu düşürdü hey!’

1.2.8. Fiiller

1.2.8.1. Şahıs Ekleri

Türkmen Türkçesinde *şahıs ekleri*, “yönkeme goşulmaları” şeklinde adlandırılmaktadır.

1.2.8.1.1. I. Tip Şahıs Ekleri

“Zamir kökenlidirler. Fiil çekimlerinde, diğer şahıs eklerine göre oldukça yaygın kullanılırlar. Türkmencede zamir kökenli şahıs ekleri şunlardır:

Teklik:	Çokluk:
1.şahıs: -in/-in, -un/-ün	-ıs/-is, -us/üs
2.şahıs: -siň/-siň, -suň/-süň	-siňiz/-siňiz, -suňiz/-süňiz
3.şahıs: Ø	-lar/-ler

I.tip şahıs ekleri; geniş zaman, şimdiki zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve gereklilik çekiminde kullanılmaktadır” (Kara, 2015: 123).

Ýaňky ala sakgal meniň akylmy özi bilen alyp ötägitdi öýdyän, ýadyndan çykarayypdyryn! (179/25) ‘Biraz önceki ala sakal benim aklımı da alıp gitti sanırım, unuttum.’

İşan aga, ynha, özüň görüp dursuň: biziň endamymyz çaga guşuň teni ýaly gyzaryşyp dur. (216/29) ‘İşan Ağa işte kendin gördün: Bizim vücudumuz yavru kuşun teni gibi kızarıyor.’

Gelneje ýat ilden, ýat öýden gelmelidir. (264/34) ‘Yenge yabancı halktan yabancı evden gelmelidir.’

Her zat bolsa, howply bir belanyň önüni öz wagtynda alypdyrys. (217/17) ‘Her şey olsa tehlikeli bir belanın önünü zamanında almışız.’

Ýeri-ow, Japbaklar! Náme beýle gultunyşyp otyrsyňyz? (174/9) ‘Söyleyin ey Capbaklar! Neden böyle bekleyip oturuyorsunuz?’

Oba söwdagärleri düýäň üstüne ayagulaglyk eşekleri bilen hem bererler. (253/10) ‘Oba satıcıları devenin üstüne ayagulaglık eşekleri de verirler.’

1.2.8.1.2. II. Tip Şahıs Ekleri

“Bunlar da bir iş veya hareketin hangi şahıs tarafından yapıldığını gösterirler. İyelik kökenlidirler. Bilinen geçmiş zaman ve şart çekiminde kullanılırlar. Türkmencede iyelik kökenli şahıs ekleri şunlardır” (Kara, 2015: 123).

Teklik:	Çokluk:
1.şahıs: -m	-k
2.şahıs: -ň	-ňiz/-ňiz
3.şahıs: Ø	-lar/-ler

Hudaýa şükür, o dünýänem görüp geldim! — diýdi. (213/6) ‘Allah’a şükür, öbür dünyayı görüp geldim, dedi.’

Sen özüň aýtdyň ahyry! (177/8) ‘Sen kendin söyledin ya!’

Ýalak İşan olary öz üstüne alla taraplaýyn iberilen bela diýip düşündi. (219/25) ‘Yalak İşan onların Allah tarafından kendisine gönderilen bela diye düşündü.’

Hoşany näçe etsek, ine, şu ýerden edeliň! (183/36) ‘Hoşayı ne kadar toplayacaksak işte buradan toplayalım!’

İşan aga, biz sizi çagyramzok, siz bizi çagyrdyňyz. (195/1) ‘İşan Ağa biz sizi çağırmadık, siz bizi çağırdınız.’

Olara indi ýer tapsalar hyzmatkär durmakdan başga çäre galmady. (241/20)
‘Onlar şimdi yer bulsalar hizmetkâr olmaktan başka çare kalmadı.’

1.2.8.2. Zaman ekleri

1.2.8.2.1. Geçmiş Zaman

1.2.8.2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman

Türkmen Türkçesinde *görülen geçmiş zaman*, “mâlim öten zaman” şeklinde adlandırılmaktadır. “Ünsüz uyumuna girmeyen görülen geçmiş zaman eki Türkmencede “-dı/-di, -du/-dü” şeklindedir. Bu ekin yuvarlak şekli, teklik üçüncü şahıs hariç, yazılışta yuvarlak ünlüyle başlayan fiillerin ikinci hecesinde bulunur. Teklik üçüncü şahısta söz konusu ekin ünlüsü daima düzdür. Düz ünlüyle başlayan fiillerde ve yuvarlak ünlüyle başlayan fiillerin ikinci hecesinden sonra ise yazılışta daima düz şekli kullanılır. Ancak yuvarlak ünlüyle başlayan fiillerin ikinci hecesinden sonra da söyleyişte yuvarlaklık bulunabilir” (Kara, 2015: 124).

Olumlu şekillerine örnekler:

Japbak aýtly: «Meniň köýnegime salarys». (166/16) ‘Capbak dedi ki: “Benim gömleğime koyarız.”’

Japbaklar bilen Mölegözler gülşüp-gürleşip gaytdylar. (172/20) ‘Capbaklar ile Mölegözler gülüşüp konuşup gittiler.’

İşan aga, biz sizi çagyramzok, siz bizi çagyrdyňyz. (195/1) ‘İşan Ağa biz sizi çağırmadık, siz bizi çağırdınız.’

Ýalak İşan oňa ylayta-da begendi, «gökdäki dilegim ýerde gowuşdy» diýip düşündi. (215/17) ‘Yalak İşan onu özellikle beğendi, “Gökte ararken yerde buldum” diye düşündü.’

“Olumlu soru sorma şekli: “-mı/-mi” ekleriyle kurulur. Türkmen imlâsında soru eki, kelimeye bitişik yazılmaktadır” (Kara, 2015: 124):

Ýa siz eýýäm ony unutdyňyzmy? (183/28) ‘Yoksa siz artık onu unuttunuz mu?’

Näme sygryň bahasyny — bir sanaç bugdaýy eýýäm iýip gutaraydyňmy? (196/26) ‘Ne oldu, sığırın karşılığı olan bir heybe buğdayı yiyip bitirdin mi?’

Siz söwda maly tapdyňyzmy? (252/35) ‘Siz pazarlık malı buldunuz mu?’

Olumsuz şekli: “-ma/-me” ekleriyle yapılır:

Doýduk eje, sen meniň aýdýanyma düşünmediň. (247/16) ‘Doyduk anne sen benim söylediğimi anlamadın.’

Biz gezipem gördük, göçübem gördük, hiç ýerde özümiziňkiden gowy ýurt görmedik. (264/19) ‘Biz gezip de gördük, göçüp de gördük, hiçbir yerde bizimkinden iyi yurt görmedik.’

Olumsuz soru sorma şekili: “-mı/-mi” ekleriyle kurulur.

Hey, enesi ýalamadyk! Meniň reňkimiň garadygyny özüň aýtmadyňmy näme? (206/23) ‘Hey anne terbiyesi almamış! Benim rengimin kara olduğunu kendin söylemedin mi?’

Hany, siz ony Işan agaňyza bermediňizmi näme? (220/9) ‘Hani siz onu Işan Ağa’nıza vermemiş miydiniz?’

1.2.8.2.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Türkmen Türkçesinde *öğrenilen geçmiş zaman*, “subyektiv öten zaman” olarak adlandırılmaktadır. “Türkmencede öğrenilen geçmiş zaman eki olarak “-ıpdır/-ipdir, -updır/-üpdür, -pdır/-pdür” kullanılmaktadır. Söz konusu ek, ünlüyle biten bir fiile geldiğinde, fiilin sonundaki ünlü uzar” (Kara, 2015: 125).

Olumlu şekillerine örnekler:

Olar oýnanlarynda bile oýnapdyrlar, gezenlerinde bile gezipdirler, gürrüň edenlerinde bile edipdirler, iýenlerinde bile iýipdirler, oturanlarynda bile oturypdyrlar, suwa düşenlerinde bile düşüpdürler, hatda ýatanlarynda-da bile ýatypdyrlar. (164/20) ‘Onlar oynarken birlikte oynamışlar, gezerken birlikte gezmişler, konuşurken birbirleriyle konuşmuşlar, yemeklerini birlikte yemişler, yıkandıklarında da birlikte yıkanmışlar, hatta yatarken birlikte yatmışlardır.’

Olar hemme ýerde, hemişe Japbagyň yzyna düşüp ýörenleri üçin, oba oglanlary olara «Japbaklar» diýip at goýupdyrlar. (164/26) ‘Onlar her yerde, her zaman Capbak’ı takip ederek yürüdükleri için, köyün çocukları onlara “Capbaklar” diye ad koymuşlardır.’

Hah-hah-ha-a!.. Gününüz asmana galan bolsa, işiňiz kynlaşypdyr. (174/16) ‘Hah-hah-ha-ha-a!.. Güneş yükseldiyse işiniz zorlaşmış.’

Işan aga, men uzak gije düýşürgäp ýatypdyryn. (195/14) ‘Işan Ağa, ben geceleri uzun rüyalar görüyorum.’

Her zat bolsa, howply bir belanyň önüni öz wagtynda alypdyrys. (217/17) ‘Her şey olsa tehlikeli bir belanın önünü zamanında almışız.’

Olumsuz şekli: “-mandır/-mändir ekiyle yapılır ve bu ekin ünlüsü daima uzundur” (Kara, 2015: 125):

Dört çagaly dul oturan, girdeji gözünü ýitiren, bar ünsüni iýmite ataran ene çagajyklaryny açlyk belasyndan goramak üçin gije-gündiz ondan-oňa sümsünipdir, olary wagtly-wagtynda timarlamaga-da ýagdaý tapmandyr. (164/14) ‘Dört çocukla dul kalan, geçim kapısını yitiren, tüm dikkatini yiyecek bulmaya harcayan anne çocuklarını açlık belasından korumak için gece gündüz dolanıp durmuş, onları zamanında terbiye etmeye de fırsat bulamamış.’

Size namaz buýrulmandyr. (218/9) ‘Size namaz emrolmamış.’

Kemi galmandyr. (236/17) ‘Eksiği kalmamış.’

Olumsuz soru sorma şekili: “-mı/-mi” ekleriyle yapılır. İncelenen metinde örneğine rastlanmamıştır.

1.2.8.2.2. Geniş Zaman

Türkmen Türkçesi gramerlerinde *geniş zaman*, “nämälim gelecek zaman” olarak adlandırılmaktadır. “*Geniş zaman, Türkmen gramerinde “belirsiz gelecek zaman” şeklinde “gelecek zaman” bahsinde ele alınmaktadır. Geniş zaman eki olan “-ar/-er”, ünlü ile biten fillere geldiğinde ekin ünlüsüyle kelime sonundaki ünlü kaynaşmakta ve bir ünlü uzunluğu ortaya çıkmaktadır*” (Kara, 2015: 139).

Olumlu şekli: “-ar/-er” ekiyle yapılır.

Onda Ýapbak aýtdy: «Seniň köýnegiň aşyklynyň eti ýaly sal-sal ýyrtyk, ýumurtgany meniň köýnegime salarys». (166/16) ‘O zaman Yapbak dedi ki: “Senin gömleğin aşık kemiğindeki et gibi parça parça yırtık, yumurtayı benim gömleğime koyarız.”’

Eti tapsak iýeris-dä! (173/4) ‘Eti bulsak yeriz de!’

Guş etini iýmän oňars. (174/33) ‘Kuş etini yemeden dururuz.’ Bu örnekte geniş zamanın 1.çokluk şahıs ünlüsünün düşürüldüğü görülmektedir.

Olar aç ýatmany başararlar. (186/23) ‘Onlar aç yatabilirler.’

Üçüniň bormy? Atyň bolsa çaparsyň-da! (198/1) ‘Niçini var mı? Atın olsa yarışsın da!’

Atlary seýisläris. (198/8) ‘Atları hazırlarız.’

Ýatşyňyz şu bolsa, ukyňyzy o dünýäde alarsyňyz. (258/14) ‘Yatmanız buysa, uykunuzu öbür dünyada alırsınız.’

Olumlu soru sorma şekli: “-mı/-mi” ekiyle kurulur:

Sizi çykarsak, bizem şärik edermisiňiz? (171/30) ‘Sizi çıkarsak bizi de ortak eder misiniz?’

Köşeklerim, şonuň ýalyjyk ujypsyz zat üçin hem biri-biriňiziň göwnüňize degerlermi, gyzyl ýumruğa girmäge taýynlanarlarmy? (217/8) ‘Yavrularım bunun gibi önemsiz bir şey için de birbirinizi gücendirmeye değer mi, kanlı kavgaya girmeye hazırlanılır mı?’

Japbaklar bilen onuň mäşi bişşermi, ýokmy? (264/34) ‘Capbaklarla onun ağız birliği olur mu, olmaz mı?’

Olumsuz şekli: “Geniş zamanın olumsuzu biraz farklıdır. Teklik birinci ve ikinci şahıslarda ‘-mar/-mer’, üçüncü şahıslarda ise “-maz/-mez” eki kullanılır” (Kara, 2015: 130):

Bulary siz tapmarsyňyz, Japbaklar tapar, Japbaklar! (171/15) ‘Bunları siz bulamazsınız, Capbaklar bulur, Capbaklar!’

Ýogsam bişirmäge, iýmäge ýetişmeris, guş eti näzikedir, porsap galar. (173/26) ‘Yoksa pişirmeye, yemeye yetişmeyiz, kuş eti naziktir, çabuk bozulur.’

Bay aga, biz seniň batman-matmanyňy bilmeris. (190/23) ‘Bay Ağa biz senin batmanını matmanını bilmeyiz.’

Indi sen bizi ýa görersiň, ýa görmersiň... Hoş! (212/5) ‘Şimdi sen bizi ya görürsün ya görmezsin. Hoşçakal!’

Bay aga, sen öleňde, biz ýa obada bolarys, ýa bolmarys. (226/11) ‘Bay Ağa sen öldüğünde biz obada ya oluruz ya olmayız.’

Olumsuz soru sorma şekli: “-mı/-mi” ekiyle yapılır:

Aýagy bolsa zýy bolmazmy? (233/35) ‘Ayağı olsa izi olmaz mı?’

1.2.8.2.3. Şimdiki Zaman

Türkmen Türkçesinde *şimdiki zaman*, “hâzirki zaman” olarak adlandırılmaktadır.

1.2.8.2.3.1. Birinci Tip Şimdiki Zaman

Türkmen gramerlerinde *birinci tip şimdiki zaman*, “umumî hâzirki zaman” olarak adlandırılmaktadır.

Olumlu şekli: “-yar/-yär ekiyle yapılır. Bu ekin ünlüsü daima uzundur” (Kara, 2015: 126):

Japbaklar baradaky gyzykly gürrüňler halk agzynda henize - bu güne çenli hem ýaşayar. (165/11) ‘Capbaklar hakkındaki ilginç anlatılar halk ağzında hâlâ daha yaşıyor.’

Görseler, gurrugyň düýbünde Japbaklar ýer köwýärler. (171/3) ‘Baktılar ki kuru kuyunun dibinde Capbaklar toprak kazıyorlar.’

Eje jan, men minneti Ýapyrylyp ýatardan çekýürin! (175/29) ‘Anneciğim, ben bu kısmeti Yayılıp yatardan çıkarıyorum!’

Ýeri, Japbaklar, nämeden gorkýarsyňyz? (181/11) ‘Söyleyin Capbaklar neden korkuyorsunuz?’

Biz seni öz ejemiz ýaly görýäris. Sygrymyz ekine düşse. Ýene seniň ýanyňa gelmeli bolýarys! (207/10) ‘Biz seni öz annemiz gibi görüyoruz. Sığırımız ekine girse yine senin yanına gelmek zorunda oluyoruz!’

Görse, Japbak bilen Mapbak gyzylygyran gülüşýärler. (202/4) ‘Baktı ki, Capbak ile Mapbak katıla katıla gülüşüyorlar.’

Olumlu soru sorma şekli: “-mı/-mi” ekiyle yapılır:

Her bir adam hem towap etse bolýarmy? (181/27) ‘Herkes tavaf etse olur mu?’

Garpyz, näme, süýt berýürmi? (196/33) ‘Karpuz ne süt mü veriyor?’

Olumsuz şekli: “-ma/-me” ekiyle yapılır:

Tapanda kimler iýmeýär? (173/6) ‘Bulduğunda kim yemiyor?’

Olumsuz soru sorma şekli: “-mı/-mi” ekiyle yapılır:

Il içinde şolar ýaly ynsaply ýigitler köpräk bolaysa, bolmaýarmy diýip oýlanýardym. (238/17) ‘Halk içinde onlar gibi insafli yigitler daha çok olsa, olmaz mıydı diye düşünüyordum.’

“Bazen şimdiki zaman eki ‘-yar/-yär’in ‘r’si düşmekte ve ‘-ya/-yä’ şekline girmektedir. Söz konusu ekin bu türünün ünlüsü de daima uzundur ve çekimi şöyledir” (Kara, 2015: 126):

Olumlu şekli: “-ya/-yä” ekiyle yapılır:

*Hawa, hanym, sygyr mende başga-da kân, özüñiz **bilyäñiz**.* (190/12) ‘Evet, Han’ım bende daha çok sığır var.’

*Ejemiziñ gaýdyp gelmejegini bizem **bilyäs**. Indi bize çöregi kim bişirip birkä diýip **aglaýas**.* (226/34) ‘Annemizin dönüp gelmeyeceğini biz de biliyoruz. Şimdi bize ekmeği kim pişirip verecek diye ağlıyoruz.’

Olumlu soru sorma şekli: “-mı/-mi” ekiyle yapılır:

*Wah, sizi näme biri-biriñizden saýgaryp **bolýamy?*** (163/12) ‘Vah! Sizi nasıl birbirinizden ayırt edeceğiz?’

*Hudaý bize döwlet berjek bolsa, näme, görmeyändir **öýdyäñmi?*** (177/29) ‘Allah bize varlık verecek olsa ne görmüyor mu sanıyorsun?’

*Mapbak Ýapbaga «Kelekbayyñ hilesine **düşünyäñmi?**» diýen sowal bilen garady.* (190/6) ‘Mapbak Yapbak’a “Kelekbay’ın hilesini anlıyor musun?” diye soru sorar gibi baktı.’

*Bize hüşür-zekat **düşyämi?*** (219/14) ‘Bize zekât düşüyor mu?’

Olumsuz şekli: “-ma/-me” ekiyle yapılır. İncelenen metinde örneğine rastlanmamıştır.

Olumsuz soru sorma şekli: “-mı/-mi” ekiyle yapılır:

*Sen beýdip heläk bolup ýöreniñden, hudaýa özüñ üçin ýalbaryp, özüñ baý bolaysañ **bolmayamy?*** (177/33) ‘Sen böyle eziyet çekip dolaşacağına, Allah’a kendin için yalvarıp, kendin zengin olsan olmuyor mu?’

1.2.8.2.3.2. İkinci Tip Şimdiki Zaman

Türkmen Türkçesi gramerlerinde *ikinci tip şimdi zaman*, “konkret hâzirki zaman” şeklinde adlandırılmaktadır. “*Türkmencede şimdiki zaman ‘dur-, otur-, yat-, yör-’ yardımcı fiilleriyle de kurulur. Süreklilik ifadesi taşıyan bu şimdiki zaman türünde anılan yardımcı fiillerinin hece yutumuna uğramış şekilleri kullanılır. Bu yardımcı fiillerden önce gelen asıl fiiller ise zarf-fiil eki alır*” (Kara, 2015: 127). “‘Yöre-’, ‘dur-’, ‘otur’ fiillerinde hece yutumu (haploloji) neticesinde ünlüler uzar. Fiillerin geniş zaman ekli olduğu bu uzunluktan anlaşılır. ‘Dur-’ fiilindeki uzunluk yazımda farklılığa sebep olmazken ‘yöre-’ fiili yör (yö:r <yöre-er)

şekline dönüşür. ‘Otur-’ fiilinde oluşan uzunluktan dolayı Türkmen Türkçesinin imlasındaki ‘ikinci hecedeki uzun dar ünlüler dudak ünlüsü olarak yazılmaz’ kuralı gereği yazıda ‘otr’ (oti:r <otur-ur) şeklinde gösterilir ve uzun ‘ı’ olarak telaffuz edilir. ‘Yat-’ fiilinde ise ek daralarak uzun ‘ı’ ya dönüşür yazıda ‘yatır’ (yati:r <yat-ar) şeklinde gösterilir. Bu sayede fiillerin geniş zaman ekli olduğu anlaşılır” (Dinç, 2017: 72).

Olumlu şekli: fiil+Zarf-fiil eki + “dur”, “otur”, “yatır” ve “yör” ile yapılır:

Hakykatdan-da, hoşaly sanaç Kelekbayyň aşagynda ellerini ýokaryk gerip ýatyr. (186/31) ‘Gerçekten de hoşalı heybe Kelekbay’ın altında ellerini yukarı germiş duruyor.’

Bir görseler, demir gapakly alabeder pyşbagalar şakyrdaşyp ýörler. (199/6) ‘Bir gördüler ki, demir kapaklı alaca kaplumbağalar şakırdaşarak yürüyorlardı.’

Siziň eşegiňiz hol ortaky öýde kazylyk edip otyr. (239/7) ‘Sizin eşeğiniz şu ortadaki evde kadılık yapıyor.’

Doýduk eje, garnyny göterip bilmän, wah, muny nähili kiçeldip bilerkäm diýip, birsyhly zeyrenip ýör. (248/20) ‘Doyduk anne, karnımı taşıyamıyor vah, bunu nasıl küçültebilirim deyip sürekli şikâyet ediyor.’

Olumlu soru sorma şekli: “-mı/-mi” ekiyle yapılır. İncelenen metinde örneğine rastlanmamıştır.

“Türkmencede bu tür şimdiki zamanın olumsuz ve olumsuz soru şekli yoktur” (Kara, 2015: 128).

1.2.8.2.3.3. Üçüncü Tip Şimdiki Zaman

Türkmen Türkçesinde *üçüncü tip şimdiki zaman*, “hâzirki öten zaman” olarak adlandırılmaktadır. “Türkmencede şimdiki zamanın bir başka türü daha vardır ve bunun sadece olumsuz şekli bulunmaktadır. Şimdiki zamanın bu türü, fiil köklerine iyelik eki almış ‘-an/-en’ sıfat-fiil eki ve ‘yok’ kelimesinin getirilmesiyle yapılmaktadır. Bu oluşum sırasında bir hece kaynaşması meydana gelmiş ve ‘yok’un başında bulunan ‘y’ ile birlikte bazı sesler düşmüştür. Olumsuz şimdiki zaman, ünlüyle biten fiillerle kurulduğunda fiilin sonundaki ünlü uzamaktadır. Esasında bu uzama, ünlüyle biten bir fiile ‘-An’ sıfat-fiil ekinin getirilmesiyle alâkalıdır” (Kara, 2015: 128). “Şimdiki geçmiş zaman ekleri -Ămok (<Ăn+Im yok), -Ăňok (<Ăn+Iň yok), -Ănok (<Ăn+I yok), -ĂmIzok (<Ăn+ImIz yok), -Ăňizok (Ăn+IňIz yok), -Ănoklar (<Ăn+I yoklar) şeklindedir” (Dinç, 2017: 161).

Fiil-An (sıfat-fiil eki)+şahıs eki + “yok” kelimesi:

Ynha, gör, meýdanyň ygşyldap oturan bugdayy ýere-göge syganok. (183/19) ‘İşte bak meydanın hışırdayan buğdayı yere göğe sığmıyor.’

Bizi ilki bilen biraz garbandyrmasaň, günä haýsy, sogap haýsy, seljerip bileris öýdemzok. (194/31) ‘Bizi ilk önce biraz doyurmazsan günah ne sevap ne ayırt edebileceğimizi sanmıyorum.’

Ýok, men beýle sygyr göremok. (206/8) ‘Yok, ben böyle sığır görmedim.’

Olar onuň unly çuwalyny boşadyp barýarlar, ýagly küýzesini gowzadýarlar, süýtten, gatykdan, hatda deridäki süzmeden hem gaydanoklar. (219/22) ‘Onlar, onun unlu çuvalını bitirdiler, yağlı güğümünü bitirdiler, süttten, katıktan hatta tulumdaki süzmeden de geri durmuyorlar.’

Doýduk eje, sen biziň bilen doga oba-goňşy bolsaň hemsen entek Japbaplary tanaňok. (242/25) ‘Doyduk anne sen bizimle doga oba komşumuz olsan da sen daha Capbaklar’ı tanımıyorsun.’

Olumsuz soru şekli: “-mı/-mi” ekiyle yapılır:

Sen ony näme özüň bileňokmy? (179/23) ‘Sen bilmiyor musun?’

1.2.8.2.4. Gelecek Zaman

Türkmen Türkçesinde *gelecek zaman*, “mâlim gelecek zaman” olarak adlandırılmaktadır. “Gelecek zaman çekiminde ‘-cak/-cek’ eki kullanılır. Ancak çekim sırasında şahıs ekleri kullanılmayıp onların işlevlerini karşılamak üzere fiilin başına şahıs zamirleri getirilir. Gelecek zaman eki ünsüz uyumuna girmez” (Kara, 2015: 130).

Olumlu şekli: “şahıs zamiri + “-cak/-cek” eki yapılır:

Men seniň aýňjak bolýan zadyňy bilýän. (173/12) ‘Ben senin söylemek istediğin şeyi biliyorum.’

Dört egniň üstünde ýerleşen togalak «sygyr» olar sähelçejik çaykansalar, depirjap başlajak. (192/16) ‘Dört sırtın üstüne yerleşen yuvarlak “sığır” onlar azıcık dengelerini kaybetseler kıpraşmaya başlayacak.’

Olar iň soňunda nirä garajaklaryny bilmän, İşanyň özüne garap oturdylar. (217/33) ‘Onlar en sonunda nereye döneceklerini bilemeyip İşan’ın kendisine karşı oturdular.’

Ýöne weli, bir şert bilen: meniň bilen ýatyşjagyň aýaklaryna men zynjyr urjak. (257/1) ‘Ama bir şartla: benimle uyuyacak olan kişinin ayağına zincir vuracağım.’

Olumlu soru şekli: “-mı/-mi” ile yapılır:

Bay aga, sygryňy satjakmy? (190/11) ‘Bay Ağa sığırını satacak mısın?’

Olumsuz şekli: “Gelecek zamanın olumsuzu, olumlu şeklinin sonuna “däl” kelimesinin getirilmesiyle yapılmaktadır” (Kara, 2015: 130):

Göryän welin, siz betpällerden oňlulyk çykjak däl. (235/24) ‘Görün bakın, siz kötü niyetlilerden iyilik çıkmayacak.’

Kelekbay olary ýa günlükçi tutjak, ýa tutjak däl. (250/14) Kelebay onları ya günlük işçi olarak tutacak ya da tutmayacak.

Ýalak Işan, belki, olaryň habaryny hem aljak däl. (250/16) ‘Yalak Işan belki onların haberini de almayacak.’

Olumsuz soru sorma şekli “-mı/-mi” ekiyle yapılmaktadır. İncelenen metinde örneğine rastlanmamıştır.

1.2.8.3. Kip ekleri

1.2.8.3.1. Emir Kipi

Türkmen Türkçesinde *emir kipi*, “işliğin buyruk forması” olarak adlandırılmaktadır. “Emir çekiminde her şahıs için ayrı bir ek kullanılır. Bu ekler aşağıdadır” (Kara, 2015: 135)

Teklik:	Çokluk:
1. -ayın/-eyin	1. -alñ/-eliñ, -alı/-eli
2. -gın/-gin, -gun/-gün, Ø	2. -iñ/-iñ, -uñ/-üñ, -ñ
3. -sın/-sin, -sun/-sün	3. -sınlar/-sinler, -sunlar/-sünler

Olumlu şekline örnekler:

Aýuw! Duruň entek! Men öz reňkimi alyp galayyn! — diýip gygyrdy. (206/31) ‘Hey! Durun şimdi! Ben kendi rengimi alayım, diye bağırdı.’

Eliniň ysgyny gaçan Topbak Mapbaga: — Çeksene! — diýip gygyrdy. (169/14) ‘Kolonun mecali kalmayan Topbak Mapbak’a: – Çeksene! diye bağırdı.’

Topbak, baýtaly jylawla! (235/28) ‘Topbak, kısıraklıyı dizginle!’

Iň soňunda, kimiň güýji zor bolsa, beýlekini ol öz yzyna eýertsin diýen karara geldiler... (167/22) ‘En sonunda, kimin gücü kime yeterse diğerini ardısına çektin, diye karara vardılar.’

“Ünlüyle biten fiillere teklik birinci şahıs emir ekiyle çokluk birinci ve ikinci şahıs emir ekleri getirildiğinde ünlü uzaması meydana gelmektedir” (Kara, 2015: 135).

Japbaklar bilen tanyşmak üçin olaryň başlaryndan geçen birnäçe wakalaryny okalyň. (165/13) ‘Capbaklarla tanışmak için onların başından geçen birkaç olayları okuyalım.’

Japbak: «Duzak gurup, sülgün awlalyň» diýdi. Ýapbak: «Gapan gurup, towşan tutalyň» diýdi. Mapbak: «Hepbik gurup, torgaýlaryň aýagyndan ýapyşalyň» diýdi. (166/7) ‘Capbak: “Tuzak kurup sülün avlayalım.” Dedi. Yapbak: “Kapan kurup, tavşan turalım.” Dedi. Mapbak: “Kuş kapanı kurup turgayların ayağından yakalayalım.” Dedi.’

Ah-ow, gardaşlar, siz oýlanyp görüň! (200/9) ‘Hey, kardeşler siz düşünüp bakın!’

Ýolda hiç kimiň päsgel bermezligini boýun alsaň, gideýin. (200/28) ‘Yolda hiç kimsenin engel olmayacağına garanti veriyorsan gideyim.’

Goy, Japbaklar çaga guşlara dönsünler. (171/8) ‘Bırak, Capbaklar yavru kuşlara dönsünler.’

Olumlu soru şekli: “-mi/-mi ekiyle kurulur. Emrin ikinci şahıslarının sorusu bulunmamaktadır” (Kara, 2015: 136). İncelenen metinde örneğine rastlanmamıştır.

Olumsuz şekli: “-ma/-me ekiyle yapılır. Teklik birinci, çokluk birinci ve ikinci şahıslarda bu ekin ünlüsü uzamaktadır” (Kara, 2015: 136):

Doýduk eje, bir diýip, iki diýip, aňyrsyny çürüzziklemegin. (244/34) ‘Doyduk anne bir deyip, iki deyip, añırsını çürüzziklemegin.’

Ýalaňaç yeke jandar demir donly dört jandara höküm süren bolup durmasyn. (201/26) ‘Çıplak tek canlı, demir zırhlı dört canlıya hükmetmesin.’

Ýapagyny biz Ýalak Işana bermäliň. (214/26) ‘Yapagi’yi biz Yalak Işan’a vermeyelim.’

Japbaplary gurrukdan çykarmalyň. (171/7) ‘Capbaklar’ı kuru kuyudan çıkarmayalım.’

Siz göwnüňize zat getirmäň. (172/12) ‘Siz aklınıza farklı şeyler getirmeyin.’

Olumsuz soru şekli: “-mı/-mi” ekiyle kurulur. İkinci şahısların soru şekli yoktur. İncelediğimiz metinde örneğine rastlanmamıştır.

1.2.8.3.2. İstek Kipi

Türkmen Türkçesi gramerlerinde *istek kipi*, “işliğin arzu şekili”, “işliğin hıyal şekili”, “isleg forması” terimleriyle adlandırılmaktadır.

Türkmen Türkçesinde istek kipi birden fazla yapıyla karşılanmaktadır. Çalışmamızda; örnekleri bulunan istek kipi şekillerine yer verilmiştir.

1.2.8.3.2.1. Birinci Tip İstek Kipi

“Birinci tip istek kipinde emir kipi eklerinin teklik ve çokluk birinci şahıs ekleri, birinci şahıs için ve -A istek eki diğer şahıslar için kullanılmaktadır. Yalnız burada birinci şahıslar için belirtilen ekler dışındaki eklerin kullanımı yaygın değildir” (Beşen Delice, 2010: 144).

Olumlu şekline örnekler:

Ondan soň, ho-ol atýatagynda guralyň. (173/19) ‘Ondan sonra bunu at ahırına kuralım.’

Sygyryň özüni welin tutaweräliň. (192/36) ‘Sığırın kendisini yakalayalım.’

Hudaýyň deň etmedigini men nähili deňläýin? (244/23) ‘Allah’ın denk yapmadığımı ben nasıl denk yapayım?’

Men şu gün siziň garnyňyza bir gyrgyzat atjak bolayyn. (244/32) ‘Ben bir gün sizin karnınıza sıcak bir şeyler koymaya çalışayım.’

Olumsuz şekline örnekler:

Ýapagyny biz Ýalak Işana bermäliň. (214/26) ‘Yapagi’yi biz Yalak Işan’a vermeyelim.’

Dawamyzy Ýalak Işana çözdürmäliň. (214/35) ‘Davamızı Yalak Işan’a çözdüremeyelim.’

Olumlu ve olumsuz soru şekli -mı/ -mi ekleriyle yapılır. İncelediğimiz metinde örneğine rastlanmamıştır.

1.2.8.3.2. İkinci Tip İstek Kipi

“Türkmen Türkçesinde istek kipi anlatımı için bir de –mAkçI yapısı bulunmaktadır. İkinci tip istek kipinin şahıs çekimi, şahıs ekleriyle değil şahıs zamirleriyle yapılmaktadır” (Beşen Delice, 2010: 148)

Olumlu şekline örnekler:

Men elime tüykürmekçi boldum. (170/7) ‘Ben elime tükürmeye çalışıyordum.’

Japbak olara herrelmekçi boldy, Ýapbak olara ýalbarmakçy boldy. Mapbak olary garbamakçy boldy. Topbak olara duzak gurmakçy boldy. (171/12) ‘Capbak onları azarlayacak gibi, Yapbak onlara yalvaracak gibi oldu. Mapbak onları kapacak gibi, Topbak onlara tuzak kurmaya niyetlendi.’

Japbaklar «sygry» götermekçi boldular. (191/27) ‘Capbaklar “sığırı” kaldıracak oldular.’

Olar degirmene gitmekçi boldular. (220/19) ‘Onlar değirmene gitmek istediler.’

Olumlu soru şekli “-mı/-mi” ekiyle kurulur. Olumsuz şekli “Olumlu şeklinin sonunda ‘däl’ kelimesinin getirilmesiyle yapılır” (Kara, 2015: 132). Olumsuz soru şekli: “-mı/-mi” ekiyle kurulur. İncelenen metinde örneklerine rastlanmamıştır.

1.2.8.3.3. Gereklilik Kipi

Türkmen Türkçesi gramerlerinde *gereklilik kipi*, “işliğin hökmanlık şekili” olarak adlandırılmaktadır.

1.2.8.3.3.1. Birinci Tip Gereklilik

“Birinci tip gereklilik, ‘-malı/-meli’ ekiyle yapılır. Ancak çekim sırasında şahıs ekleri kullanılmayıp onların işlevlerini karşılamak üzere fiilin başına şahıs zamirleri getirilir” (Kara, 2015: 133).

Olumlu şekli: “-malı/-meli” ekiyle kurulur:

Onda Mapbak aýtdy: «Seniň köynegiň Kelekbayyň öýüniň tärimi ýaly ala gözenek, halan ýeriňden ýumrugyňy sokaymaly. (166/18) ‘O zaman Mapbak dedi

ki: “Senin gömleğin Kelekbay’ın evinin tärimi gibi delik delik, yumurtayı istediğin yerinden sokabilirsin.’

*Sygrymyz ekine düsse. Ýene seniň ýanyňa **gelmeli** bolýarys!* (207/11) ‘Sığırımız ekine girse yine senin yanına gelmek zorunda oluyoruz!’

*Siz entek at däl-de, pyşdyl **çapmaly!*** (211/16) ‘Siz henüz at değil de kaplumbağa koşturmalısınız!’

*Siz kiriňizi özüňiz **ýuwmalý**, nanyňzy özüňiz **bişirmeli.*** (242/7) ‘Siz kirlilerinizi kendiniz yıkamalı, ekmeğinizi kendiniz pişirmelisiniz.’

*Az ýatan köp ýatana kyrk tylla **bermeli.*** (256/29) ‘Az uyuyan çok uyuyana kırk altın vermeli.’

Olumlu soru şekli: “-mı/-mi ekiyle kurulur:

*Biz işlämizde, ol han ogly ýaly sortduryp **durmalymy** näme?* (222/3) ‘Biz çalışırken o han oğlu gibi somurtup durmalı mı?’

Olumsuz şekli: “Birinci tip gerekliliğin olumsuzu, olumlu şeklinin sonuna ‘däl’ kelimesinin getirilmesiyle yapılır” (Kara, 2015: 134):

*Ýöne weli, sarymaňyz oglanlary aldany üçin oňa sag bol **aytmaly däl.*** (197/11) ‘Fakat akli ermeyen oğlanları aldattığı için ona teşekkür edilmemeli.’

Olumsuz soru şekli: “-mı/-mi ekiyle kurulur. İncelenen metinde örneğine rastlanmamıştır.

1.2.8.3.3.2. İkinci Tip Gereklilik

“Türkmencede gereklilik çekimi, ‘-malıdır/-melidir’ ekiyle de kurulur ve şahısları ifade etmek üzere zamirler değil, şahıs ekleri kullanılır. Bu yapı, birinci tip gereklilikten daha güçlü bir anlam taşır” (Kara, 2015: 134).

Olumlu şekli: “-mAlldır” ekiyle yapılır:

*Aslynda çagyrylan adama öňi bilen hezzet-hormat **edilmelidir** ahyry!* (195/28) ‘Aslında davet edilen kişiye öncelikle izzeti ikram edilir ya!’

*Bize rugsat berseň, indi gaytjak, sygrymyza **seretmelidiris.*** (196/12) ‘Bize izin verirsen şimdi dönelim, sığırımıza bakmalıyız.’

*Gelneje ýat ilden, ýat öýden **gelmelidir.*** (264/33) ‘Yenge yabancı halktan yabancı evden gelmelidir.’

Olumlu soru şekli: “-mı/-mi ekiyle kurulur. İncelenen metinde örneğine rastlanmamıştır.

Olumsuz şekli: “‘Däl’ kelimesiyle yapılır. Yine bu çekimde de şahısları ifade etmek üzere zamirler değil, şahıs ekleri kullanılır” (Kara, 2015: 135). İncelenen metinde örneğine rastlanmamıştır. Olumsuz soru şekli: “-mı/-mi ekiyle kurulur. İncelenen metinde örneğine rastlanmamıştır.

1.2.8.3.4. Şart Kipi

Türkmen Türkçesi gramerlerinde *şart kipi*, “işliğin şert şekili” olarak adlandırılmaktadır.

“Türkmen Türkçesinde ‘-sA’ ekiyle yapılan ve bir işin ya da oluşun gerçekleşmesi için başka bir iş ya da oluşun şart olduğu durumları bildirmek için kullanılan tasarlama kipidir” (Beşen Delice, 2010: 138).

Olumlu şekli: “-sA” ekiyle yapılmaktadır:

Sonuň üçin kim olardan biriniň adyny tutsa, hemmesi birden: -Haw! - diýip jogap berýärdiler. (163/16) ‘Bu yüzden kim onlardan birinin adını söylese, hepsi birden: - Evet! – diye cevap veriyorlardı.’

Eger biz alyp ýetişsek, guş düşüp ýetişer, biz iýip ýetişsek, guş bişip ýetişer. (173/19) ‘Eğer biz alıp yetişsek, kuş düşüp yetişir, biz yiyip yetişsek, kuş pişip yetişir.’

Näzijek guş etini gowursaň, nähili ýakymly ys kükärdi. (176/22) ‘Narin kuş etini kavurursan nasıl güzel kokardı.’

Olar «sygryň» haýsy ýerini elleseler, buz ýaly ýylmanak endamyna elleri degdi. (191/32) ‘Onlar “sığırın” neresine dokunsalar buz gibi pürüzsüz vücuduna elleri değdi.’

Eşek alarys diýseňiz bereli. (240/26) ‘Eşek alırsanız verelim.’

Men bu beladan dynyp, sag-aman öýe dolanyň barsam, Doýduk ejä «garnyňa çaryk geýdiräý» diýjek. (248/21) ‘Ben bu beladan kurtulup sağ salim eve yürüyüp gelsem, Doyduk anne “karnına çarık giydiriyor” diyecek.’

Olumlu soru şekli: -mı/-mi ile kurulur:

Siziň el urýanyňyz orlup giden sypalyň hoşasymy ýa orlup üýşürilen dessemi? (184/20) ‘Sizin dokunduklarımız biçilmiş sapın hoşası mı, yoksa biçilmiş, toplanmış deste mi?’

Olumsuz şekli -ma/-me ekiyle yapılır:

Men biraz saryýag içmesem, gepimi düşündirip bilmen. (195/23) ‘Ben biraz eritilmiş tereyağı içmesem söylediğimi anlayamam.’

Ynanmasaňyz baryň-da göräýiň, sygyr biziň gapymyzda gäwüşäp durandyr. (197/1) ‘İnanmazsanız gidin de görün, sığır bizim kapımızda geviş getiriyor.’

Görýän weli, biz öz doganymyzyň kellesini döwürmesek boljak däl öýdýän. (211/32) ‘Bakıyorum ki, biz kendi kardeşimizin kafasını kırmasak olacak gibi değil, sanıyorum.’

Sen bilmek islemeseň, men bilýän: şu bugdaýlar biziňki. (224/2) ‘Sen bilmezlikten geliyorsun ama ben biliyorum: bu buğdaylar bizim.’

Eger oňa çynlakay çäre görülmese, ertir seniňkä-de girer. (232/25) ‘Eğer ona bir çare bulunmazsa yarın seninkine de girer.’

Olumsuz soru şekli: -mı/-mi ile kurulur. İncelenen metinde örneğine rastlanmamıştır.

1.2.8.4. Fiilimsi Ekleri

1.2.8.4.1. İsim-fiil Ekleri

Türkmen Türkçesi gramerlerinde *isim-fiiller*, “iş atları” olarak adlandırılmaktadır.

“*Türkmen Türkçesi gramerlerinde isim-fiil ekleri olarak ‘-mAk, -mA, -Iş/-Uş’ ve Türkiye Türkçesinde gelecek zaman sıfat fiil eki olarak ele alınan ‘-AsI’ ekleri incelenmektedir*” (Beşen Delice, 2010: 243). –AsI eki sıfat-fiiller bahsinde ele alınacaktır.

-mAk ekine örnekler:

Japbaklar bilen tanyşmak üçin olaryň başlaryndan geçen birnäçe wakalaryny okalyň. (165/13) ‘Capbaklarla tanışmak için onların başından geçen birkaç olayları okuyalım.’

Janly-janawar meýdandady, dört dogan hem aw awlamak maslahatyny edýärdi. (166/4) ‘İnsanlar, hayvanlar meydandaydı, dört kardeş de nasıl avlanacaklarını konuşuyorlardı.’

Guşlar jürrüldeşýärdi, öýde oturmaga ýürek takat bermeýärdi. (166/3) ‘Kuşlar cıvıldaşıyordu, evde oturmaya yürek dayanmıyordu.’

Olar guş çagalaryny gurrukdan çykarmakdan geçdiler, özleriniň gurrukdan çykmaklary hyllalla bolup galdy. (169/12) ‘Onların kuş yavrularını kuyudan çıkarması bir yana, kendilerinin kuyudan çıkması bile zahmetli bir iş oldu.’

Siz ýetim oğlanlar bolanyňyz üçin, ýekeje gezek rugsat bermegim mümkin. (181/28) ‘Siz yetim oğlanlar olduğunuz için bir kereliğine izin vermem mümkün.’

-mA isim-fiil ekine örnekler:

Olary biri-birinden saýgarmasyny kynaldýan ylaýta-da şol enaýyja bäbenekleridi. (164/4) ‘Onları birbirinden ayırt etmeyi güçleştiren özellikle bu göz bebekleriydi.’

Adamyň üstüne gerinmäňiz näme? (196/1) ‘Adamın üstüne gerinmeniz ne oluyor?’

-Iş/-Uş isim-fiil ekine örnekler:

Meniň eşidişime görä, aźdarha düýe ýaly bölemän, geçi ýaly çekreyärmiş. (233/19) ‘Benim duyduğuma göre ejderha deve gibi “bö”lemez keçi gibi “me”lmiş.’

Baryp görseler, bugranyň şol bir oturyşy. (237/16) ‘Gidip gördüler devenin aynı şekilde oturuşu.’

Biziň işleýşimize sen özüň näme näbeletmi? (246/31) ‘Bizim çalışmamızı sen bilmiyor musun?’

Hatda biz iýemizde-de, seniň öz aýdysyň ýaly, iner otları ýalydyrys. (247/22) ‘Hatta biz yemek yerken de senin dediğin gibi deve otları gibiyizdir.’

Irkişiň şu bolsa, ýatyşyňdan alla saklasyn! (258/26) ‘Uyuklaman buysa, uyumandan Allah korusun!’

Onda, belki, ýene bir öwrülişinde dolandyryp bereris. (259/12) ‘O zaman belki bir dahaki sefere geldiğimizde veririz.’

1.2.8.4.2. Sıfat-fiil Ekleri

Türkmen Türkçesi gramerlerinde *sıfat-fiiller*, “ortak işlik” olarak adlandırılmaktadır.

“Sıfat-fiiller nesnelere hareket özellikleriyle niteler. İsim-fiillerden farklı olarak sıfat-fiillerde bir zaman ifadesi bulunmaktadır. Bu yüzden Türkmenistanlı dilciler tarafından sıfat-fiiller, zaman ifadesine göre; -An/än, -dIK/-dUK, -mIş/-mUş geçmiş zaman (öten zaman), -yÄn,

-IcI/-UcI şimdiki zaman (hüzirki zaman) ve -cAk, -(A)r, -mAz gelecek zaman (geljek zaman) şeklinde ayrılarak ele alınmaktadır” (Dinç, 2017: 42).

1.2.8.4.2.1. Geçmiş Zaman Sıfat-fiil Ekleri

Türkmen Türkçesinde “ortak işligiñ öten zaman şekilleri” olarak adlandırılmaktadır.

“Geçmiş zaman sıfat-fiilleri, konuşma anında az önce veya bir müddet önce gerçekleşen ve herhangi bir varlığı niteleyen hareketi ya da oluşumu ifade ederler. Bunların olumlu şekilleri, fiil köküne -An/än ekinin getirilmesiyle yapılır. Olumsuz şekilleri ise, -mAdIk ekinin kullanılmasıyla yapılır” (Kara, 2015: 98).

-An/än sıfat-fiil ekine örnekler:

*Olary ilki bada **görenler** haýsy-haýsydygyny biribirinden seljerip bilmeyärdiler.* (163/7) ‘Onları ilk defa görenler hangisi hangisidir birbirinden ayıramıyorlardı.’

*Olar asyl Japbaktary adam hasabyna-da goşman, olar bilen bile oýnaşman, gülüşmän, olary öz peýwagtlaryna gümrdeşip **yören** gümra hasap edipdirler, ýeri **gelende** olary masgaralamakdan hem çekinmändirler.* (165/1) ‘Aslında onlar Capbaklar’ı adam yerine koymayıp, onlarla oynamıyor, gülüşmüyor, onları kendi başlarına buyruk, boş gezenin boş kalfası zannedip, yeri geldiğinde onları rezil etmekten de çekinmiyorlardı.’

*Doganlar ony, hakykatdan-da, arwah-jyn hasap **eden** ýaly, kem-kemden arkan çekildiler.* (181/8) ‘Kardeşler onu hakikaten de hayalet-cin sanmış gibi gibi yavaş yavaş geri çekildiler.’

*Hoşa çöplemek, elbetde, **üýşürilen** dessäniñ başyny buran ýaly däl di.* (184/27) ‘Hoşa toplamak elbette toplanan destenin tepesini kapatacak kadar değildi.’

*Olaryñ her haýsy bir ýerden heñe **başlanlarynda**, sesleri sazlanysyp çykdy.* (187/11) ‘Onların hepsi bir yerden şarkı söylemeye başladıklarında sesleri düzenli bir şekilde çıktı.’

*Onuñ şol ýagdaýyny **geñirgän** Japbak:* (202/23) ‘Onun bu durumuna şaşırın Capbak:’

-dIK/-dUK sıfat-fiil ekine örnekler:

Töwerekde öli-diri ete gözi düşmedik Mapbak böwrüni diňirgedi: öz pikirini daşyna çykardy. (173/2) ‘Etrafta ölü diri ete gözü takılmayan Mapbak düşünceye daldı: kendi fikrini söyledi.’

Maňlaýynyň awusyna çydamadyk Japbak tokmagy aýlap saldy. (182/5) ‘Kafasının sızısına dayanamayan Capbak tokmağı döndürüp fırlattı.’

Japbak Ýapbaga: — Sanajyň indi gitudigi boldumy? — diýdi. (185/22) ‘Capbak Yapbak’a: - “Ne oldu şimdi heybe gitti mi?” dedi.’

Hey, enesi ýalamadyk, atasy dolamadyk murdarlar! (186/19) ‘Hey annesi terbiye etmemiş, babası sevgi göstermemiş murdarlar!’

Ýogsamam bugdaýyň özüniňkidigini Kelekbay düýesine tassyklatsyn. (224/17) ‘Aksi halde buğdayın kendisinin olduğunu Kelekbay devesine onaylatsın.’

Biz elimiziň yetmedik ýerine aýagymyz bilen ýeteris. (247/1) ‘Biz elimizin yetmediği yerde ayağımızla yaparız.’

-mIş/-mUş sıfat-fiil ekinin örneklerine incelenen metinde rastlanmamıştır.

1.2.8.4.2.2. Şimdiki Zaman Sıfat-fiil Ekleri

Türkmen Türkçesinde “ortak işliğin hâzirki zaman şekilleri” olarak adlandırılmaktadır.

“Şimdiki zaman sıfat-fiilleri, içinde bulunulan zamanda yapılan ve herhangi bir varlığı niteleyen hareketi ifade ederler” (Kara, 2015: 99).

-yan/-yän sıfat-fiil ekine örnekler:

Emma siňe seretseň, olary biri-birinden aýyryýan aýratyn tapawutlar hem ýok däldi. (163/18) ‘Ama dikkatli bakıldığında, onları birbirinden ayıran özel farklar da yok değildi.’

Olary biri-birinden saýgarmasyny kynaldýan ylaýta-da şol enaýyja bäbenekleridi. (164/4) ‘Onları birbirinden ayırt etmeyi güçleştiren özellikle bu göz bebekleriydi.’

Emma oba oğlanlary olary örän gowy görýär ekenler, olaryň geňenayý gürrüňlerine gülüşýän ekenler, hatda käte iýýän çöreklerini hem olar bilen bile paýlaşýan ekenler. (164/28) ‘Ama köyün çocukları onları çok seviyorlarmış, onların tuhaf, ilginç konuşmalarına gülüyorlarmış, hatta bazen yedikleri ekmekleri de onlarla paylaşıyorlarmış.’

Japbaklardan başga-da ýumurtga gözleýän, kömelek çöpleýän oglan meýdanda gyt dälidi. (170/28) ‘Capbaklar’dan başka da arazide, yumurta arayan, mantar toplayan çocuk az deşildi.’

Iki elini syrtynda tutup, gaz ýörişini edip, moýmuldap gelyän Kelekbay olaryň bolup oturyşlaryna geňirgendi: (174/7) ‘İki elini arkada bağlayıp, kaz gibi yürüyerek salına salına gelen Kelekbay onların bu hâllerine şaşırđı:’

Pyňkyrmakdan zordan saklanyp, böwrüni münküldedip gülyän Keleýbay düşündiriş berdi. (192/2) ‘Gülmemek için (kendisini) zor tutan böğrünü kimildatıp gülen Kelekbay açıklama yaptı.’

Ýapbak Mapbagyň önünde baş egip, onuň bilen hoşlaşýan ýaly, hamsygyyp gepledi. (212/1) ‘Yapbak, Mapbak’ın önünde başını eğip onunla vedalaşır gibi hıçkırarak konuştu.’

Dört aýagynyň üstünde dik durup bilmeyän mes aty boşadanda-da, diýseň keypli bolýar! (229/24) ‘Dört ayağının üzerinde dik duramayan semiz atı serbest bıraktığında sanki keyifli olur!’

Siz şol elini sowuk suwa urmayan ýaltalar-ow! (235/6) ‘Siz şu elini soğuk suya sokmayan tembeller he!’

-IcI/-UcI sıfat-fiil ekine örnekler:

Käbir at öz toýnaklary bilen satyjylaryň matalaryny süýräp gitdi. (230/1) ‘Diğer at toynaklarıyla satıcıların kumaşlarını sürüyüp gitti.’

Ýalak İşan olara ýalbaryjy ses bilen ýüz tutdy. (253/18) ‘Yalak İşan onlara yalvarır sesle döndü.’

1.2.8.4.2.3. Gelecek Zaman Sıfat-fiil Ekleri

Türkmen Türkçesinde “ortak işliğin gelecek zaman şekilleri” olarak adlandırılmaktadır.

“Türkmencede seyrek kullanılan gelecek zaman sıfat-filleri, gelecekte yapılacak olan ve herhangi bir varlığı niteleyen hareketi ifade ederler” (Kara, 2015: 100).

“Gelecek zamanı belirli ve belirsiz gelecek zaman olarak iki kısımda ele alan gramerlerde -cAk eki belirli gelecek zaman, -Ar, -mAz ekleri de belirsiz gelecek zaman bildiren sıfat-fiil yapan ekler olarak değerlendirilmektedir” (Beşen Delice, 2010: 268).

-cAk sıfat-fiil ekine örnekler:

Japbak, gap! Mapbak, gap! — diýip, olaryň üstünden owunjak kesekler hem okladylar. (171/10) ‘Capbak, tut! Mapbak, tut! Deyip onların üstüne küçük kesekler attılar.’

Kelekbay awa topuljak syrılan ýaly üşerildi. (186/35) ‘Kelekbay awa saldıracak sırtlan gibi kulaklarını kabarttı.’

Olaryň dördüsi dört ýerden edil çapyljak ata döndi: (198/18) ‘Onların dördü birden aynen yarıştırlacak atlara dönüştüler.’

Biziň daş tabagymyza onuň dişiniň ötjek gümany yok! (201/25) ‘Bizim dış kabuğumuza onun dişleri geçmez.’

Hawa, köşeklerim, men siziň agzyňyz alarjak bolupdyr diýip eşitdim. (216/9) ‘Evet, yavrularım, ben, siz görüş ayrılığına düştüğünüz, diye duydum.’

Aýtjak sözüni bilip aýtmak gerek. (233/34) ‘Söyleyecek sözünü bilip söylemek gerek.’

Japbaklar degirmeni ýöretjek suw haýsy, onuň aňyrdan geljek özeni haýsy, degirmen guraljak, daşy goýuljak ýeri haýsy, ol hakda hiç bir pikir etmändiler. (251/25) ‘Capbaklar değirmeni döndürecek su nerede, onun aňırdan gelecek özeni nerede, değirmen kurulacak taşı koyulacak yeri nerede, onun hakkında hiç konuşmadılar.’

-Ar sıfat-fiil ekine örnekler:

Kelekbay, seniň bilen oýna gyzyp ýörer ýaly, biz oglan oglanjyk däl ahyry! (196/25) ‘Kelekbay, biz seninle şakalaşacak çocuk değiliz ya!’

Onuň arkasy wejera ýagyr bolup, üstüne atlanar ýaly bolmandy. (214/2) ‘Onun sırtı rezil bir halde olduğu için üstüne binilecek gibi değildi.’

Daşdan garaňda-da ýakyndan garaňda-da, mesaňa-mälim bolup durar ýaly, degirmeni biz Köpetdagyň çür depesinde guralyň. (251/21) ‘Uzaktan baktığında ve yakından baktığında açıkça görünecek şekilde, değirmeni biz Köpet dağının çür tepesine yapalım.’

Siziň haýsy-haýsyňyzdygyny seljerer ýaly bolmasa nätjek! (256/15) ‘Sizi, hanginiz hanginizsiniz ayırt edemezsem ne olacak!’

-mAz sıfat-fiil ekine örnekler:

Olar öz reňklerini durlaýançalar, entek olara degmezlik kararyna geldik. (172/14) ‘Onlar kendi renklerine geçinceye kadar onlara dokunmama kararı aldık.’

Siz, iň ýagşygsy, ony göterip gidiň-de, aýaz degip buýdurmaz ýaly, oraçaňyzda, ýylyjakýerde saklaň. (191/14) ‘Siz en iyisi onu alıp gidin de ayaz vurup dondurmadan çadırınızda sıcak yerde saklayın.’

Päsgele gaytawul tapmaz ýaly, sen näme Japbaklardan dälmi? (200/29) ‘Engele karşı koymayı bilmiyor gibi, sen nesin Capbaklar’dan değil misin?’

Ýapagy bizden ynjamaz ýaly, biz ulagsyz galmaz ýaly, biz ony özi ýaly dört ayakla çalşalyň. (227/23) ‘Yapagi bize güvenmez gibi biz atsız kalmayız gibi biz onu kendisi gibi dört ayakla değiştirelim.’

Ynanmazlyk üçin däl-de, işi çig galdyrmazlyk üçin. (257/10) ‘Güvenmediğimden değil de, işi çığ bırakmamak için.’

-AsI ekine örnekler:

“Türkmen dilciler tarafından isim-fiil bahsinde ele alınan –AsI eki, sıfat-fiil ekidir.–AsI ekinin tek başına kullanımı yaygın değildir. Bu ek daha çok “gel-“ fiili ile birleşik fiil kurmuş olarak bazen de “yok” sözcüğü ile kullanılır” (Dinç, 2017: 47).

Hawa-la! Mapbagyň hununa seniň ähli malyň hem ýetesi ýok! (212/18) ‘Aynen öyle evet, Mapbak’ın kan parasına senin bütün malın da yetmez!’

Bizi biri-birimizden ölüm aýyrmasa, başga hiç bir güýç bölüp bilesi ýok. (242/26) ‘Bizi birbirimizden ölüm hariç başka hiçbir güç ayıramaz.’

1.2.8.4.3. Zarf-fiil Ekleri

Türkmen Türkçesinde *zarf-fiiller*, “hal işlik” olarak adlandırılmaktadır.

“Türkmencedeki *zarf fiillerin* “asıl şekilleri” içerisinde –A, –y, –I/-U, –Ip/-Up ekleri; birleşik (*yasama*) şekilleri içerisinde ise –All, –InçA, –dIk(I)çA/-dUk(I)çA, –AndA, –män, –mAzdAn, –AgAdA(n) ekleri yer almaktadır” (Dinç, 2017: 49). Ayrıca –män ekinin genişletilmiş şekli olan –mänkä eki de zarf-fiil eki olarak kullanılmaktadır.

“Türkmen Türkçesindeki *zarf-fiil* eklerinde görülen farklı bir özellik de –All, –InçA, –dIk(I)çA/-dUk(I)çA, –mAzdAn eklerinin şahsa göre iyelik eki alabilmeleridir. Yalnız, bu eklerden –InçA, –dIk(I)çA/-dUk(I)çA eklerinin iyelik ekleriyle kullanıldıklarında fiile ‘-e kadar, -diği kadar’ anlamı kattıkları belirlenmiştir” (Beşen Delice, 2010: 272).

İncelenen metinde geçen bazı zarf-fiillere örnekler:

Ol aňyrdan gele-gelmüne, ala sakgalyny sypalady. (177/16) ‘O taraftan gelir gelmez, alaca sakalını sıvazladı.’

Ol oýlana-oýlana, iň soňunda, sygyr dawasyny şerg ýoly bilen çözdürmek kararyna geldi. (194/16) ‘O düşüne düşüne en sonunda sığır davasını şariat yoluyla çözdürmeye karar verdi.’

Sizde arta-taşa bir zat bardyr hem öýdemok. (242/9) ‘Sizde arta-taşa bir şey var olduğunu da düşünmüyorum.’

Japbaklar dil açyp, aýak bitip başlaly bəri ejeleriniňyüküni yeňledip başlapdylar. (176/11) ‘Capbaklar konuşmaya başlayıp yürümeye başlayalı beri annelerinin yükünü hafifletmeye başlamışlardı.’

Alamyzda taýhardy, ýütrelimiz bəri, belki, sartaşyp yörendir. (238/25) ‘Aldığımızda eşekti, kaybettiğimizden beri belki sartaşyp yörendir.’

Altyn guşlar altyn bolanda, siz olaryň ýarysyny bize berermisiňiz? (172/17) ‘Altın kuşlar altın olduğunda, siz onların yarısını bize verir misiniz?’

Ýalak İşan Japbaklary çagyranda, oba adamlarynyň uludan-kiçä, aýaldan-erkege hemmesi üýşüp geldi. (194/21) ‘Yalak İşan Capbaklar’ı çağırdığında köy halkı büyükten küçüğe, kadından erkeğe hepsi toplanıp geldi.’

İşan aga, siz ömürboýy dilenip yöreniňizde günä bolanok-da, Japbaklar birje gezek dertlerini aýdanda günä bolayýamy? (195/26) ‘İşan Ağa siz ömür boyu dilendiğinizde günah olmuyor da Capbaklar bir kez dertlerini söylediğinde günah mı oluyor?’

Ýapbak sanajy pitiklände, ol ter gawun ýaly, tyryň-tyryň ses etdi. (185/1) ‘Yapbak heybeye fiske attığında o taze kavun gibi tak tak ses çıkardı.’

Ol indi ýöründe-de çaykanyp yöreyärdi. (214/3) ‘O şimdi yürürken de sendeleyerek yürüyordu.’

Çapyşyp gelen ýerimiziň näçedigini bilmek için, sen öýe barýança üdimlöp git. (200/25) ‘Yarışarak geldiğimiz yerin ne kadar sürdüğünü öğrenmek için sen eve gidinceye kadar adımlarını sayarak git.’

Japbaklaryň ömürboýy arzuwlary at bolany için, tä mähirleri ganýança, onuň üstünden düşesleri gelmeýärdi. (209/22) ‘Capbaklar’ın ömür boyu istedikleri şey at olduğu için ta hevesleri geçinceye kadar onun üstünden inmek istemiyorlardı.’

Ynha, köynek-balak tikilip ýetişyünçä, men size namaz öwrederin. (217/18) ‘İşte gömlek pantol dikilip yetşinceye kadar ben size namaz öğretirim.’

Bize eje boljagyň çynyň bolsa, tä ölyünçäň elmayyş etgin. (244/35) ‘Bize anne olacağına doğruysa ta ölene kadar bakman gerekiyor.’

Ýapbak onuň yzyndan ýetip, böwrüne dürtüp gaçdy. (187/25) ‘Yapbak onun arkasından yetişip böğrünü dürtüp kaçtı.’

Doýduk eje, garnyny göterip bilmän, wah, muny nähili kiçeldip bilerkäm diýip, birsyhly zeyrenip ýör. (248/20) ‘Doyduk anne, karnımı taşıyamıyor vah, bunu nasıl küçültebilirim deyip sürekli şikâyet ediyor.’

Ýalak Işan iki elini syrtyna tutup, dähedem-dessem gezip ýörkä, Japbaklaryň şowhunly gürrüňleriniň üstünden bardy. (252/13) ‘Yalak Işan iki elini arkada bağlayıp bir ayağının ucuna diğer ayağının topuğunu değdirerek geziyorken, Capbaklar’ın coşkulu konuşmalarının üstüne gitti.’

Japbaklar talap agtaryp, obadan-oba gezdiler. (255/16) ‘Capbaklar talep arayıp, obadan obaya gezdiler.’

Puluny bu berer — diýip, torbasyny egnine atyp gitdi. (262/21) ‘Paranı bu verir, deyip torbasını sırtına atıp gitti.’

Eneleriniň aýtmagyna görä Japbaklaryň kakasy hem şol agyr ýüke tap getirmän, olary ýaşlykda ýetim galdyrypdyr. (164/11) ‘Annelerinin söylediğine göre Capbaklar’ın babası da bu ağır yüke dayanamayıp, onları küçükken yetim bıraktı.’

Şonuň üçin Japbaklar ata mährini görmän, ene terbiyesini alman, esasan, öz peýwağtlaryna ösüpdirler. (164/17) ‘Bunun için Capbaklar baba sevgisi görmemiş, anne terbiyesi almamış, esasen kendi kendilerine büyümüşlerdir.’

Ýapbak bir oturşyny üýtgetmän jogap berdi. (174/10) ‘Yapbak oturşunu değiştirmeden cevap verdi.’

Nämälim zady bilmän galdyrmak Japbaklaryň gylygyna laýyk däldi. (180/27) ‘Berlirsiz bir şeyi öğrenmeden bırakmak Capbaklar’ın karakterine uygun değildi.’

Köpçülik Kelege, Ýalaga maý bermän gykylyk etdi. (197/9) ‘Kalabalık Kelek’e ve Yalak’ı huzursuz eden gürültü çıkardı.’

Biz öýden gaýdamyzda, ýolumyzy ädimlemän gaýtdyk. (221/10) ‘Biz evden geldiğimizde yolumuzu adımlamadan geldik.’

Japbak eline tüýkürmäge ýetişmänkä, doganlar aşaklygyna güpürdeşip gitdiler. (169/27) ‘Capbak eline tüküremeden, kardeşler aşağıya gümbürdeyip düştüler.’

Daşy çürüzdiklenen ýaly bir pilek ýerleri, haýsy bir duzak üsti bilen, heniz kakalary ölmänkä, Ýalak İşanyň eline geçipdi. (175/11) ‘Etrafi toprak tümsekle çevrili bir lokma yerlerini de bir hileyle, henüz babaları ölmemişken Yalak İşan’ın eline geçmişti.’

Aradan kân salym geçmänkä, dury suwuň ýüzi gan bilen gyzaryp akdy. (228/35) ‘Aradan çok vakit geçmeden temiz su yüzeyi kana bulanıp aktı.’

Oňa kemally münüş öwretmänkäler bolsa ony gaçyrdylar. (238/5) ‘Ona düzenli binicilik öğretirken ise onu kaçırdılar.’

“Türkmen Türkçesi şekil bilgisi kitaplarında, zarf-fiiller içerisinde değil de ek fiile getirilen yetersiz fiiller (kem işlik) içerisinde verilen -kÄ eki Türkiye Türkçesinden farklı olarak iyelik eki almaktadır” (Dinç, 2017: 52).

Doganlar oduna gidip barýarkalar, olaryň önünden bir baýtally çykdy. (234/18) ‘Kardeşler oduna giderlerken onların önüne bir kısraklı çıktı.’

Baggoýny soýýarkalar, Japbaklar Doýduga eşitdirmän, sadaja hiňlendiler. (246/16) ‘Bağlı koyunu soyarken, Capbaklar Doyduk’a duyurmadan sessizce mırıldandılar.’

Japbaklar oba gaýdyp gelyärkäler, Topbak öz pikirini mälim etdi. (264/22) ‘Capbaklar obaya dönerlerken, Topbak kendi fikrini açıkladı.’

1.2.9. Ek Fiil

Türkmen Türkçesi gramerlerinde “kem işlik” ve “habarlık kategoriyası” olarak adlandırılmaktadır. “Ek Fiiller, isim soylu sözcükleri yüklem yapma ve basit zamanlı kiplere gelerek birleşik zaman çekimleri yapma görevini üstlenmektedir” (Beşen Delice, 2010: 166).

1.2.9.1. Ek Fiilin Görülen Geçmiş Zamanı

Türkmen Türkçesinde “kem işliğin -dı, -di goşulması” olarak adlandırılmaktadır.

“Ek fiilin görülen geçmiş zaman şekli -dI ekiyle yapılmaktadır. Şahıs çekimi, iyelik kökenli şahıs ekleriyle yapılır. Türkmen Türkçesinde kaynaştırma ünsüzü y sesinin

kullanılmaması sebebiyle ünlüyle biten sözcüklere araya bir ses almaksızın bağlanır” (Beşen Delice, 2010: 172).

*Olary biri-birinden saýgarmasyny kynaldýan ylaýta-da şol enaýyja **bübenekleridi.*** (164/4) ‘Onları birbirinden ayırt etmeyi güçleştiren özellikle bu göz bebekleriydi.’

*Japbaklardan başga-da ýumurtga gözleyän, kömelek çöpleýän oglan meýdanda gyt **däldi.*** (170/28) ‘Capbaklardan başka da arazide, yumurta arayan, mantar toplayan çocuk az değildi.’

*Ol birnäçe wagt mundan ozal ýogalan towugyny Japbaklardan görüp, olardan ýaña içi **kitüwliidi:** olary nähili-de bolsa bir awundyrmak küýüne düşüp ýördi.* (181/14) ‘O bir süre önce kaybolan tavuğunu Capbaklar’da görüp onlara kızgındı: Onları bir şekilde cezalandırmanın yolunu arıyordu.’

*Şonuň bilen bile, Japbaklarda günä bolman, bu onuň öz eli bilen eden **işidi.*** (194/11) ‘Bununla birlikte Capbaklar’ın suçu yok, bu onun kendi eliyle yaptığı bir işti.’

*Kelekbaydaka oňa çäre görmäge **nalaçdym.*** (205/14) ‘Kelekbay’da iken de çare bulmaya imkânım yoktu.’

*Ili-güni gülüşdirip, keýpiköklük, şahandazlyk bilen gün geçirýän Japbaklar, käbiriniň oýlaýşyna görä, işsiz ýaly görünseler-de, olar bihepbe **däldiler.*** (213/20) ‘Halkı güldürüp keyifli, neşeli gün geçiren Capbaklar, kimilerinin düşüncelerine göre işsiz gibi görünseler de onlar tembel değillerdi.’

*Olar üýşmeleňň **häziridi,** märekäniň **bezegidi.*** (214/15) ‘Onlar eğlenceye hazırды, kalabalığın süsüydü.’

1.2.9.2. Ek Fiilin Öğrenilen Geçmiş Zamanı

Türkmen Türkçesinde “kem işligiň -miş, -miş goşulması” olarak adlandırılmaktadır.

“Ek fiilin öğrenilen geçmiş zamanı -mIş/-mUş ekiyle yapılır. Şahıs çekimi iyelik kökenli şahıs ekleriyle yapılmaktadır. Sadece çokluk birinci şahıs eki olarak hem -Ik hem de -ImIz ekleri kullanılmaktadır” (Beşen Delice, 2010: 174).

*Hawa. Garry adamlaryň aýtmagyna görä, çendan onuň Hindistan tarapyndan suw bilen geläýmesi **barmyşyn.*** (233/3) ‘Evet, yaşlı insanların söylediğine göre ara sıra onun Hindistan tarafından suyla geläýmesi varmışım.’

Meniň eşidişime görä, aźdarha düýe ýaly bölemän, geçi ýaly çekreyürmiş. (233/19) ‘Benim duyduğuma göre ejderha deve gibi “bö”lemez keçi gibi “me”lermiş.’

Olar gamşyň, kümşüň ýoguna köýyämışler. (252/31) ‘Onlar kamışın, gümüşün yoguna köyyämışler.’

Hywada goýun gymmatmyş. (260/15) ‘Hive’de koyun kıymetliymiş.’

1.2.9.3. Ek Fiilin Geniş Zamanı

Türkmen Türkçesinde “kem işligiň -dır, -dir goşulması” olarak adlandırılmaktadır.

“Türkmen Türkçesinde ek fiilin geniş zamanı aynı zamanda şimdiki zamanı da ifade etmek için kullanılır. Ek fiilin geniş zamanı -dIr/-dUr ekiyle yapılır. Türkmen Türkçesinde bu ekin yalnız ötümlü şekli kullanılır. Zamir kökenli şahıs ekleri getirilerek kullanılmaktadır” (Beşen Delice, 2010: 168).

Ýogsam siziň kakalaryňzyň nebsine doýmak ýokdur: altynyň tohumyny tükederler. (171/34) ‘Yoksa sizin babalarınızın nefsi doymaz: altının tohumunu tüketirler.’

Ýok, ogullarym, meniň sözüüm hemişe sözdür. (190/31) ‘Yok oğullarım benim sözüm daimi sözdür.’

Onda näme, bu «men kazydryn» diýýär ahyryn. (240/8) ‘O zaman neden bu “Ben kadıyım.” diyor yahu.’

Biziň göwrämiz aýry bolsa-da, yüregimiz bitewidir. (242/27) ‘Bizim bedenlerimiz ayrı olsa da yüreğimiz bütündür.’

Doýduk eje, biz galyň töläp, gelin alýan baýlardan düldiris. (242/33) ‘Doyduk anne biz başlık parası ödeyip gelin alan baylardan değiliz.’

Doýduk eje, biz hemme ýerde şeýlediris. (247/22) ‘Doyduk anne biz her zaman böyleyiz.’

Japbaklar nebsini şagladýanlardan, köpi gözläp, azdan galyanlardan düldirler. (253/15) ‘Capbaklar tamah edenlerden, çoğu arayıp elindekinden de olanlardan değillerdir.

Ol gaty güýçlüdür. (254/2) ‘O çok güçlüdür.’

1.2.9.4. Ek Fiilin Şartı

Günümüz Türkmen Türkçesinde yoktur. Ek fiil yerine bu yapılar “bol-” fiiline şart eki getirilerek karşılanır (Dinç, 2017: 153).

*Siz oňa göle taşlatmajak **bolsaňyz**, şol durşuna emay bilen göterip gidiň.* (192/6) ‘Siz onun düşük yapmasını istemiyorsanız bu hâliyle yavaşça kaldırıp gidin.’

*Meniň bilşime görä, guzlamak alamaty **bolsa** gerek!* (204/3) ‘Benim bildiğime göre yavrulama alameti olsa gerek!’

*Sizem eşege işiňizi ynanýan **bolsaňyz**, işiňiz şowuna däl.* (240/6) ‘Siz de eşeğe işiňizi manyan bolsaňız, işiňiz şowuna däl.’

*Indi **bolsa**, ýagy ýaly gyş ýetip gelyär.* (241/18) ‘Şimdi ise düşman gibi kış yetişti.’

*Doýduk eje, sen biziň bilen doga oba-goňşy **bolsaň** hem sen entek Japbaplary tanaňok.* (242/25) ‘Doyduk anne sen bizimle doga oba komşumuz olsan da sen daha Capbaklar’ı tanıyamamışsın.’

SONUÇ

Çalışmamız Berdi Kerbabayev'in "Saylanan Eserler (Seçilmiş Eserler)" adlı kitabının içerisinde yer alan 'Capbaklar' adlı uzun hikâyeye temel alınarak hazırlanmıştır. Metni öncelikle Türkmen Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktardık. Şekil Bilgisi yönünden incelediğimiz metinde aşağıdaki sonuçlara ulaştık:

1. İncelenen metinde yirmi adet isimden isim yapım eki tespit edilmiştir. Bunlardan +hOr, +mtIk, eklerinin Türkiye Türkçesinde karşılığı bulunmamaktadır. (*süýthor* "tefecî", *çalyntyk* "grimsi")
2. İncelenen metinde yirmi adet isimden fiil yapım eki tespit edilmiştir. Bunlardan +cAr-, +cIrA-, +gA-, +gAr-, +In-, +sIrA- eklerinin Türkiye Türkçesinde karşılığı bulunmamaktadır. (*seljer-* "fark etmek", *hayaljyra-* "şaşırmak", *salga-* "sallamak", *saygar-* "ayırt edilmek", *jibrin-* "şikayet etmek", *arkayynsyra-* "sakin olmak")
3. İncelenen metinde yirmi üç adet fiilden isim yapım eki tespit edilmiştir. Bunlardan -AC, -AlgA, -cAñ, -dAcI, -g, -gIr, -gUr, -mAzAk, -mIt, -(A)vUl eklerinin Türkiye Türkçesinde karşılığı bulunmamaktadır. (*gysaj* "mengene", *tutalga* "bahane", *ýaranjañ* "dalkavuk", *girdeji* "kazanç", *dileg* "dilek", *ötgür* "keskin", *gezmezek* "tembe", *Ýymit* "yemek" *garawul* "bekçi")
4. İncelenen metinde yirmi adet fiilden fiil yapım eki tespit edilmiştir. Bunlardan -cAkIA-, cIrA-, -ImIrA-, -UmIrA-, -kAlA-, -kez- eklerinin Türkiye Türkçesinde karşılığı bulunmamaktadır. (*garanjakla-* "bakınmak", *aljyra-* "şaşırmak", *gülümsire-* "gülümsemek", *owkala-* "ovalamak" *görkez-* "göstermek")
5. Türkiye Türkçesinde yazı dilinde kullanılmayan damak ñ'si Türkmen Türkçesinde korunmuştur.
6. Yer zarflarından bazılarının yönelme hâli şekli "-k" eki ile yapılır. (*Olar in soňunda şol sesi içerik girip barlamak kararyna geldiler.* 'Onlar en sonunda bu sesi içeri girip yoklamaya karar verdiler.', *Onda Ýapbak burnuny ýokaryk tutdy.* 'O zaman Yapbak burnunu yukarı kaldırdı.')
7. Türkiye Türkçesi bağlaç olan da/de eki kelimedenden ayrı yazılırken Türkmen Türkçesinde imlâ kuralı olarak eklendiği kelimeyle arasına tire işareti koyularak yazılır. (*Japbaklar olary näçe gäytarsalar-da, näçe öwseler-de, näçe goşsalar-da, tayçanaklar olaryň meýillerine görä hereket etmediler.* 'Capbaklar onları ne kadar döndürseler de ne kadar övseler de ne kadar koştursalar da eşekler onların isteklerine göre hareket etmediler.')
8. Türkmen Türkçesinde hem bağlacı; başındaki "h" ünsüzü düşürülerek -am/ -em biçiminde kelimelere eklenerek de kullanılır. (*Doýduk eje, onuň «Bö-ö! Bö-ö!» edýän*

sesini menem eşitdim. ‘Doyduk anne onun “Bö-ö! Bö-ö!” çıkardığı sesi ben de duydum.’)

9. Türkmen Türkçesinde fiillere iki tip şahıs eki getirilmektedir. Bunlardan 1.tip şahıs eki zamir kökenlidir; teklik 1.şahıs: -m/-in, -un/-ün, 2.şahıs: -sıñ/-siñ, -suñ/-süñ, 3.şahıs: Ø, çokluk 1.şahıs: -ıs/-is, -us/üs, 2.şahıs: -sıñız/-siñiz, -suñız/-süñiz, 3.şahıs: -lar/-ler. 1.tip şahıs ekleri; geniş zaman, şimdiki zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve gereklilik kipinin çekiminde kullanılmaktadır. 2.tip şahıs ekleri iyelik kökenlidir; teklik 1.şahıs: -m, 2.şahıs: -ñ, 3.şahıs: Ø, çokluk 1.şahıs: -k, 2.şahıs: -ñız/-ñiz, 3.şahıs: -lar/-ler. 2.tip şahıs ekleri; bilinen geçmiş zaman ve şart kipinin çekiminde kullanılır.
10. Türkiye Türkçesinde soru eki “mı/mi” cümle içerisinde ayrı yazılırken Türkmen Türkçesinde imlâ kuralı gereği kelimeye eklenerek yazılmaktadır. (*Bay’ aga, sygryňy satjakmy?* ‘Bay ağa, sığırımı satacak mı?')
11. Türkiye Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman “-mIş/-mUş” eki ile yapılırken Türkmen Türkçesinde “-ıpdır/-ipdir, -updır/-üpdür, -pdır/-pdür” ekleri kullanılmaktadır. Türkmen Türkçesinde öğrenilen geçmiş zamanın olumsuzu “-mandır/-mändür” ekiyle yapılmaktadır. (*Olar hemme ýerde, hemişe Japbagyň yzyna düşüp ýörenleri üçin, oba oglanlary olara «Japbaklar» diýip at goýupdyrlar.* ‘Onlar her yerde, her zaman Capbak’ı takip ederek yürüdükleri için, oba oğlanları onlara “Capbaklar” diye ad koymuşlar.’ *Size namaz buýrulmandyr.* ‘Size namaz emrolmamış.’)
12. Türkmen Türkçesinde geniş zamanın olumsuz şekli; teklik birinci ve ikinci şahıslarda “-mA-r”, üçüncü şahıslarda ise “-mA-z” eki kullanılarak yapılmaktadır. (*Indi sen bizi ýa görersiň, ýa görmersiň... Hoş!* ‘Şimdi sen bizi ya görürsün ya görmezsin. Hoşçakal!’ *Emma kişi malyňa el urmany başarmazlar!* ‘Ama kişi malına el vurmazlar.’)
13. Türkmen Türkçesinde üç tip şimdiki zaman bulunmaktadır. 1.tip şimdiki zaman -yar/yär ekleriyle ve bazı ağızlarda -ya/ -yä ekleriyle yapılmaktadır. (*Ýeri, Japbaklar, nämeden gorkýarsyňyz?* ‘Söyleyin, Capbaklar neden korkuyorsunuz?’ *Men seniň aýtjak bolýan zadyňy bilýän.* ‘Ben senin söyleyecek olduğun şeyi biliyorum.’) 2.tip şimdiki zaman zarf fiil ve “dur”, “otur”, “yadır” ve “yör” ile yapılır. Türkmen Türkçesinde 2.tip şimdiki zamanın olumsuzu ve olumsuz soru şekli yoktur. (*Siziň eşegiňiz hol ortaky öýde kazylyk edip otyr.* ‘Sizin eşeginiz şu ortadaki evde kadılık yapmakta.’) 3.tip şimdiki zamanın ise sadece olumsuz şekli bulunmaktadır. -an/ -en sıfat fiil eki ve yok kelimesinin getirilmesiyle yapılmaktadır. Bu oluşum sırasında hece kaynaşması meydana geldiği için “yok” kelimesinin başında bulunan “y” sesi ile birlikte bazı sesler düşmüştür. (*Ynha, gör, meýdanyň ygşyldap oturan bugdayy ýere-göge syganok.* ‘İşte bak meydanın hışırdayan buğdayı yere göğe sığmıyor.’)

14. Türkmen Türkçesinde gelecek zamanın olumsuz, olumlu şeklinin sonuna “däl” (<değil) kelimesinin getirilmesiyle yapılmaktadır. (*Kelekbay olary ýa günlükçi tutjak, ýa tutjak däl.* ‘Kelekbay onları ya günlük işçi olarak tutacak ya da tutmayacak.’)
15. Türkmen Türkçesinde emir kipinde her şahıs için ayrı bir ek kullanılır. Teklik; 1. -ayın/-eyin, 2. -gın/-gin, -gun/-gün, Ø, 3. -sın/-sin, -sun/-sün. Çokluk; 1. -alı/-eli, 2. -ıñ/-iñ, -uñ/-üñ, -ñ, 3. -sınlar/-sinler, -sunlar/-sünler.
16. Türkmen Türkçesinde emir kipinin 1. ve 3. şahısları Türkiye Türkçesinde olduğu gibi istek ifadesi de taşımaktadır. (*Japbaklar bilen tanyşmak üçin olaryň başlaryndan geçen birnäçe wakalaryny okalyň.* ‘Capbaklarla tanışmak için onların başından geçen birkaç olayları okuyalım.’)
17. Türkmen Türkçesindeki istek kipinin, Türkiye Türkçesindeki istek kipinin yanında bir de -mAkçI ekiyle yapılan bir şekli bulunmaktadır. Bu kipin fiil çekimi şahıs zamirleriyle kurulmaktadır. İstek kipinin olumsuz şekli “-mAkçI” ekinden sonra “däl” kelimesinin getirilmesiyle yapılmaktadır. (*Olar degirmene gitmekçi boldular.* ‘Onlar değirmene gitmeye niyetlendiler.’)
18. Türkmen Türkçesinde iki tip gereklilik kipi bulunmaktadır. Bunlardan 1.tip gereklilik kipi Türkiye Türkçesindeki gibi “-mAlI” ekiyle yapılmaktadır. Olumsuz “däl” kelimesi eklenerek yapılır. (*Az ýatan köp ýatana kyrk tylla bermeli.*) ‘Az uyuyan çok uyuyana kırk altın vermeli.’ 2.tip gereklilik kipi “-mAlIdIr” ekleriyle yapılmaktadır. Olumsuz şekli “däl” kelimesi eklenerek yapılmaktadır. (*Gelneje yat ilden, yat öýden gelmelidir.* ‘Yenge yabancı halktan yabancı evden gelmelidir.’)
19. Türkmen Türkçesinde sıfat-fiiller zaman ifadesine göre ayrılarak incelenmektedir. “-An/ -än, -dIk/ -dUk, -mIş/ -mUş” ekleri geçmiş zaman, “-yan/-yän, -IcI/-UcI” şimdiki zaman ve “-cAk, -(A)r, -mAz” gelecek zaman ekleri olarak kullanılmıştır.
20. Türkmen Türkçesinde gelecek zaman sıfat-fiilleri; “-cAk” belirli gelecek zaman, “-Ar, -mAz” belirsiz gelecek zaman olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.
21. Türkmen Türkçesinde zarf-fiil eklerinden; “-AlI, -InçA, -dIk(I)çA/-dUk(I)çA, -mAzdAn” ekleri şahsa göre iyelik eki alabilmektedirler.
22. Türkmen Türkçesinde zarf-fiil ekleri; “asıl şekilleri” -A, -y, -I/-U, -Ip/-Up ekleri; “yasama şekilleri” -AlI, -InçA, -dIk(I)çA/-dUk(I)çA, -AndA, -män, -mAzdAn, -AgAdA(n) olarak iki başlık altında kullanılmaktadır.

KAYNAKLAR

AKALIN, Ş. H.; TOPARLI, R., GÖZAYDIN, N., ZÜLFİKAR, H., ARGUNŞAH, M., DEMİR, N., GÜLTEKİN, B. (2011). *Türkçe Sözlük*. (11. baskı) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

AKGÜL, Semra. (2017). *Türkmençe-Türkçe Sözlük'te Yer Alan Sözcüklere Göre Türkmen Türkçesinde Dudak Uyumu*. *Türk Dergisi*: S. 11, s. 382-407.

AZİMOV, P.; HIDIROV, M. N. ve SOPIYEV, G. (1960). *Hâzirki Zaman Türkmen Dili*. Aşkabat.

BASKAKOV, N. A.; GARRIYEVA, B. A. ve HAMZAYEV, M. Y. (1968). *Turkmensko-Russkiy Slovar / Türkmençe Orsça Sözlük*. Moskova: Türkmenistan İlimler Akademiyası Magtımğulı Dil ve Edebiyat İnstitutı.

BASKAKOV, N. A.; HAMZAYEV, M. Y. ve ÇARIYAROV, B. (1970). *Grammatika Turkmenskogo Yazıka, I Fonetika i Morfologiya*. Aşkabat.

BAYLIYEV, S. (1992). *Türkmen Diliniñ Tarihi Grammatikası*. Aşkabat: Magarır Neşiryatı.

BEŞEN DELİCE, Tuna. (2010). *Türkmen Türkçesinde Fiil*. Erzurum: Yayımlanmamış Doktora Tezi.

BORCAKOV, A. (1992). *Türki Dilleriñ Günorta-Günbatır Toparında İşligiñ Buyruk Forması*. Aşkabat: İlim Neşiryatı.

BORCAKOV, A.; SARIHANOV, M.; SÖYEGOV, M.; HOCAYEV, B. ve ÄRNAZAROV, S. (2000). *Türkmen Diliniñ Grammatikası, Morfologiya*. Aşkabat. (TDK hediyesi). Ankara: Ruh Neşiryatı.

BURAN, A. ve ALKAYA, E. (2011). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri 1*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.

DİNÇ, Sinan. (2017). *Türkmen Türkçesinin Söz Dizimi*. Kayseri: Fenomen Yayınları.

GÖKÇÜR, Engin. (2015). *Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Ortak Söz Varlığı Üzerine*. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*: C. 8 S. 36, s. 135-155.

GÖKÇÜR, Engin. (2018). *Türkmen Türkçesinde Ünlemler*. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*: S. 73, s. 141-162.

GÜRSOY NASKALİ, Emine. (1997). *Türk Dünyası Gramer Terimleri Klavuzu*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu.

HAMZAYEV, M. Y.; ALTAYEV, S.; ATAYEV, G.; AÇILOVA, G.; MESGUDOV, V. ve MERETGELDİYEVA, A. (1962). *Türkmen Diliniñ Sözlüğü*. Aşkabat: Turkmenistan İlimler Akademiyası Dil Bilim İnstitutı.

HAMZAYEV, M. Y.; KULMANOV, G. ve MUHİYEV, H. (1964). *Sravnitel'naya Grammatika Russkogo i Turkmenskogo Yazıkov, Fonetika i Morfologiya I*. Aşkabat.

HIDIROV, M. N. ve BEGENCEV, K. (1977). *Türkmen Diliniñ Fonetikası*. Aşkabat.

HUDAYGULIYEV, M. (1992). *Häzirki Zaman Türkmen Dili*. Aşkabat: Fonetika, Turan I. Neşiryat.

KARA, M. ve KARADOĞAN, A. (2004). *Türkmen Türkçesi - Türkiye Türkçesi Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Çağlar Yayınları.

KARA, Mehmet. (2015). *Türkmen Türkçesi Grameri*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.

KORKMAZ, Zeynep. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri (3.baskı)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

SARIYEV, B. ve GÜDER, N. (1998). *Türkmencenin Grameri (I Fonetik = Ses Bilgisi)*. Ankara: Türk Dünyası Gençleri Mahtumkulu Yayın Birliği.

TEKİN, T.; ÖLMEZ, M.; CEYLAN, E.; ÖLMEZ, Z. ve EKER, S. (1995). *Türkmence-Türkçe Sözlük*. Ankara: Simurg Yayınları.

TEKİN, T.; ÖLMEZ, M.(2014). *Türk Dilleri*. Ankara: Bilgesu Yayınları.

YILDIRIM, Hüseyin. (2017). *Türkmen Türkçesinde "hem" Bağlacının Tipik Bir Kullanımı*. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi: S. 42, s. 59-83.

Elektronik Kaynaklar

<http://enedilim.com>

<http://sozluk.gov.tr>

EKLER

METİN

[163]

Japbaklar kim?

Mundan ýüzlerçe ýyl ozal Durun obasynda atadan ýaşlykda ýetim galan dört sany doganjyk ýaşayardy. Olaryň ulusynyň ady Japbak, beýlekisiniň ady Ýapbak, üçünjisiniň ady Mapbak, iň kiçisiniň ady bolsa Topbakdy. Olaryň dördüsi hem biri-birine bassaş, biri-birine meňzeş, inedördül togalajyk çagalardy. Olary ilkişada görenler haýsy-haýsydygyny biribirinden seljerip bilmeýärdiler. Japbagy görenler Ýapbak, Ýapbagy görenler Mapbak, Mapbagy görenler Topbak, Topbagy görenler Japbak diýip, olaryň atларыny çalşyryýardylar. Gartaň aýallar:

Wah, sizi näme biri-biriňizden saýgaryp bolýamy?.. Ekizlerem görýädik, sekizlerem görýädik, biribirine şeýle meňzeş dörän çagalary biz-ä henize çenli görmändik! - diýip haýygyýardylar.

Şonuň üçin kim olardan biriniň adyny tutsa, hemmesi birden:

Haw! - diýip jogap berýärdiler.

Emma siňe seretseň, olary biri-birinden aýyryýan aýratyn tapawutlar hem ýok däl.

Japbagyň bir gaba gulagy ulurakdy, maňlaýy ýasyrakdy, burny biraz elguşuňka çalym edýärdi, aşaky dodagy salpyrakdy. Emma garaja gözleriniň enaýyja bäbenekleri ýeserlik bilen oýnaýardy.

Ýapbagyň ýuka gulaklary çürüräkdiki, maňlaýy tüňňüräkdiki, burnunyň ujy çowlurakdy. Emma garaja gözleriniň enaýyja bäbenekleri ýeserlik bilen oýnaýardy.

Mapbagyň ýaňaklary ýumrurakdy, gözleri çukurrakdy, burny ýemşiğräkdiki, boýny bokurrakdy. Emma garaja gözleriniň enaýyja bäbenekleri ýeserlik bilen oýnaýardy.

[164]

Topbagyň burnunyň ujy tommaklyrakdy, dodaklary biraz dommalýardy, ýeňsesi çüwdeliräkdiki, boýny bokurrakdy. Emma garaja gözleriniň enaýyja bäbenekleri ýeserlik bilen oýnaýardy.

Olary biri-birinden saýgarmasyny kynaldýan ylaýta-da şol enaýyja bäbenekleridi.

Hatda ejeleriniň çendan: «Topbak jan!» diýip, Mapbagy, «Ýapbak jan!» diýip, Japbagy gujaklaýan wagtлары hem bolýardy.

Şol döwürde durmuş örän agyrdy: goňşy ýurtlardaky patyşalar az sanly türkmenleri öz ýurtларыnda arkaýyn ýaşamaga goýmaýardylar. Has beteri, obanyň baýлары, süýthorлары,

dindarlary-da garyplaryň üstüne atlaýyn münüpdirlir. Eneleriniň aýtmagyna görä Japbaplaryň kakasy hem şol agyr ýüke tap getirmän, olary ýaşlykda ýetim galdyrypdyr.

Dört çagaly dul oturan, girdeji gözünü ýitiren, bar ünsüni iýmite ataran ene çagajyklaryny açlyk belasyndan goramak üçin gije-gündiz ondan-oňa sümsünipdir, olary wagtly-wagtynda timarlamaga-da ýagdaý tapmandyr. Şonuň üçin Japbaklar ata mährini görmän, ene terbiýesini alman, esasan, öz peýwagtlaryna ösüpdirlir.

Olar oýnanlarynda bile oýnapdyrlar, gezenlerinde bile gezipdirler, gürrüň edenlerinde bile edipdirler, iýenlerinde bile iýipdirler, oturanlarynda bile oturypdylar, suwa düşenlerinde bile düşüpdirlir, hatda ýatanlarynda-da bile ýatypdyrlar. Olaryň biriniň aýdanyny ikinjisi, ikinjisiniň diýenini üçünjisi, üçünjisiniň aýdanyny dördünjisi, dördünjisiniň diýenini birinjisi makul bilipdir. Olar hemme ýerde, hemişe Japbagyň yzyna düşüp ýörenleri üçin, oba oganlary olara «Japbaklar» diýip at goýupdyrlar.

Emma oba oganlary olary örän gowy görýär ekenler, olaryň geň-enaýy gürrüňlerine gülüşýän ekenler, hatda käte iýýän çöreklerini hem olar bilen bile paýlaşýan ekenler. Japbaplaryň çaga gülküsiz, çaga oýunsyz wagtyna miýesser gelmek örän kyn eken.

Emma Kelekbayyň mölegöz ogly, Allak süýthoryň kellesini hyrt-hyrt gaşayan kel ogly, Golak söwdagäriň täzeje gyzyl don içinde ýagyrnysynyň küýküsini bildirmezlige çalyşýan ýemşik ogly, Ýalak İşanyň burnunyň suwuny saklap bilmeýän erni ýalama ogly - şolar Japbaplary söýmeýän ekenler. Olar asyl [165] Japbaplary adam hasabyna-da goşman, olar bilen bile oýnaşman, gülüşmän, olary öz peýwagtlaryna gümürdeşip ýören gümra hasap edipdirler, ýeri gelende olary masgaralamakdan hem çekinmändirlir.

Emma Japbaklar olara üns bermän, söze üns beripdirler, baý ogullaryny çendan-çendan kinaýaly sözler bilen duzlapdyrlar. Olaryň söýýän zatlarynyň esasy agzybirlik bolsa, ikinjisi söz ussatlygy bolupdyr.

Japbaplaryň ýaşan döwründen bäri birnäçe ýyl geçen hem bolsa, olaryň agzybirligi, dostlugy, ötgür sözleri, gülküli wakalary henize çenli hem ýitmändir. Japbaklar baradaky gyzykly gürrüňler halk agzynda henize - bu güne çenli hem ýaşaýar.

Japbaklar bilen tanyşmak üçin olaryň başlaryndan geçen birnäçe wakalaryny okalyň.

[166]

BIRINJI BÖLÜM

Japbaplaryň Çagalyk Çagy

Elime tüýküreyin

Ýaz aýlarydy. Howa hoştapdy. Ýeriň ýüzi gök öwüsýärdi. Guşlar jürrüleşýärdi, öýde oturmaga ýürek takat bermeýärdi. Janly-janawar meýdandady, dört dogan hem aw awlamak maslahatyny edýärdi.

Japbak: «Duzak gurup, sülgün awlalyň» diýdi. Ýapbak: «Gapan gurup, towşan tutalyň» diýdi. Mapbak: «Hepbik gurup, torgaýlaryň aýagyndan ýapyşalyň» diýdi. Emma Topbak başga bir teklip etdi:

Geliň, biz janly-janawarlary jibrindirip ýörmäliň-de, ýumurtga gözlemäge gideliň!

«Ýumurtgadan hem bir doýsakdyk» diýip, arzuw edip ýören doganlar Topbagyň sözünü makul bildiler. Emma ýumurtgany nämä salyp getirjeklerine birbada akyllary ýetmedi. Japbak aýtdy: «Meniň köýnegime salarys». Onda Ýapbak aýtdy: «Seniň köýnegiň aşyklynyň eti ýaly sal-sal ýyrtyk, ýumurtgany meniň köýnegime salarys». Onda Mapbak aýtdy: «Seniň köýnegiň Kelekbaýyň öýüniň tärimi ýaly ala gözenek, halan ýeriňden ýumrugyňy sokaýmaly. Ýumurtgany meniň köýnegime salarys». Onda Topbak aýtdy:

Seniň köýnegiň diňe ýagyryňlygy galypdyr. Meniň köýnegimiň bolsa ýakasy bilen bagjygy galypdyr. Ýumurtgany, iň ýagşysy, ejemiň suwluk torbasyna salarys.

Doganlar ony makul bildiler.

[167]

Biraz böwrüni diňirgän Japbak aýtdy:

-Suwluk torbada suw durmaz!

Onda Mapbak aýtdy:

-Biz suw däl, ýumurtga saljak ahyry!

-Ýumurtga-da suwdur.

Onda Ýapbak aýtdy:

-Ýok, ýok! Ýumurtgany biz ejemiň süýt kädisine salarys.

Onda Topbak aýtdy:

-Ine, bu söz makul. Süýt kädini bolsa torba salarys.

Japbklaryň pikirleri bir ýere jemlendi.

Doganlar süýt kädili suwluk torbanyň her haýsy bir bagyndan tutup, ikibir-ikibir gezegine göterip gitdiler. Birdenkä öňlerinden bir topbak ýylgyn çykdy. Japbak onuň sagyndan ýöredi. Ýapbak onuň çepinden ýöredi. Süýt kädili suwluk torba ýylgyna germeldi. Japbak öňe bakan dyzady. Ýapbak öňe bakan dyzady. Ýylgyn olary goýbermedi.

Mapbak bilen Topbak olara töwella etdi.

Onda Japbak aýtdy:

-Men ätlän ädimimi yzyna gaýdyp alman!

Onda Ýapbak aýtdy:

-Men ätlän ädimimi yzyna gaýdyp alman.

Iň soňunda, kimiň güýji zor bolsa, beýlekini ol öz yzyna eýertsin diýen karara geldiler... MapbakÝapbaga kömekleşdi. Topbak Japbaga kömekleşdi.

Olar çekdiler, çekdiler, ýene çekdiler: ne Jappak ökde çykdy, ne-de Ýapbak. Ýamaşgandan ýene çekdiler, ýene çekdiler, ýene çekdiler... Iň soňunda Japbak bilen Topbak suwluk torbanyň bir ýan bagyny alyp gitdi. Japbak Topbagyň üstüne ýykyldy. Yzyna bakan zyňlan suwluk torbadaky süýt kâdi bolsa, töňnä degip, çym pytrak boldy.

Tozana bulaşyp galan doganlar biri-birlerine çişerilişdiler, biri-birlerini aýyplajakýaly göründiler. Birdenkä bolsa, el çarpyşyp gülüşdiler. Emma Topbak birdenkä iňkise gitdi. Mapbak ondan sorady:

-Ýeri-ow, Topbak, näme, bir ýeriň agyrdymy?

-Hawa, agyrdy.

[168]

-Niräň?

-Akylym.

Ýapbak bilen Mapbak el çarpyşyp gülüşdi. Emma Japbak olary saklady.

-Duruň entek, duruň! Munda aýratyn bir syr bar. Ýeri, Topbak akylyň näme üçin agyrdy?

-Biz bir wagt sygyr edinäýsek, ejem onuň süýduni nämä sagar?

Japbak bir eli bilen Ýapbagyň, beýleki eli bilen Mapbagyň maňlaýyna pitikledi.

-Doganlar, siziň, ine, şujagaz ýeriňiziň ýetmezi bar. Topbak dogry aýdýar ahry!

Onda Ýapbak aýtdy:

-Dogrulygyna şek ýok. Ýöne welin, Japbaklaryň gapysyna sygyr gelýänçä, birnäçe süýt kädiler, birnäçe suw kädiler ýañadan bitip, ýañadandan döwlüp, ýene ýañadandan bitseler gerek. Şonuň üçin Topbaga akylyny agyrdyp ýörmäge-de hajat ýokmukan öýdýän.

- Ine, bu-da makul!

Doganlar ýene gülşüp, aşagy gök otly, gür pürli çoganlaryň, ýandaklaryň, gyrmysy ýylgynlaryň arasyna sümdüler. Olar birnäçe çirlentgi ýumurtgasyny tapdylar, olary diriligine ýuwutdylar. Ondan soň birnäçe torgaý ýumurtgasyny tapdylar, olary gabyksyzja ýuwutdylar. Doganlar sülgün ýumurtgasyny, kepderi ýumurtgasyny tapmadylar. Emma ýuwa-ýelmikden agyzlaryny gögertdiler. Heniz ýaşmagyny oňat syrmaryk gelinkömelekden suwluk torbalaryny-da gabartdylar. Olar nireden hem bolsa çakmakdaş alyp gaýtmanlaryna ökündiler. Kömelegi duzlap, bişirip iýseň, mazasy baryp asmana çykardy!

Şol lezzeti olar oraçalaryna gaýdyp bararlaryna galdyrdylar.

Olaryň ýoly köne gurrugyň üstünden düşdi. Şol gurrukdan birnäçe gökwarryk uçup gitdi. Olar onuň içinde bir höwürte gördüler. Ony çybyk bilen aljak bolanlarynda, aşak gaçyrdylar. Heniz tüýi ýetmedik gyzyletene çaga guşlaryň naýynjar jüýpüldeşýän sesleri eşidildi, gurrugyň düýbünde pasyrdaşyanlary-da [169] görüldi. Doganlaryň çaga guşlara gözleri gyýmady, olary gurrukdan çykarmak maslahatyny etdiler.

Japbak Ýapbaga: «Sen sallan» diýdi. Ýapbak Mapbaga: «Sen sallan» diýdi. Mapbak Topbaga: «Sen sallaň» diýdi. Topbak Japbaga: «Sen sallan» diýdi. Emma kimi-de bolsa gurruga sallamak üçin suwluk torbadan ýolup alan ýüpleri ýeterlik bolmady. Iň soňunda Topbak Mapbagyň aýagyna ýapyşdy. Mapbak Ýapbagyň aýagyna ýapyşdy, Ýapbak Japbagyň aýagyna ýapyşdy, Japbak bolsa gurrugyň gyrasynda opurylyp galan utun düýbüne ýapyşdy.

Topbagyň aýagy ýere ýetmedi.

Dört dogan gurrugyň içinde gerlip galdy.

Olar guş çagalaryny gurrukdan çykarmakdan geçdiler, özleriniň gurrukdan çykmaklary hyllalla bolup galdy.

Eliniň ysgyny gaçan Topbak Mapbaga: — Çeksene! — diýip gygyrды.

Eliniň ysgyny gaçan Mapbak Ýapbaga: — Çeksene! — diýip gygyrды.

Eliniň ysgyny gaçan Ýapbak Japbaga: — Çeksene! — diýip gygyrды.

Japbak Ýapbaga: — Aýagymy goýber, çekeýin — diýdi.

Ýapbak Mapbaga: — Aýagymy goýber, çekeýin — diýdi.

Mapbak Topbaga: — Aýagymy goýber, çekeýin — diýdi.

Doganlaryň elleri bús-bütün gurady.

Aşakdan ýokaryk: — «Çekde-çek» bolup, gykylyk etdiler.

Gurrugyň agzynda Japbagyň sesi ýaňlandy.

- Duruň onda, men bir elime tüýküreyin!

Japbak eline tüýkürmäge ýetişmänkä, doganlar aşaklygyna güpürdeşip gitdiler. Topbagyň aýaklary tä baldyryna çenli gury çägä çümdi. Mapbak Topbagyň boýnuna atlandy.

Topbak aşakdan boguk ses bilen gygyrды.

- Waý, düşseňiz-le! Gözüm çykdy-la!

Mapbak syrylyp düşdi. Japbak syrylyp düşdi. Üçüsi birigip, «göterde-göter» bolşup, Topbagyň aýaklaryny ürgün çägeden sogrup çykardylar. Gurrugyň düýbünde olaryň özleri çaga guş bolup galdylar.

Topbak Japbaga çişerildi.

[170]

- Sen, gardaş, näme üçin, doganlaryň ynanjyny ödemediň?

Japbak ýylgyrды.

- Näme, sizi gurrugyň düýbüne itekläp, ýeke özüm daşynda galdymmy?

- Sen näme üçin utuny sypdyrды?

- Öz doganlarym meniň aýagymdan asylar diýen oý meniň kelläme gelmese nätjek? Men elime tüýkürmekçi boldum.

- Hä, tüýkürdiň-de, gönendirdiň!

- Odun çykamyzda, ýüpi berkräk çekmek üçin hemişe şeýdýärdik ahryr!

- Şeýdýän bolsaň, ynha, gurruk biziň hemmämizi bileje çykady.

Dogrudan-da Japbaklaryň günleri kynaldy. Olar näçe gygyryşsalar-da, daşky dünýäden kömek talap etseler-de, olaryň sesleri hiç ýere ýetmedi. Eýsemde bolsa, olar howsala düşmediler. Giň gurrugyň düýplerinde basgançaklar ýasamaga durdular, bir-birleri bilen degişdiler, gülüşdiler.

Olaryň depelerinde diňe höwürtgelerini aldyran gökwarryklar gaýmalaşdylar, garkyldaşdylar. Japbaklar olara heň bilen ýüz tutdular.

Gökwarryklar, gökwarryklar,

Size depmân geçsin oklar!

- Gurrukdadyr Japbaklar! - diýp,

Habar beriň gökwarryklar!

Warryklaşýan gökwarryklar birsyhly köne gurrugyň depesinde aýlandylar. Japbaklar hiňlendiler. Gökwarryklar warryklaşdylar.

Japbaklardan başga-da ýumurtga gözleýän, kömelek çöpleýän oglan meýdanda gyt dälidi. Gökwarryklaryň aljyraňny gaýmalaşýanlary birdenkä dört sany oglanyň gözüne ildi, warryklaşýan gozgalaňly sesleri-de eşidildi. Şol dört oglanyň biri Mölegözdi, ikinjisi Kel, üçünjisi Ýemşik, dördünjisi Ýalamady. Gökwarryklaryň bir ýerden aýrylman köwsar urmagy, jöwlan urmagy olaryň [171] ünsüni özlerine çekdi. Olar: «Belki, gökwarryklar hüwiniň ýa-da baýguşuň gözünü görendirler» diýip düşündiler.

Olar dörtbolup gurrugyň agzyna bardylar. Görseler, gurrugyň düýbünde Japbaklar ýer köwýärler. Olar Japbaklara el çarpyşyp gülüşdiler.

- Japbaklar pällerine görä tapdylar.

- Japbaklary gurrukdan çykarmalyň.

- Goý, Japbaklar çaga guşlara dönsünler.

- Goý, olar gury gurrukda gönensinler!

- Japbak, gap! Mapbak, gap! - diýip, olaryň üstünden owunjak kesekler hem okladylar.

Japbak olara herrelmekçi boldy, Ýapbak olara ýalbarmakçy boldy. Mapbak olary garbamakçy boldy. Topbak olara duzak gurmakçy boldy.

- Hä-äjik!.. Hä-äjik!.. Bulary siz tapmarsyňyz, Japbaklar tapar, Japbaklar!

Mölegöz gözlerini petredip seretdi.

- Näme tapdyňyz?

- Altyn guş tapdyk, altyn guş!

Topbak elindäki guşy güjeňledi. Ýapbak elindäki guşy güjeňledi. Mapbak elindäki guşy güjeňledi. Japbak elindäki guşy güjeňledi.

Ýemşik olara mekirlik bilen seretdi.

- Wiý, olar-a gyzletene.

- Altyn guş ýetdirmez her ýetene!

Baý ogullarynyň altyn guşlara nebisleri otukdy. Olar altyn, kümüş barada öz atalarynyň tükeniksiz gürrüňlerini diňleýärdiler. «Altyn guş» sözi olaryň akyllaryna täsir etdi. Olar biri-birine seredişdiler, pyşyrdaşdylar. Japbaklara ýüz tutdular.

- Sizi çykarsak, bizem şarik edermisiňiz?

- Size biri, bize üçüsi.

- Ýok. Size-de ikisi, bize-de ikisi.

- Emma altyn guşlaryň emele gelýän ýerini hiç kime hiç wagtda aýtmazlyk şerti bilen.

Ýogsam siziň kakalaryňyzyň nebsine doýmak ýokdur: altynyň tohumyny tükederler.

[172]

Mölegözler aýtmajklaryna şert etdiler. Japbaklary ýeke-ýekeden çekip çykardylar.

Aldanan baý ogullarynyň uruşmaklaryndan howatyr eden Japbaklar olara abaý-syýasat urmakçy boldular.

Topbak Mölegöze ýumruguny görkezdi.

- Saňa altyn guş gerekmi? Ine!

Mapbak Ýemşiğe ýumruguny görkezdi.

- Saňa altyn guş gerekmi? Ine!

Ýapbak Ýalama ýumruguny görkezdi.

- Saňa altyn guş gerekmi? Ine!

Japbak Keliň başyny sypady!

- Ýok, beýle däl. Japbaklaryň her hili oýny bardyr. Siz göwnüňize zat getirmäň. Altyn guşlar entek sap altyna öwrülmändirler, olaryň entek mis gatysygy bar. Olar öz reňklerini durlaýançalar, entek olara degmezlik kararyna geldik.

Kel, Japbagyň goltugynyň aşagynda myrryldady.

- Altyn guşlar altyn bolanda, siz olaryň ýarysyny bize berermisiňiz?

- Hökman! Ýöne welin, hiç kime aýtmazlyk şerti bilen.

Japbaklar bilen Mölegözler gülşüp-gürleşip gaýtdylar.

Olar oňsalar, bizem oňarys

Dört dogan bir zada güýmenip otyrды. Kelekbaýyň dördünji aýalyndan bolan aýaklary çayşyk, gözleri çaşy ogly olaryň ýanyna geldi. Ol özüniň çorly ellerinde ykjam tutan çebiş omaçasynyň çala bişen etini çekeleýärdi, kirli elleriniň ýagyny, omaçadan syrygýan çorbany şapyrdadyp ýalaýardy.

Topbagyň oňa gözi düşende, agzynyň gyllygy akdy. Emma ol ondan «Maňa-da ber» diýip dilemedi. Ol dodaklaryny tamşandyryp, doganlaryna ýüz tutdy.

- Eý, Japbaklar! Geliň, bizem et iýeliň!

Çebiş omaçasyny çekeleýän çaşa, agzyndan gyllyk akan Topbaga üns hem bermedik Japbaklar doganlyk hatyrasyna onuň sözünü tassykladylar.

[173]

- Geliň, bizem et iýeliň!

Töwerekde öli-diri ete gözi düşmedik Mapbak böwrüni diňirgedi: öz pikirini daşyna çykardy.

- Eti tapsak iýeris-dä!

Ýapbak çowluja burnuny çekdi.

- Tapanda kimler iýmeýär? Ýnha, çaýşygam çeýnäp dur. Sen tapylmandaky iýeniňi aýt!

Japbak gulaklaryny üşertdi.

- Siziň iýjegiňiz et bolsun! Ýöne welin, muft Buharda ýok. Dişlemek üçin — işlemek gerek...

Topbak Japbagyň agzyna ýapyşdy.

- Dur. dur!., Men seniň aýtjak bolýan zadyňy bilýän.

- Näme bilýän?

- Ýer bilen gögüň arasynda guşdan kân zadyň ýoguny bilýän.

Ýapbak onuň sözünü ýaňsa aldy.

- Aý, ýigid-ä bildi-ow! Gumda goýnam kân-dä?

Mapbak Topbagyň arkasyny çaldy.

- Topbak gaty gowy bildi! Geliň, biz adama bir hepbik ýasalyň. Ondan soň, ho-ol atýatagynda guralyň. Eger biz alyp ýetişsek, guş düşüp ýetişer, biz iýip ýetişsek, guş bişip ýetişer.

Doganlar doganlaryň sözünü tassykladylar.

- Topbak bildi.

- Mapbak bildi.

Olar hepbik ýasamak üçin ýerlerinden galanlarynda, Japbak olaryň önünde bir şert goýdy.

- Gardaşlar, biz önünden mazaly taýynlyk görelin. Ýogsam bişirmäge, iýmäge ýetişmeris, guş eti näzikedir, porsap galar.

Doganlaryň dördüsi dört ýerden odun çöpläp, gury çöplemeden gapylaryny küde etdi. Ondan soň ur-tut hepbik ýasap, her haýsy öz ussalygy bilen öwüندی, öz hepbigini bir-birine güjeňledi.

Japbak Ýapbakdan sorady.

- Seniň hepbigiň ady näme?

- Görse basar.

Ýapbak Mapbakdan sorady.

- Seniň hepbigiň ady näme?

[174]

- Ýapyrylyp ýatar.

Topbak Japbakdan sorady.

- Seniň hepbigiň ady näme?

- Duýdurman tutar.

Olar hepbiglerini atýatagyna gurdular. Ondan soň dördüsi bir ýerde çugdamlanyşyp, sabysyzlyk bilen gultunyşyp otyrды.

Iki elini syrtynda tutup, gaz ýörişini edip, moýmuldap gelýän Kelekbaý olaryň bolup oturyşlaryna geňirgendi:

- Ýeri-ow, Japbaklar! Näme beýle gultunyşyp otyrsyňyz?

Ýapbak bir oturyşyny üýtgetmän jogap berdi.

- Baý aga, et iýesimiz gelýär.

- Näme oturan ýeriňizde et gelip, agzyňyza düşer öýdýärmisiňiz?

- Agzymyza düşmese, hepbigimize-hä düşer-dä!

Kelekbaý küti dodaklaryny giň açyp güldi.

- Hah-hah-ha-a!.. Günüňiz asmana galan bolsa, işiňiz kynlaşypdyr.

Topbak bir oturyşyny üýtgetmän jogap berdi.

- Baý aga, her zat bolsa, saňa galandan aňsadyrakdyr.

Japbak bir oturyşyny üýtgetmän jogap berdi.

- Baý aga, senem şolardan. Bar, aýt: guşlar ýere düşmän oňsalar, bizem et iýmän oňars.

- Eti iýersiňiz. Ýöne weli, bu wagt däl-de, çopan-çolukçylyga ýaran wagtyňyz. Onda-da baýyň rysgyny däl-de, etir-tütür mallaryň maslygynyň etini iýersiňiz.

- Baý aga, sen arkaýynja bolay. Sen her kimiň etini iýmäge öwrenen bolsaň-da, Japbaklaryň etinden seniň agzyň tagam tapmaz!

Kelekbaý gözlerini alardyp, moýmuldap gitdi.

Japbaklar onuň zynda heň etdiler.

Gyzgyn günüň howry eňse,

Garlar ýagsa, ýerler doňsa,

Guş etini iýmän oňars,

Guşlar ýere inmän oňsa.

[175]

Ala sakgal

Köneje oraçanyň içinde orta ýaşdan agan, gara saçlaryna ak çylgymlar aralaşan, ýüzüniň boýnunyň çuňňur ýygrytlary gürelişen, köýneginiň gadymky matasy tamam bolup, ýamag üstüne ýa- mag düşen orta boýly bir aýal, kemperip başlan eňegini eliniň aýasyna goýup, tirseğini dyzyna daýap otyrды.

Ol - Japbaplaryň ejesi Bollukdy.

Onuň şöhesi biraz oçuşen gara gözleri oraçanyň içine näçe garanjaklasa-da, göz eglener ýaly bir zada gözi ilmeýärdi. Ol şol oturyşyna çagalarynyň bu gün näme tamşanjakdyklaryny oýlanýardy. Olaryň ýerleri, suwlary ýokdy. Daşy çürüzdiklenen ýaly bir pilek ýerleri, haýsy bir duzak üsti bilen, heniz kakalary ölmänkä, Ýalak Işanyň eline geçipdi. Suw paýjagazlaryny haýsy birhile bilendir Kelekbaý özüne öwüripdi. Birwagtky ýekeje sygyrlaryny-da, haýsy bir täri bilendir, Doýduk öz gapysyna dartyp alypdy. Başga tarapdan hem hiç hili girdeji ýokdy. Şonuň üçin Japbaplaryň günü meniňki bolsun diýer ýaly dälди.

Emma şol agyr güne ýaş Japbaplaryň ýaş beýnileri entek oňly düşümeýärdi. Ejesi şol agyr ýagdaýda otyrka, Tapbak daşardan ala gopgun bilen dazyrdap geldi.

- Eje, aý, eje, görsene!

Bolluk ejäniň ýaş bilen ümezlän gözleri ony ilki bada oňly saýgarmady. Ol ogluna sowal berdi.

- Oglum onyň näme?

Topbak elindäki pasyrdaýan meleje guşuň sakgaljygyny sypalady.

- Muňa molla torgaý diýýärler, molla torgaý!

- Ony nädip tutduň, oglum?

- Eje jan, men minneti Ýapyrylyp ýatardan çekýärim!

Ol heniz sözüni gutarmanka, Mapbak dazyrdap girdi. Onuň hem elinde meleje guş pasyrdaýardy.

- Eje, aý eje, görsene!

- Ony nädip tutduň, oglum?

- Men minneti Uçsa deperden çekýän, eje jan!

Ol heniz sözüni gutarmanka, Ýapbak dazyrdap girdi.

[176]

Onuň hem elinde meleje guş pasyrdaýardy.

- Eje, aý, eje, görsene!

- Ony nädip tutduň, oglum?

- Eje jan, men minneti Görse basardan çekýän!

Ol heniz sözüni gutarmanka, Japbak dazyrdap geldi.

Onuň hem elinde meleje guş pasyrdaýardy.

- Eje, aý, eje, görsene!

- Ony nädip tutduň, oglum?

- Eje jan, men minneti Duýdurman tutardan çekýän!

- Berekella ogullarym!

Japbaklar dil açyp, aýak bitip başlaly bäri ejeleriniň ýüküni ýeňledip başlapdylar. Olaryň şol şagalaňly gopgunlarynyň özi-de köp wagt açlygy duýdurmaýardy. Olaryň häzirki şatlygynyň özi enäniň gamgyn göwnüni asmana göterdi.

Japbaklar guşlary bişirmek maslahatyny etdiler. Japbak: «Guşlary palawa salalyň» diýdi. Doganlar ony maslahat bildiler. Palaw diýilýän zady dadyp görmek nähili hezildi? Emma Bolluk oraçanyň içine göz gezdirenden soň:

- Ogullarym, tomsuň güni palaw onçakly ýakymly bolmaz - diýip sypaýçylyk etdi.

Oglanlar ony makul bildiler.

Ýapbak guşlary gowurmagy maslahat berdi. Näzijek guş etini gowursaň, nähili ýakymly ys kükärdi. Doganlar ony biragyздan tassykladylar. Bolluk ýene oraçanyň içine göz aýlandan soň:

-Ogullarym, owunjak guşlaryň ýagy mähleşik bolar, agzyňyza-burnuňyza ýelmeşip galmagy mümkindir - diýip sypaýçylyk etdi.

Näzijek eňeklerini, burunlarynyň aşagyna sypalan Japbaklar ol söze gülüşdiler.

Mapbak: - Guşlary çekdirme edeliň - diýdi. Doganlar ony makul bildiler. Bolluk enaýyja guşlara garandan soň, ýene oraçanyň içine göz gezdirdi-de:

- Ogullarym, owunjak guşlaryň etinden çekdirme etseň, derrew gäkiligini azdyragan bolar - diýip sypaýçylyk etdi.

Doganlar ony dogry bildiler.

Topbak iň soňunda kellejigini gaýşartdy.

[177]

- Men tapdym!

Doganlar onuň sözünü birden tassykladylar.

- Topbak tapdy!

Topbagyň özi hem birhili bolup, töweregine garanjaklady.

- Men nämäni tapdym?

- Biz näbileli seniň nämäni tapanyň?

- Onda näme?..

- Sen özüň aýtdyň ahyry!

- Onda biraz sabyr ediň... Hawa, tapdym. Geliň, bulary çişe düzüp, kebab edeliň!

- Topbak bildi! Topbak bildi!

Hatda Bolluk-da Topbagyň sözüni makullady.

Hepbiklere yzly-yzyna düşýän torgaýlary Japbaklar ütdüler, çişe düzdüler, oda tutdular. Kebap jyzrydap başlapdy. Şol wagt peýda bolan ala ýabyly, ala horjunly, ala donly, ala sakgally, ala gözli gedaý olaryň keýpini bozdy. Ol aňyrdan gele-gelmäne, ala sakgalyny sypalady.

- Balalarym, beriň, berekediňiz artsyn!

Japbak elindäki çişligini özüne bakan çekdi, ala sakgalyň ýüzüne çişerildi.

- Berende berekediniň artjagyny bilse, Kelekbay näme hiç kime hiç zat berenok?

Ala sakgalyň ýüzüne olaryň hemmesi birden üşerildiler. Olaryň hemmesi oňa yzly-yzyna şol sowaly ýagdyrdylar.

- Kelekbay näme üçin hiç kime hiç zat berenok?

Ak sakgal sowala jogap gaýtarman, dilegini dowam etdi.

- Hudaýym siziň döwletiňizi artdyrsyn!

Mapbak oraçalaryna göz aýlandan soň, gedaýa çişerildi.

- Hudaý bize döwlet berjek bolsa, näme, görmeýändir öýdýäňmi?

Ýapbak gedaýyň aýtjak bolan sözüni agzyndan aldy.

- Aý, agam, gapy-gapy aýlanmakdan, sakyr-sakyr sanamakdan sakgalyň agarypdyr. Sen beýdip heläk bolup ýöreniňden, hudaýa özüň üçin ýalbaryp, özüň baý bolaýsaň bolmaýamy?

Gedaý olaryň sözüne gulak asman:

[178]

- Köşeklerim, Íşan agaňzyň nebsi kân dälidir. Her haýsyňyz birazajyk emleseňiz besdir — diýip, düýbi unly sanajynyň agzyny açdy.

- Aý, ýeser Íşan ekeniň! Sen almytyňy almasan gitjek däl! - diýip, Japbak onuň unly sanajyna ejesiniň hoşadan çöpläp gelen bir jam bugdaýyny guýdy.

Hojam hoşallyk bilen:

- Aý, berekella, köşegim! - diýdi.

- Sen örän ýeser Íşan ekeniň. Sen almytyňy almasaň, gitjek däl! — diýip, Ýapbak onuň unly sanajyna ejesiniň hoşadan çöpläp gelen bir jam arpasyny guýdy.

Hojam hoşallyk bilen:

- Aý, berekella, inilerim! - diýdi.

- Baý, ýeser hojam ekeniň-ow! Sen almytyňy almasaň gitjek däl! - diýip, Mapbak onuň unly sanajyna ejesiniň hoşadan çöplän bir jam jöwenini guýdy.

Hojam hoşallyk bilen:

- Aý, berekella goçagym! - diýdi.

- Baý-baý, ýeser Ýşan ekeniň-ow! - diýip, Topbak onuň unly sanajyna ejesiniň guýudan getiren bir gowa suwuny guýdy.

Ala sakgalyň ala gözleri hanasyndan çykara geldi.

- Baý-baý, ýeser oganlar ekeniňiz! Siz meniň çemçeläp ýygnanymy çanaklap dökdüňiz - diýip, içi mäjumlanan sanajy ýere bulap urdy.

Unly, bugdaýly, arpaly, jöwenli, suwly mäjum sanaçdan Japbak bir jam dolduryp aldy, Ýapbak bir jam dolduryp aldy, Mapbak bir jam dolduryp aldy. Topbak hiç bir zat alman, sanajy ala sakgalyň egnine oklady.

Ýşan näme etjegini bilmän:

- Aý, hudaýym, edeniňe şükür! Dünýäde maňa-da gözi garalar kân ekeni! - diýip, sakgalyny sypalady.

Japbklaryň dördüsi dört ýerden gedaýy gujakladylar. Biri onuň ýeňini sypalady, biri egnini sypalady, biri sakgalyny sypady. Olaryň hemmesi birden:

- Ýşan aga, bizden gaty görme! Biz çenden näme-de bolsa bir zada hezil etmesek, günümüz geçenok. Sen, ynha, biziň obamyzdan [179] çykmankaň, ýeke sanajyň däl, horjunyň hem gabarar - diýip, uzur ötündiler.

Ondan soň oňa Japbak bir torgaý kebabyny berdi, Ýapbak bir torgaý kebabyny berdi, Mapbak bir torgaý kebabyny berdi, Topbak bir torgaý kebabyny berdi.

- Aý, berekella, köşeklerim - diýip, gedaý olaryň ýanyndan hoşallyk bilen gitdi.

Ala ýabyly özlerinden arany açandan soň bolsa, Japbklaryň dördüsi birden heň etdiler:

Ala ýabyly, ala sakgal,

Ala donly, ala sakgal,

Daşyň ala, içiň ala,

Ala gözli ala sakgal.

Gapy-gapy gezen gedaý,

Dannawuň ýok: arpa, bugdaý,

Bize beýle alarylma,

Alardydyr seni Hudaý

Japbklar ýene hepbik gurdular, ýene torgaý tutdular, çişlere ýañadandan et düzdüler. Kebap taýyn bolanda, ejesi olaryň her haýsyna eliň aýasy ýaly çörek-de tapyp berdi. Ony azyrganyň Topbak ejesine ýüz tutdy.

- Eje, aý, eje, seniň adyň näme?

- Wiý, Topbak janyň sorayan zadyny... Sen ony näme özüň bileňokmy?

- Ýaňky ala sakgal meniň akylomy özi bilen alyp ötagitdi öýdän, ýadyndan çykarýypdyryn!

- Meniň adym Bolluk ahry!

- Hä, Bolluk, Bolluk!.. Onda näme, eje, biziň öýümüzde çörek bolluk däl!

Bolluk çagalaryna näme jogap berjegini bilmän, oraçanyň içine garanjalandan soň, gap böwürde bulaşyp ýatan ullakan sanaja gözi düşdi.

- Balalarym, men size bir sanaç bereýin...

[180]

Topbak onuň sözünü kesdi.

- Näme, eje, biz indi ýaňky ala sakgalyň yzyna düşelimi?

- Alla saklasyn, oglum, gedaý gezmekden alla saklasyn!.. Siz ony bugdaýy orlan ýerden baryp, hoşadan hyryn-dykyn dolduryp gelersiňiz. Biziň öýümüzde, ana, şonda çörek bolluk bolar!

Japbaklaryň dördüsi dört ýerden:

- Biz hoşa çöplemäge gideris. Şonda biziň öýümüzde çörek bolluk bolar! - diýip, taýyn kebaba agyz urdular.

Keramat

Japbaklar hatar-hatar syrýp barýarkalar, Doýdugyň ak öýüniň duşundan geçip, garaja öýüň gapdalynda aýak çekdiler. Onuň içinden hyrryň-hyrryň ses eşidildi.

Japbak Ýapbakdan sorady. - Bu nämäniň sesikä?

Ýapbak Mapbakdan sorady. - Bu nämäniň sesikä?

Mapbak Topbakdan sorady. - Bu nämäniň sesikä?

Onda Japbak aýtdy:

- Garaja öýüň içinde it hyňranýan bolaýmasyn?

Onda Ýapbak aýtdy:

-Ýok. It beýle hyňranmaz. Ussaň törpüsiniň sesi bolaýmasyn?

Onda Mapbak aýtdy:

-Ýok! Törpiň beýle soňsuz sesi bolmaz. Doýduk ejäň horrudysy bolaýmasyn?

Onda Topbak aýtdy:

-Ýok! Doýduk eje ýaňyja şu ýere girdi ahry! Ol eýýäm horlamaga ýetişen däl. Bu arwah-jynyň hyrryldysy bolaýmasyn?

Nämälim zady bilmän galdyrmak Japbaklaryň gylygyna laýyk däl. Olar durmuşyň her bir ownujak zatlaryna çenli bilmäge synanýardylar. Olar iň soňunda şol sesi içerik girip barlamak kararyna geldiler.

Japbak Ýapbagy itekledi. Ýapbak Mapbagy itekledi. Mapbak Topbagy itekledi. Topbak Japbagy itekledi. Olaryň dördüsi birden içerik kürsöp urdular.

[181]

Olaryň näme üçin ýykylyp-sürşüp gelenlerini ýeser Doýduk derrew aňlady. Ol Japbaklaryň gözüne güýdüşip, degirmeniň sapyny aýlap oturan aýala göz ümledi. Onuň şol yşaraty «Sesiňi çykarma-da, edil doňan göwre ýaly, birsyhly aýlap dur» diýip beren tabşyrygydy.

Japbaklaryň el degirmenini birinji gezek görüşleridi. Tegelek, çalyntyk daş dynuwsyz aýlanýar. «Hyrryň-hyrryň» ses edýär, Doganlar ony, hakykatdan-da, arwah-jyn hasap eden ýaly, kem- kemden arkan çekildiler.

Onda Doýduk aýtdy:

- Ýeri, Japbaklar, nämeden gorkýarsyňyz?

Ýapbak aýtdy:

- Doýduk eje, bu näme?

Doýduk myssa ýylgyrды. Ol birnäçe wagt mundan ozal ýogalan towugyny Japbaklardan görüp, olardan ýaña içi kitüwlidi: olary nähili-de bolsa bir awundyrmak küyüne düşüp ýördi. Kim bilýär, belki, onuň towugyny gije şagal alandyr. Doýduk pursady ganymat bildi.

- Muňa, hanym, keramat diýerler.

Onda Mapbak aýtdy:

- Keramatyň näme häsiýeti bar?

- Ony towap eden adam baý bolýandyr.

Onda Topbak aýtdy:

- Doýduk eje, senem şuny towap edip baý boldunmy?

- Men ony her günde bir gezek ýüzüme sylýan.

Onda Japbak aýtdy:

- Her bir adam hem towap etse bolýarmy?

- Hemme adamy ol päk ruha goýberjek gümany barmy! Siz ýetim oganlar bolanyňyz üçin, ýekeje gezek rugsat bermegim mümkin. Goý, siziň hem birneme dowaryňyz bolsun!

Doganlar biri-birine seredişip: «Biz hem towap edeliň» diýen karara geldiler.

Japbak oňa alnyny degrende, maňlaýyny sypjyrtды.

Ýapbak oňa alnyny degrende, maňlaýyny sypjyrtды.

Mapbak oňa alnyny degrende, maňlaýyny sypjyrtды.

Topbak oňa alnyny degrende, maňlaýyny sypjyrtды.

[182]

Doganlar biri-birine çişerilişdiler. Olaryň hemmesiniň maňlaýy gyzaryp göründi.

Onda jakjaklap gülen Doýduk aýtdy:

- Gutly bolsun, balalarym! Keramatyň size tüýs ýokdugydyr! Maňlaýynyň awusyna çydamadyk Japbak tokmagy aýlap saldy.

- Ýok! Bu keramat däl, arwah-jyn!

Degirmeniň sapy bir ýana, süýbegi bir ýana zyňlyp gitdi. Onuň har-hary bolsa tapba kesildi.

Maňlaýynyň awusyna çydamadyk Ýapbak tokmagy aýlap saldy.

- Bu keramat däl-de tüýs arwah-jyn ekeni!

Maňlaýynyň awusyna çydamadyk Topbak tokmagy aýlap saldy.

- Bu keramat däl-de tüýs arwah-jyn ekeni!

Degirmeniň daşy çym-pytrak boldy.

Doýduk gykylyk etdi.

- Heý, ylahym ýaşaňyz kesilsin, ýaşı kesilenler! Siz keramaty syndyrdyňyz - meniň baýlygymyň soňuna suw ekdiňiz!

Onda Japbak jogap berdi.

- Ýok, Doýduk eje, biz seniň öýüňe keramat ekdik. Indi seniň gum diýip garbanyň gyzyl bolar.

Japbaktary awundyran Doýdugy Japbaktaram awundyrtdylar.

Hoşaly sanaç

Hoşa etmäge Japbaktaryň birinji gezek gidişleridi. Olar bugdaýy orlan sypalyň içinde gezdiler. Emma hoş görmediler. Olar bu ýeriň hoşasyny özlerinden öň biri çöpläpdir diýip düşündiler. Japbaktar iň soňunda orulmadyk bugdaýyň içine girdiler. Ýapbak şatlygyndan ellerini çarpdy.

- Ine gerek bolsa size hoş!

Mapbak söýünjini mälim etdi.

- Nädersiň indi Japbaktaryň oraçasy çörekden dolaý-sa! Topbak keýpi köklük bilen gygyrды.

[183]

- Sanajy bäri al!

Olaryň üçüsi üç ýerden orulmadyk bugdaýyň towzasyny ýolup başladylar. Japbak bugdaýyň şytyrdysyna gulak salyp, birsalym böwrüni diňirgänden soň, birdenkä gazap bilen gygyrды.

- Daýanyň!

Olaryň hemmesi birden Japbaga seretdi. Japbagyň ýelken gulaktary gabardy.

-Siziň şu edýän işiňiz Japbaklaryň adyna laýykmydyr? Ejemiň beren tabşyrygyny unutduňyzmy? Biz hoşany orlan ýerden çöplemeli dälmidik näme?

Doganlaryň ýüzleri aşak sallandy, penjeleri gowşady, towzalar ýalaňaç aýaklarynyň üstüne iki-ikiden paýrap düşdi. Japbagyň sözünü olar ysgynsyz ses bilen tassykladylar.

- Japbak dogry aýdýar!

Japbak sanajy başaşak silkti. Dok däneli towzalar paýrap döküldi. Üç doganyň naýynjar garaýan gözleri şol towzalar bilen bile dökülýäne döndi. Şol wagtda oraçanyň içi, ejeleriniň bir döwüm çöregi gizläp çykarýany gözleriniň önüne geldi. Olaryň üçüsi üç ýerden oýlandy. «Bu nähili deňsizlik? Ynha, gör, meýdanyň ygşyldap oturan bugdaýy ýere-göge syganok. Emma biziň öýümizde bir ýugrum hamyrlyk un ýok. Bu nähili düzgün?...»

Ýapbak iň soňunda Japbaga sowal berdi.

- Aý, Japbak, sen bize görä ekabyrrak. Belki, sen bilýänsiň: biziň näme üçin ýerimiz ýok?

- Ýeri näme etjek?

- Ýeri näme ederler? Bugdaý ekjek?

- Biziň ýerimize Ýalak Işanyň eýe bolanyny ejem, nämä, bize aýtmanmydy? Ýa siz eýýäm ony unutdyňyzmy?

Doganlaryň hiç birinden ses çykmady.

Japbak boş sanajy egnine atyp ugrady. Üç dogan onuňyzyna tirkelen torum ýaly, nalajy asylyp ýöredi. Ygşyldap oturan towzalary yzda galdyryp gitmek olar üçin nähili agyrdy...

Olar iň soňunda bugdaýy orlup, dessesi heniz çekilmedik sypalyň içine girdiler. Japbak boş sanajy bir dessäň üstüne bulap urdy.

-Ine size orlan ýer. Hoşany näçe etsek, ine, şu ýerden edeliň!

[184]

- Dogrudan hem, Japbak bizden akylyly. Ine gerek bolsa hoş! Japbak tumşujagyny ýokary tutdy.

- Hymm! Siziň Japbak bilen gözüňiz öwrenişendir.

Söze salym ýok, üşürilgi dessäniň başy şytyrdap başlady. Bir kãse çay içim salymda sanajyň garny gabardy.

Dessä el urman, ýekeje towzany barmaklarynyň arasynda pyrлаýan Topbagyň näme üçindir durdygyça ýüzi gamaşdy. Birdenkã-de ol:

- Japbaklar, çekiň eliňizi! - diýip gygyrdy...

Üç doganyň üçüsi birden Topbaga çinçerildi.

Ýapbak bilen Mapbak onuň alkymyna dykyldy. Olaryň ikisi birden:

- Bu nähili buýruk! Japbaga biz boýun, onuň ýaşı uly, gowy bilýär. Sen biziň ikimizden hem kiçi ahyry! Bu nähili buýruk? - diýip gaýtalady.

- Ejem bizi bu gün näme üçin iberdi?

- Bu nähili sowal? Elbetde, hoşa etmek üçin!

- Hoşany nireden ediň diýipdi?

- Orlan sypaldan.

- Siz, heý, oýlap görýämişiňiz? Siziň el urýanyňyz orlup giden sypalyň hoşasymy ýa orlup üşürilen dessemi?

Doganlaryň üçüsi üç ýerden başlaryny aşak saldy. Topbak sanajyň düýbünden tutup silkende sere biçim towzalar dessäň üstüne paýrap döküldi. Ol edil Japbaklaryň eleşan eteklerinden dökülýän gowurga döndi.

Şondan soň Japbaklar desseden ýekeje-de towza alman, orlan sypaldan hoşa çöplemäge başladylar. Hoşa çöplemek, elbetde, üşürilen dessäniň başyny buran ýaly däldi. Orakçynyň elinden sypyp gaçan towzanyň her baş-üç ädimden birini gözläp tapmalydy. Eýsem-de bolsa, Japbaklar oňa tiz adatlandylar. Gün ortadan agmanka, sanaç kemsiz doldy. Emma çöplenen towza heniz hem kändi. Sanajyň agzyna çykaryp, ilki bilen Topbaga depeletdiler. Gowzan sanajyň üstüne towza guýanlaryndan soň, Ýapbaga depeletdiler. Ýene biraz hoşa galany üçin, iň soňunda Japbaga depeletdiler. Sanaç tyrymkyz doldy. Onuň agzyny [185] zordan bogdular. Ýapbak sanajy pitiklände, ol ter gawun ýaly, tyryň-tyryň ses etdi.

Japbak Ýapbaga: — Sanajy sen göter — diýdi.

Ýapbak Mapbaga: — Sanajy sen göter — diýdi.

Mapbak Topbaga: — Sanajy sen göter — diýdi.

Topbak Japbaga: — Sanajy sen göter — diýdi.

Ahyrynda bize atdylar. Ilki bilen Japbak, ondan soň Ýapbak, ondan soň Mapbak, ondan soň Topbak götermeli boldy. Olar deň götermegi müwessa goýdular. Emma ädimiň näçe ädim, nirä çenli götermelidigi mälim bolmady. Olar ilki bilen oba çenli bolan arany ädimläp çykmak, ondan soň ädim sanyna görä götermek kararyna geldiler. Olar sanajy ýabyň raýyşynda, belendräk ýerde goýdular.

Japbaklar oba bilen arany ädimläp çykdylar. Kimiň näçe ädim göterjegi aýnadaky ýaly anyk boldy. Ondan soň sanajyň yzyndan gaýtdylar.

Emma goýup giden ýerlerinden sanajy tapmadylar. Agtardylar, agtardylar, eýläk ylgadylar, beýläk ylgadylar, desseleriň arasyna çenli barladylar... Sanaç hiç ýerden çykmady.

— Aý, hoşaly sanaç, niredesiň, haw! — diýip gygyrdylar.

Sanaç hiç ýerden jogap bermedi.

Japbak Ýapbaga: — Sanajyň indi gitdigi boldumy? — diýdi.

Ýapbak Mapbaga: — Hoşalaryň indi köýdügi boldumy? — diýdi.

Mapbak Topbaga: — Gün zähmetimiz reýgan gitdimi? — diýdi.

Topbak Japbaga: — Ejemiziň gözi ýoldadyr. Biz oňa indi näme jogap bereris? — diýdi.

Sanajy ýene agtardylar, ýene tapmadylar.

Olaryň golaýynda bir harman görüldi. Şol harmanyň üstünde bir adam saýgaryldy. Sanajy şol adamdan soramak kararyna geldiler.

Baryp görseler, harmanyň üstünde oturan Kelekbaý ekeni.

Japbaklar Kelekbaýa salam berdiler. — Armaweri — diýip, halyny-ahwalyny soradylar. Gele-gelmäne sanaç sowalyny bermekden [186] bolsa çekindiler. Emma jozzuk ýaly garry Kelekbaý nasly agzyny pakgyldadyp, ilki bilen wäşilige saldy.

-Ýeri-how, Japbaklar, top tutup ugrapsyňyzla? Ugur haýyr bol-a!

Kelekbaýa Japbak jogap berdi.

-Baý aga, ugur-a haýyr däl.

-Näme üçin?

-Sanaç ýitirdik.

-Sanajyň nähili alamaty bardy?

-Garny pökgüjedi. Iki elini asmana gerýärdi.

-Sanajyňyz borjulan bolaýmasyn?

-Baý aga, ol düýäniň hamyndan däl ahyry!

-Şowuna düşse, geçiniň hem borjulaýmasy bolar.

-Baý aga, henek etmesene! Gören bolsaň, aýtsana! Ejemiziň öýde ýugyrllygy ýokdur. Gözi ýoldadyr. Dört adamyň uzak günlük azaby reýgan bolup barýar. Bilýän bolsaň, aýdaýsana, baý aga!

Kelek agzyndaky nasyny togdary ýaly pürküp goýberdi. Japbaklara dazaryldy.

-Heý, enesi ýalamadyk, atasy dolamadyk murdarlar! Siz indi ogurlyga-da ýüz urduňyzmy?

Ýapbak Kelekbaýa ak ýürek bilen mälim etdi.

-Baý aga, beýle diýmäň, aýyp bolar! Japbaklar — Japbaklardyr. Olar aç ýatmany başarlar. Emma kişi malyna el urmany başarmazlar! Şeýle bolanda, ejemiz biziň ýüzümize tüýkürmezmi? Biz, ne dik oturan bugdaýa degdik, ne orlan desselere el uzatdyk. Diňe sypaldan hoşa çöpledik.

Kelekbaý agzyndan köpük syçradyp gygyrdy.

-Heý, peläketler! Ynha, siziň hoşaňyz meniň aşagymda!

Japbaklaryň hemmesi birden:

-Aý, ýaşa, baý aga! — diýip gygyrdylar. Olaryň her haýsy bir ýerden derrew harmana dyrmaşdylar. Hakykatdan-da, hoşaly sanaç Kelekbaýyň aşagynda ellerini ýokaryk gerip ýatyr. Olaryň hemmesi birden seslendiler.

-Baý aga, ýitgimizi tapyp bereniňe sag bol! Sanajy bäri al!

Kelekbaý awa topuljak syrtlan ýaly üşerildi.

-Size sanaç gerekmi?

[187]

— İçindäki hoşasam bile gerek!

Kelekbaý ýumrugyny düwüp galanda, Japbaklar özlerini harmandan aşak goýberdiler. «It gedaýdan gorkar, gedaý itden» diýen ýaly, Kelekbaý olardan birhili ätiýaç etdi, harmandan özüni aşak goýbermedi. Doganlar oňa näçe ýalbarsalarda, Kelekbaý olara gulak asman, gaýta agzyndan gelenini gargady. Garaz ne Japbaklar harmana dyrmaşyp bildiler, ne-de Kelekbaý aşak düşüp bildi.

Kelekbaý harmandan düşse, Japbaklar sanajyny bir tär bilen ele salarys diýip düşüňýärdiler. Şonuň üçin Kelekbaýyň gaharyny getirmek küýüne düşdüler. Olaryň her haýsy bir ýerden heňe başlanlarynda, sesleri sazlanýşyp çykdy.

Kelek, Kelek, Kelek baý!

Gazan, çuwal, çekek baý!

Ýüz kelege, ýüz kele,

Bir özümiz bolarys taý!

Şol heňi yzly-yzyna gaýtaladylar.

Kelekbaý hem keldi, hem kelekdi. Ondan ýüz görýänler, ondan eýmenýänler, oňa ýaranjaňlar onuň adyny biraz üýtgedip, oňa Gulluk baý diýýärdiler. Kelekbaý adyny eşidende, ol bolmajysyny bolýardy. Häzir ol nähili bolanyny bilmän, ala gykylyk bilen harmandan özüni aşak goýberdi.

Japbaklar harmanyň daşyna aýlandylar.

Kelekbaý Japbagy kowalady.

Ýapbak onuň zzyndan ýetip, böwrüne dürtüp gaçdy.

Kelekbaý Ýapbagy kowalady.

Mapbak onuň zzyndan ýetip, böwrüne dürtüp gaçdy.

Kelekbaý Mapbagy kowalady.

Topbak onuň zzyndan ýetip, böwrüne dürtüp gaçdy.

Kelekbaý Topbagy kowalady.

Japbak onuň zzyndan ýetip, böwrüne dürtüp gaçdy.

Kelekbaý Japbagy kowalady.

Ýapbak harmana dyrmaşyp, sanajy aşak togalady.

[188]

Hüm ýaly gyzaran, halys gurpdan düşen Kelekbaý sanaja bakan topuldy, ýüzüniň ugruna entäp, sanajyň üstaşyry sermagallak atyp gitdi. Japbaklar onuň üstünde hümer bolup, çalamünder oýnadylar. Emma Kelekbaý daşyny aldyran ýekegapan ýaly agdarylyp, düňderilip, biriniň ýon damaryny owkalady, biriniň ýüzüni dyrnady. Japbak iň soňunda onuň gyzyl kündik ýaly kel kellesini gaşady. Ýapbak onuň hokga köwşünden sypan çorly dabanyňy gaşady. Mapbak onuň sag çignine ýapyşdy. Topbak onuň garnyny gyjyklady.

Kelekbaý iň soňunda ejizläp ýekegapan ýaly gykylyk turuzdy.

Japbak onuň kellesini sypalap:

-Kim ogry? — diýip sorady.

Kelekbaýyň boguk sesi çykdy.

-Ogry men!

Ýapbak onuň çorly aýaklaryny rahat uzatdy.

-Degmäň-äýt! Kelekbaý öz ömründe birinji gezek dogry sözledi.

Mapbak onuň elini öz ugruna goýberdi.

-Kelekbaý öz ömründe birinji gezek dogry sözledi.

Topbak onuň gazan ýaly garnyny biz köýnegi bilen örtüdi.

-Dogry sözli adam hormata laýyk bolarmyş.

Japbaklar şondan soň oňa hormat bilen ýapyşdylar. Geým-gejimlerini düzediřdirdiler, tozanlaryny kakdylar, ýakasyndan inen gylçyklary süpüřiřdirdiler. Eýsem-de bolsa Kelekbaý öz öm- ründe Japbaklara dil ýetirmezlige şert etdi. Japbaklar üçin onuň şertine hajat ýokdy. Olar ony ynjytmak däl, gaýta öz atalary hökmünde hormatladylar.

Japbaklar Kelekbaý bilen hořlaşyp, hořaly sanajy göterip, öýlerine bakan gaýtdylar.

Kelekbaý Japbaklaryň ýanynda näçe şert etse-de, hořaly sanaç onuň hut öz teninden kesilip alnana döndi. Japbaklaryň hořa çöplänine ol hiç ynanyp bilmedi. Şonuň üçin, Japbaklardan ýaňa onuň ýüreginde bir kitüw galdy.

[189]

Sygyr söwdasy

Hořadan agyzlary tagam tapan Japbaklaryň öýlerinde çörek bolady.

Olar indi hořa her gün gitdiler. Olaryň indi dördüsi bir sanaç götermän, her haýsy bir sanaç göterdi. Japbaklaryň azygy bolap başlady. Indi olar çörek hurşy bolar ýaly, süýt-gatyk berip duran sygyrjyk edinmek küýüne düşdüler.

Japbaklardan içi kitüwli Kelekbaý olara hiç bir zat edip bilmedi. Ol öz ýanyndan indiki boljak çalamünderden heder edip, ony hiç bir ýerde agzap hem bilmedi. Ol Japbaklaryň hořa çöpläp ýörenlerini öz gözi bilen görse-de, özüniň münkürligine görä, Japbaklar sanaçlaryny onuň harmanyndan ýa desselerinden ogurlaýandyrlar diýip düşündi. Şonuň üçin hem olardan

aryny almak, olary möçükdirmek, nämeden hem bolsa zyýan çekdirmek üçin pursat arap gezdi. Japbaplaryň sygyr edinmek kül-külüne düşenlerini eşidenden soň bolsa: «Ho-op, duruber bakaly. Sizden şu sapar öňki-soňkymy çykarýmazmykam!» diýip oýlandy.

Güýz aýydy. Howa çigrekdi. Meýdandan ekin-dikin, gawun-garpyz ýygnaýydy. Bir gün eňňere meýdanlaryndan Japbaplaryň tirkeşip ýörenlerini gören Kelekbaý öňünden taýynlap goýan ullakan gara garpyzynyň daşynda aýlandy, onuň töwereklerini süpürişdirdi, tämizledi.

Japbaklar onuň üstünden geldiler. Eňňere meýdanynda galan ýeke-täk mähnet garpyzy geňirgediler. Japbak oňa sowal berdi.

-Ýeri-ow, baý aga, munyň näme?

Kelekbaý ýylçyr gara garpyzy ýeňi bilen süpürdi, Japbaklara ýylgyrjaklap garady.

-Köşeklerim, bu-ýa bir bogazja sygyr.

Ýapbak Mapbaga seretdi. Mapbak Topbaga seretdi. Topbak Japbaga seretdi. Japbak Kelekbaýdan sorady.

-Baý aga, bu nähili sygyr? Munyň garpyz ýaly-la! Japbaklar her hili agyr günlere yük sanman, wäşilik bilen bilmezligi salyp ýörseler, Kelekbaý olary akmak hasap edýärdi. Şonuň üçin olary aldamak, oýnamak çäresine girişdi.

[190]

Han ogul, heý, şu meýdanda gawun-garpyza gözünüz ildimi? Olaryň baryny eýýäm sowuk urup guramadymy näme? Bu janawaryň guzlar wagty golaýlapdyr. Şonuň üçin kirpi ýaly aýaklaryny içine ýygryp, çyglyp ýatyr. Siziň gözünüze garpyza meňzeşräk görünse-de, bujagazyň özi tohum sygyrdyr.

Topbak Mapbaga kinaýa bilen garady. Mapbak Ýapbaga «Kelekbaýyň hilesine düşünýänmi?» diýen sowal bilen garady. Ýapbak Japbaga «Kelekbaýyň göwni şonda bolsa, biz aldanan kişi bolsak, utularmykak?» diýen sowal bilen garady. Japbak Kelekbaýyň hilesine garşy hile gurmak isledi.

-Baý aga, sygryňy satjakmy?

-Hawa, hanym, sygyr mende başga-da kän, özüňiz bilýäňiz. Bahasy ýetse, şujagaz sygry satmanam durjak däl.

-Baý aga, onda sygryň bahasy näçe?

-Üç tümen.

Tümen, gyran hiç wagtda Japbaplaryň eline düşen zatlar däl. Şonuň üçin Ýapbak Kelekbaýa mälim etdi:

-Baý aga, biziň tümen-mümen bilen tanyşlygymyz bolmaz. Sen sygry bize bugdaýdan bahala.

-Aýyby näme! Bugdaýam oňat zat. On dört batman bugdaý beräýiň.

Mapbak ondan haýyş etdi:

-Baý aga, biz seniň batman-matmanyňy bilmeris. Sen bize ölçeg bilenjik aýt: näçe jam ýa-da näçe sanaç?

Aňry çekeleşdiler, bári çekeleşdiler, iň soňunda söwdalaşdylar.

Sygryň bahasy bir sanaç bugdaý boldy.

Topbak Kelekbaýa çişerildi:

-Baý aga, soňundan ökünjek bolsaň-a, öňünden aýt. Onda söwdany goýbolsun edeli.

-Ýok, ogullarym, meniň sözüüm hemişe sözdür.

Japbak oňa çişerildi.

-Baý aga, onda biziň söwdamyz daşa ýazylan hata dönsün. Sygyr biziňki, bugdaý seniňki. Öýe baran badymyza bir sanaç bugdaýy bizden al. Biz minneti hoşadan, hoşa höküm edýän, ine, şu penjelerden çekýäs!

[191]

-Aýtdym — gutardy.

Doganlar «sygry» öýe alyp gaýtmagyň küyüne düşdüler.

Japbak onuň syrtyna geçip: — Höw! — diýdi. Sygyr gymyldamady.

Mapbak aýagynyň burny bilen onuň böwrüne dürtüp:

Höw! — diýdi. Sygyr gymyldamady.

Ýapbak aýagyny ýere patladyp, batly ses bilen: — Höw! — diýdi. Sygyr gymyldamady.

Topbak onuň arkasyna çybyk çalyşyp: — Höw! — diýdi. Sygyr gymyldamady.

Beýlesine bakyp pyňkyrjak bolýan, böwrüni münküldedip gülyän Kelekbaý düşündiriş berdi.

-Balalarym, men size aýtdym ahry: sygryň guzlar wagty gelipdir. Ony bu wagt gyssasaňyz, göle taşlatdysyňyz. Siz, iň ýagşygy, ony göterip gidiň-de, aýaz degip buýdurmaz ýaly, oraçaňyzda, ýylyjakýerde saklaň.

Japbak Kelekbaýa keýerjekläp seretdi.

-Sygry götermek?!

Kelekbaý ellerini iki ýana gerdi.

-Han ogul, gerek bolanda, dünýäniň hem göterildigi bardyr. Sygyr nämedir? Onda-da gulajyn sygyr? Japbklaryň ýanynda onuň gürrüni bolarmy? Meniň göwnüme bolmasa, siz pili hem göterermikäňiz öýdýän!

Mapbak apaň-apaň basdy.

-Hökman götereris! Ýadan bolsaň, baý aga, sygryň üstüne mün. Seni hem bile götereris!

Japbaklar «sygry» götermekçi boldular.

Japbak Ýapbaga: — Sen iki art aýagyndan ýapyş — diýdi.

Ýapbak Mapbaga: — Sen iki öň aýagyndan ýapys — diýdi.

Mapbak Topbaga: — Sen guýrugyndan ýapys — diýdi.

Topbak Japbaga: — Sen iki şahyndan ýapys — diýdi.

Olar «sygryň» haýsy ýerini elleseler, buz ýaly ýylmanak endamyna elleri degdi.

Japbak aýtdy: — Baý aga, munuň kellesem ýok, şaham ýokla!

Ýapbak aýtdy: — Baý aga, munuň öň aýaklaram, art aýaklaram ýok-la!

[192]

Mapbak aýtdy: — Baý aga, munuň guýrugam ýok-la!

Pyňkyrmakdan zordan saklanyp, böwrüni münküldedip gülýän Keleýbaý düşündiriş berdi.

-Balalarym, men size aýtdym ahry: ol bar güýji bilen çyglany üçin, kellesini, aýaklaryny içine salyp, kirpi ýaly ýygrylyp ýatyr. Siz oňa göle taşlatmajak bolsaňyz, şol durşuna emay bilen göterip gidiň.

Kelekbäýiň soňsuz gülýänini aňlan Topbak:

-Baý aga, beýle kän gülme, birden içine ýel düşäýmesin? — diýdi.

-Han ogul, sen meni gülýändir öýtme: meniň bogazyma gylçyk düşüpmi, nämemi, bogazyma birsyhly hereket bermesem durup bilemok.

Kelekbäýiň kömegi bilen dört dogan «sygyr» zordan eginlerine aldylar. Japbak bilen Ýapbak öňden, Mapbak bilen Topbak yzdan ýöräp, dähedem-dessemläp ugradylyr. Dört egniň üstünde ýerleşen togalak «sygyr» olar sähelçejik çaykansalar, depirjap başlajak. Şonuň üçin doganlar demlerini hem uludan alman, doňan göwre ýaly emay bilen süýşüp gtdiler.

Kelekbäý olaryň zyndan gülüp ýykyldy, ýatan ýerinden içini tutup, gözlerini ýaşardyp güldi, samrady.

-Şu sapar nädäýdiňizkä!..

Japbaklar wawwaly ýaly ýörediler.

Şol barmana Topbäýiň aýagyna tiken çümdi. Ol: — Eýwäk! — diýip gygyrды-da, birdenkä aşak egildi. Eginlerinden sypan «sygyr» gaty ýere degip, çym-pytrak boldy. Şol wagt olaryň gap- dalyndaky ýowşanyň düýbünden bir towşan turup, oba bakan ökje gösterdi.

Oňa gözi düşen Mapbak:

-Ana, biziň sygrymyz oba bakan gaçdy! — diýip seslendi.

Ýapbak söwda dostuna gygyrды.

-Aý, Kelekbäý, gara sygyr göle atandyr-la, ha-aw!

Takyr meýdany gyzardyp ýatan garpyza göz gezdiren Japbaklar ahmyr çekdi.

-Wah, arman! Sygra göle taşlatdyk. Ynha, gör, eşeni dagap ýatyr. Sygryň özüni welin tutaweräliň.

[193]

Towşan gözden ýitdi.

Ýapbak: — Sygry baryp, Kelekbaýdan talap edeliň — diýdi. Mapbak: — Sygryň gaçan yzyny yzarlalyň — diýdi.

Topbak has degerliräk maslahat berdi.

-Biz sygry Kelekbaýdanam soramalyň, yzynam yzarlamalyň, göni oba gideliň: iým öwrenenje sygyr eýýäm ýatagyna barandyr.

Japbaklar Topbagyň sözünü makul bildiler, oba bakanylgadylar.

Baryp görseler sygyr, hakykatdan-da, ýatagynda dur.

Olar öýlerine bakan ylgap, ullakan sanaç bugdaý göterip geldiler. Söwdalarynyň oňanyna bolsa guwandylar.

-Heý, gözüňe döneyin, garaja sygyr!

-Bu sapar söwdamyz oňandyr.

-Kelekbaý sag bolsun!

-Indi içjegiň süýt, ýalajagyň köpük bolsun.

Japbak onuň şahyna daňlan ýüpden itdi. Ýapbak bilen Mapbak iki ýan gapdalyndan ýöredi. Topbak onuň yzyndan sürdi. Olaryň dördüsi birden heň etdiler.

Garpyz diýme, gawun diýme,

Söwda etseň sygyr al!

Bogaz diýme, gysyr diýme,

Gaýmak iýseň sygyr al!

Kelekbaýyň dört aýaly dört ýerden çykyp gykylyk etdiler.

-Aýu, Japbaklar! Sygry nädýäňiz?

Japbaklaryň dördüsi dört ýerden jogap berdi.

-Sygryň söwdasy bireýýäm bolup gutardy, sanajy ýygnaň, sanajy!

-Ýok, biz sygrymyzy satdyrjak däl!

-Edilen söwda gaýtmaz. Edil daşa ýazylan ýalydyr!

-Aýuw-w! Kele-ek!

-Indiki gykylygyň barjasy palak!

Töweregi gallanyp, oraçaň gapysyna getirilen gara sygryň ýüzüne Bolluk ak urba çaldy.

[194]

Tüweleme, balalarym! Bu sapar söwdaňyz oňupdyr. Haýyrlysy bolsun.

Günä bolar

Kelekbaýyň dört aýalynyň dördüsi öňünden aglaşyp çykdy. Kelekbaý özüni ýitirdi: «Biziň öýümüzde ölen kimkä!» diýip oýlandy. Japbaplaryň sygry alyp gidenlerini eşidende bolsa, öz eli bilen eden işine ökünip, aňyrsyna ýetip bilmedi.

Wah, sygry aldyranymdan, siziň biriňizi aldyran bolsam ybalyrak bolardy!

Ol Japbaplaryň üstüne baryp bilmedi. Çalamünder onuň gözünüň öňüne geldi. Şonuň bilen bile, Japbaplarda günä bolman, bu onuň öz eli bilen eden işidi. Eýsem-de bolsa garpyz ýerine gara sygrynyň gidenine näderini bilmedi. Obanyň ownuk-uşak dawalaryny hemişe baýyň özi çözüýärdi. Emma onuň öz dawasyny, onda-da Japbaplar bilen bolan dawany onuň peýdasyna çözüp biljek adam ýokdy. Ol oýlana-oýlana, iň soňunda, sygyr dawasyny şerg ýoly bilen çözdürmek kararyna geldi. Ol hemişe Ýalak Işana hüşür-zekat berýärdi, şonuň üçin Ýalak Işan hem hemişe onuň sözünü sözleýärdi.

Sygyr dawasy obanyň hemme ýerine ýaýrady.

Ýalak Işan Japbaplary çagylanda, oba adamlarynyň uludan-kiçä, aýaldan-erkege hemmesi üýşüp geldi. Märekäniň üýşmegi Kelek bilen Ýalaga ýaramady. Olar onuň ýaly dawany hemişe çolaja hüjraniniň içinde aýgyt edip goýberýärdiler.

Ullakan selleli, uzyn, gara, arryk Ýalak Işan Japbaplaryň howuny almak üçin olara abyr-zabyr urdy.

-Heý, peläketler! Siz ýaş başyňyzdan betpällige ýüz urýamysyňyz? Aýyp bolar, günä bolar!

Japbak Ýalak Işana ýelken gulaklaryny üşertdi.

-Işan aga, aýyň aňy bolmaz. Biz düýnden bäri duz dadamyzok. Bizi ilki bilen biraz garbandyrmasaň, günä haýsy, sogap haýsy, seljerip bileris öýdemzok.

- Heý, bidöwlet, dilenmek günä bolar!

[195]

-Işan aga, biz sizi çagyramzok, siz bizi çagyrdyňyz. Çagyrylan adama öňi bilen hezzet-hormat edilýändir.

Japbaplaryň öňüne nan dolý saçak gelip düşdi.

Onda Ýapbak aýtdy:

-Işan aga, men birnäçe wagtdan bäri gaty şorsurapdyryn. Öňi bilen meniň şoruny biraz ýatyrmasaň, meniň akylym zat işlemez!

-Heý, bidöwlet, dilenmek aýyp bolar!

-Onda näme, siziň kowumyňyzyň hemmesi dilenip, geday gezip ýörler? Aslynda, çagyrylan adama öňi bilen hezzet-hormat edilýändir.

Japbaplaryň öňüne bir okara gowurma getirip goýdular.

Onda gözlerini delmirden Mapbak aýtdy:

-İşan aga, men uzak gije düýşürgäp ýatypdyryn. Kersen doly süýt-den ýa gatykdan gözüm doýmasa, men ukymdan açylman.

-Heý, bidöwlet, dilenmek günä bolar!

-Gözüm ukuda bolansoň, dilimiň näme diýýänini hem onçakly eşidip duramak. Aslynda çagyrylan adama öňi bilen hezzet-hormat edilýändir ahyry!

Olaryň öňünde bir kersen gatyk getirip goýdular.

Onda boguk sesli Japbak aýtdy:

-İşan aga, sygrymyzy gaçyramyzda, men gygyryp-gygyryp, sesimi gyrdyrypdyryn. Men biraz saryýag içmesem, gepimi düşündirip bilmen.

Heý, bidöwlet, dilenmek günä bolar!

-İşan aga, siz ömürboýy dilenip ýöreniňizde günä bolanok-da, Japbaklar birje gezek dertlerini aýdanda günä bolaýýamy? Aslynda çagyrylan adama öňi bilen hezzet-hormat edilmelidir ahyry!

Olaryň öňünde bir jam saryýag getirip goýdular.

Japbaklar içdiler, içdiler, özleri ýaly açgöz oglanlara-da çörek uzatdylar, gowurma okladylar. Olaryň keyplerini köklediler. Ondan soňra ýerlerinden turup, Kelekbaýyň golaýynda gerindiler, palladylar.

Kelekbaýy ýanaýandyrlar hasap eden Ýalak olara abyr-zabyr urdy.

[196]

-Heý, bihepbeler! Doýduňyz, taň etdiňiz. Adamyň üstüne gerinmäňiz näme? Günä bolar!

Ukudan açylan Ýapbak agzyny giň açyp, ullakan pallady.

-İşan aga, günäden öz ömrümüzde biz birinji gezek gönendik. Şular ýalyjak günäleri bize çaltrak berip duraweri. Bereketiň artsyn!

Ýalak İşan dawany tizräk açmaga gyssandy.

Japbaklar dawa üçin çagyrylanlaryny hem bilmezlige salyp, illeri gülüşdirmeklerini dowam etdiler. Ýalak dawadan gürrüň agzamakçy bolanda, Japbak oňa ýüz tutdy.

-Hawa, İşan aga, eden hyzmatyňyza taňryýalkasyn. Doýan ýeriňde doklugyňy siňirme diýen nakyl bar. Bize rugsat berseň, indi gaýtjak, sygrymyza seretmelidiris.

-Japbaklar kim, sygyr kim?

-Siziň asyl habaryňyz ýokmy? Biz Kelekbaý bilen söwda etdik ahyry!

-Gullakbaýyň aýdyşyna görä, siz söwdany galp edipsiňiz. Galp söwda günä bolar!

-Şeýlemi, Kelekbaý, biz seniň bilen sygyr söwdasyny etmedikmi?

«Kelek» sözi Kelekbaýy gazaplandyryjakýaly etdi, birdenkä bolsa çalamünder hem Japbaklaryň söwdany örän berklänleri ýadyna düşdi, özünü ýitirdi.

-Men... men oýun etdim, oýun.

-Kelekbaý, seniň bilen oýna gyzyp ýörer ýaly, biz oglan oglanjyk däl ahyry! Näme sygryň bahasyny — bir sanaç bugdaýy eýýäm iýip gutaraýdyňmy?

-Men... men size sygyr diýip, garpyz satypdym.

-İşan aga, kimiň söwdasy galp? Sygyr diýip, garpyz satanyňkymy ýa guşuň gursagy ýaly dok däne berip, sygyr alanyňkymy?!

Ýalak bilen Kelek biri-birine çişerilişdi.

Japbak dowam etdi.

-Garpyz, näme, süýt berýärimi? Biziň, näme, gözümüz ýokmy? Heý, sygyr bilen garpyzy tanamazam adam bolarmy? Heý, bir garpyza-da bir ýük bugdaý berlermi? Biz süýt içmek üçin [197] sygyr aldyk, sygyr. Ynanmasaňyz baryň-da göräýiň, sygyr biziň gapymyzda gäwüşäp durandyr.

-Siz... meniň hem sygrymy, hem garpyzyny aldyňyz.

Ýalak İşan ara düşdi.

-Oňa şerigat ýol bermez. Günä bolar!

Saryýag içip, sesi açylan Topbak pert-pert gepledi.

-Päheý, onuň işi haýyr-la! Gelen ýyl ekin biter, biz onuň garpyzyny iki edip beräyeris.

Köpçülik Kelege, Ýalaga maý bermän gykylyk etdi.

-Topbak gaty dogry aýtdy. Kelekbaý gelen ýyl garpyzyny alsyn. Ýöne weli, sarymaňyz oglanlary aldany üçin oňa sag bol aýtmaly däl. Goý, Ýalak İşan şerg ýoly bilen oňa temmi bersin!

Şerg ýol almady. Kelekbaý barmagyny burnuna sokup galdy.

Japbaklar gol tutuşyp, aýdym aýtdylar.

Hile gurdy garry Kelek,

Arka boldy arryk Ýalak,

Ilim-gunüm sagja bolsun,

Köpük ýalarys, heýjanelek!

Taýçanaklar

Japbaklar bir gün baýrakda bolup, at çapyşygyny synladylar.

Bökjekleşýän tohum atlara Japbaklaryň nebsi otukdy.

Japbak aýtdy: — Näme üçin biziň atymyz ýok?

Mapbak aýtdy: — Näme üçin biziň atymyz ýok?

Ýapbak aýtdy: — Näme üçin biziň atymyz ýok?

Onda Topbak aýtdy: — Atymyz bolmasa, bagtymyz bar.

Japbaklar az sözleşdiler, kân sözleşdiler, iň soňunda at çapysyk kararyna geldiler. Karar, elbetde, iň soňunda at çapyşmak kararyna geldiler. Karar, elbetde, kyn däl, ýerine ýetirmekde iş bar. Şonuň üçin Japbak biraz oýdan soň, ýelken gulaklaryny gabartdy.

Biziň hem at çapyşalyň diýşimiz «alma, biş, agzyna düş» diýen ýaly, gury bir hyýal bolýa.

Näme üçin?

[198]

-Üçüniň bormy? Atyň bolsa çaparsyň-da!

Ýapbak çowluja burnuny eliniň aýasy bilen süpürdi.

-At bolanda kim çapmyýa? Sen atsyz çapanyňy aýt!

Mapbak olara çukurja gözlerini çüýjertdi.

-At edinmäň nämä manysy bar-aýt!

-Hä, palçykdan ýasaňda çüwýän bolsa, kyn däl.

-Ine, haý diýmän ýaz çykar. Ekin ekeris. Harman alarys. Baý bolarys. Biz adama bir däl, goşa at edineris. Atlary seýisläris. Birini ýakyndan goşsak, birini ula ibäris. Şonda nädersiň baýragyň aşagyndan galybam bilmeseň.

Topbak tokgaja burnuny müňküldetdi.

-Biziň gardaşymyz Mopbak guş bolsa, bilbil bolardy. Gör nähili gowy saýraýar! Ýaz çykmagyna entek wagt kân. Taýak gelýänçä ýumruk. Geliň, entek biz özümüz çapyşalyň.

Japbaklara at ýalyny örmäge, guýrugyny işmäge hajat ýokdy: olaryň egin-eşiği örän tyrrykdy. Olary seýislemäge-de hajat ýokdy, içleri höwür erkegiňki ýaly çekikdi.

Olaryň dördüsi dört ýerden edil çapyljak ata döndi: «Dur, dur!» bolşup goşulmaga taýynlandylar, aýaklary bilen ýer peşe- diler.

Onda Japbak aýtdy: — Obanyň içinde at çapyşsak, belki atlar boýnar.

Onda Ýapbak aýtdy: — Dogrudyr, belki, urduran adamymyz bolar.

Onda Mapbak aýtdy: — Adam hununa galmagymyz hem mümkin.

Onda Topbak aýtdy: — Dar ýerde at daratmak, elbetde, hatarly. Geliň, biz ýüzümüzizi giň sähra tutalyň.

Japbaklar giň meýdana çykdylar. Taýçanaklar uzak wagtlap goşulyşyp bilmediler: ugradylar — çekdiler, ugradylar — çekdiler. «Heý, jüre getiren! Dur! Dön!» diýşip, öz aralaryndan gopgun turuzdylar. Iň soňunda dördüsi dört ýerden boýuntyryk atylan ýaly, gamça basdy.

Ýapbagyň burny jügüldedi.

Mapbagyň burny myşlady.

Topbagyň burny ýel düşen suw kâdi ýaly haňlady.

[199]

Kä Japbak ozdy, kä Ýapbak. Kä Mapbak öňe düşdi, kä Topbak.

Olar obanyň gara görnümündäki gumaga baryp dyrmaşdylar. Taýçanaklar hemişe içleri çekgin bolanlary üçin, onçakly derlemediler, tosun bolmanlary üçin, onçakly haslamadylar.

Japbaklar demlerini dürsänlerinden soň, töwereklerine garanjakladylar. Bir görseler, demir gapakly alabeder pyşbagalar şakyrdaşyp ýörler. Topbak oturan ýerinden towsup galdy.

-Aý, Japbaklar, ine gerek bolsa size taýçanaklar. Geliň, biz pyşdyl çapdyralyň.

Doganlar: — Geliňde-geliň bolşup, adama bir pyşdyly dolap aldylar.

Japbak Ýapbakdan sorady.

-Seniň taýçanagyň ady näme?

-Ülker!

Ýapbak Mapbakdan sorady.

-Seniň taýçanagyň ady näme?

-Laçyn.

Japbak Topbakdan sorady.

-Seniň taýçanagyň ady näme?

-Meleguş.

Topbak Japbakdan sorady.

-Seniň taýçanagyň ady näme?

-Garlawaç.

Adatda atlar ikiden goşulýan bolsalar, Japbaklar taýçanaklaryň dördüsini birden goşdular. Emma pyşdyllar el görmän tez bolanlary üçin doganlaryň göwnünden turmadylar. Olaryň her haýsy bir ýana ýüzlendi.

Japbak öz taýçanagyny gaýtardy.

-Meniň Garlawajyma garaň, edil ýer ýüzünden gaýyp barýa.

Ýapbak öz taýçanagyny gaýtardy.

-Aý, gardaşlar, häzir boluň, Ülker birden ürkäýmesin.

Mapbak öz taýçanagyny gaýtardy.

-Görüň, algyr Laçyn awa dyzaýar.

Topbak öz taýçanagyny gaýtardy.

-Meleguşa bakyň, Meleguşa!

[200]

Japbaklar olary näçe gaýtarsalar-da, näçe öwseler-de, näçe goşsalar-da, taýçanaklar olaryň meýillere göre hareket etmediler.

Japbak öz Garlawajyny başyndan aýlamak isledi.

Ýapbak öz Ülkeriniň alabeder keçesini sypyrmak isledi.

Mapbak öz atynyň guýrugyny, gulagyny öz sygyrlaryna meňzetmek isledi.

Onda Topbak aýtdy.

-Ah-ow, gardaşlar, siz oýlanyp görüň! Bu janawarlarda ýazyk ýok ahyry! Olar şindi baş görmändir, seýislenmändir, toý märekesine girmändir. Eger at edinjeğiňiz çynyňyz bolsa, bulary biraz idetmegimiz, terbiýelemegimiz gerek.

Japbaklar taýçanaklara baş öwretmek üçin, olary oraçalaryna bakan alyp gitmek kararyna geldiler.

Japbak Ýapbaga aýtdy:

-Sen bulary ýol bilen öýe bakan sür.

Ýapbak Jopbaga aýtdy:

-Sen bularyň ýoldan çykamazlygyny boýun alsaň süreýin.

Olar öz peýwagtlaryna gidýän bolsalar, onda olaryň zynda seniň näme işiň bar?

-Aý, garaz, agam bolýasyň-da, diýeniňi etmeli-dä. Bolmasa, şulary bir ýana sür diýeniňden, arkaň bilen daş çek diýseň ýüz esse ýagşy görerdim.

Mapbak Topbaga aýtdy:

-Çapysyp gelen ýerimiziň näçedigini bilmek üçin, sen öýe barýança ädimläp git.

Onda Topbak Mapbaga aýtdy:

-Ýolda hiç kimiň päsgel bermezligini boýun alsaň, gideýin.

-Päsgele gaýtawul tapmaz ýaly, sen näme Japbaklardan dälmi?

-Aý, garaz, aga bolýasyň-da, diýeniňi etmeli-dä. Bolmasa, ýarty ýolda biri sanymy ýalňyşdyranyndan ädimimi ýalňyşdyranyny kem görmezdim.

Japbak bilen Mapbak taýlara ýatak etmek üçin ozup gitdiler.

Ýapbak pyşdyllary sürüp ugranda, olaryň her haýsy bir ýana sowuldy.

[201]

Ýapbak bir gezek Ülkeri gaýtardy, bir gezek Laçynyň zyndan ylgady, bir gezek Meleguşy dolady, bir gezek Garlawaja azm urdy. Emma wagty bilen olaryň başyny jemläp bilmedi. Iň soňunda olary ugrukdyrdym hasap edip, ýeke özi hiňlendi.

Pyşdyl, pyşdyl, pyşbaga,

Pyşdyldap gider daga

Iň kiçimiz Topbajyk,

Olam tokarja çaga.

Ýapbak olary öwse-de, olara heň edip berse-de, pyşdyllar oňa baş bererli bolmady. Ol iň soňunda biriniň gapdalyna kakyp, biriniň garşysyny alyp, birine haýbat urup, hemmesini bir

ýere toplady. Pyşdyllar wyžžyldaşdylar. Göwnüne bolmasa, Ýapbak olaryň şol wyžžyldysyndan:

-Geliň, biz Ýapbaga bakan hüjüm edeliň — diýen ses eşitdi.

Ýapbak töweregine garanjaklady: hiç ýerde doganlaryň hiç biri görünmedi. Ol birhili öz endamy tikenekleýän ýaly duýdy. Eýsem-de bolsa syr bildirmezlik üçin, elindäki çybyjagyny galgatdy-da, pyşdyllara azm urdy.

Näme beýle pyşyrdaşan bolýarsyňyz? Ýapbak sizden gorkar öýdýämisiňiz? Hany, ugrubir ýola düşüň!

Pyşdyllar ýene wyžžyldaşdylar. Bu sapar onuň gulagyna açyk eşidildi.

-Geliň, birimiz onuň sag eliniň barmagyny, birimiz çep eliniň barmagyny, birimiz sag aýagynyň, birimiz çep aýagynyň barmagyny dişläliň! Biziň daş tabagymyza onuň dişiniň ötjek gümany ýok! Geliň, biz ony birsalym awundyralyň! Ýalaňaç ýeke jandar demir donly dört jandara höküm süren bolup durmasyn.

Ýapbagyň depe saçy bir ýere üýşdi. Näme üçindir şagga derledi. Gorkuly göz bilen töweregine garanjaklanda, pyşdyllardan başga jandara gözi ilmedi. Şol salymyň özünde bolsa höküm buýrugyny eşitdi.

Ýerli-ýerden hüjüm!

Ýapbak birdenkä aýagaldygyna ökje göterdi, tümmege büdräp tüwdürilip gitdi. Şol bada ýene:

[202]

-Et, gutarma! — diýen gykylygy eşitdi.

Ýapbak aýak üstüne galmanka bolsa, oýtakdan çykan Japbak bilen Mapbak el çarpyşyp gülüşdi.

Ýapbak gorkuly gözlerini petredip seretdi. Görse, Japbak bilen Mapbak gyzyl-gyran gülüşärler. Ol ýeňsesini tüňnerdi, öýkeledi.

-Ýagşam bir dogan ekeniňiz! Tasdan meniň ýüregimi ýarypdyňyz!

Onda Japbak aýtdy:

-Aý, gardaş Ýapbak, biziň bu oýnumyz seni gorkuzmak üçin däl-de, saňa batyrlyk öwretmek üçin.

-Şeýle-de bir batyrlyk bolarmy? Meniň ýüregim ýarylan bolsa, dördüň ýerine üç bolup galardyňyz, sag goluňzyň biriňiň syndygy bolardy.

Onda Mapbak aýtdy:

-Sen hiç wagt howsala düşme. Gorkaklyk Japbaplaryň häsiýeti däl. Şindi-hä dört sany pyşdyl, dört sany ýaragly duşman hüjüm etse-de, sen olaryň garşysyna edil gaýa ýaly bolup dur. Ana, şonda sen olaryň dördüsini-de ýeňersiň!

Şol wagtyň özünde bolsa Topbak olaryň duşundan öňki gaýdan yzyna bakan ylgap gitdi, doganlara habaram gatmady, seretmedem.

Onuň şol ýagdaýyny geňirgän Japbak:

-A-how, Topbak, dur, a-how! — diýip gygyrdy.

Onuň şol ýagdaýyny geňirgän Ýapbak:

-Ah-ow, Topbak, Gaýt zyňa! — diýip gygyrdy.

Onuň şol ýagdaýyny geňirgän Mapbak:

-Ah-ow, Topbak! Saňa näme boldy? Dälirediňmi? — diýip gygyrdy.

Emma Topbak olaryň hiç haýsyna jogap bermän, aýagaldygyna ylgady. Doganlar haýran bolup galdylar.

Japbak aýtdy:

-Doganlaryň hiç haýsynyň ýeke çykarlygy ýok.

Ýapbak aýtdy:

-Japbaklaryň biri-birinden aýrylarlygy ýok.

Mapbak aýtdy:

[203]

-Ýapbak gorkdy, Topbak ürkdü.

Topbagyň başyna gelen işden olaryň hiç biriniň habary ýokdy. Ol ýaňy ýoluny ortalanda, onuň gapma-garşysyndan çykan bir oğlan oňa salam beripdi. Topbak onuň kimdigini hem tanaman, salamyny hem alman, bir gidişine ädim sanyny sanap barýardy. Emma öz yzynda şol oglanyň: «Bä! Japbaklara bu gün näme döw çaldyka?» diýen sesini eşidipdi. Şol söz ony inkişe salany üçin bolsa ädim sanyny unudypdy. Şonuň üçin hem Japbaklaryň duşundan yzyna bakan dazyrdap geçipdi. Topbak ýoluny ýañadan ädimläp geldi.

Japbak oňa: — Topbak, saňa näme boldy? — diýdi.

Topbak elini salgady.

Ýapbak oňa: — Topbak, bu nä boluş? — diýdi.

Topbak elini salgady.

Mapbak oňa: — Topbak, sen näme dälirediňmi? — diýdi.

Topbak elini salgady.

Iň soňunda üç doganyň üçüsi birden oňa ýapyşdy.

Topbak başyny ýaýkady.

-Wah, arman!

-Hä, näme boldy?

-Näme boljakdy? Ikinji gezek sanymy ýalňyşdyrдыңыз!

Japbaklar keýp edip güldüler.

Şol wagtda bolsa, Topbaga salam beren oglanyň garagörnümden gidip barýany saýgarylady. Topbak onuň yzyndan bogazyna sygdygyndan gygyrdy.

-A-ha-a... Wa-aleýkimessalam, ha-haw!

Meniň sygrym haýsy?

«Mal eýesine çekmese — şumluk» diýen nakyl bar. Japbaplaryň alan sygry hem edil Kelekbayıň özi ýaly gezegen ekeni, ol ekine adatlanan ekeni. Baý maly bolany üçin, oňa hiç kim bir zat edip bilmeýän ekeni.

Japbaplaryň sygry birinji gezek ekine düşende, onuň bir gulagyny kesdiler.

[204]

Japbak ony görende, haýran galdy.

-Bä, biziň sygrymyzyň gulagyna näme bolduka? Ýa Kelekbayıň aýdyşy ýaly, guzlajak wagty golaýlaýamyka? Meniň bilşime görä, guzlamak alamaty bolsa gerek!

Sygry ikinji gezek ekine düşende, ikinji gulagyny kesdiler.

Ýapbak ony görende, haýran galdy.

-Bä, biziň sygrymyzyň gulagyna näme bolduka?

Ýa Kelekbayıň aýdyşy ýaly, guzlajak wagty golaýlap ýörmükä? Meniň bilşime görä, ekiz guzlamak alamatydyr.

Sygry üçünji gezek ekine düşende, şahyny döwdüler.

Mapbak ony görende, haýran galdy.

-Bä, biziň sygrymyz ýeke şah bolaýypdyrla! Ýa onuň döw gatanjy barmyka? Meniň bilşime görä, üçem guzlamak alamatydyr.

Sygry dördünji gezek ekine düşende, ikinji şahyny döwdüler.

Topbak ony görende, haýran galdy.

-Bä, biziň sygrymyz Kelekbayı ýaly, kelek bolaýypdyrla! Ýa bu-da, Kelekbayı ýaly, baý boljak bolýamyka? Dogrudyr! Meniň bilşime görä, Japbaplaryň özüne sandaş dördem guzlamak alamatydyr.

Sygry bäşinji gezek ekine düşende, guýrugyny hem kesdiler.

Doganlar ony görende, dördüsi birden seslendi.

-Biziň bilşimize görä, bu gezegenligiň hem gysyrylygyň alamatydyr.

Guýruksyz, gulaksyz kelek sygry Kelekbayıň Japbaplara satan garpyzy ýaly togalakdy. Ony hiç ýatakda-da saklap bolmady, kesmigini döwüm-döwüm etdi, ekinden-ekine gezdi. Onuň indi kesere-de ýeri galmady. Japbaplaryň ondan habary bolmasa-da, Japbaplardan içi ýangynly bolany üçin, sygry özüne meňzeden Kelekbayıň özüdi.

Japbaplaryň obasyndaky Doýduk, baýlykda-da, hilegärlikde-de Kelekbayı bilen bäsleşýärdi. Garpyz ýaly togalanan sygry bir gezek onuň ekinine düşdi. Doýduk sygryň

aýaklaryndan başga kesere ýerini tapmady. Aýagyny kesse, tölemeli boljakdy. Doýduk ony daňyp goýdy.

Topbak ony dilemäge baranda, Doýduk elini salgady.

[205]

-«Ýamandan boýuňy satyn al» diýendirler. Äkideweriň, äkideweriň!

Doýdugyň aýy sözi Topbaga ýaman degdi. Şonuň üçin öz sygry bilen meňzeş Doýduga ýüz tutdy.

-Doýduk eje, meniň sygrym olmy ýa seň özüňmi?

Doýduk gýňajyny galgatdy.

-Owarra bol, ýaşı kesilen!

-Günämi öt, Doýduk eje! Ýogsam meniň sygrym dil bilýän däldir-le! Ýöne weli, Doýduk eje, seniň ýaly dilli bolandan-a onuň lallygy hem kem дәl.

Japbaklar kelek sygry näçe berk saklasalar-da, «Öwrenen gylyk örkleseň hem galmaz» nakyllyna görä, Doýdugyň ekinine ikinji gezek düşdi. Doýduk oýlandy, pikirlendi, iň soňunda: «Bu sygyr barybir meni dyndarmaz. Kelekbaýdaka oňa çäre görmäge nalaçdym. Men muny Japbaklara tanatmaz ýaly edeýinde, özümejik dönderäýerin. Meniň haýsy malym şundan arassa» diýen netijä geldi. Ol sygryň biline, boýnuna, göwsüniň arasyna iki-üç parça ak biz orady-da, ala sygyr edip, gapysynda daňyp goýdy, öňüne ot dökdi.

Japbaklar sygry hiç ýerden tapman, iň soňunda «öwrenişen ýeridir, belki, şoňa barandyr» diýen niýet bilen Doýdugyň öýüne bardylar. Görseleler, onuň gapysynda guýruksyz, gulaksyz, şahsyz kelek sygyr — emma gara дәl-de, ala sygyr gәwüşәp dur.

Japbak ony tanamady.

Ýapbak oňa siňe syn etdi.

Mapbak biraz şübhelendi.

Topbak onuň ekinçi gözlerinde öz suratyny gördi.

Japbak Doýdukdan sorady:

-Doýduk eje, biziň sygrymyzy görmediňmi?

-Sygryňyzyň näme alamaty bardy?

Ýapbak aýtdy:

-Guýrugy, gulagy jonnuk.

Mapbak aýtdy:

-Kelekbaý ýaly kelek.

[206]

Mes Doýduk sygry Kelekbaýa meňzedenlerine jakgyldap güldi. Emma sygra gözi düşende, Topbagyň aýdany ýaly, özüne-de çalym edýänini görüp, sesini tapba kesdi, soragyny dowam etdi.

-Sygryňzyň reňki nähilidi?

Topbak oňa jogap berdi.

-Doýduk eje, edil özüň ýaly gara togalakdyr.

Doýdugyň hyrra gahary geldi, siltenjiredi.

-Ýok, men beýle sygyr göremok. Sygryňzy nirede ýitiren bolsaňyz, şondan gözläh!

-Doýduk eje, bu sygyr näme?

-Gözüňi giňräk aç! Onuň reňki gara дәl, ala! Ol meniň öz sygyrym.

-Diýseňem, Doýduk eje, göz-ä biziň sygrymyza meňzeýär.

Teläriň çetindäki agaçda aýran doly deri dyňzap durdy. Doýdugyň gözüne güýdüşip, Mapbak onuň bir bujagyny açdy-da, Doýduga bakan pürkdi.

-Aý, Doýduk eje, ýeteweri, elimden syppy! — diýip gygyrdy. Doýduk:

-Heý, ýaşy kesilen! — diýip topuldy. Onýança bolsa, Doýdugyň geýimi sygryň endamy ýaly alabeder boldy.

Şol wagt Topbak ondan sorady:

-Doýduk eje, seniň reňkiň nähilidi?

-Heý, enesi ýalamadyk! Meniň reňkimiň garadygyny özüň aýtmadyňmy näme?

-Ýok, gara дәl, ala!

Doýduk üstüne-başyna seredende, özüniň hem gapydaky daňylgy sygyr ýaly aladygyny gördi. Eden hilesiniň ugur almanyny aňlansoň, ol:

-Sygryňzy alyň-da, owarra boluň! — diýdi.

Japbaklar sygry idip ugranlarynda:

-Aýuw! Duruň entek! Men öz reňkimi alyp galaýyn! — diýip gygyrdy.

-Alaweri, Doýduk eje, alaweri! Bize kişi zady gerek дәl! Sygryň garagöz kiri bilen bulaşan üç parça bizi Doýduk kynlyk bilen söküp aldy.

Japbak aýtdy:

[207]

-Doýduk eje, sygyr näme-de bolsa, öz bilýäniň, sygyrda, ol seniň biziň kirledipdir. Biz ony ýuwup beräýeli.

-Ala tazyň awy-da gerek дәl, özi-de!

Onda Ýapbak aýtdy:

-Doýduk eje, bu nähili bolýa? Biz ala дәl ahyryn! Üstüne-başa seret: ala özüň, alany söýýän, biziň gara sygrymyzy alardan hem özüň!

-Tüket diýdim, tüket!

-Günämizi geç, Doýduk eje, bizde tükeder-tüketmez ýaly näme bar? Biz seni öz ejemiz ýaly görýäris. Sygrymyz ekine düşse. Ýene seniň ýanyňa gelmeli bolýarys!

Doýduk şondan soň sesini çykarman, elini salgady. Japbaklar Doýduga nesihat berip, heň etdiler.

Doýduk eje, gaharlanma,

Gahar aklyň alar gider.

Baharyňa baharlanma,

Ýapraklaryň solar gider.

[208]

IKINJI BÖLÜM

Japbaklaryň Ýetginjek Çagy

Bu kimkä?

Japbaklar günsaýyn dürli wakalary başlaryndan geçirip, agyr durmuşyň çylşyrymly sapaklaryny kem-kemden öwrenip, assa-assa ulaldylar, ösdüler, burunlarynyň aşagy garalyp başlady. Olaryň daşky görnüşleri üýtgeşe-de, içki gylyklary kän üýtgedi. Çagalykdaky häsiýetleri jahyllykda-da dowam etdi. Olaryň güzeranlarynda-da ullakan tapawut duýulmady.

Emma olaryň çagalykdaky bir arzuwlary ýüze çykdy. Olar kelek sygyrdan galan kelek tüwäni hem bir aýlyk hoşany berip, at däl-de, ýaby edindiler.

Olaryň ýabysy Doýduk eje ýaly togalak hem örän garynlakdy. Onuň çortmak aýaklarynyň bilekselerini örtüp duran çogmak tüýleri bardy. Gysgajyk togalak boýnundan uzyn gür ýallar aşak sallanyp durdy. Gulaklary tagaşyksyz ullakandy. Gür alyn saçlary ullakan mele gözlerini örtýärdi. Bir gujak uzyn guýrugy ýere degip durdy. Onuň reňki gyr bolup, endamy künji pürkülän ýaly gara menekler bilen bezelgidi.

Japbaklaryň sygry gezegen bolsa, ýabysy gezmezek boldy. Ol kişi ekinine barmak däl, öz otuna-da ýaltalyk bilen ýapyşdy. Kesmikden boşap sygyrlar onuň öňüne dökülen oty açmaňyz ýalap- ýylmanlarynda-da olaryň hiç birine gaýtawul bermän, parhsyz garap durdy. Ony meýdana kowanda, duşamak, ýatagyna gelende daňmak hem gerek bolmady. Ony Japbaklar bu gün bir ýerde goýup gitseler, ertir hem edil şol ýeriň özünden tapdylar.

[209]

Şol gylyklaryndan başga-da, onuň üýtgeşik bir häsiýeti bardy: ol Japbaklardan iým talap etmedi, ýazyna ýorunja, gyşyna bedde islemedi. Ol saman tapsada muhurdy, çaýyr tapsa-da muhurdy, ýandak-da bolsa muhurdy, hatda kirşene gatyşan dere tezekleri hem muhurdy. Onuň ot dannawy ýokdy, diňe agzy dek durmasa bolýardy.

Japbaklar oňa «Ýapagy» diýip, taý adyny dakdylar.

Kelekbaý ony ilki görende mys-mys güldi.

-Köşeklerim, at aldyk diýýädiňiz weli, munyňzyň garny ýaman ýogyn görünýä-le! Çañňalakly ýaby bolaýmasyn?

Japbak bir elini Ýapbagyň sagrysyna, beýleki elini Kelekbaýyň egnine goýup, oňa jogap berdi.

-Baý aga, sen arkaýynja bolay! Japbaplaryň gapysynda dursa, ol basym at bolar: garny baryp, gapyrgasyna ýelmeşer.

Olar ony ilki alan günlerinde ýeke-ýekeden däl, syrtaşyp hem däl, üç bolup mündiler. Dördünjisi onuň guýrugyndan ýapyşdy. Doganlar ony Kelekbaýyň öýüniň gapysy bilen Doýduk ejäniň öýüniň ýeňsesi bilen, Ýalak Işanyň öýüniň töwerekleri bilen sagatlap çapdylar. Ýapbagyň ýyndamlygy pyşdylyň çeni däl, kelek sygryň hem çeni däl, hatda Japbaplaryň özi bilen çapyşanda-da kä Ýapagy ozdy, kä Japbaklar.

Japbaplaryň ömürboýy arzuwlary at bolany üçin, tä mähirleri ganýança, onuň üstünden düşesleri gelmeýärdi.

Ýapagy bir gün Doýdugyň öýüniň ýeňsesine ýetende, eli süýt kädili öýüne ýetip gelýän Doýduga gabat geldi. Doýduk haýsy ýana sowuljagyny bilmän aljyrady. Ýapagy ony urup geçmäge dogry gelende, birdenkä kürtdürip durdy. Japbaplaryň üçüsi hem başaşak eňterildi.

Japbak öz zarbyna Doýdugy süsüp serreltdi. Ýapbak agdarylan pyşdyl ýaly däbişekläp ýatan Doýdugyň süýt kädisine baryp girdi. Ýapagy müýnli ýaly sortduryp durdy. Olaryň bolşuny synlan Topbak jakgyldap, arkan-ýüzin gaýtdy.

Japbak hasanaklap galdy.

Ýapbak hasanaklap galdy.

Mapbak hasanaklap galdy. Emma onuň depesinden süýt jogaralandy.

[210]

Topbak onuň goýry dökülýän ýerine baryp, agzyny tutdy.

Japbak onuň goýry dökülýän ýerine baryp, agzyny tutdy.

Ýapbak onuň goýry dökülýän ýerine baryp, agzyny tutdy.

Doýduk ýatan ýerinden galyp bilmän hyklady. Süýt bilen başagaý doganlar onuň ýagdaýyndan habarsyz galdylar. Emma Japbaplaryň başinji «dogany» Ýapagy onuň egniniň aşagyna temegini sokdy-da, gop berip galdyrdy.

Hiç bir ýerine şikes ýetmän, diňe tozana bulaşyp galan Doýduk olara hyrydar çişerildi-de:

-Heý, mysalaňyz gursun! — diýdi.

Topbak oňa jogap berdi.

-Doýduk eje, her gün şunuň ýalyjak ýaglyja süýtdeň, doýur-da, biziň mysalamyzy guradyp bilseň guradaý — diýdi.

Japbak Ýapbaga seretdi. Ýapbak Topbaga seretdi. Topbak Japbaga seretdi. Emma olaryň hiç haýsynyň Mapbaga gözi düşmedi.

Ýapbak Topbakdan sorady.

Topbak Japbakdan sorady.

Japbak Ýapbakdan sorady.

Emma hiç biri Mapbakdan derek bilmedi.

Doganlaryň ýüregine howsala düşdi. Olaryň üçüsi üç ýerden aglarly göründi... Birdenkä asmandan Mapbagyň sesi ýaňlandy. Doganlar näçe garanjaklasalar-da, onuň gözüne gözleri düşmedi.

Onda Japbak aýtdy:

-Ol ganat baglap, asmana uçan bolaýmasyn!

Onda Ýapbak aýtdy:

-Ol indi doganlardan arany açan bolaýmasyn!

Onda Topbak aýtdy:

-Onuň ganaty gyrlyp, ýere gaçan bolaýmasyn!

Doýduk olaryň gürrüňine hahahaýlap güldi, iki eli bilen öz garnyna ýençdi. Japbaklar oňa haýran galdylar.

-Bä, bu aýal däliredimikä? — diýişdiler.

Gülküden gözünüň ýaşyny saklap bilmedik Doýduk zordan sözünü düşündirdi.

-Heý, saňsar işigaýdanlar! Siziň garagyňyz gapykmy? Ynha, bu soky ýaly bolup duran näme — menmi?

[211]

Japbak Mapbaga haýrangalyjylyk bilen seretdi.

-Bä, hakykatdanam, öz-ä Mapbak weli, munuň kellesi kimkä?

Mapbagyň sesi ýaňlandy.

-Waý, demikdim-le! Kelläm hem özümiňki-le!

Onda gözleriniň ýaşyny gyňajy bilen süpürüp duran Doýduk aýtdy:

-Aý, hudaý uranlar, onuň kellesindäki meniň süýt kädim ahyry!

Onda Ýapbak aýtdy:

-Mapbagyň kellesinde seniň süýt kädiniň näme işleýär?

Onda Doýduk aýtdy:

-Doýdugyň golaýynda Japbaklar näme işleýär?

-Biz at çapýas ahyry!

-Siziň burnuňyzyň aşagyndaky garalyp görünýän murt däl-de, gazan garasy. Siz entek at däl-de, pyşdyl çapmaly!

Japbak Ýapbagyn burnuna seretdi. Ýapbak Topbagyň burnuna seretdi. Topbak Japbagyň burnuna seretdi. Doýdugyň aýdan sözi, hakykatdan-da, dogry ýaly bolup göründi. Olar oýa çümen- lerinde, Mapbagyň ýene sesi ýaňlandy.

Japbaklar Mapbagyň kellesindäki kädini nädip aýyrjaklaryny bilmän, iň soňunda, ony döwmek kararyna geldiler. Onda Doýduk elden-aýakdan düşüp, gykylyk etdi.

-Ýok! Men kädini döwdürmen. Günä siziň özüňizde. Ýogsam, men size kädi bilen bile onuň içindäki süýdi hem tölelerin!

Japbaklar kädini nireden alsyn, süýdi nireden alsyn?

Japbak Ýapbaga kinaýa bilen seretdi. Ýapbak Topbaga kinaýa bilen seretdi. Topbak Japbaga kinaýa bilen seretdi. Olaryň şol garaşlarynda, biri-biriniň arasynda bir gizlin düşünje bardy. Doýdugyň taryna kakyp görmek üçin, Japbak şol düşünjäni mälim etdi.

-Görýän weli, biz öz doganymyzyň kellesini döwäýmesek boljak däl öýdýän.

Mapbagyň kädi içindäki kellesi sözünü düşündirip bilmedi, kädide naýynjar ses ýaňlandy.

[212]

Ýapbak Mapbagyň öňünde baş egip, onuň bilen hoşlaşýan ýaly, hamsygyp gepledi.

-Dogan jan, kädi bilen süýdi tölemeli bolsak, Ýapagyny bermeli bolarys. Atymyzy Doýduga berenimizden, kyn görmeseň, seni kädä berenimiz ýagşy! Indi sen bizi ýa görersiň, ýa görmersiň... Hoş!

Kädiniň ýaňlanmagyna garaman doganlar Mapbagy emay bilen göterip ýere goýdular. Ýapbak ellerini tutdy. Japbak aýtdy:

-Hany, indi maňa bir maý beriň, kädili kelläni men nas edeýin!

Doýdugyň ýüregi ýaryldy. Ol saçlaryny ýolup gygyrdy.

-Waý, başyňa döneyin, Japbak jan! Kelläni döwme, kädini döw!

-Ýok, Doýduk eje, günä seniň özüňde, Japbaklaryň gepi birdir. Hany, maňa bir maý beriň!

-Waý, işim gaýtdy! Hun tölemeli bolaryn. Döwmäň, döwmäň!

-Hawa-la! Mapbagyň hununa seniň ähli malyň hem ýetesi ýok!

-Waý, başyňa döneyin, kädini döw, kädini döw! — diýip, Doýduk Japbagyň eline ýapyşdy.

Japbak ýapbaga seretdi. Ýapbak Topbaga seretdi. Topbak Japbaga seretdi. Japbak iň soňunda mälim etdi.

-Häh, Doýduk eje, sen bolaýýasyň-da. Japbaklaryň seniň sözüni ýere salyp biljek gümanlary barmy? Belki, biz kelläde, kädä-de şikes bermän, bir zat ederis. Japbaklarda ugurtapyjylyk ýog-a däldir.

Ondan soň Ýapbak Mapbagyň bir aýagyna ýapyşdy, Topbak Mapbagyň bir aýagyndan ýapyşdy. Japbak Mapbagyň kellesindäki kädiden tutdy. Japbak aýagyňy diredi. Ýapbak bilen Topbak çekdiler, çekdiler, Japbagy özlerine bakan idirdetdiler. Ondan soň Ýapagy iki öň aýagyňy Japbagyň iki egniniň üstünden aşyrdy. Ýamaşgandan çekdiler, çekdiler, Ýapbak bilen Topbak Japbagy idirdedip bilmediler. Doýdugyň göwnüne bolmasa, Mapbagyň boýny süýnüp barýan ýaly göründi. Ol ýüreginiň howlunjyna:

-Waý, oglanyň boýnuny sogurdyňyz-la! — diýip gygyrdy.

[213]

Kelleleri gyzan Japbaklar Doýdugyň gykylygyna üns bermän çekdiler, ýene çekdiler... Kädi kelleden sypyp, Japbak arkan ýykyldy, Ýapagy götün oturdy. Ýapbak bilen Topbak arkan serrelip gitdi.

Mapbak derrew Doýduk bilen boýdaş bolup:

-Hudaýa şükür, o dünýänem görüp geldim! — diýdi.

Doýduk Mapbagyň dym-akýüzüne seretdi-seretdi-de, essi aýyldy, iki baka elendi, tas özünden gidip ýykylypdy. Emma aýak üstüne galan doganlar ony ýykman, gop berip sakladylar.

Abat kädisine gözi düşen Doýduk Japbaklara birinji gezek minnetdarlyk beýan etdi.

-Ýüzüňiz-gözüňiz dert görmesin, balalarym! Ýörün, men sizi çal bilen çörekden doýraýyn!

Japbaklar Doýduga sag bol aýdyp, keýpohon hiňlenip gitdiler.

Bagyşlawer, Doýduk eje!

Dert-azara goýduk eje!

Zada mätäç däldiris hiç,

Hoş sözüňden doýduk, eje!

Taňrynyň tarhany

Ili-güni gülüşdirip, keýpiköklük, şahandazlyk bilen gün geçirýän Japbaklar, käbiriniň oýlaýşyna görä, işsiz ýaly görünseler-de, olar bihepbe dældiler. Orak wagty orak orýardylar, onuň zyzndan hoşa edýärdiler. Kime döle gazyp berýärdiler, kimiň odunyny çekýärdiler. Şonluk bilen iýjek nanlaryny bol gazanýardylar. Olar hiç wagtda hiç kime hiç bir zat barada ýüz tutmaýardylar, dilemeýärdiler. Dözümsizlik bilen edilen käbir hödürlerden-de boýun towlaýardylar. Emma halky ynjadýan, halkyň ganyny sorýan baýlary, süýthorlary, dindarlary dürli degişmeler, duzly sözler bilen masgaralamakdan çekinmeýärdiler. Şol häsiýet olaryň beýnilerinde çagalykdan orun alyp galypdy.

Japbagyň Kelekbaýa ilki aýdyşy ýaly, Ýapagyňyň daşky görnüşi, hakykatdan-da, tohum at sypatyna aýlanypdy. Onuň togalak boýny inçelipdi. Çuwal ýaly garny gapyrgasyna baryp ýelmeşip, **[214]** eşek gerşine öwrülipdi. Çylka et içinde mälüm bolmadyk süňkleriniň käbirinden

indi çorba asaýmalydy. Onuň arkasy wejera ýagyr bolup, üstüne atlanar ýaly bolmandy. Ol indi ýörände-de çaykanyp ýöreyärdi.

Ýapagy çapuwdan galypdy.

Ýapagyny şeýle ýagdaýa salan hem, elbetde, agyr durmuşdy.

Bir özi çarha goşulan Ýapagy arly tomuslap, birnäçe harman döwdi. Döwenden soň, kireýine bugdaý çekdi. Kireý wagtynda Ýapagynyň bir özi bolman, Japbaklaryň özleri hem şonuň hatarynda ýük göterýän düýä öwrülipdiler. Olaryň hem eginleri Ýapagynyň gerşinden enaýy däldi. Emma çogda çäkmeniň astynda olaryň eginlerindäki, arkalaryndaky ýaralar görünmeýärdi. Japbaklaryň çekýän awusy oba baýlaryna mälim däldi. Ony diňe olaryň özlerine kybapdaş oba adamlary bilýärdi. Şonuň üçin hem Japbaklar oba köpçüliginiň iň söýgüli dostlarydy. Olar üşmeleňiň häziridi, märekäniň bezegidi.

Japbaklaryň Ýapagysy häzir sandan galypdy. Şol ýagdaýda onuň gýşdan çykyp biljegi-de gümanady. Ony sataýmakçy bolanlarynda-da, gyzan bazarda gara pula geçjek däldi. Doganlar onuň takdyry barada kân-kân oýlandylar.

Iň soňunda Japbak aýtdy:

-Ýapagy biziň gözümiziň önünde süýnüp galsa, biziň oňa ýüregimiz awar. Geliň, biz ony Ýalak Işana beräýeliň. Goý, ol ýañadandan direlsin.

Onda Ýapbak aýtdy:

-Ýapagyny biz Ýalak Işana bermäliň. Ol ýañadan direlse, ol hem gözümiziň önünde ony münüp ýörse, biziň ýüregimiz onuň ölüp gideninden beterräk awar.

Mapbak Japbagyň sözünü makullady.

Topbak Ýapbagyň sözünü makullady.

Şol meselede doganlaryň arasynda agzalalyk döredi.

Mapbak aýtdy:

-Dawamyzy Ýalak Işana çözdüreläň.

Topbak aýtdy:

-Dawamyzy Ýalak Işana çözdürmäläň.

Japbak Mapbagy goldady. Ýapbak Topbagy goldady.

[215]

Doganlaryň dawasy oba içine ýaýrady. Şol habar Ýalak Işana-da baryp ýetdi. Ýalak Işanyň tamakin damarlary gozgandy, könelişen gözlerine şöhle indi. Ýalak Işanyň Ýapaga öňden hem gözi gidýärdi.

Ol tüýs meniň malym. Oňa näme berseň, şonuň bilen oňjak. Ony nirede goýsaň, şol ýerde durjak. Ol alla taraplaýyn tüýs meniň üçin ýaradylan mal. Ol Japbaklaryň eline ýalňyşlyk bilen düşüpdür. Ony haýsy bir ýol bilen, haýsy bir hile bilen olaryň elinden alyp bolarka? —

diýip, uzak wagtdan bäri oýlanyp ýördi. Oňa häzir oňaly ýagdaý duçar boldy. Ol şol pursady peýdalanmak isledi.

Ýalak Işan Japbaplary öýüne myhman çagyrdy.

Japbaklar ol ýagdaýa haýran galdylar: dünýäler üýtgäp ýörmükän diýip oýlandylar. Biraz oý-pikirden soň bolsa, Ýalak Işanyň saran ýumagyny çözdüler. Şonuň üçin doganlar özleriniň başınjy «dogany» Ýapagyny hem özleri bilen bile alyp bardylar. Ýalak Işan oňa ylaýta-da begendi, «gökdäki dilegim ýerde gowuşdy» diýip düşündi.

Ýalak Işan olary dürli nygmatlar bilen hezzetledi. Aýratyn hem Ýapagynyň hezzetini ýetirdi. Onuň öňüne dürüşde dökdürdi. Hyzmatkärlerine buýruk berdi.

- Ýapagy suwa meýil eden wagty, suw ýerine süýt beriň. Ertir-agşam iým näçe iýse, gaýgyrmanberniň. Goý, ol basym özüni tutsun. Onuň ýagyrmysy öňküsinden-de ýasyrak tagtalansyn.

Japbaplaryň beýle hormat haçan gören zatlary!

Ýapagyň beýle hormat haçan gören zady!

Japbak Ýapbaga seretdi. Ýapbak Mapbaga seretdi. Mapbak Topbaga seretdi. Topbak Japbaga seretdi. Olaryň janly göreçlerinde:

- Wah, arman! Ejemizi hem özümüz bilen bile alyp gelsek bolmaýamy! — diýen ahmyr göründi.

Aradan bir gün geçdi. Ýalak Işan olaryň habaryny almady.

Aradan iki gün geçdi. Japbaklar ondan rugsat soramadylar.

Aradan üç gün geçdi. Ýalak Işan myhmanlaryny tizräk ugradanyny kem görmedi.

[216]

Aradan dört gün geçdi. Myhmanlaryň myhman ýerlerinden gidesleri gelmedi.

Aradan baş gün geçdi. Ýalak Işan sypaýçylyk bilen myhmanlaryndan habar sorady.

-Balalarym, sizi näme üçin çagyranymy bilýämisiňiz?

Japbak jogap berdi.

-Belki... namaz öwretmek üçindir!

-Haý, berekella!.. Men size namaz öwrederin, başga-da, kän zatlar öwrederin. Hawa, köşeklerim, men siziň agzyňyz alarjak bolupdyr diýip eşitdim. «Agzybire taňry biýr, agzalany gaňry- biýr» diýen nakyl bardyr. Agzalalyk musulman bendesine buýrulan däldir. Bütün ilaty, ylaýta-da siziň ýaly sary agyz doganlary agzybirlige ündemek meniň borjumdyr! Çaky, siziň arañaşa şeytan düşen bolara çemeli. Siz ol zyrrajymyň was-wasyňa gitmäň, ogullarym!

Japbak gulaklaryny üşertdi.

-Älhepus, Işan aga, keramatyň zor eken-ow! Sen bizi şunça çagyrmadyk bolsaň, biziň iki tarap bolup, gyzyl ýumruğa girmegimiz mümkindi.

Ýalak Işanyň ölügsi gözleri hoşallyk bilen ýylpyldady.

-Balalarym, siz öz syryňyzy Işan agaňyzdan gizlemersiňiz. Siziň aranyza birdenkä nähili näsazlyk düşdi?

Onda Japbak aýtdy:

-Arly ýylyň azabyndan soň, biziň Ýapagymyz halys tapdan düşdi. Ony biz indi galyndyryp biljek gümanymyz ýok. Geliň, biz ony Işan aga bereliň-de, haýyr-dogasyny alalyň diýsem, Ýapbak göwnemedi.

Onda Ýapbak aýtdy:

-Işan aga, ynha, özüň görüp dursuň: biziň endamymyz çaga guşuň teni ýaly gyzaryşyp dur. Biz ony geçen ýerine satalyň-da özüimize köýnek-balak edineliň diýsem, Japbak göwnemedi.

Onda Mapbak aýtdy:

-Men hem biziň ýaşulymyz Japbak, biz Japbagyň diýenini edeliň: Ýapagyny Işan aga bereliň diýsem, Topbak göwnemedi.

Onda Topbak aýtdy:

[217]

-Özi öleýin diýip duran maly Işan aga hödürlemek hem ynsapdan däl. Ol, belki, biziň Işan agany masgaraladygymyz bolar. Geliň muny geçen ýerine satalyň-da, özüimize köýnek-balak edineliň diýsem, Mapbak göwnemedi.

Dawany yeňillik bilen çözdüm, Ýapagyny öz ýanyma geçirdim hasap eden Ýalak Işan lah-lah güldi. Gülki arasynda keýpihon gepledi.

-Köşeklerim, şonuň ýalyjyk ujypsyz zat üçin hem biri-bi- riňiziň göwnüňize degerlermi, gyzyl ýumruğa girmäge taýynlanarlarmy? Günä bolar, balalarym! — «Günä» sözüni agzanda, Kelekbaýyň Japbaklar bilen bolan dawasy Ýalak Işanyň güpbe ýadyna düşüp, ýüzi köneldi, birdenkä gazaplanjak ýaly etdi. Emma Ýapagy gözünüň öňüne gelende, ol ýene öňki keşbine girdi

-Balalarym, geýimiňiz ýyrtylan bolsa, Işan agaňyzyň ýanyma geläýmezlermi? Bar zadymy sizden gaýgyrjak gümanym barmy?.. Işan agaňyz üçin üç-dört parça biz nämendir!... Hudaýa yüz münň şükür! Her zat bolsa, howply bir belanyň öňüni öz wagtynda alypdyrys. Ynha, köýnek-balak tikilip yetişänçä, men size namaz öwrederin.

Ýalak olaryň her haýsyna bir kündük berip:

-Baryň, täret kylyň — diýdi.

Ýalak Işan tärete başlanda, synja kylmak üçin ala donuny arkasyna bürenip, ýapyrylyp oturanyny Japbaklar görýärdiler. Olar hem şonuň ýaly, her haýsy bir çalçany arkalaryna бүрәп, dördüsi birden hatar gurap oturdylar. Olary gören Işan gykylyk etdi.

-Aý, bidöwletler, kybla garap oturmaň. Günä bolar!

Japbaklar arkalaryna aýlanyp oturdylar. Ýalak ýene gygyrды.

-Gündogara garap oturmaň. Günä bolar! Japbaklar çepe bakan aýlanyp oturdylar. Işan ýene gygyrды.

-Aýa, güne garap oturmaň. Günä bolar!

Japbak Ýapbaga seretdi. Ýapbak Mapbaga seretdi. Mapbak Topbaga seretdi. Topbak Japbaga seretdi. Olar iň soňunda nirä garajaklaryny bilmän, Işanyň özüne garap oturdylar.

Ýalak Işan hyrra beýlesine öwrülip, gykylyk etdi.

[218]

-Heý, peläketler! Maňa garap oturmaň. Günä bolar! Japbaklar iň soňunda Işanyň öýüne garap oturjak bolanlarynda, Ýalak Işan ýene gykylyk etdi.

-Turuň! Turuň! Turuň!

Japbaklar zöwwe galdylar. Ýalak Işan olara gazap bilen käýemekçi bolanda, olaryň üstaşyry Ýapaga gözi düşdi. Onuň ajymtyk ýüzi mylaýymlandy. Olara mylaýym göz bilen garady.

-Köşeklerim, siz hiç ýaña-da garap oturmaň.

Size namaz buýrulmandyr. Siz taňrynyň tarhany! Dört dogan dört ýerden Ýalak Işana bakan topuldy.

Olaryň her haýsy Işanyň bir ýerinden ýapyşyp, ony göter-göter etdiler, hiňlendiler.

Götereliň Işany!

Ýagşylygnyň nyşany,

Hormatlalyň hemişe,

Tarhan eden Işany!

Doganlar ony birsalym towusdyrdylar. Onuň çözlener mähnet sellesi olaryň boýnuna oraldy. Ýalak Işany patladyp düşüren doganlar gykylyk etdiler.

-Aý, boguldym, kessene!

-Aý, boguldym, kessene!

Ýapagyny elden gidererin howatyry bilen Ýalak Işan ýan gezligini çykardy-da, uzyn selläni dört kesdi. Japbak öz boýnundaky selläni çözledi. Ýapbak öz boýnundaky selläni çözledi. Mapbak öz boýnundaky selläni çözledi. Doganlar öwhüldäp, agyr-agyr dem aldylar.

Ýalak Işan Japbalaryň göwünlerini tapmak niýeti bilen:

-Goý, olar size peşanlyk bolsun... Selle siziň bagtyňyz eken! — diýdi.

Japbak aýtdy: — Bu maňa Işan agadan teperrik.

Ýapbak aýtdy: — Bu maňa Işan agadan teperrik.

Mapbak aýtdy: — Bu maňa Işan agadan teperrik.

Topbak aýtdy: — Bu maňa Işan agadan teperrik.

[219]

Japbaklaryň selle böleklerini galgadyň bökjekleşenlerini gören Ýalak Işan keýpihonlyk bilen:

-Balalarym, size nähili namaz buýrulsyn? Siz ne sag, ne sökel. Siz doly mejnun. Siz, hakykatdan-da, taňrynyň tarhany! — diýdi.

Japbaklar Ýalak Işanyň ýörite tikdiren köýnek-balaklaryny geýenden soň hem öýlerine gaýdarly bolmadylar. Japbak ondan sorady:

-Işan aga, geýimleriň bahasy näçe?

Ýalak Işan keýpihon ýylgyrdy.

-Men hemişe ilden hüşür-zekat alyp ýörün. Goý, öz ömrümde bir gezek meniň hem size beren hüşürim bolsun.

Japbak aýtdy:

-Işan aga, biz garamaýak ahyry. Bize hüşür-zekat düşýämi?

-Hüşür-zekatyň birinji eýesi taňrynyň tarhanydyr!

-Her zat bolsa, bahajygyny alaýsaň gowy bolardy. Japbaklar hiç bir zada myzahyr däl ahyry!

-Ýok! Men ony size ak göwnüm bilen peşgeş berýän.

-Işan aga sag bolsun!

Japbaklar gudalarynyň öýüne gelen ýaly, ýene arkaýyn ýazlyşyp gezdiler. Işanyň jebegesi darygyp başlady. Myhmanlara bir gün däl, iki gün däl, hepde geçdi, on gün geçdi. Olar onuň unly çuwalyny boşadyp barýarlar, ýagly küýzesini gowzadýarlar, süýt-den, gatykdan, hatda deridäki süzmeden hem gaýdanoklar. Ýalak Işan olary öz üstüne alla taraplaýyn iberilen bela diýip düşündi. Olara iýdiren, geýdiren zatlaryny hasaplada, Ýapagynyň bahasyndan hem aşyp gidenini syzdy. Şonuň üçin olary ugratmak çäresine girişdi.

-Balalarym, indi gaýdarys diýseňiz rugsatdyr. Allanyň kömegi bilen, oňat, agzyňyz hem birikdi. Baryň sag-aman boluň!

Japbak oňa jogap berdi.

-Işan aga, eden hyzmatyňa taňryýalkasyn! Doganlara öwüt-nesihat berdiň, agyzlaryny birikdirdiň, alladan gaýtсын! Her kimiň hem, elbetde, işi, aladasy bar. Seniň ýüzüňden geçip bilmän, senden rugsat sorap bilmän, on gün seniň çöregiňi iýdik. Hoş, sag otur!

[220]

Doganlar ugramakçy bolanlarynda, Ýapaga üçüsi birden münmän, diňe ýaşululary Japbagy ataryp, galanlary oňa jylawdar hökmünde ýöremekçi boldular. Ýalak Işanyň gözleri hanasyndan çykaýyna geldi.

-Köşeklerim, Ýapagyny nädýärsiňiz?

Topbak oňa jogap berdi.

-İşan aga, size mundan artyk azary ýetmez ýaly, ony biz özümüz bilen alyp gidýäris.

-Hany, siz ony İşan agaňyza bermediňizmi näme?

-İşan aga, biziň bar dawamyz: ony berip-bermezlik barasynda dälmedi näme? Biziň agzymyzy birikdireniň üçin, saňa gaty minnetdar. Hoş, sag otur!

Ýalak İşan içki gazabyny daşyna çykaryp bilmän, öz içinden hümrüdüp galdy. «Siz allanyň tarhany däl-de, allanyň gargany!».

Ýapagyny öz ýatagyna bakan öwren Japbak soňky minnetdarlygyny beýan etdi.

-İşan aga, hoş! Toýuňda duşaly!

Dört bolsaň pag-da!

Japbklaryň bir gün menzilligi tükendi. Olar degirmene gitmekçi boldular.

Japbak Ýapbaga aýtdy: — Sen git.

Ýapbak Mapbaga aýtdy: — Sen git.

Mapbak Topbaga aýtdy: — Sen git.

Topbak olaryň hemmesine aýtdy:

-Ýekäň çañy çykmaz. Biz Japbaklar bolanymyz haýsy, ýeke-ýekeden ygyp ýörenimiz haýsy? Degirmene hemmämiz bile gideliň.

Doganlar ony makul bildiler.

Ýapbak Mapbaga aýtdy: — Ýapagyny getir.

Mapbak Topbaga aýtdy: — Ýapagyny getir.

Topbak Japbaga aýtdy: — Ýapatyny getir.

Japbak olaryň hemmesine aýtdy:

[221]

-Ýapaga ýük urup, onuň bitip barýan ýagyryny ýañadandan täzelemek bolmaz. Menzilligi özümüz götereliň.

Doganlar ony makul bildiler.

Bir bogdak bugdaýy doganlar gezegine göterip gitdiler. Olar degirmene golaý baranlarynda, sözleri azaşdy.

Japbak Ýapbaga aýtdy: — Sen az göterdiň.

Ýapbak Mapbaga aýtdy: — Sen az göterdiň.

Topbak Japbaga aýtdy: — Sen az göterdiň.

Japbak dawany jar etdi.

-Biz öýden gaýdamyzda, ýolumyzy ädimlemän gaýtdyk. Şonuň üçin kimiň näçe götereni mälim bolman, aramyzda dawa turdy. Geliň, biz yzmyza gaýdyp, ýamaşgandan ýoly ädimläp gaýdalyň.

Doganlar ony makul bildiler.

Olaryň haýsy biri göterende-de, degirmene çenli galan ýol taýak salymdan daş däl. Ony bütin ýolboýy haýsy haýsyna diýende-de, sesini çykarman göterip gitjekdi. Olaryň häzirki yzlaryna gaýtmaklarynyň sebäbi olaryň ýadawlygy, ýaltalygy üçin bolman, Japbaklaryň Japbaklardygy üçindi. Kim bilýär, olar, belki, şondan hem bir at galdyrmak isländirler.

Japbaklar yzlaryna gaýdyp, öýlerine ýigrimi ädim çemesi ýol galanda, olaryňýene sözləri azaşdy. Ýene olar: men kän göterdim-de, sen az göterdiň boluşdylar. Onda Mapbak aýtdy:

A-how, Japbaklar! Indi yzmyza gaýtsak, birnäçe mün ädim bar. Öýümüz bolsa ýigrimi ädimden daş däl. Geliň, biz beýdişip durmalyň. Öýümüze barýança bugdaýy men götereýin.

Japbaklar ýañadandan degirmene bakan ugramakçy bolanlarynda, arada dawa çykany üçin, ýene ädim sany mälim bolmady.

Japbak Ýalbaga aýtdy: — Sen gidip ädimläp gel — diýdi.

Ýapbak Mapbaga aýtdy: — Sen gidip ädimläp gel — diýdi.

Mapbak Topbaga aýtdy: — Sen gidip ädimläp gel — diýdi.

Onda Topbak aýtdy:

-Bir adamyň ädimläp gelenine biz üç bolup kanagatlanyp bilmeris ahyry! Geliň, entek bugdaýy galdyralyň-da, biziň hemmämiz bile gidip ädimläp geleliň.

Onda Japbak aýtdy:

[222]

A-haw, doganlar! Dokma ýüwürdyän ýaly, ikarada biderek gatnap durmak bolmaz ahyry. Ana, Ýapagy biziň başınjı «doganymyz». Ol hem bizden az iýip-içenok. Biz işlämizde, ol han ogly ýaly sortduryp durmalymy näme? Goý, mülemme durmuşda ol hem öz ejirini çeksin. Men hem siziň goýan müwessaňyza garşy däl: ýoly hemmämiz bile gidip ädimläliň. Emma müşdegi Ýapagy alyp gitsin.

-Japbak, şun-a aldyň-ow! — diýip, doganlar ony makul bildiler.

Olar bugdaýy Ýapagynyň üstüne kese taşlap, ony göni ýola saldylar-da, özləri ädimläp ozup gitdiler.

Japbaklary nähili-de bolsa uwlundyrmak çäresini agtaryp ýören Kelekbaý assyrynlyk bilen şol ýagdaýdan habardar boldy, ýükli Ýapagyny göz astyna aldy...

Doganlar ädim sanyny ýazman, degirmene bardylar.

Japbak aýtdy: — Dört mün ädim.

Ýapbak aýtdy: — Dört mün bir yüz ädim.

Mapbak aýtdy: — Dört mün iki ýüz ädim.

Topbak aýtdy: — Dört mün üç ýüz ädim.

Doganlaryň ýene sözleri azaşarly boldy. Onda Japbak aýtdy:

-Anha, Ýapagy ýetip gelyä. Ol biziň dawamyzy jar eder: ol hiç wagt ädim sanyny ýalňyşýan däldir.

Ýapagy bir basyşyny üýtgetmän, nyzamly ädimler bilen başyny aşak salyp geldi.

Topbak ondan sorady: — Dört mün üç ýüz ädim dälmi?

Ýapagy başyny egdi.

Mapbak ondan sorady. — Dört mün iki ýüz ädim dälmi?

Ýapagy başyny egdi.

Ýapbak ondan sorady: — Dört mün bir ýüz ädim dälmi?

Ýapagy başyny egdi.

Japbak ondan sorady: — Dört mün ädim dälmi?

Ýapagy başyny egdi.

Doganlaryň öz aralarynda agyzlary birikdi. Emma hemmesiniňkini deň tassyklap duran Ýapagy bilen olaryň agyzlary alardy. Olar Ýapaga temmi bermek kararyna geldiler. — Geliň, biziň dördümüz [223] hem munuň üstüne müneliň-de, ýamaşgandan ädimledip gaýdalyň.

Japbaklar onuň üstüne hümerlenip münmekçi bolanlarynda, göwünlerine gelmedik bir ýagdaýyň üstünden bardylar: olar onuň üstüne ýüklän bogdaklaryndan hiç bir derek görmediler. Olaryň dördüsi birden oňa sowal berdiler.

-Ýapagy, hany, bugdaý nirede?

Ýapagy edil bimamla çaga ýaly ýüzünü sallap, başyny aşak egdi.

Indi bogdagy nireden gözlemeli, nireden tapmaly? Ýapagydan jogap çykmady. Japbaklar biri-birine çişerilişdiler, hiç haýsynyň göreji belli bir zat salgy bermedi. Olar seslerini çykarman, Ýapagyny şol duran ýerinde galdyrdylar-da, yzlaryna bakan ýüwürdiler. Ýolboýy iňne-temen gözleýän ýaly agtardylar. Näme üçindir düýesine bugdaý ýükläp, özi üstünde çommalyp oturan Kelekbaý olaryň duşlaryndan geçdi. Emma Kelek olara sowal bermedi. Japbaklaryň bogdak hakyndaky sowalyna-da diňe başyny ýaýkady. Eýsem-de bolsa, onuň görejindäki gülümsireýän syrdan Topbagyň göwnüne aýratyn münkürlük gitdi...

Japbaklar öýlerine baryp ýetdiler. Hiç ýerde bugdaýdan derek tapmadylar. Olar iň soňunda — bugdaýy kim alan hem bolsa, degirmene elter diýen netijä geldiler. Şol niýet bilen ýene degirmene bakan ylgap gitdiler.

Degirmende nobatçy örän kändi. Bogdaklar, doly çuwallar edil sürüli goýun ýalydy. Doganlar şol ýükleriň arasynda aýlandylar. Iň soňunda, Topbagyň ümlemegine görä, meňzeş, arasy çatylgy bogdaga ýapypşdylar.

Heýjanelek, bugdaýymyzy tapdyk! — diýişip, ikibir-ikibir götermekçi bolanlarynda, Kelekbaý hasanaklap geldi.

-Ýeri how, Japbaklar, bugdaýy nädýärsiňiz?

Topbak oňa jogap berdi.

-Baý aga, bugdaýy näderler? Un ederler-dä!

-Bular meniňki ahyry!

-Hany, onda biziňki nirede?

-Siziňkiniň nirededigini men näbileýin?

[224]

-Baý aga, seniň hilegär gözleriňi men örän ýeser görýän. Sen bilmek islemeseň, men bilýän: şu bugdaýlar biziňki.

-Siziň bugdaýyňyz nähilidi? Akmydy? Garmydy?

Japbak oňa jogap berdi.

-Seniňki nähili bolsa, biziňki hem şonuň ýalydy.

-O nähili beýle meňzeş bolýa?

-Biz hoşany seniň sypalyňdan etmedikmi näme?

Kelekbaý bilen Japbaklaryň arasyndaky dawa açylardan kynaldy. Töwellaçy baýlar Japbaklara töwella etdiler. Onda Japbak aýtdy:

-Biziň döwletimizi Kelekbaýyňkydan ulurak bilseňiz, dört adamyň gepine ynanman, bir adamyňka ynansaňyz, biz öz bugdaýymyzy Kelekbaý ýaly garyp adama bagyşlap hem bileris.

Töwellaçylar olara näme jogap-berjeklerini bilmediler.

Onda Ýapbak aýtdy:

-Eger biziň sözüme bazar etmeseňiz, bugdaýyň biziňkidigini dilsiz-agyzsyz Ýapagy hem tassyklap biler. Ýogsamam bugdaýyň özüniňkidigini Kelekbaý düýesine tassyklatsyn.

Böwri müýnli, saly gowşak Kelekbaý bugdaýyň özüniňkidigini düýesine tassyklatmaktan boýun towlady, onuň akyly ýok diýip bahana etdi.

Töwellaçylar Ýapagynyň ýanyna üşüp baranlarynda, müýnli ýaly sortduryp duran Ýapaga Mapbak sowal berdi.

-Ýapagy, sen häzir Japbaklaryň Ýapagysy däl-de, ortalık bir haýwan. Sen hiç kimden ýüz görme-de, hudaýlygyňy sözle: iki bogdak galla biziňki dälmi? Biz ony seniň üstüne ýükläp goýbermedikmi?

Ýapagy baş atdy. Köpçülik oňa haýran galdy.

-Indi, heý, şekiňiz galdymy?

Un ýükli düýesini ugradan Doýdugyň Kelekbaýa ömründe birinji gezek rehimi indi.

-Kelekbaý, dawagariň Japbaklar bolsa, dadyňa alla ýetsin!

Töwellaçylyr Kelekbaýa töwella etdiler.

-Baý aga, sen döwletli adam, bidöwlet Japbaklar bilen baýyňy deňläp durma. Bularyň turalgalary, delilleri hem bar. Seniň hiç bir güwäň hem ýok.

[225]

Kelekbaý müzzerdi.

-Onda bogdaklaryň birini Japbaklar alsyn, birini men alayyn.

Onda Japbak aýtdy:

-Baý aga, Japbaklar örän geçirimli adamlar. Goý, onuň biri seniňki bolsun. Ýöne welin, karz bolsun, gerek wagtynda berersiň.

Kelekbaýyň hoşallyk bilen razy bolanyny gören märeke: «Hä, ogryň syrty gowşak bolýan eken» diýip düşündi.

Degirmende Japbaklara wagty bilen nobat ýeterli bolmady.

Birdenkä nobat üstünde iki sany baý ogly ýaka tutuşdy. Kilwan bolsa:

-Nobatçy nobatyňa gel! — diýip gygyrdy.

Baý ogullary ýumruklaşmak bilen başagaý boldular. Beýleki nobatçylyr baý ogullarynyň nobatyny almakdan çekindiler.

Japbaklar biri-birine ümleşip, «biziň dörtlügimiziň nirede peýdasy degjek» diýişdiler.

Japbak bugdaýy degirmene guýdy. Ýapbak onuň agzyna çuwalyny tutdy. Şol ýagdaýy gören baý ogullary olaryň üstüne dyzaşyp gelenlerinde, Mapbak olaryň birini tutdy, Topbak olaryň birini tutdy.

Gaýdyşyn öňlerinden çykan adamlar olardan soradylar.

-Degirmende nobatýetýämi?

Japbaklar jogap berdi.

-Dört bolsaň pag-da!

Ýapagyň üstüni müşdekli gören Japbaklar keýpihon aýdym aýtdylar.

Una gitseň ýeke gitme,

Ýeke gitme hiç çagda.

Ýeke baýyň gowga satma,

Dört bol, dört bolsaň pag-da!

[226]

Sowal-jogap

Doganlaryň başyna agyr musallat indi: birdenkä tarpa-taýyn olaryň ejeleri ýogaldy.

Doganlar aglaşdylar.

Obanyň adamlary olaryň gaýgylaryna goşuldylar. Emma olardan kineli Kelekbaý juda bolmasa bir gezek arymy alaryň diýen niýet bilen, olara içýakgyç sowal berdi.

-Ýeri-ow, ýigitler, näme beýle köp aglaýarsyňyz? Ejeňiziň ölümi şeýle agyr degdimi?
Japbak Kelekbaýa ýaşly gözleri bilen seretdi.

-Baý aga, sen öleňde, biz ýa obada bolarys, ýa bolmarys. Ejemiziň ölümi mynasybeti bilen seniň hem agy paýyňy öňünden beräýeli diýýäs.

Birsalymdan soň gelen Ýalak Işan olardan kinaýa bilen sorady:

-Ýeri-ow, ýigitler, näme beýle köp aglaýarsyňyz? Ejeňizi şeýle gawy görýärmidiňiz?
Ýapbak Ýalaga ýaşly gözleri bilen seretdi.

-Ejemiz-ä gowy görýärdik weli, Ýalak Işana has hem yhlasymyz bütin. Bu gün ejemiz öldi, ertir Ýalak Işanyň hem öljeği ýadymyza düşüp, gözümiziň ýaşyny saklap bilemzok.

Japbak iň soňunda doganlaryna ýüz tutdy.

Gözlerini ýalandan-çyndan süpüren Doýduk olardan sorady:

-Ölýän ýeke siziň ejeňiz däl ahryr! Näme beýle ýürek urup aglaýarsyňyz?

Mapbak Doýduga ýaşly gözleri bilen seretdi.

-Ölüm ýeke biziň ejemiz bilen oňsa, işi haýyr weli, aýallaryň janyny aňsatlyk bilen almaga adatlanan ölüm ertir biziň Doýduk ejemizi hem alyp ötäýdermikän öydüp aglaýarys.

Obanyň ýaşulyly olara töwella etdi.

-Oglanlar indi bes edin, mert boluň. Ölen adam agy bilen yzyna gaýdyp gelýän däldir.

Topbak ýaşly gözlerini süpürdi.

-Ejemiziň gaýdyp gelmejegini bizem bilýäs. Indi bize çöregi kim bişirip birkä diýip aglaýas.

[227]

-Japbaklar, geliň, indi bes edeliň. Ejemiziň agy bilen göwni bitjek bolsa, biterçe boldy.

Onda Topbak aýtdy:

-Geliň onda indiki galan ömrümüzizi gülki bilen, şatlyk bilen geçireliň.

Japbaklar ejelerini gonamçylyga alyp gidenlerinde-de birnäçe wäşilik etdiler. Suwly ýapdan geçmän kürtdürüp duran üsti tabytly Ýapagyny görende, Japbak aýtdy:

«Çüw» diýip, Ýapaga çala elini galgadaýsa-da boljak weli, ejem pakyr takta jany çykaýjak ýaly gymyldaman ýatyr-da.

Keýp nämede?

Atasyz-enesiz Japbaklar çolaja oraçada maslahat edýärdiler. Öňi bilen Japbak öz pikirini mälim etdi.

-Doganlar, yrym-yrym, ýom-ýom. Biziň Ýapagymyzyň üstüne ölüm mündi. Geliň, indi biz ony münmáliň. Ýogsam ol bizi hem birdenkä barmasyz gapa alyp ötäýtmesin.

Onda Ýapbak aýtdy:

-Onyň dogry weli, Ýapagy biziň başinji «doganymyz» ahry! Biz ondan nähili aýrylyşyp bileris.

Onda Mapbak aýtdy:

-Ejeden aýrylan, dogandan aýrylyp biler.

Onda Topbak aýtdy:

-Ýapagy bizden ynjamaz ýaly, biz ulagsyz galmaz ýaly, biz ony özi ýaly dört aýakla çalşalyň.

Doganlar ony makul bildiler.

Japbaklar Ýapagyny iki örküç bugra çalyşdylar. Bugranyň alkymyndan başlap, tä omzuna çenli bütin boýunlary bilen gürzelek santal sallanýardy. Onuň gysgajyk öň aýaklary bolsa tä injiklerine çenli edil jalbarlyýalydy.

Bugra-da edil Ýapagy ýaly, tüýs Japbaklaryň malydy. Ýapagy üç bolup münen bolsalar, bugra olaryň dördüsini hem göterjekdi. Ylaýta-da ol odun çekmäge pälwandy. Odun Japbaklaryň bir öz oraçalary üçin däl, satyp, harjlyk gazanmak üçin hem gerekdi.

[228]

Japbaklar öz ýanlaryndan: «Bugrany ýorgalatmakdan başga keýp zat ýokmukan» diýip oýlanýardylar. Şol barada olar öz aralarynda gürrüň edişdiler. Japbak biraz oýdan soň şeýle diýdi:

-Eýsem-de bolsa, men-ä it uruşdyrmakdan keýp zat ýokmukan öýdýän.

Mapbak ony geňirgendi.

-It uruşdyrmakdan?

-Bir gezek ony biz hemmämiz bile gördük ahry! Ilki bilen itler uruşdy. Itleriň eýeleri baýlar, olara ýapja goňşy-golamlary ýapyrylyşyp gykylyk etdiler. Siziň ýadyňyzda barmy, biz her haýsyzmyz olaryň biriniň üstüne atlaýyn mündik. Itiň keýpi olary şeýle götereni üçin, olar biziň öz üstlerine münenimizi hem duýmadylar... Itler uruşup barmana biri basyldy. Itiň eýesi baý onuň guýrugyndan çekip galdyrjak boldy. Beýleki itiň eýesi baý ondan ýumruk saldy. Ondan soň itleri unudyp, it eýeleri baýlar gyzyly ýumruga girdiler. Olaryň goňşy-golamlary, dost-ýarlary hem urşa gatyşdylar. Gyzyly ýumruklar adamlaryň depelerinden tokmak ýaly galgaşdylar. Kimiň burny ganady, kimiň maňlaýy çilik ýaly çişdi, kimiň dişi damagyna iberildi... Baý şonda keýp boldy-ow!

Onda Topbak aýtdy:

-Hawa, meniň hem ýadymda bar. Onda itler bilen eýeleri deňleşdiler. Itleriň hem erinleri gana bulaşdy, eýeleriniň hem.

Ondan soň Ýapbak bir wakany ýadyna saldy.

-Tyňzap duran böwedi ýykaňda-da hiç niçik bolanok!

Mapbak ony geňirgedi.

-Tyňzap duran böwedi ýykmak?

-Hawa, siziň ýadyňyzda bardyr. Bir gezek şonuň ýaly böwedi ýykanlarynda, suw dagdan inen ýaly şaglap akdy. Onuň öňüni almaga, beklemäge synanan hem bolmady. Suw azlygy zerarly miraplar ozaldan hem biribirine yrsaraşyp ýördüler. Biri böwedi ýykanyň kempaýyna goýdy. Beýleki biri onuň gulagynyň düýbüne gondurdy. Ýañadandan ýene birnäçe ýumruk işledi. Iki sany ýumruklaşyanyň ikisi birden suwuň içine togalandy. Şonda gylyç, pyçak hem gynyndan çykdy. Aradan kän salym geçmänkä, [229] dury suwuň ýüzi gan bilen gyzaryp akdy. Baý, şonda keýp boldy-ow!

Topbak ony geňirgedi.

-Suw gana boýalanda, keýp bolarmy?

-Şol ganjaraşmanyň bir ýany suw azlygy zerarly bolsa, ikinji ýany mesligi göterip bilmeyän menmenlikden emele gelipdi. Şol urşanlar hem it uruşdyranlar bilen des-deň adamlardyr.

Oldan soň Mapbak bir wakany ýadyna saldy.

Çendan gara ýel turanda-da gaty hezillik bolýar!

Japbak ony geňirgedi.

-Gara ýel turanda?

-Hawa. Biz bir gezek şonuň ýaly waka duçar gelipdik. Gara ýel şuwlaýardy. Goňşy öýdäki aýalyň üweýän degirmeni harlaýardy. Öý eýesi aýal demir kepgir bilen hyrt-hyrt gazan gazaýardy. Sallançakdaky çaga bogazyna sygdygyndan çyrlaýardy. Batly ýel öý içine köwsarlap urýardy. Garaja öý şatyrdaýardy, yranýardy... Şol barmana garaja öý ala şakyrdy bilen agdarylyp gitdi. Baý şonda hezil boldy-ow!

Ýapbak ony genirgedi.

-Biriniň öýi ýykylanda, hezil bolarmy?

-Öý eýesi geleňsiz bolsa, äri nalajedeýin bolsa, gynançdan ne peýda!

Ondan soň Topbak bir gyzykly wakany ýadyna saldy.

-Dört aýagynyň üstünde dik durup bilmeyän mes aty boşadanda-da, diýseň keýpli bolýar!

Ýapbak ony geňirgedi.

-Mes aty boşatmak näme üçin?

-Siziň ýadyňyzda bardyr: biz bir gezek bazara baramyzda, şonuň ýaly mes aty eýesinden kitüwli biri boşadyp goýberdi. Keýpiň iň gyzygy hem şonda boldy. Mes at ikinji bir mes atyň üstüne zyňyp, ony hem boşatdy. Iki at ýene birki sany aty boşatdy. Atlar baýtallaryň üstüne zyňdy. Baýtallar tanaplaryny ýolup ökje göterdiler. Käbir atlar gemrişdiler. Olaryň aralarynda galan eşekleriň ýa aýaklary syndy, ýa-da boýunlary. Atlaryň, baýtallaryň eýeleri hem gykylyk

bilen ördüler. Atlar, baýtallar bazarçynyň üstünden urdular. Käbir atyň nally toýnagy çoyun [230] gazany çympytrak etdi. Käbir at öz toýnaklary bilen satyjylaryň matalaryny süýräp gitdi. Atlar düýeleriň, düýeler goýunlaryň içine güpürdi urdy. Ýykylan kim, sürşen kim, eline- aýagyna şikes ýeten kim — hiç baş çykarar ýaly bolmady... Baý, şonda keýp boldy-ow!

Mapbak ony geňirgedi.

-Şeýle başagaýlykdan hem bir keýp bormy?

-Zyýan çekeniň agramy söwdagärler ahyry!

-Şeýle wejeralyk kime gerekdikä?

-Bazarda näme, bidöwlet gytmy?

Biraz oýdan soň, Japbak öz pikirini mälim etdi.

-Geliň, biz iliň etmedik keýpini edeliň!

Topbak ony geňirgedi.

-Ol nähili keýp?

-Biz düýe üstünde düzzüm oýnalyň.

Doganlar ony makul bildiler.

Japbaklar bugranyň howudynyň üstünden keseligine birnäçe uzyn sözen bekleðiler. Sözeniň üstünden bolsa gujak-gujak selin düşediler. Bugranyk üsti tap-tagta tekizlendi. Doganlar oňa emay bilen dyrmaşyp, iki ýanlaýyn hatar gurap oturdylar. Bir gapdalynda Japbak bilen Mapbak, beýleki gapdalynda bolsa Ýapbak bilen Topbak oturdy. Olar «Utulan bir ädim gaýra süýşmeli» diýip şert goýdular.

Doganlar düzüme gyzdylar.

Bugra selinli gumak ýapyda peýwagtyna otlap gezdi.

Ýapbak bilen Topbak utuldy.

Japbak Ýapbaga aýtdy:

-Bir ädim gaýra süýş!

Mapbak Topbaga aýtdy:

-Bir ädim gaýra süýş!

Ýapbak bilen Topbak bir ädim gaýra süýşende, alasmandan diň arkan gaýyp gitdi.

Ýapbak bilen Topbakly taý ýeňläni üçin, Japbak bilen Mapbak din arkan gaýtdy. Oňly baglanmadyk sözenleriň birnäçesi hem olaryň garynlaryna baryp patlady.

Şonda garnyny gaşap galan Japbak aýtdy:

[231]

-Düýe üstünde düzzüm oýnaňda, utandan utulan ýagşy eken.

Gözleriniň gumuny süpüren Ýapbak ony geňirgedi.

-Näme üçin?

Utanyň garnyna ýenjýärler!

Japbaklar özlerini rastlanlaryndan soň, eden işlerine ökünip aýdym aýtdylar.

Düýäň üstün tagtalap,

Päliň azyp, aýnama.

Kakabaş ýa nogtalap,

Asla düzzim oýnama.

Düzer diýip saýarsyň,

Al-asmanda gaýarsyň,

Taýak deger garnyňa —

Diňe şonda duýarsyň!

Aždarha

Japbaklaryň bugrasy hem edil Ýapagy ýaly öz örüsini uzak çekmezdi. Belki, onuň bol iýmäge nebsi otugandyr: bir gün ol baryp, Doýdugyň tümmül bolup oturan arpasyna giripdir. Japbaklar ony Doýdukdan öň duýdular. Japbaklar Doýdugyň göwnüne melal getirmezlik üçin, onuň ekine girenini bildirmän çykarmak çäresine girdiler.

Töweregini garanjaklandan soň, Japbak aýtdy:

-Şu wagt hiç kim ýok. Geliň, biz ony assyrynlyk bilen idip çykaralyň.

Onda Ýapbak burnuny ýokaryk tutdy.

-Aý, ýigid-ä bildi-ow! Idip çykarsañ, basgylar. Bugranyňyzy, näme, ýolbarsyň zyzndan enaýymy? Biz iň ýagşysy ony sürüp çykaralyň.

Mapbak gulaklaryny üşertdi.

-Aý, ýigid-ä bildi-ow! Kowup çykaranda, näme, uçup çykar öýdýämiň? Gaýta ol öz zyzynyň daşyndan hem iki ýanyňa agyz [232] urup, arpany düýbi bilen goparar. «Ony eden bolsa Japbaklaryň bugrasyndan başga hiç bir zat däldir» diýerler. Biz iň ýagşysy ony göterip çykaralyň.

Topbak arkan gaýşyp güldi.

-Aý, ýigid-ä bildi-ow! Göterip çykarsañ, ýa büdräp, ýa aýagyň taýyp, hökman ýykylarsyň. Ýykylmaňda-da, Japbaklaryň yzlary gaplaňyň zyzndan enaýy bolmaz. Japbaklaryň zyzna bolsa yzçy gerek däldir. Biz iň ýagşysy ony süýräp çykaralyň.

Doganlar Topbagyň pikirini dogry tapdylar.

Japbaklar bugrany arpanyň içinde çökerdiler. Ondan soň ony bir gapdalyna agdardylar. Onuň hem paşmagyna bir ýüp dakdylar. Oňdan soň ony dört dogan dört ýerden ýapyşyp süýräp çykardylar.

Arpanyň içinde bugranyň zyzny bildirmän çykaran doganlar, yzlaryna garaman, ökje göterdiler.

Birsalymdan soň arpasyna aýlanmaga baran Doýdugyň ýüregi ýarylara geldi. Ol gyňajyny oklaw ýaly edip, yzyna bakan ýazdy. Ýolda barýarka büdräp ýykyldy, hasanaklap galyp, ýakasyna tüýkürdi. Ol ýüzüniň ugruna baryp, Kelekbaýa habar berdi.

-Dat, Gullukbaý, dat!

Doýdugyň ýuwusgadan gorkan ýaly, ak tam ýüzüni gören Kelekbaý birhili haýykdy.

-Ýeri, Doýduk, näme boldy?

-Meniň arpama, almy, arwahmy, näme-de bolsa aýylganç bir zat girip, ony wes-weýran edipdir. Eger oňa çynlakaý çäre görülmese, ertir seniňkä-de girer. Kim bilýär, belki, ol aýylganç zat oba-da aralaşar!

Baýlar tapan ýaraglaryny dakynyp, Doýdugyň arpasyna bakan ýörediler.

Japbaklar hem olaryň yzlaryna düşdüler.

Baryp görseler, Doýdugyň arpasynyň bir zol ýeri ýer bilen ýogsan bolup ýatyr. Onuň töwereginde yz-da ýok, eser-de. Ol edil ertekilerdäki aýdylýanlar ýaly. Ony gözüň bilen görmeseň, ynanar ýaly hem däl. Oňa kim her hili çen urdy.

Iň soňunda Kelekbaý aýtdy:

-Bu aždarhanyň işi bolsa gerek.

[233]

Doýduk ýakasyna tüýkürdi.

-Aždarha?

-Hawa. Garry adamlaryň aýtmagyna görä, çendan onuň Hindistan tarapyndan suw bilen geläýmesi barmyşyn.

-Waý, Kelekbaý, nädäýdiň. Duruna Hindistandan suw gelyärmi näme?

-Duruna gelmese, Amyderýa gelyär. Aždarha üçin bolsa Amyderýa bilen Durun arasy aýallaryň suwluk ýolundan enaýy däl ahyryn!

-A-ýu, Gulluk, aždarhanyň geleni onuň nämesinden mälim bolýaka?

-Ol daň atar-atmazda birhili çekreýärmiş.

Japbak durup bilmän şeýle diýdi:

-Doýduk eje, onuň «Bö-ö! Bö-ö!» edýän sesini menem eşitdim. Ýeke men däl, ynha, Japbakyň hemmesi hem eşitdi.

Baýlaryň düşünäýmeginden howp eden Ýapbak onuň böwrüne symsyklady.

Kelekbaý Japbaga gaýtawul berdi.

-Meniň eşidişime görä, aždarha düýe ýaly bölemän, geçi ýaly çekreýärmiş.

Ýapbak onda durup bilmän, şeýle diýdi:

-Baý aga, aždarhaňam biziň bugramyzyňky ýaly tüyi barmyka?

Baýlaryň düşünäýmeginden howp eden Mapbak onuň böwrüne symsyklady.

Kelekbaý Ýapbaga gaýtawul berdi.

-Aždarha diýilýän düýe däl-de, ýylan ahyry! Ýylanyňam tüýi bormy?

Mapbak onda durup bilmän, şeýle diýdi:

-Belki, onuň biziň bugramyzyňky ýaly dört aýagy bardyr?

Baýlaryň duýmagyndan howatyr eden Topbak onuň böwrüne symsyklady.

Kelekbaý Mapbaga gaýtawul berdi.

-Aýtjak sözüni bilip aýtmak gerek. Aždarhaňam aýagy bolarmy? Aýagy bolsa yzy bolmazmy?

Topbak durup bilmän, şeýle diýdi:

[234]

-Aždarha birden ekine giräýse, ony süýräp çykaryp bolýamykan?

Baýlaryň düşünäýmeginden howatyr eden Japbak onuň böwrüne symsyklady.

Kelekbaý Topbaga gaýtawul berdi.

-Heý, aždarhanam süýräp bormy? Onuň golaýyna barsaň, ýuwudaýmazmy?

Iň soňunda Kelekbaý aýtdy:

-Doýduk, bu saňa alla tarapyn gelen bir beladyr. Sen hudaý ýoluna bir erkeç aýt. Belki, ony allanyň özi dep eder.

Onda Japbak aýtdy:

-Aždarha-da Japbaktardan eýmenç dälidir. Erkejiňizi Japbaktaryň gapysynda daňaýyň. Şundan soň şol aždarhanyň siziň ekiniňize girmejegine biz güwä geçýäs! Eger şol aždarha arpany ýene şunuň ýaly weýran etse, Japbaktaryň bugrasyna siz eýe bolaýyň!

Men aýtmadymmy?

Doganlar oduna gidip barýarkalar, olaryň öňünden bir baýtally çykdy. Onuň baýtaly akýal, gözleri şowady, guýrugy bolsa çakandy. Onuň üstündäki sellesiniň ýüzi göýül ýaly çymgyzlydy.

Japbaktar oňa geňirgenmek bilen seredişdiler.

Ol Japbaktara habar gatdy.

-Amanlykmy?

Japbak ondan sorady:

-Näme diýdiň?

-Amanlykmy diýýän.

Ýapbak oňa jogap berdi.

-Ýok!

Baýtally ony geňirgedi.

-Näme üçin?

-Üçini bormy?.. Biz amanlygam däl, hiç kimligem däl, özümiziňkilik.

-Size kimler diýýärler?

[235]

-Bize Japbaklar diýerler.

-Hä-ä, boldy, boldy.

-Näme boldy?

-Siz şol dört sany düpbozan-ow!

-Ýok, biz düpbozan däl, dek gezen.

-Siz şol elini sowuk suwa urmaýan ýaltalar-ow!

-Hany gel, elimizi deňeşdirip göräýeli.

Dört doganyň dördüsi hem aýalary gabarçakly, barmaklary jaýryk-jaýryk gollaryny uzatdylar. Baýtally özüniň pamyk goluny olara görkezip bilmedi.

Mapbak ondan sorady:

-Saňa kim diýýärler?

-Maňa il içiniň adyl kazysy diýýärler.

-Hä-ä, boldy, boldy!

-Näme boldy?

-Sen şol taňryny tanamaz parahor-ow!

Kazyň gahary geldi. Japbaklara agzyndan gelenini gargady. Baýtallyny gandyzlady.

-Heý, peläketler! Sizi Ýalak İşanyň gargyşy tutsun! Betpäller!

-Aý, ýaşuly, itiň gargyşy gurda ýokmaz. Hemme pel biziňki ýaly bolsa, dünýä eýýäm düzeläýmejekmi? Özüň ýaly, daşy jäjek, içi möjekler kân!

-Görýän welin, siz betpällerden oňlulyk çykjak däl.

-Şol baýtalyň, şol sypatyň bilen oňlulyk saňa sürtseňem ýokjak däl.

-Sem boluň, haýwanlar!

-Topbak, baýtaly jylawla! Haýwanyň kimdigini biz oňa görkezeli.

Japbaklar oňa bakan aýaklaryny tapyrdadanlarynda, kazy baýtallyny gamçylyp, ümdüzüne gaçdy...

Japbaklar odun ýygyp ýadadylar.

Japbak kölegesini synlandan soň, Ýapbakdan sorady.

-Ýeri-ow, Ýapbak! Günorta bolupmy?

Ýapbak kölegesini synlandan soň, Mapbakdan sorady.

-Ýeri-ow, Mapbak! Günorta bolupmy?

[236]

Mapbak kölegesini synlandan soň, Topbakdan sorady.

-Ýeri-ow, Topbak! Günorta bolupmy?

Topbak kölegesini synlandan soň, jogap berdi.

-Ýok, entek bolmandyr.

Ýadaw Japbak güne seretdi.

-Şu wagt suw nobatym bolsa, men senden gaňryp alardym. Topbak oňa jogap berdi.

-Nobatdaşyň men bolsam, seniň seňrigiňe örän berk kakardym.

Japbak bilen Topbak boýdaş boldy.

-Näme diýdiň?

-Näme eşiden bolsaň, şony diýdim.

Ýapbak bilen Mapbak olaryň arasyna girdiler.

Ýapbak Mapbakdan soraşdy:

-Günorta bolupmy?

Mapbak jogap berdi.

-Kemi galmandyr.

-Ony nämeden bildiň?

-Japbak bilen Topbagyň gözlerinden.

Doganlar gülüşdiler, öýlänlik iýmäge oturdylar.

Olaryň çörekleri azajykdy. Soganlary kändi. Doganlaryň dördüsiniň hem gözleri birden ýaşardy.

Ýapbak Japbakdan sorady:

-Ýeri-ow, Japbak, näme üçin agladyň?

-Ejem ýadyma düşdi. Sen näme üçin agladyň?

-Ýapagy ýadyma düşdi.

Topbak Mapbakdan sorady.

-Sen näme üçin agladyň?

-Göwnüme bolmasa, hälki kazyny baýtaly alyp gaçan ýaly. Şonuň üçin birden gözüme ýaş inenini duýman galdym. Sen näme üçin agladyň?

-Göwnüme bolmasa, şol kazy ýykylyp heläk bolayan ýaly. Japbaklar uzyn günläp ýygan sazaklaryny bugranyň üstüne basdylar. Tanaplaryny mäkäm dartdyryp daňdylar. Ondan soň «Haýt! Çüw!» diýdiler. Emmabugra çüwmedi. Ol gobsunjakýaly edip: «Bö-ö! Bö-ö!» etdi-de, öz ýerinde arkaýyn oturdy.

[237]

Berdaşly sazaklaryň aşagynda onuň gara gulaklary çala saýgaryldy. Dört dogan oňa ýamaşgandan gop berip: «Haýt! Çüw!» diýdiler. Bugraýene çüwmedi. Onuň diňe naýynjar «Bö-ö!» sesi eşidildi.

Onda Japbak aýtdy:

-Bu kime näz edýäkä?

Ýapbak aýtdy:

-Turandan oturanyny gowy görse, goý, otursyn!

Mapbak aýtdy:

-Maňa galsa-ha, gözeli göwni, goý, ýatybersin!

Topbak aýtdy:

-Degmäň, agşam özi ýimine barar.

Doganlar bugrany şol ýagdaýda galdyryp, öýlerine gitdiler. Bugra agşam ýimine gelmedi.

Japbaklaryň ýüregine howul düşdi. Olar il heniz ýatmanka, bugra bakan haýdadylar.

Baryp görseler, bugranyň şol bir oturyşy.

Japbak onuň ýükünden özüne bir arka odun çykady.

Ýapbak onuň ýükünden özüne bir arka odun çykady.

Mapbak onuň ýükünden özüne bir arka odun çykady.

Topbak onuň ýükünden özüne bir arka odun çykady.

Bugra şondan soň ýeňillik bilen galdy.

Üstleri ýükli dört dogan bilen bir bugra aý-aýdyňlykda kerwen gurap gaýtdy.

Aý-aýdyň gijede hatar kerwenden aýdym sesi ýaňlandy.

Düýe diýme, ýaby diýme,

Rehmiň gelsin haýwana.

Oňa-da ber, ýeke iýme,

Olar eşretidir jana.

Ýük uraňda agyr urma,

Malyňy at göze sürme,

Halyňy bil, garaşyk et,

Nähak ýere taýak urma.

[238]

Gaňňasy nirede?

«Hudaý uranyny pygamberem hasasy bilen dürter» diýen ýaly, Japbaklaryň agyr durmuşynyň üstüne bugralary-da tarpa-taýyn öldi ýatyberdi. Doganlar bugranyň hamyny berip, bir taýhar edindiler. Onuň reňki gyzgyltdy. Oňa kemally münüş öwretmänkäler bolsa ony gaçyrdylar. Taýhar zym-zyýat boldy.

Japbaklar taýharlaryny gözläp, başga bir obanyň çetinden bardylar. Olaryň önünden bir adam çykdy. Onuň gaýgyly ýüzi söwdada utulanyňka, dawada basylanyňka çalym etdi. Japbaklar ondan taýharlaryny soradylar. Ol bolsa doganlaryň kimlerdigini sorady.

-Ýagşy ýigitler, size kimler diýerler?

Japbak oňa jogap berdi.

-Bize Japbaklar diýerler.

-Hä, boldy.

-Näme boldy?

-Örän gowy boldy. Men siziň adyňyz bilen aşnadym. Il içinde şolar ýaly ynsaply ýigitler köpräk bolaýsa, bolmaýarmy diýip oýlanýardym.

Ol adam böwrüni diňirgäp, iňkis bilen oýlandy-da:

-Siziň eşeğiniňiziň ýaşy ortadan aganmydy? — diýip sorady.

Ol adamyň şol soragynda üýtgeşik bir many bardy. Şonuň üçin Japbak Ýapbaga seretdi, Ýapbak Mapbaga seretdi, Mapbak Topbaga seretdi. Topbak Japbaga seretdi. Japbak jogap berdi:

-Alamyzda taýhardy, ýitirelimiz bäri, belki, sartaşyp ýörendir.

-Eşeğiniňiziň başy sellelimidi?

Japbak ýene bir gezek doganlarynyň ýüzüne hyrydar garandan soň jogap berdi.

-Öwlat gatançly ýaly, gözleriniň ýitilig-ä bardy.

Ýapbak onuň üstüni artdyrdy.

-Özüni bize tanatmajak bolup, belki, selle-de oranandyr?

-Eşeğiniň kime meňzeyärdi?

-Eşege meňzeyärdi?

-Ýene kime meňzeyärdi?

[239]

JapbakÝapbaga çişerildi. Ýapbak Mapbaga çişerildi. Mapbak Topbaga çişerildi. Topbak jogap berdi:

-Biziň eşegimiz baýaky kaza çalyň edýärdi ýa-da kazy biziň eşegimize çalyň edýärdi.

-Onda...

-Ýeri onda?

-Siziň eşeğiniň hol ortaky öýde kazylyk edip otyr.

Mapbak hoşallyk bilen tassyklady.

-Sagja bol, aý, agam, edil özüdir.

Japbaklar şol öýe bardylar. Ol adam hem olaryň yzyna düşdi. Japbak aýtdy: — Biziň eşegimiz.

Ýapbak aýtdy: — Biziň eşegimiz.

Mapbak aýtdy: — Biziň eşegimiz.

Topbak aýtdy: — Biziň eşegimiz.

Japbak onuň sellesiniň ujundan tutdy. Ýapbak bilen Mapbak onuň gollaryndan tutdy. Topbak onuň ýeňsesinden gop berdi. Kazynyň dili tutuldy. Ol gepläp bilmän, diňe hynçgyrdy. Dawagärler ol ýagdaýa geň-taň galdylar.

Japbak olardan sorady.

-Hany munuň gaňňasy?

Gyzyl donly epeý bir adam oňa jogap berdi.

-Kimiň gaňňasy?

-Kimiňki boljakdy? Eşegiň gaňňasy?

-Haýsy eşegiň?

-Ine, şu eşegiň, biziň eşegimiziň!

Dawagärleriň agyzlary alardy. Olaryň köpüsi dogrudyr diýip tassykladylar. Biri gyzyl donly, biri bagana içmekli iki sany ýüzi jozzuk bolsa: «Toba, Toba! Estagpyrulla!» diýip haýykdylar. Ondan soň olar Japbaplary haýaljyratmak islediler.

-Toba ediň, ýigitler, toba!

-Biz nämä toba edeli?

-Bu kazy Işan ahyry!

-Kazy Işan?

-Ol biziň dawamyzy çözüär ahyry.

-Siziňkinimi ýa halkyňkyny?

-Biziňkini, hym... hawa... halkyňkynam.

[240]

Oturanlardan gopgun çykdy.

-Diňe şularyň bähbidine.

-Diňe şularyň bähbidine.

-Diňe baýlaryň bähbidine.

Doganlaryň dördüsi dört ýerden el çarpyp güldi.

-Sizem eşege işiňizi ynanýan bolsaňyz, işiňiz şowuna däl.

Hälki Japbaplara salam beren adam ara düşdi:

-Onda näme, bu «men kazydyryn» diýýär ahyryn.

-Onda munuň kesen işi galat-da?

-Eşege ynanýan adamlar üçin, belki, dogrudyr.

-Men onda hakymy talap edibermeli-dä?

Japbak oňa igendi.

-Elhepus, agam, tünt ekeniň-ow! Sen bir zada düşünyän adam bolsaň, bize munuň gaňňasyny tapyp ber.

Ol adam garynlak bir baýyň ýakasyndan tutdy.

-Ber baş tümeni.

Gykylyk-topgun köpeldi. Obanyň adamlary üýşdüler. Algyly bilen bergili gatyşdy. «Bäs tümeni ber-de, üç tümeni ber!» baýlaryň ýakasy el boldy.

Garyplaryň gopgunyndan gorkan oba baýlary Japbaklara töwella etdiler. Onda Japbak aýtdy:

-Siziň bilen biziň aramyzda düşünişmezlik bar. Size eşek gerekmi, kazy gerekmi?

-Toba etdik, hudaýym, bize kazy — Íşan gerek.

Onda Topbak aýtdy:

-Biz kazam göremizok, tazam. Eşek alarys diýseňiz bereli. Barybir ol bizi gönendirenok.

Aýyn bolmasa gaçýar.

Kazy gepläp bilmän, sakgalyny selkildedip hynçgyrды. Barmagy bilen ýer dyrmap, nämedir ýazdy. Onuň ýanyndaky mürzesi şol haty okap berdi.

«Men şundan soň kazylyk etsem, tuf ýüzüme» diýýär.

Onda Japbak märekede uzur ötündi.

-«Ýalňyşmaz, ýazmaz bir alla bar» diýýärler. Biz biraz ýalňyşaýypdyris öýdýän. Biziň eşegimiziň sakgaly ýokdy ahry!

Kazynyň biraz dili açyldy.

-Be-be-berekella, köşegim!

[241]

Onda Ýapbak aýtdy:

-Kazy aga, bizi bagyşlaň.

-Be-be-berekella, köşegim!

Obanyň bir çetinden Japbaklaryň sazlanşyp çykan owazlary eşidildi.

Ah, naýynsap kazylar,

Ile gelen musallat.

Ala jully tazylar,

Awmuş olara millet.

Sellesine garamaň,

Hiç ýagşylyk aramaň,

Goý, din şolaňky bolsun,

Asla habar soramaň!

Çöregi bitin eken

Dört dogan dört aýaklydan dyndylar. Olaryň oraçasynyň töwereginde özlerinden başga iki aýakly towuk hem görünmedi. Doýdugyň igenjine çydaman, galanja gaty-gutularyny hem

harç edip, ejelerine hudaýýoly berdiler. Indi bolsa, ýagy ýaly gys ýetip gelýär. Ne ýapynara bar, ne düşenere bar, ne-de tamşanara bar. Olara indi ýer tapsalar hyzmatkär durmakdan başga çäre galmady.

Ýetip gelýän gys ýeke Japbaklaryň däl, Doýdugyň hem jebesini darykdyrdy. Onuň hyzmatkärleri onuň bilen oňuşman, gysgançlygyna çydaman çykyp gitdiler. Doýduk indi mallaryna-da özi seretmeli boldy. Gapysynda bolsa gys üçin bir çöpem oduny ýokdy. Sygyrlaryna döle gazmalydy. Mallaryna agyl etmelidi. Oňa Japbaklara ýüz tutmakdan, şolary hyzmatkär edinmekden başga çäre ýokdy. Emma oňa dört adam gerek däl, iki adam gerekdi. Dört adamy ýallamaga Doýdugyň ýüregi takat bermeýärdi. Eýsem-de bolsa, olaryň başyny aýlaryn, ikisini hyzmatkär tutaryn, ikisini bolsa başga bir ýurda kowaryn niýeti bilen bir gün olary öýüne çagyrdy.

[242]

Emma Japbaklar Doýdugyň içki syryndan habardardylar.

Japbaklar çogda çäkmenlerini süýrüp, Doýdugyň öýüne bardylar.

Doýduk olary hormat bilen garşy aldy. Sypaýçylyk bilen söze başlady.

-Balalarym, size meniň haýpym gelýär. Sizde ne ene bar, ne ata bar, ne-de öýňüzde şaňnyrdap oturan gelniňiz bar. Siz kiriňizi özüňiz ýuwmalı, nanyňzy özüňiz bişirmeli. Bişirmäge bol galla bolsa ýene ýagşy. Sizde arta-taşa bir zat bardyr hem öýdemok. Indi bolsa gys ýetip gelýär. Goňşy hatyrasyna, men sizden bir habar alaýyn diýdim. Siz indi näme etsek diýýäňiz?

Japbak oňa jogap berdi.

-Doýduk eje, «Töwekgeliň endişe bilen işi bolmaz» diýen nakyl bar. Japbaklar öz ýüregini howsala aldyrýan adamlar hilinden däl. Janymyz sag. Güýjümüz bar. Işläp bilýäs, dişläp bilýäs.

-Wah, meniň hem aýtjak bolýanym şol-da. Dişlemäge bir zat tapýamysyňyz?

Ýapbak oňa jogap berdi.

-Doýduk eje, bu dişleri demirçi kakan däl. Diş beren dişlemäge-de bir zat berer.

-Size meniň haýpym gelýär. Bolmasa, iki sanyňyz meniň öýümde galyp, iki sanyňyz ýene bir ýere rysgal aramaga gitseňiz näderkä?

Mapbak oňa jogap berdi.

-Doýduk eje, sen biziň bilen doga oba-goňşy bolsaň hem sen entek Japbaklary tanaňok. Bizi biri-birimizden ölüm aýyrmasa, başga hiç bir güýç bölüp bilesi ýok. Biziň göwrämiz aýry bolsa-da, ýüregimiz bitewidir.

-Meniň size aýtjak bolýanym: her haýsyňyz bir ýerde işleseňiz, gazanýňyz köpräk bolardy. Ýeke bir iýmek, geýmek däl, öýlenmek hem gerek.

Japbak oňa jogap berdi.

-Doýduk eje, biz galyň töläp, gelin alýan baýlardan däldiris. Ýaz çykar, ot biter, gül açylar, belki, biziň hem oraçamyzyň töweregine baýram geler! Ana, şonda Japbakyň dördüsiniň hem birden öýlenmekleri mümkindir.

[243]

Doýduk hile gursa-da, Japbaky bir-birinden aýryp bilmejegine gözi ýetdi. Onuň talabansyz gününüň geçmeýäni hem anykdy. Şonuň üçin Doýduk Japbakyň hemmesini öz öýünde talaban saklamak kararyna geldi.

-Az ber, kân ber — biziň hak dawamyz ýok, ýöne weli, gys üçin bizi mazaly önünden geýindir. Şonda seniň talabyňy hem gowy ýerine ýetiris.

Onda Ýapbak aýtdy:

-Bizi talaban hasap edip, diňe şyryk çala tutma-da, öz maşgalaň hökmünde gör, özüň näme iýseň, bize-de şony iýdir. Şonda talabyňy gowy ýerine ýetiris.

Onda Mapbak aýtdy:

-Biziň iýjegimizi elimize ölçäp berme-de, garnymyzyň aldygyna goýber. Şonda talabyňy gowy ýerine ýetiris.

Onda Topbak aýtdy:

-Doýduk eje, sen asyl bizi özüňe ogul edinäý. Şonda seniň işiňi öz işimiz ýaly işlaris, seniň malyňy öz malymyz ýaly gowy göreris. «Mal eýesiniň gözünden suw iýer» diýen nakyl bardyr.

Doýduk tarsi ýerinden galdy.

-Belki, siz «meni mirasa-da şärik et» diýersiňiz?

Onda Japbak aýtdy:

-Doýduk eje, biz miras söýýän, miras üçin ýaşayan adamlar kabylyndan däl. Biz, heý, öz ata-enemizden bir zat alyp galdykmy?

Doýduk lahhyldap güldi.

-Siz ol pakyrlardan näme alyp galjakdyňyz.

Onda Mapbak aýtdy:

-Halha, kemteresinden oraçamyz dur. Biz şony hem paýlaşamzok. Japbaklar, öreliň! Barybir biziň Doýduk eje bilen söwdamyz tutjak däl.

Doýduk özüni eýläk urdy, beýläk urdy. Emma Japbaky öz diýenine razy edip bilmedi. Japbakyň aýdany boldy.

Onda Topbak aýtdy:

-Doýduk eje, onda şertimiz şert bolsun!

Doýduk nalajy razy boldy.

Japbaklar Doýdugyň öýünde talaban bolup galdylar.

[244]

Japbaklar aňyrsy birnäçe günün içinde mähnet döle gazdylar. Doýdugyň baggoýunlaryna, eşeklerine agyl etdiler. Birki gezek oduna gidip geldiler. Emma Doýduk wadasynda tapylmady. Doganlaryň şyryk çal bilen gaty çörekden başga gyzgyn çorba-da agyzlary degmedi. Ýagly-ýüzli Japbaklaryň dişlerinde galan bolsa, Doýduk kakyp aldy.

Japbaklar bir gün üşüp oturyp, öz aralarynda zeýrenişdiler.

Doýduk olaryň üstüne geldi.

-Ýeri, Japbaklar, bu nä habar?

Japbak oňa jogap berdi.

-Doýduk eje, näme bizi habara iberipmidiň?

-Aý, ýöne dile geldi, bile geldi, soraýdym.

-Soranyň gowy. Sorasaň jogap bereris: biziň aňrymyz eljuk diýýär.

-Aňryňyz nirede?

-Dört doganyň dört toklulyk garyn gazanynda.

-Siziň garnyňyzyň maňa näme dahyly bar?

-Näme üçin bolmaz?

-Siz Japbaklar, men Doýduk.

Onda Japbak jogap berdi.

-Doýduk eje, sen özüň her günde birnäçe gezek doýýarsyň. Japbaklaram juda bolmasa, günde bir gezek doýsunlar ahry!

-Hudaýyň deň etmedigini men nähili deňläýin?

Onda Mapbak jogap berdi.

-Doýduk eje, sen hudaýa-da sapak berýämikäň öýdýän.

-Toba etdik, hudaýym!

Onda Topbak aýtdy:

-Doýduk eje, näme beýle içini çekýäň? Sen Japbaklara eje bolmagy oýnam oglany birden dograndan aňsat hasap edýämiň? Seniň öz wadaň hem bar. Sen bize birneme garaşyk et, gözümüz ýerine gelsin.

-Bolýa, bolýa. Men şu gün siziň garnyňyza bir gyzgynzat atjak bolaýyn.

-Doýduk eje, bir diýip, iki diýip, aňyrsyny çürüzüklemegin. Bize eje boljagyň çynyň bolsa, tä ölyänçäň elmaýyş etgin.

-Heý, ýaşy kesilen! Sen indi meni öldürjegem-ow!

[245]

Onda Japbak jogap berdi.

-E, Doýduk eje, biz seniň ölümiňi dilämzok. Sen ölseň, bize ýagly-ýüzlini kim berer?

Doýduk doganlara çala ýylan gözli bir çorbajyk berse-de, derrewyzyny kesdi.

Doganlar Doýduk bilen sözleşip, Doýduga gyjalat berip, garynlaryny gäberdip bilmejekdiklerini aňladylar. Olar Doýdugyň baggoýunlaryna nazar saldylar. Ýedi-sekiz goýnuň hemmesi hem öz endamyna ýag ýygnapdyr. Ylaýta-da olaryň içinde biri agyr guýrugyna bäs gelmän, örän kynlyk bilen ýatyp turýar.

Şonda Japbak aýtdy:

-Hol, goňur goýny görýärmisiňiz? Men onuň ýüzünü örän salyk görýän.

Onda Ýapbak aýtdy:

-Aýtsaň-aýtmasaň onuň ýüzüne öli reňki urupdyr.

Onda Mapbak aýtdy:

-Çerrik bolmasa-da biridir.

Onda Topbak aýtdy:

-Hernä çerrik bolaýbilseýdir! Çerrik bolsa ertire berin çykarmyka?

Onda Japbak jogap berdi.

-Meniň çakym çak bolsa, ertire çykmaz!

Doganlar şol ýagdaýy howa garaňkyrandan soň Doýduga-da duýdurdylar. Ol aý ýagtysyna daşaryk çykyp seredende, Doýduk goýnuň, hakykatdan-da, aýaklaryny ýygryp başyny aşak salyp ýatanyny gördi. Japbakyň sözüne ynam etmese-de, öz ýanyndan olara münkürlük etse-de, onuň göwnüne bir inkiş gitdi. Allajany, oňa näme bolduka? Ýa ot-potuň arasy bilen gurt-purt iýäýdimikä? Sag-aman ertire beri çykaýbilse ýagşydyr.

Ýapbak gamgyn Doýdugy rahatlandyrmak isledi.

-Doýduk eje, seniň ýasy ýanyň ýerde bolaýsyn! Tonna biz özümüz serederis: uzak gije gezegine garawullyk çekeris.

Doýduk öz ýanyndan Japbaklara goýun tabşyrmagy gurda tabşyran bilen deň hasap etdi. Şonuň, üçin ol olaryň ýanynda arkaýynsyrasa-da, gije rahat ýatyp bilmän, baş-on gezek çykyp seretdi.

[246]

Daňyň düýbi saz berende, Japbak çasly sesi çykdy.

-Ýapbak haw! Mapbak haw! Topbak, haw! Pyçak getirseňizle!

Japbagyň çasly sesi gulagyna ilen Doýduk börüginde geýmegi hem unudyp, hasanaklap çykanda, goňur goýnuň bogazyndan gan akýanyny gördi, kekirdeginini hyrryldysyny eşitdi.

Doýduk:

-Wah, wah-eý! — diýip, başyny ýaýkady.

Onda pyçagyň ganyny süpüren Japbak aýtdy:

-Doýduk eje, gam çekme, çöregiň bitin eken, biz onuň janyna ýetişdik.

-Heý, sammyk işigaýdan! Goýnuň öler-de, çöregiň bitin bolarmy?

-Biz ony halal öldürdik ahyry!

-Barybir siz ony harama çykararsyňyz.

-Doýduk eje, arkaýynja bolaý: bir übtüginem zaýalamarys!

Baggoýny soýýarkalar, Japbaklar Doýduga eşitdirmän, sadaja hiňlendiler.

Halamasyn, halasyn,

Goý, syňragyn ýalasyn,

Doýduk içini çekse-de,

Japbaklar bir gönensin!

Ham çaryk

Baggoýun Japbaklaryň garnyny çalaja ýazdy. Emma oňa Doýdugyň jebegesi darykdy. Ol Japbaklary kowup-da bilmedi, Japbaklardan dynyp-da bilmedi, Japbaklarsyz oňup-da bilmedi. Doýduk olary has köpräk ulanmagyň küyüne düşdi.

-Japbaklar, ýatan öküze iým ýoguny siz özüňiz gowy bilýänsiňiz.

Mapbak oňa jogap berdi.

-Doýduk eje, bikärden taňry bizardyr. Ýatyp iýmek Japbaklaryň gylgyna gelişjek zat dälidir. Biziň işleýşimize sen özüň näme näbeletmi? Öz ömründe, belki, ýüzlerçe talaban tutup görensiň, saňa, heý, Japbaklaryňky ýaly döle gazyp beren barmydy?

[247]

Ýene näme hyzmatyň bolsa buýur. Biz elimiziň ýetmedik ýerine aýagymyz bilen ýeteris.

-Siziň biriňiz samanyň daşyna ligin ediň. Biriňiz ýandak çekiň. Biriňiz dölän üstüni basyryň. Biriňiz oduna gidiň.

Topbak oňa jogap berdi.

-Doýduk eje, sen gürrüni şeýle bir, bulaşdyrdyň, şeýle bir bulaşdyrdyň, bu buýruga bizä düşünen dälidiris. Başymyzy çaşyrdyň. Belki, seň özüň hem çaşan bolsaň gerek.

Doýduk kimiň näme iş etmelidigi barada barmaklaryny bir çommaldyp, bir ýatyryp, jikmejik tabşyryk berdi.

Japbak oňa çişerildi.

-Doýduk eje, bu buýrukлары sen Japbaklary tanap berýämiň ýa ýene başyňa gelenini ýañrap durmuň?

-Örän bedehet tanaýan! Mugt Buharda ýok. Siz çöregi menden iýseňiz, men sizden işi talap ederin!

-Doýduk eje, sen meniň aýdýanyma düşünmediň. Japbaklaryň başy bir bolup durka, hol ilerki beýik dagy gaýraky guma göçür diýseň hem göçürerler. Emma olaryň başyny bozsaň,

ýeke-ýeke táklesen, men saňa dogrusyny aýdaýyn, ana, hojagaz ýerde ýatan çöpi hem galdyryp bilmezler.

-Käşki iýeňizde-de şeýle bolaysadyňyz!

-Doýduk eje, biz hemme ýerde şeýlediris. Hatda biz iýemizde-de, seniň öz aýdysyň ýaly, iner otlan ýalydyrys. Biziň birimiz Kelegiňkä, birimiz Ýalagyňka gitmän, özüň bilen sözleşişimiz ýaly, hemmämiz üýşüp, seniňkä geldik ahry.

-Käşki Kelek bilen Ýalak hem Japbaklardan ýeten resedini özlari bölüp alaýsady!

Ýapbak Doýduga çişerildi.

-Doýduk eje, miras paýlaşygynda resede düşer ýaly, Japbaklar mal dälidir. Sen ony unutma!

-Siz şeýle bütewi bolsaňyz, onda düýeleriň dört sanysyny howutlaň-da, daňdanyň özünde oduna ugraň!

Mapbak Doýduga çişerildi.

-Bedähet bolýa! Ýöne weli, aýazly daňdanda meýdana çykmak üçin içmek gerekdir.

Topbak Doýduga çişerildi.

[248]

-Odun ýygmak üçin depmek gerekdir, depmek üçin bolsa aýakgap gerekdir.

Japbak hem üstüni ýetirdi.

-Aňzak aýazda doň sazak bilen söweşmek üçin, endamlyja huruş gerekdir!

Doýduk saşyny ýoldy.

-Waýe-eý, waýe-eý, heý, bu «gerekdirleriň» soňy bolmazmy?

Onda Ýapbak aýtdy:

-Men muny ilki geýip ugramda her aýagymy Kelekbaýyň howdanlarynyň birine sokdumykam öýdүpdim. Eşegiň garnynyň aşagyndan aýlanan palany ýaly, her ädimde dabanymyň aşagynda bir batman mylkyldy duýýardym. Ynha, indi ham çaryk meniň aýaklarymy edil ussaň gysajy ýaly mynjyradyp barýar.

Mapbak doganlaryna seredip, gaşyny çytdy.

-Aýakgabyň dar bolsa, giň jahanyň haýry bolmajak ekeni.

Ýapbak doganlaryna seredip, gaşyny çytdy.

-Men hemişe janym kellämde diýip ýördüm, aýagyma geçenini bolsa, ynha, şu gün bilip galdym.

Topbak doganlaryna seredip, gaşyny çytdy.

-Doýduk eje, garnyny göterip bilmän, wah, muny nähili kiçeldip bilerkäm diýip, birsyhly zeýrenip ýör. Men bu beladan dynyp, sag-aman öýe dolanyp barsam, Doýduk ejä «garnyňa çaryk geýdiräý» diýjek.

Japbaklar bir ýapyda oturyp, aýaklarynyň çaryklaryny çykarmakçy boldular. Olar edil ýyl aşan süňk ýalydy. Olary ne ýazyp bolýardy, ne-de giňeldip bolýardy. Çaryk käbir doganyň aýagyň hamy bilen gopdy. Eti gyzaryp görüňdi, gan sarykdy.

Aýagyň ganyna çäge sepen Topbak doganlaryna seretdi.

-Aý, Japbaklar, biziň bugramyzy öldüreniň kimdigini bilýämisiňiz?

Mapbak oňa jogap berdi.

-Kim bolar öýdýän? Hudaýdyr-da.

-Ýok, ýok!

-Eýsem kim?

-Men ony diňe şu gün bilip galdym. Biziň bugramyzy öldüren hem ham çaryk!

[249]

Ýapbak el çarpyp güldi.

-Aý, ýigid-ä bildi-ow!, Biziň bugramyzyň näme çarygy barmydy?

-Onuň endamyndaky hamyny nätjek! Gün degendir, çürüşdirendir, çaryk bolandyr-da.

Japbaklar çaryk galasyndan çykanlaryndan soň, aýaklarynyň gan-gabarçak bolmagyna garaman, dünýeleri giňäp gitdi.

Ýeňillik bilen dem alan Japbak aýtdy:

-Bu dünýäde behişt bar eken-ow!

Gözleri ýerine gelen Ýapbak aýtdy:

-Men ony wagtynda çykarýmadyk bolsam, ol hökman meniň aýagymy öldürýädi.

Uludan demini alan Mapbak aýtdy:

-Ah-aw, Japbaklar! Bu örän uzak oýlanyp edilen iş. Doýduk bu gün biziň aýagymyzy galypa salan bolsa, ertir garnymyzy galypa salar. Garyn aýak dälidir, hamyny sypyrsaň içegän hem bile çogup çykar. Biz iň ýagşysy, ýatak jaýymyzy üýtgedeliň.

Çarygy ýere bulap uran Topbak aýtdy:

-Dowzah diýilýän şu bolsa gerek!

Doganlar ajykdylar. Gatan arpa çöreginiň gylçyklary olaryň dişleriniň arasynda hyşyldady. Onda Japbak aýtdy:

-Bä! Doýduk bizi mal hasap etdimikä?

Turşy süzme içegesini gyýyp giden Ýapbak aýtdy:

-Bä, Doýduk ýylan bolup meniň garnyma giräýdi öýdýän.

Japbaklar ojar depmekden elli bizar geçdiler, hatda olaryň ädim urmaklary hem kynalyp galdy. Olar oňly dikelip, ýazylyp hem bilmediler, içlerinden burgy tutdy.

Japbaklaryň uzyň günläp ýygan odunlary bir düýäni ýüklärlük hem bolmady. Olar her düýä bir goltuk ýükledilerde, düýeleriň üstünde aýaklaryny sozma dolap oturdylar.

Doýduk bolsa Kelekbaý bilen odun söwdasyny edýärdi. Bu ýyl bütin bazary hem odun bilen üpjünlärin, Japbaklar maňa horjun-horjun teňne toplan bererler diýip begenýärdi. Şol süýji oýlar içinde Japbaklaryň sesini eşiden Doýduk ylgap çykdy. Emma düýeleriň üstündäki ýükler Doýdugyň lapyny keç etdi.

-Hany odun? Hany odun? — diýip gygyrdy.

[250]

Onda Topbak aýtdy:

-Aý, Doýduk eje, odun işi haýyr-la. Gözüň aýdyň!

Doýdugyň gözlerinde bagt uçganagy ýylpyldady.

-Hä, guzym, näme hezillik bar!

-Doýduk eje, men seniň garnyňa melhem tapdym.

-Näme, näme?

-Doýduk eje, sen öz garnyňa çaryk geýdiräý!

Doýduk iki elini bile galgady.

-Owarra boluň! Owarra boluň!

Ajyň aňy bolmaýar

Japbaklar Doýdugyň gapysyny terk edenlerinden soň olaryň mydary has-da kynaldy. Barara ýer, edere iş ýok. Işsizlik nähili uly bela! Häzir orak-hoşa wagty-da däl. Ekerançylyk etmäge-de gurp gerek, häzir onuň wagty hem däl. Kelekbaý olary ýa günlükçi tutjak, ýa tutjak däl. Günlükçi tutaňda baş gününü geçirsen, altynjy gün ýene boş, ýene işsizlik. Ýalak Işan, belki, olaryň habaryny hem aljak däl. Başga gidere talap, gözläre ýer ýok.

Güzeran nähili kyn bolsa-da, Japbaklar darykmaýardylar. «Ajygan ölmez, alňasan öler» nakylyna olar gowy düşünýärdiler.

Japbaklar obanyň aňyrsyndaky köne bir tümmekde gysaryşyp, sozmalaryny tirsekleriniň aşagyna taşlap, işsizlikden göwün ýüwürýärdiler.

Japbak doganlarynyň göwnüni biraz açmak niýeti bilen gürrüňe başlady.

-Japbaklar, beýdişip gören gapyda enteşip ýörenden, geliň, biz hem durmuşy oňat geçirmek, baý bolmak küýüne düşeliň!

Ýapbak öz gezegini aldy.

-Geliň, bizem Doýduk ýaly baý bolalyň.

Mapbak oňa garşy çykdy.

-Ýok, ol bolanok. Ýetimiň haky, ýesiriň gözýaşy Doýduga kär etmese-de, Japbaklara ýokmaz. Biziň ony ynsabymyz hem görmez.

Topbak aýtdy:

[251]

-Geliň, biz iň ýagşysy, Kelekbaý ýaly baý bolalyň.

Japbak oňa garşy çykdy.

-Japbaklar Kelek ýaly ýalançylygy hem başarmaz, kasam içmäni hem oňarmaz, onuň ýalybaý hem bolmaz. Biz, iň ýagşysy, Ýalak Işan ýaly baý bolalyň.

-Japbaklar Ýalak ýaly doga satmany hem başarmaz, misginsokarlygy hem oňarmaz, iliň hüşür-zekatyny hem iýmez. Onuň ýaly baý hem bolmaz... Degirmendäki kilwan siziň ýadyňyzda barmy? Biz, iň ýagşysy, şol kilwan ýaly degirmen edineliň.

Ony makul bildiler.

Ýapbak aýtdy:

-Agsagyň hem aýagy ýeter ýaly, degirmeni biz oba içinde salalyň.

Onda Mapbak aýtdy:

Obanyň içinde salar ýaly, biz eşek harazy guramzok ahyry. Degirmeni biz obanyň çetinden guralyň.

Onda Topbak öz pikirini aýtdy:

-Japbaklar hemişe deňlik tarapdarydyr. Çarwalara-da, çomrulara-da deň bolar ýaly, degirmeni biz gumuň eteginden salarys.

Onda Japbak aýtdy:

-Daşdan garaňda-da ýakyndan garaňda-da, mesaňa-mälim bolup durar ýaly, degirmeni biz Köpetdagyň çür depesinde guralyň. Şonluk bilen, Japbaklaryň degirmeni Ahal sebitinde birinji bolar. Obanyň iň birinji baýy hem Japbaklar bolar.

Japbaklar degirmeni ýöretjek suw haýsy, onuň aňyrdan geljek özeni haýsy, degirmen guraljak, daşy goýuljak ýeri haýsy, ol hakda hiç bir pikir etmändiler. Ýer gazmak üçin, daş ýonmak üçin nähili gural gerek, nähili ussa tapmaly, näçe harç-harajat gerek — ol barada oýlanmadylar. Mesele şoňa baranda, olar kürtdürüp durdular. Olaryň degirmen bardaky pikirleri, üflenen gaýmak ýaly, öz-özünden ýygrylyp sowlup gitdi.

Japbak agyr oýdan soň, näme-de bolsa bir zat bilen doganlarynyň göwnüni açmak isledi-de, geplenmedik gep tapmaga çalyşdy.

-Mapbak, hany, irkilip oturma-da, içmegiň jübüsinden düýäň ýumurtgasyny çykar-da.

[252]

Mapbak oňa onuň özüniňki ýaly jogap berdi.

-Içmegiň jübüsinden düýe ýumurtgasyny çykarmak üçin, kyrk barmakly kyrk al gerek. Ony bişirmek üçin bolsa, kyrk gowalyk kyrk gulakly gazan gerek.

Olaryň gürrüňine biraz ýylgyran Ýapbak Topbakdan sorady:

-Topbak, daşa gurt düşse, näme bilen gurdap bolar?

-Düýäniň şahy bilen.

-Topbak, sen şu wagt bir agyz iýip oňmaly bolsa, näme iýersiň?

-Semiz goýnuň guýrugy bilen bir tegelek çörek.

-Hudaýdan dilemeli bolsa, şu wagt näme dilärsiň?

-Bir sanaç un.

Ýalak Işan iki elini syrtyna tutup, dähedem-dessem gezip ýörkä, Japbaplaryň şowhunly gürrüňleriniň üstünden bardy. Japbagyň soňky sözi onuň gulagyna ildi.

... biz şeýle bir ýag satarys, şeýle bir ýag satarys...

Olaryň üstüne göni gelen Ýalak Işan Japbagyň sözünü kesdi.

-Ýagy nireden aljak?

Ýapbak oňa jogap berdi.

-Gaýyş satarys-da, goýun alarys?

-Gaýşy nireden aljak?

Mapbak oňa jogap berdi.

-Gamyş satarys-da, gaýyş alarys.

-Gamşy kim alýa?

Topbak oňa jogap berdi.

-Gamyş Maryda kümşe deňe-deň geçýämiş.

Ýalak Işan biraz oýlanandan soň, ýene sorady.

-Gamyş kümşe deň geçýän bolsa, Mary bazaryny dolduraýmazmydylar?

Japbak oňa jogap berdi.

-Işan aga, ýollarda hyzharamy kân. Olar gamşyň, kümşüň ýoguna köýýämişler. Oňa diňe Japbaklar ýaly dörtler, dört ýanyny deňlänler, dörtýüze taý geljekler baş goşup bilýärler.

Ýalak Işanyň kümşe nebsi otukdy.

-Siz söwda maly tapdyňyzmy?

-Taňrynyň sazy gutarmasa, biziň malymyz gutarar ýaly däl.

[253]

-Gamşy Mara näme bilen ýüklejek?

Mapbak oňa jogap berdi.

-Bir düýe kümşüň ýarysy seniňki, galan ýarysy biziňki diýsek, kim bize erkek bermez öýdýäsiň?

Topbak onuň aýdanlarynyň üstüne goşdy.

-Ýöne weli, Kelek bilen Doýdugyň haram gatançly düýesin-ä muğt berselerem äkitmeris.

Gaýta olaryň şübheli mallary biziň başymyzy iýer.

Ýapbak oňa göwünlik berdi.

-Düýe ýeke Doýduk bilen Kelekde däl ahyry. Oba söwdagärleri düýäň üstüne aýagulaglyk eşekleri bilen hem bererler.

Ýalak olardan pessaý ses bilen sorady.

-Balalarym, siz näçe düýe alyp gitjek?

Japbak oňa jogap berdi.

-Japbaklar nebsini şagladýanlardan, köpi gözläp, azdan galýanlardan däldirler. Biz ilki bilen birje düýe gamyş äkidip, birje düýe kümüş getirsek bolýa.

Ýalak Işan olara ýalbaryjy ses bilen ýüz tutdy.

-Balalarym, siz ýeke düýe äkitseňiz, meniň, düýämi äkidäýiň!

Topbak Japbaga seretdi. Japbak Ýapbaga seretdi. Ýapbak Mapbaga seretdi. Mapbak Topbaga seretdi. Topbak birbada oňa jogap bermedi. Işan ýene ýalbardy.

-Men siziň baryp gelyänçäňiz iýjek-içjegiňizi hem üpjünlärim. Ýöne weli, beýle işe baş uranyňyzy hiç kim hem bilmese ýagşy. Ýosam sizden önürdenler hem bolar. Siz, iň ýagşysy, meniň düýämi alyp ötäýdiň. Şonda hiç kimiň habary hem bolmaz.

Topbak jogap berdi.

-Işan aga sen agzy keramatly adam. Seniň sözüňi biz ýerde goýup bilmeris.

Mapbak «ähem» edip ardyndy.

-Işanyň malyny Kelekbaýyňkydan...

Topbak derrew onuň sözünü kesip:

-Işan aga, biz ugramyzda, bize pata-da berer.

Japbaklar ugramakçy bolanlarynda, Ýalak Işan olara kümüş üçin mäkäm haltalar hem berdi, öwüt hem etdi.

[254]

-Balalarym, goşa gyraňa bir goýun emele gelyändir. Siz düýä dözmezlik etmäň, mazalyja ýükläň. Ol gaty güýçlüdir.

Japbaklar sazlyga baryp, düýäni gamyşdan ýüklediler. Şäherde häzir gurluşyk işleri gidýäni üçin, gamyş ojardan arzan däl. Japbaklar birnäçe gün gamyş satyp, özlerine birneme harjlyk toplamak küyüne düşüpdiler. Işanyň düýesini bolsa sag boly hem kem-käs kireýi bilen dolandyryp bermek niýetleri bardy. Doganlary şol çylşyrymly ýagdaýa agyr gün mejbur edipdi.

Doganlar düýäni turzanlarynda sallanyşyp duran tozganadan ýaňa onuň gulagy hem görünmedi, guýrugy hem. Düýe janawar nirä ädýänini hem bilmän, götinjekledi, birdenkä Japbaklaryň ýakan oduna baryp ýetdi, Japbaklar ony sowmaga ýetişmäňkä bolsa, sallanyşyp duran tozgalary ot aldy. Tüsse ysny, ýalyn ysny alan düýe bükürdi urdy, nirädir ökje göterdi.

Topbak onuň zyndan gygyrdy.

-E-ý! Janawar! Akylyň bolsa suwa çök!

Bütün kellesine çenli gamyş bürelgi düýe ýoluny saýgarmayardy, göýä diýersiň, Topbagyň tabşyrygyna düşünen ýaly, köle baryp urdy. Gamyş ýalny suwuň ýüzünde lowlap ýokary galdy-da, şol sekundyň özünde söndi.

Japbak el çarpyp güldi.

-Ana gördüňizmi, Japbaklaryň sözüne haýwan hem düşünýä. Emma Doýduk düşünenok.

Onda Ýapbak aýtdy:

-Düýe-ha düşündi weli, Işan aga düşündürmek kyndyr. Biziň işimiz şowly bolmady. Japbaklaryň düýe otları habary günübirin oba ýaýrar. Ondan soň Ýalak Işanyň önünde durmak bize aňsat düşmez. Hudaýa şükür: düýäň guýrugynyň gylyndan başga oňa şikes düşen ýeri hem ýok.

Japbaklar uzak maslahatdan soň, düýäni gamyşdan ýüklediler-de, Işanyň gapysynda getirip çökerdiler: uzur ötündiler.

Işan aga, ine düýäň, ine-de bir düýe gamyş. Bagyşla. Biziň Mara gitmek işimizi şowuna düşmedi.

Ýalak Işan bir düýe gamyş kümüş ýaly ykjamlap goýdy.

Japbaklar Ýalak Işandan arany açanlaryndan soň, garyplykdan özara derdinişip, azajyk hiňlendiler.

[255]

Indi nirä giderkäk?

Niçigsi kär ederkäk?

Taňry bizi görmese,

Derdi kime aýdarkak?

Ýatagan

Japbaklaryň Durun obasynda durarlygy galmady.

Obanyň ala ýazy bolan Japbaklaryň obadan çykyp gitmegi daýhanlary gynandyrdy. Daýhanlaryň olary hiç ýana goýberesleri gelmedi. «Her gün birimiziň öýümüzde myhman boluň» diýip töwella etdiler. Her kimden azdan-köpden toplaý, Japbaklara menzillik toplamagyň çäresine girişdiler.

Emma Japbaklar oňa razy bolmadylar. Kişi zähmeti, onda-da özlere ýaly garyplaryň zähmeti bilen gün görmegi Japbaklaryň adyna laýyk bilmediler. Olar «biz ýene tiz dolanyp geleris» diýip, dost-ýarlary bilen hoşlaşdylar.

Japbaklar talap agtaryp, obadan-oba gezdiler. Japbaklar ýaly işsiz gezyňler her obada-da gyt däl. Keseden geleni, onda-da dört adamy birden talaban tutmaga işçi güýjüni bol tapýan baýlaryň bogny ysmaýardy.

Japbaklar bir obada bir ýatagan bar sesini, bütin gazanjyny, ullakan baýlygyny ukudan gazanýan habaryny eşitdiler. Olar şol ýatagany yzarlap tapdylar.

Ýataganyňka her obadan, her şäherden, her hili ýurtlardan ýataganlar, mugt gazanç yzarlaýanlar kän gelyär eken, olaryň köpüsi oňa birnäçe teňňe döküp gidýän eken.

Japbaklar şol ýataganyň öýüne baryp düşdüler.

Ol edil pil ýaly bir adam ekeni. Japbaklaryň dördüsi birden onuň üstüne münşeler, dördüsini bir menzile alyp giderlik güýji bar eken. Onuň her gözi käse ýaly, her gabagy bolsa elek ýaly ekeni. Onuň erinleri gazan tutajy ýaly bolup, burny bolsa goşa ýumruk ýaly ekeni. Ol bir tegelek çöregi bölmän ýuwudýan eken. Garny bolsa saman döle ýaly eken. Şonuň üçin hem bir doýsa üç-dört günläp ajykman, gymyldaman ýatýan eken.

[256]

Ol Japbaklary naharlandan soň, olaryň habaryny aldy.

-Ýer-ow, ýigitler, näme, gezelençmi ýa habarlyjamysyňyz?

Japbak oňa jogap berdi.

-Hawa, seýlem bir seýil, sergezdanlygam bir seýil. Bizem, garaz, çöregimizi huruşsyz iýmäni kyn görýän adamlar. Seniň bilen birsalym irkilişäýsek diýip geldik.

Ýatagan lahhyldap güldi. Onuň gülküsi bütin öýi sarsdyrды. Mapbagyň endamy tikenekläp gitdi. Tomus wagty bolsa Mapbagy ysytma tutmagy-da mümkindi.

Ýatagan Japbaga seretdi.

-Meniň bilen ýatysjak haýsyňyz?

-Biziň hiç haýsomyzyň hem yzmyzda işimiz galyp duranok. Haýsomyzy makul bilseň, saýla-da tutaý.

Ýatagan olara siňe seredenden soň, ýene lahhyldap güldi.

-Siziň haýsy-haýsyňyzdygyny seljerer ýaly bolmasa nätjek! Size asyl kimler diýerler?

Ýapbak jogap berdi.

-Bize Japbaklar diýerler.

-Hä-ä, boldy, boldy.

Mapbak ondan sorady.

-Hä, näme boldy?

Japbaklar atly dört dogan gulagyma ilýärdi. Halkyň soňsuz gürrüňine görä, siziň bilen duşuşmagy arzuw hem edip ýördüm. Öz aýagyňyz bilengeleniňiz gowy boldy. Men örän hoşal... Hany, onda güýç synanyşyp göreliň bakaly. Ýöne weli, şertlije bolsun.

Topbak oňa jogap berdi.

-Hawa, Japbaklar hem öz ömrüni biderek geçirýänlerden däl. Goý, şertlije bolsun.

-Az ýatan köp ýatana kyrk tylla bermeli.

Japbak Ýapbaga seretdi. Ýapbak Mapbaga seretdi. Mapbak Topbaga seretdi. Topbak jogap berdi.

-Aýyby ýok. Goý, kyrk tylla bolsun.

-Siziň onçakly harjyňyz beri barmy?

-Sen özüň nähili bilýäsiň? Japbaklar ownukuşak zadyň syrtyna bukular öýdýämiň?

[257]

-Ýok, men size ynanýan. Ýöne weli, bir şert bilen: meniň bilen ýatysjagyň aýaklaryna men zynjyr urjak.

Onda Ýapbak aýtdy:

-Seniň şertiň gutarmady-la! Näme, bizden ätiýaç edýämiň?

-Uka gezek galanda meniň dünýe ýüzünde ätiýaç edýän adamym bolmaz. Zynjyr urmagym başga bir zat üçin däl-de, kim bilen ýatysýanymy saýgarmagym üçin.

Onda Mapbak aýtdy:

-Bolýa. Japbaklarayanjyň şeýle bolsa, zynjyryňy ur.

-Ynanmazlyk üçin däl-de, işi çig galdyrmazlyk üçin.

-Aýyby näme!

Ýatagan öýüň töründe iki ýer saldyrdy. Japbagyň aýagyna zynjyr urdy. Ondan soň doganlaryň gözüne güýdüşendirin hasap edip, açary ýassygynyň aşagynda gizledi. Aýalyna-da tabşyrdy.

-Myhmanlara göz-gulak bol!

Ýatagan öli göwre ýaly gymyldaman ýatdy. Japbak gije-gündizde gözlerini dört gezek açyp-ýumdy, doganlaryna dört gezek yşarat etdi. Iň soňunda ýataganyň aýaly suwa gitdi. Mapbak ýataganyň ýassygynyň aşagyndan açaryny aldy. Japbagy boşatdy, ýerinde Ýapbagy ýatyrdy. Zynjyryň açaryny ýerinde goýdy.

Ýatagam iki gije-gündiz ýatdy. Ol bir agdaryldy, gözlerini dermirdip açjak ýaly etdi-de, ýene uka gitdi. Mapbak gözlerini dört gezek açyp-ýumdy, doganlaryna dört gezek yşarat etdi. Iň soňunda ýataganyň aýaly bir iş üçin daşaryk çykdy, Japbak Topbagy Mapbagyň ýerinde ýatyrdy, açary ýene ýerinde goýdy.

Ýatagan iki ýarym gije-gündiz ýatdy. Agdaryldy, gözlerini açdy, seretdi. Aýaklary zynjyrlý Topbagyň horlap ýatanyny görüp, ýene uka gitdi. Topbak gözlerini dört gezek açyp-ýumdy, doganlaryna dört gezek yşarat etdi. Iň soňunda ýataganyň aýaly suwa gitdi. Ýapbak Topbagyň ýerinde Japbagy ýatyrdy, açary ýene ýerinde goýdy.

Ýatagan ýene iki gije-gündiz ýatdy. Ol agdaryldy, yňryljyrady, dönderildi, gözlerini açdy, ýene ýumdy, Japbagyň öz gapdalynda horlap ýatanyny gördi. Onuň indi içi goruldy. Ol iň

soňunda uklap hem bilmedi, çydap hem bilmedi, dikelip oturdy, gerindi, pallady, gapdalynda ýatan Japbaga ýüzlendi.

[258]

-Japbak! Japbak, haw!

Japbakdan ses-üýn çykmady. Ýatagan ony bir aýagy bilen pyzyp goýberdi. Japbak üç-dört agdaryldy, zynjyr şakyrdaydy. Emma Japbak horruldysyny kesmedi. Ýatagan doganlaryna ýüz tutdy.

-A-how, Japbaklar! Doganyňyz ölen bolaýmasyn?

Ýapbak jogap berdi.

-Ol ukyň ýaňyja keýp ine düşdi.

-Onuň ýaly bolsa turzuň. Kyrk tylla däl, başga-da näme gerek zadyňyz bolsa bereýin, siz meniň başymdan sowluň!

Onda Mapbak aýtdy:

-Gelen myhmanyň ukusyny aldyrman ugratmak nähili bolarka?

-Ýatyşyňyz şu bolsa, ukyňyzy o dünýäde alarsyňyz.

Ýapbak bilen Mapbak Japbagyň iki golundan tutup galdyrdy.

Japbagyň kellesi bulandy. Topbak onuň kellesini tutdy, yralady, gygyrdy.

-Japbak, aý, Japbak, indi turaýsaň näderkä?

Japbakdan ses hem çykmady, gözünü hem açmady. Topbak in soňunda bir eli bilen onuň burnuny tutdy, bir eli bilen agzyny tutdy — demikdirdi. Japbak birhaýukdan soň asgyrdy: püşä-ä... Japbagyň gözi ýalpa açyldy. Töweregine garanjaklandan soň pallady.

-Men irkiläýipdirin öýdýän?

Ýatagan oňa haýrangalyjylyk bilen seretdi.

-Irkilişin şu bolsa, ýatyşyňdan alla saklasyn!

Ýatagan kyrk tyllany sanap berdi. Japbaklaryň ol haçan gören zady! Olar biri-birlerine seredişdiler.

Ondan soň Japbak aýtdy:

-Meniň beýleki doganlarym bilen hem bir synanyşyp gör!

-Siziň bilen ýatyşmag-a beýlede dursun, siz her günüňize kyrk tylla berseňizem, menden sizi saklan ýok. Siz ýatyp-ýatyp birden ölersiňiz-de, meniň başyňa töhmet bolarsyňyz.

-Japbaklar ölýänlerden däl, ýaşayanlardandyr.

[259]

-Elbetde, şunuň ýaly bir hötjet bolmasaňyz, adyňyz il içine ýaýrasy ýokdy. Meň özüm akmak! Japbaklar adyny eşitdimmi: «Ýok gardaşlar, ýok, meniň siziň bilen oýnum ýok» diý gutar-da!

Onda Ýapbak aýtdy:

-Diňe birimiz bilen ýatysjagyňy bilen bolsak, onda dört bolup gelmezdik.

-Siziň şeýle mahluklardygyňyzy bilen bolsam, men siziň ýüzüňize-de seretmezdim.

Onda Topbak aýtdy:

-Beýle gam çekip oturma. Bize seniň tyllaň gerek däl.

-Ýok, ol size ene süýdünden halal.

-Onda, belki, ýene bir öwrülişinde dolandyryp bereris.

Ol gaýta Japbaklara ýol harjylyk üçin ýene bir on tyllany zorlap berdi.

-Hawa, Japbaklar, saý-sebäp bilen tanyş bolduk. Men-ä sizi indi unudasym ýok. Siz hem, elbetde, çenden öz ýataganyňyzy ýada salarsyňyz.

Japbak aýtdy:

-Sen, halypa, indi ýatagan adyňy aýyr-da, adyňa ýatmazak goýaý.

-Siz hemişe meniň daşymy alyp durasyňyz ýok. Siziň ýok ýeriňizde, men ýene şol pilmahmytdyrn.

-Oňa biziňem şekimiz ýok!

Japbaklar elli tyllany jübülerine salsalar-da, uky bilen gazanan gazançlaryndan hoşal bolman, zarynja hiňlendiler.

Dokluk näme diýdirmez,

Açlyk näme iýdirmez.

Durmuş syrly tilsimin,

Japbaklara duýdurmaz.

Nähili söwda?

Japbaklaryň eline birinji gezek düşen elli tylla olaryň goltugyna ýylan girenden enaýy bolmady. Olar näme etjeklerini, nähili sowjaklaryny bilmän, gara güne galdylar. Ony bir ýanyndan iýip [260] otursaň, sanly günde gutarjak. Agzyň ýetip duran nahara gözüň düşse, ony iýmän hem durup boljak däl. Japbaklar şol barada göterişdiler, goýuşdylar, iň soňunda puly biderek ýatyrmazlyk, pula pul gazandyrmak küýüne düşdüler.

Japbak aýtdy:

-Buharada biz gymmatmyş Hywadan Buhara biz ýüklesek näderkä?

Ýapbak aýtdy:

-Eýranda duz gymmatmyş. Jebelden duz getirip, Eýrana ýüklesek näderkä?

Mapbak aýtdy:

-Owganystanda gatyr gymmatmyş, eşek alyp, baýtal bilen baksak näderkä?

Topbak aýtdy:

-Hywada goýun gymmatmyş. Pulumyza goýun alyp, Hywa sürsek näderkä?

Doganlar ony makul bildiler.

Japbaklar ýarym tylladan ýüz goýun aldylar. «Hywa äkidip, birini bir tylladan beremizde, birimiz iki bolýa» diýip düşündiler.

Japbak aýtdy:

-Goýunlary satman, asyl bulary bakybersek näderkä?

Onda Ýapbak aýtdy:

-Goýun bakmak aňsat iş däldir. Oňa it gerekdir, eşek gerekdir. Gumda, uzak gyrda guýy gerekdir. Ol iş Japbaklaryň çygryndan daşarydyr. Bulary asyl bakaryna berip, birýan çetinden iýibersek näderkä?

Onda Mapbak aýtdy:

-Goýunlary ata çalşyp, toý toýlasak näderkä?

Onda Topbak aýtdy:

-Atylan ok daşdan gaýtmaz. Goýunlary Hywa äkidip satalyň, ýene bir gezek gaýtalalyň, ýene-de bir gezek gaýtalalyň, in soňunda özümizi özümüz oňararlyk baý bolalyň.

Doganlar oňa müwessa goýdular.

Japbaklaryň ýoly uzakdy. Meňzeş gumlaryň, meňzeş oýlaryň, meňzeş takyrlaryň aňyrsy tükenmedi. Obadan azyk gögermedik Japbaklaryň özleri her günde diýen ýaly bir goýun iýdiler. Ítsiz [261] ýola çykan Japbaklaryň her gije bir goýnuny möjek aldy. Birlän-ikilän goýun ýolda buýup öldi. Bäşlän-üçläni sürä ýaraman galdy.

Japbaklar Hywa baranlarynda, diňe kyrk sany goýunlary galdy. Japbaklary baran ýerlerinde «paç!» diýip tutdular. Howla salsalar hem paç, meýdana sürseler hem paç, ýatysalar, tuzursalar hem paç, bazara sürseler hem paç. Şonluk bilen ýeser gassap Japbaklaryň galanja goýunlaryny sekiz teňnedan satyn aldy.

Japbaklaryň Hywada uzak durarlygy galmady. Olar derrew yzlaryna gaýtmakçy boldular. Olar gaýdyşyn ýola azyk üçin, öz satan goýunlaryndan biriniň guýrugyny şol gassapdan dokuz teňnä satyn aldylar. Keýpi kök gaasap olara eşitdirer-eşitdirmez heň etdi.

Japbak, Japbak, Japbaklar!

Bir oýnamjyk akmaklar!

Goýny berer sekize,

Guýruk alar dokuza.

Gassabyň olary aldany-ha aldany, onuň üstesine-de olary masgaralany, olary akmak hasap edeni Japbaklaryň gulaklaryndan parran geçip, beýnilerine baryp ornady.

Japbak Ýapbagyň ýüzüne gyjyt bilen seretdi.

Mapbak Topbagyň ýüzüne gyjyt bilen seretdi.

Topbak Japbagyň ýüzüne gyjyt bilen seretdi.

Japbak aýtdy:

-Bir gassaba özümizi oýnadyp barsak, bize il gülşer.

Ýapbak aýtdy:

-Ýa gassapdan goýnumyzy alalyň ýa arymyzy.

Mapbak aýtdy:

-Biz onuň özündeň ökderäk bir aldaw salalyň, hiç wagtda ýadyndan çykmasyn.

Onda Topbak aýtdy:

-Ýok, çykgynsyz bir iş etmäliň. Ýöne Japbaklardygymyzy oňa tanadalyň.

Japbak onda:

[262]

-Ýzyňyza dolanyň! — diýdi.

Olar gassabyň goňsusyndaky dükandan baryp zat almakçy boldular.

Japbak dükança aýtdy:

-Ýarym batman bürünç çek!

Dükançy bürünç çekip, Japbagyň gabyna guýandan soň, pul üçin elini uzatdy.

Japbak Ýapbagy salgy berdi-de:

-Puluny bu berer — diýip, torbasyny göterip gitdi.

Ýapbak dükança aýtdy:

-Ýarym batman nabat çek.

Dükançy nabady Ýapbagyň gabyna guýandan soň, pul üçin elini uzatdy.

Ýapbak Mapbagy salgy berdi-de:

-Puluny bu berer — diýip, torbasyny göterip gitdi.

Mapbak dükança aýtdy:

-Ýarym batman mäş çek.

Dükançy mäşi Mapbagyň torbasyna guýandan soň, pul üçin elini uzatdy.

Mapbak Topbagy salgy berdi-de:

-Puluny bu berer — diýip, torbasyny egnine atyp gitdi. Topbak dükança aýtdy:

-Ýarym batman igde çek.

Dükançy igdäni Topbagyň torbasyna guýandan soň, pul üçin elini uzatdy.

Topbak gassaba bakan elini salgady.

-Puluny ol berer.

Dükançynyň birdenkä ýüregi gobsundy. Topbagyň syýyndan ýapyşdy.

-Gassabyň siziň bilen näme işi bar?

-Biz oňa goýun satdyk. Onuň bize bergisi kân.

-Ýok. Beýle söwda bolmaz. Ýa sen oňa tassyklat, ýa-da hemme alan zatlaryňyzyň puluny töläp git.

Topbak onda ýuwaşja:

-Hany entek onda eliňi çek — diýdi.

Dükançy Topbaga goýberdi.

[263]

Topbak ondan soň gassaba ýüzlendi.

-E-eý, gassap, sen bu dükança aýtsana-haw! Biz saňa goýun satmadykmy näme?

Goýny sekizden alyp, guýrugyny dokuzdan satan keýpi kök gassap, gürrüňiň näme hakda gidýänine üns hem bermän, ýüzüniň ugruna tassyklady.

-Dogrudyr, dogrudyr. Sen myhmanlara harydy köpräk satyber.

Dükançy indi Topbaga hoşamaýlyk bilen daryşdy.

-Haý, baý aga, indi näme çekeyin? Indi näme gerek bolsa alyberiş, dükan özüňiziňki.

Topbagyň dükanyň içindäki kän zatlara gözi gitdi. Emma «ynsap — diniň ýarysy» diýip düşündi. Betpäl gassaba şu-da ýeterlik diýip kanagatlandy. Dükançy bolsa:

-Baý aga, harydy köpräk alsañyz-la — diýip, birsyhly ýalbardy.

Eýsem-de bolsa, Topbak nebsini şaglatmady.

Topbak Japbaklaryň zzyndan ýetende, olar bileleşip hiňlendiler.

Goýny alyp sekize,

Guýruk satyp dokuza,

Gassap näçe gönendi,

Kemje — kerdem däl bize.

Doganlar niredesiň Durun diýip ýola düşdüler.

Ata watan

Japbaklar Hywadan alyp gelen harjylary bilen öý tutunmak küýüne düşdüler. Emma garyplykdan galyndyrmadyk oraçanyň ýerinde tutmagy makul bilmediler. Olar kän oýlandylar, az oý-landylar, iň soňunda uzak bir obada ak eşikli akja öý tutundylar.

Olaryň birinji ýurt tutan ýerleriniň howasy belent bolsa-da, suwy gyt boldy.

Onda Japbak aýtdy:

[264]

-Garyp nämä garyp — odun bilen suwa. Geliň, biz bu ýurtdan göçeliň, bereketli bir ýurda baralyň.

Ikinji baran ýurtlarynyň suwy bolsa-da, oduny gyt boldy.

Onda Ýapbak aýtdy:

-Garyp nämä garyp — odun bilen suwa. Geliň, biz bu ýurtdan göçeliň, bereketli bir ýurda baralyň.

Üçünji baran ýurtlarynyň oduny, suwy bolsa-da, gallasy bolmady.

Onda Mapbak aýtdy:

-Garyp nämä garyp — galla garyp. Geliň, biz bu ýurtdan göçeliň, bereketli bir ýurda baralyň.

Dördünji baran ýurtlarynda suw-da boldy, odun-da boldy, galla-da boldy, emma parahatlyk bolmady.

Onda Topbak aýtdy:

-Parahatlyk bolmasa, odunyň höziri ýok, suwuň tagamy ýok, gallanyň gurby ýok. Geliň, biz bu ýurtdan göçeliň, bereketli ýurda baralyň.

Onda Japbak aýtdy:

-Biz gezibem gördük, göçübem gördük, hiç ýerde özümiziňkiden gowy ýurt görmedik. Geliň, biz ata watanymyza gaýdalyň.

Doganlar ony makul bildiler.

Japbaklar oba gaýdyp gelyärkäler, Topbak öz pikirini mälim etdi.

-Biziň öýümüz bar. Emma at ýok, ene ýok, gelneje bolaýsa näderkä?

Öýlenjek ýigit Japbak sesini çykarman, sülmüräp ýöredi.

Onda Ýapbak bolsady ekdi.

-Gelneje bolsa, akja öýüň içi ululy-kiçili haly bilen gül pürkülen ýaly bezener. Biziň çöregimiz özümüzde bişer, gazanymyz özümüzde atarylar. Toýumyz özümüzde tutular. Gapymyzda at kişňär. Japbaklaryň dabarasy il içine dolar. Şonda biziň murtumyzy palta kesmez!

Mapbak gümürtik gepledi.

-Gelneje ýat ilden, ýat öýden gelmelidir. Japbaklar bilen onuň mäşi bişşermi, ýokmy? Birden Doýduk ýalyň biri duşup, Japbagyň burnundan çöp ötürüp, biziň agzymyzy alardaýmasyn?

[265]

Japbak ýumrugyny düwdi.

-Biziň agzymyzy alartjak bolsa, men onuň...

Topbak Japbagyň eline ýapyşdy.

-Dur, naýynsap! Gelmedik gelnejäň birdenkä gözünü gögerdäýme!

Mapbak, senem agzyňy haýyr aç, haw! Nädersiň biziň bilen äbede-jüýbe bolaýsa!

Ýapbak hem öz göwnündäkini daşyna çykardy.

-Birinji gelneje göwnümüzden tursa, öýe ikinji gelnejede gelmeli bolar.

Mapbak hem öz göwnündäkini aýtdy:

-Ikinji gelneje göwnümüzden tursa, üçünjisi hem gelmeli bolar.

Topbak hem olaryň pikirine goşuldy.

-Üçünji gelneje göwnümüzden tursa, dördünjisem gelmeli bolar.

Doganlaryň pikiri Japbaga kem ýaramady.

-Japbaklar dört, gelnejeler dört. Bir öýde sekiz bolýas.

Ýapbak Mapbakdan sorady.

-Her gelnejäniň dört sanyjyk mele gulpak ogram bolaýsa, bir öýde näçe bolýas?

Mapbak iki egnini ýygyrdy.

-Men-ä gumalak sanaýmasam, onuň hasabyna ýetip biljek däl.

Japbaklar gyzykly gürrüň bilen oba ýetenlerini duýman galdylar.

Japbak oraçanyň ýurduny ogşady.

Ýapbak oraçanyň ýurduny ogşady.

Mapbak oraçanyň ýurduny ogşady.

Topbak oraçanyň ýurduny ogşady.

Dodaklaryny tozana bulap galan Japbaklaryň dördüsi dört ýerden seslendi.

-Seniň topragyňa gurban!

Japbaklaryň ak eşikli akja öýi gümmezeklöp galdy.

Durun obasy şol gün Japbaklaryň hatyrasyna toýa aýlandy.

AKTARIM

BİRİNCİ BÖLÜM

Capbaklar Kim?

[163]

Bundan yüzlerce yıl önce Durun obasında babaları genç yaşta ölmüş dört yetim kardeş yaşıyordu. Onların en büyüğünün adı Capbak, ötekinin adı Yapbak, üçüncüsünün adı Mapbak, en küçüğünün adı ise Topbak'tı. Onların dördü de birbirine yakın yaşlarda, birbirine benzer, tombalak çocuklardı. Onları ilk defa görenler hangisi hangisidir birbirinden ayıramıyorlardı. Capbak'ı görenler Yapbak, Yapbak'ı görenler Mapbak, Mapbak'ı görenler Topbak, Topbak'ı görenler Capbak deyip, onların adlarını değiştiriyorlardı.

Yaşlı Kadınlar:

- Vah! Sizi nasıl birbirinizden ayırt edeceğiz? İki gördük, sekiz gördük, birbirine böyle benzer çocukları biz şimdiye kadar görmemiştik! – deyip çekiniyorlardı.

Bu yüzden kim onlardan birinin adını söylese, hepsi birden: - Evet! – diye cevap veriyorlardı.

Ama dikkatli bakıldığında, onları birbirinden ayıran özel farklar da yok değildi. Capbak'ın bir kulağı büyüktü, alnı yassıydı, burnu biraz akdoğaninkine benziyordu, alt dudağı sarkıktı. Ama karaca gözlerinin göz bebekleri kurnazca oynuyordu.

Yapbak'ın ince kulakları kepçeydi, alnı açıktı, burnunun ucu sivriydi. Ama karaca gözlerinin göz bebekleri kurnazca oynuyordu.

Mapbak'ın yanakları tombuldu, gözleri çukur, burnu yassı, kısa boyunluydu. Ama karaca gözlerinin göz bebekleri kurnazca oynuyordu.

[164]

Topbak'ın burnunun ucu toparlakdı, dudakları biraz kalındı, ensesi kalındı, kısa boyunluydu. Ama karaca gözlerinin göz bebekleri kurnazca oynuyordu.

Onları birbirinden ayırt etmeyi güçleştiren özellikle bu göz bebekleriydi.

Anneleri bile bazen; “Topbak can!” deyip, Mapbak'ı, “Yapbak can!” deyip, Capbak'ı kucakladığı zamanlar da oluyordu.

Bu devirde yaşamak çok zordu: Komşu ülkelerdeki padişahlar az sayıdaki Türkmenleri kendi yurtlarında serbestçe yaşamalarına izin vermiyorlardı. Daha da kötüsü, obanın bayları⁷,

⁷ Türkiye Türkçesi hariç diğer Türk Lehçelerinde “Bay” kelimesi “zengin kişi” anlamına gelmektedir. Metnin Türkiye Türkçesine aktarımında “bay” kelimesinin orijinal metindeki şekliyle verilmesi uygun görülmüştür.

tefecileri, dindarları da fakirlerin sırtına biniyorlardı. Annelerinin söylediğine göre Capbaklar'ın babası da bu ağır yüke dayanamayıp, onları küçükken yetim bıraktı.

Dört çocukla dul kalan, geçim kapısını yitiren, tüm dikkatini yiyecek bulmaya harcayan anne çocuklarını açlık belasından korumak için gece gündüz dolanıp durmuş, onları zamanında terbiye etmeye de fırsat bulamamış. Bunun için Capbaklar baba sevgisi görmemiş, anne terbiyesi almamış, esasen kendi kendilerine büyümüşlerdir.

Onlar oynarken birlikte oynamışlar, gezerken birlikte gezmişler, konuşurken birbirleriyle konuşmuşlar, yemeklerini birlikte yemişler, yıkandıklarında da birlikte yıkanmışlar, hatta yatarken birlikte yatmışlardır. Onlardan birinin söylediğini ikincisi, ikincisinin dediğini üçüncüsü, üçüncüsünün söylediğini dördüncüsü, dördüncüsünün dediğini birincisi makul buluyordur.

Onlar her yerde, her zaman Capbak'ı takip ederek yürüdükleri için, köyün çocukları onlara "Capbaklar" diye ad koymuşlardır. Ama köyün çocukları onları çok seviyorlarmış, onların tuhaf, ilginç konuşmalarına gülüyorlarmış, hatta bazen yedikleri ekmekleri de onlarla paylaşıyorlarmış. Capbaklar'ın çocukluğunun gülüşmeden, oyunsuz geçen bir vakitlerine denk gelmek çok zormuş.

Ama Kelekbay'ın patlak gözlü oğlu, tefeci Allak'ın kafasını hırt hırt kaşıyan kel oğlu, Tüccar Golak'ın yeni kızıl cüppesi içinde arkasındaki kamburunu saklamaya çalışan ezik oğlu, Yalak İşanın burnunun suyunu tutamayan tembel oğlu, bunlar Capbaklar'ı sevmiyorlarmış. Aslında onlar [165] Capbaklar'ı adam yerine koymayıp, onlarla oynamıyor, gülüşmüyor, onları kendi başlarına buyruk, boş gezenin boş kalfası zannedip, yeri geldiğinde onları rezil etmekten de çekinmiyorlardı.

Ama Capbaklar onları umursamıyor, söylenenleri umursuyorlardı. Zengin çocuklarını bazen kinayeli sözlerle haşlıyorlardı. Onları sevdiren şeylerden birincisi dostluk ise ikincisi söz ustalığı olmuştur. Capbaklar'ın yaşadığı devirden bu yana birkaç yıl geçmiş de olsa onların uyumlu yaşaması, dostluğu, keskin sözleri, güldüren olayları bu zamana kadar da kaybolmamıştır.

Capbaklar hakkındaki ilginç anlatılar halk ağzında hâlâ daha yaşıyor.

Capbaklarla tanışmak için onların başından geçen birkaç olayları okuyalım.

[166]

Capbakların Çocukluk Çağı

Elime Tüküreyim

Yaz aylarıydı. Hava güzeldi. Yeryüzünde yeşillikler büyüyordu. Kuşlar cıvıldaşıyordu, evde oturmaya yürek dayanmıyordu. Tüm canlılar dışarıdaydı, dört kardeş de avlanmak için görüş alışverişinde bulunuyorlardı.

Capbak: “Tuzak kurup sülün avlayalım.” Dedi. Yapbak: “Kapan kurup, tavşan tutalım.” Dedi. Mapbak: “Kuş kapını kurup turgayların ayağından yakalayalım.” Dedi. Ama Topbak başka bir şey teklif etti:

-Gelin, biz hayvanları rahatsız etmeyelim de yumurta aramaya gidelim!

“Hiç olmazsa yumurtaya doyalım.” Diye, arzulayan kardeşler Topbak’ın sözünü uygun buldular. Ama yumurtayı neye koyup getireceklerini hemen akıl edemediler. Capbak dedi ki: “Benim gömleğime koyarız.” O zaman Yapbak dedi ki: “Senin gömleğin aşık kemiğindeki et gibi parça parça yırtık, yumurtayı benim gömleğime koyarız.” O zaman Mapbak dedi ki: “Senin gömleğin Kelekbay’ın evinin tärimi⁸ gibi delik delik, yumurtayı istediğin yerinden sokabilirsin. Yumurtayı benim gömleğime koyarız.” O zaman Topbak dedi ki:

- Senin gömleğinin sadece astarı kalmış. Benim gömleğimin ise yakasıyla bağcığı kalmış.

Yumurtayı en iyisi annemin su torbasına koyalım.

Kardeşler bunu uygun buldular.

[167]

Biraz düşünen Capbak dedi ki:

– Su torbasında su durmaz!

O zaman Mapbak dedi ki:

– Biz su değil yumurta koyacağız ya!

– Yumurta da sudur.

O zaman Yapbak dedi ki:

–Yok yok! Yumurtayı biz annemin süt sağım kabağına koyalım.

O zaman Topbak dedi ki:

– İşte, bu söz daha mantıklı, süt sağım kabağını ise torbaya koyarız.

Capbaklar ortak fikre ulaştılar.

Kardeşler içinde süt sağım kabağı olan su torbasını her biri bir bağından tutup ikişer ikişer sırayla götürdüler. Birden önlerine bir sürü ılgın ağacı çıktı. Capbak onun sağından yürüdü. Yapbak onun solundan yürüdü. Süt sağım kabaklı su torbası ılgın ağacına takıldı. Capbak öne doğru atıldı. Yapbak öne doğru atıldı. ılgın ağacı onları bırakmadı.

Mapbak ile Topbak onlara öğüt verdi.

O zaman Capbak dedi ki.

– Ben geri adım atmam! O zaman Yapbak dedi ki:

– Ben geri adım atmam!

En sonunda, kimin gücü kime yeterse diğerini ardısıra çektin, diye karara vardılar. Mapbak Yapbak’a yardım etti. Topbak Capbak’a yardım etti.

⁸ Tärim: Türkmen ak evinin (yurt) ağaç iskeletinin alt kısmı.

Onlar çektiler, çektiler, yine çektiler: ne Capbak galip gelebildi ne de Yapbak galip gelebildi. Tekrardan yine çektiler, yine çektiler, yine çektiler... En sonunda Capbak ile Topbak su torbasının bir yan bağıını kopardılar. Capbak Topbak'ın üstüne düştü. Geriye doğru fırlayan su torbasındaki süt sağım kabağı ise kütüğe değıp un ufak oldu.

Toza bulaşmış Kardeşler birbirlerine dikkatle baktılar, birbirlerini suçlayacak gibi göründüler. Birden bire alkışlayıp güldüler. Ama Topbak birden hâlsizleşti.

Mapbak ona sordu:

– Söyle, Topbak ne oldu bir yerin mi ağırdı?

– Evet, ağırdı.

[168]

– Neren?

– Aklım.

– Yapbak ile Mapbak alkışlayıp güldü. Ama Capbak onları durdurdu.

– Durun şimdi, durun! Burada farklı bir durum var. Söyle Topbak aklın niçin ağırdı?

– Biz günün birinde sığır sahibi olursak, annem onun sütünü neye sağıar?

Capbak bir eliyle Yapbak'ın diğeri eliyle Mapbak'ın alınına fiske attı.

– Kardeşlerim işte sizin şu kadcarcık aklımız almaz. Ama Topbak doğru söylüyor!

O zaman Yapbak dedi ki:

– Doğruluğuna şüphe yok. Fakat Capbaklar'ın evine sığır gelinceye kadar, daha çok süt sağım kabakları, daha çok su kabakları yetişir, tekrar kırılır tekrar yetişirler herhalde. Onun için Topbak'a aklını ağırtmasına hacet yok mu acaba diye düşünüyorum.

– İşte bu da makul!

Kardeşler yine gülüp zemini yeşil otlu, gür yapraklı salsolaların, deve dikenlerinin kır renkli ılıgın ağaçlarının arasına girdiler. Onlar birkaç çirlentgi⁹ yumurtasını buldular, onları çiğ çiğ yuttular. Ondan sonra birkaç turgay yumurtası buldular onları kabuksuzmuş gibi yuttular. Kardeşler sülün yumurtası, güvercin yumurtası bulamadılar. O yüzden dudaklarını büktüler. Henüz örtülerini tam sıyırmadan gelincik mantarıyla su torbalarını doldurdular. Onlar bir yerden çakmak taşı alıp dönmediklerine pişman oldular.

Mantarı tuzlayıp, pişirip yersen, çok lezzetli olur! Bu lezzeti onlar çadırlarına dönecekleri zamana bıraktılar. Onların yolu eski kurumuş kuyu önüne çıktı. Bu kurumuş kuyudan birkaç gökvarlık¹⁰ uçup gitti. Onlar kuyunun içinde bir kuş yuvası gördüler. Onu çubukla almak istediklerinde aşağı düşürdüler. Henüz tüyü çıkmamış yavru kuşların acıklı cıvıdamaları duyuldu, kuyunun dibinde kanat çırpışları da görüldü.

⁹ Çirlentgi: Türkmen masal ve efsanelerinde hayâli bir kuş türü.

¹⁰ Gökvarlık: Bir kuş türü. Cinsi tespit edilememiştir.

[169]

Kardeşler yavru kuşlara kıyamadılar. Onları kuyudan çıkarmaya karar verdiler.

Capbak Yapbak'a: "Sen sark." dedi. Yapbak Mapbak'a: "Sen sark." dedi. Mapbak Topbak'a: "Sen sark." dedi. Topbak Capbak'a: "Sen sark." dedi. Ama hiçbirini kuyuya indirmek için su torbasından koparıp aldıkları ip yeterli olmadı. En sonunda Topbak Mapbak'ın ayağını tuttu. Mapbak Yapbak'ın ayağını tuttu, Yapbak Capbak'ın ayağını tuttu, Capbak ise kuru kuyunun kenarındaki yıpranmış halatı dibinden tuttu. Topbak'ın ayağı yere yetmedi. Dört kardeş kuru kuyunun içinde asılı kaldılar.

Onların kuş yavrularını kuyudan çıkarması bir yana, kendilerinin kuyudan çıkması bile zahmetli bir iş oldu.

Kolunun mecali kalmayan Topbak Mapbak'a: – Çeksene! diye bağırdı.

Kolunun mecali kalmayan Mapbak Yapbak'a: – Çeksene! diye bağırdı.

Kolunun mecali kalmayan Yapbak Capbak'a : – Çeklesene! diye bağırdı.

Capbak Yapbak'a: – Ayağımı bırak çekeyim dedi.

Yapbak Mapbak'a: – Ayağımı bırak çekeyim dedi.

Mapbak Topbak'a: – Ayağımı bırak çekeyim dedi.

Kardeşlerin kolları büsbütün yoruldu.

Aşağıdan yukarı: " Çek, çek" diye bağırdılar.

Kuyunun ağzında Capbak'ın sesi yankılandı.

– Durun o zaman ben bir elime tüküreyim!

Capbak eline tüküremeden, kardeşler aşağıya gümbürdeyip düştüler. Topbak'ın ayakları ta baldırına kadar kuru kuma saplandı. Mapbak Topbak'ın boynuna atıldı.

Topbak aşağıdan boğuk bir sesle bağırdı.

– Ah inseniz ya gözüm çıktı!

Mapbak sıyrılıp indi. Capbak sıyrılıp indi. Üçü bir araya gelip kaldırmaya çalışıp Topbak'ın ayaklarını kuru kumdan çekip çıkardılar. Kuyunun dibinde onların kendileri yavru kuş gibi kaldılar.

Topbak Capbak'a ters ters baktı.

[170]

– Sen, kardeşim niçin kardeşlerinin güvenini boşa çıkardın?

Capbak güldü.

– Neden, sizi kuyunun dibine itekleyip, bir tek ben dışarda kaldım diye mi?

– Sen niçin halatı elinden kaçırdın?

– Kardeşlerim, sizin ayağымda asılı olduğunuzu bir an unuttum, ne yapayım? Ben elime tükürmeye çalışıyordum.

- He tükürdün de iyi yaptın!
- Odun bağlarken ipi sağlam çekmek için her zaman böyle yapıyorduk ya!
- Öyle yapıyorsan al işte kuyu bizim hepimizi birlikte bağladı.

Gerçekten de Capbaklar'ın işi zorlaştı. Onlar ne kadar bağırsalar da dışarıdan yardım isteseler de onların sesleri hiçbir yere ulaşmadı. Buna rağmen, onlar endişe etmediler. Geniş kuyunun diplerine basamak yapmaya başladılar. Birbirleriyle şakalaştılar, gülüştüler.

Onların tepelerinde sadece yuvalarını kaybeden gökwarıklar topluştılar, bağırdılar. Capbaklar onlara şarkı söyleyerek seslendiler.

- Gökwarıklar, gökwarıklar,
- Size değmeden geçsin oklar!
- Kuyudadır Capbaklar! diye,
- Haber verin gökwarıklar!

Ses çıkaran gökwarıklar sürekli eski kuyunun üstünde döndüler. Capbaklar türkü mırıldandılar. Gökwarıklar ses çıkardılar.

Capbaklardan başka da arazide, yumurta arayan, mantar toplayan çocuk az değildi. Gökwarıkların telaşlı uçuşları birden bire dört oğlanın gözüne çarptı, kargaşa sesleri de duyuldu. Bu dört oğlanın biri Mölegözdü (Pörtlekgöz), ikincisi Kel, üçüncüsü Yemşik (Yamuk kafalı), dördüncüsü Yalama'ydı (Basık suratlı). Gökwarıkların bir noktadan ayrılmadan kanat çırpması, sağa sola uçuşması onların dikkatlerini üzerine çekti.

[171]

Onlar: "Belki gökwarıklar puhu kuşu ya da baykuş görmüşlerdir." diye düşündüler.

Onlar birlikte kuru kuyunun ağzına geldiler. Baktılar ki kuru kuyunun dibinde Capbaklar toprak kazıyorlar. Onlar Capbaklar'ı alkışlayıp, gülüştüler.

- Capbaklar hak ettiklerini buldular.
- Capbaklar'ı kuru kuyudan çıkarmayalım.
- Bırak, Capbaklar yavru kuşlara dönsünler.
- Bırak, onlar kuru kuyuda yaşasınlar!
- Capbak, tut! Mapbak, tut! Deyip onların üstüne küçük kesekler attılar.

Capbak onları azarlayacak gibi, Yapbak onlara yalvaracak gibi oldu. Mapbak onları kapacak gibi, Topbak onlara tuzak kurmaya niyetlendi.

- Hadi bakalım!.. Bunları siz bulamazsınız, Capbaklar bulur, Capbaklar!
- Mölegöz gözlerini iri iri açıp baktı:
- Ne buldunuz?
- Altın kuş bulduk, altın kuş!

Topbak elindeki kuşu göstererek hava attı. Yapbak elindeki kuşu göstererek hava attı. Mapbak elindeki kuşu göstererek hava attı. Capbak elindeki kuşu göstererek hava attı.

Yemşik onlara kurnazlıkla baktı.

- Vıy onlar tüysüz civciv ya!

- Herkes ulaşmak isteyenine eline geçmez altın kuş!

Bay oğulları altın kuşlara tamah ettiler. Onlar altın, gümüş hakkında babalarının tükenmeyen sohbetlerini dinliyordular. "Altın kuş" sözü onların akıllarına tesir etti. Onlar birbirlerine baktılar, fısıldaştılar. Capbaklar'a döndüler:

- Sizi çıkarsak bizi de ortak eder misiniz?

- Size bir tane bize üç tane.

- Yok, size de iki tane bize de iki tane.

- Ama altın kuşların bulunduğu yeri hiç kimseye hiçbir zaman söylemeyeceğiniz şartıyla. Yoksa sizin babalarınızın nefsi doymaz: altının tohumunu tüketirler.

[172]

Mölegözler kimseye söylemeyeceklerine yemin ettiler. Capbaklar'ı birer birer çekip çıkardılar.

Aldanan Bay oğullarının kavga etmelerinden çekinen Capbaklar onlara kafa tutmaya çalıştılar.

Topbak Mölegöz'e yumruğunu gösterdi.

- Sana altın kuş mu lazım? İşte!

Mapbak Yemşik'e yumruğunu gösterdi.

- Sana altın kuş mu lazım? İşte!

Yapbak Yalama'ya yumruğunu gösterdi.

- Sana altın kuş mu lazım? İşte!

Capbak Kel'in başını okşadı.

- Yok, öyle değil. Capbaklar'ın her türlü oyunu vardır. Siz aklınıza farklı şeyler getirmeyin. Altın kuşlar henüz saf altına dönüşmediler, onların şimdilik bakır karışımı var. Onlar kendi renklerine geçinceye kadar onlara dokunmama kararı aldık.

Kel, Capbak'ın koltuğunun altından mırıldandı.

- Altın kuşlar altın olduğu zaman, siz onların yarısını bize verir misiniz?

-Mutlaka! Fakat hiç kimseye söylememe şartıyla.

Capbaklar ile Mölegözler gülüşüp konuşup gittiler.

Onlar Uyarsa Biz de Uyarız

Dört kardeş bir şeyle uğraşıyorlardı. Kelekbay'ın dördüncü karısından olan ayakları çarpık, gözleri şaşkınlıkla onları yanına geldi. O kirli ellerinde sağlam tuttuğu oğlak kemiğinin

az pişmiş etini dişleriyle çekiştiriyordu, kirli ellerinin yağını, oğlak kemiğinden akan çorbayı şapırdatıp yalıyordu.

Topbak'ın ona gözü takıldığında ağzının salyası aktı. Ama Topbak ona "Bana da ver." deyip isteyemedi. O ağzını şapırdatıp kardeşlerine döndü.

- Ey Capbaklar! Gelin biz de et yiyelim!

Oğlak kemiğini çekiştiren şaşışya, ağzından salya akan Topbak'a dikkat etmeyen Capbaklar kardeşlik hatırına onun sözünü onayladılar.

[173]

- Gelin, biz de et yiyelim!

Etrafta ölü diri ete gözü takılmayan Mapbak düşünceye daldı: kendi fikrini söyledi.

- Eti bulsak yeriz de!

Yapbak sivri uçlu burnunu çekti.

- Bulduğunda kim yemiyor? İşte, çarpık da yiyor. Sen bulamadığında yediğini söyle!

Capbak kulak kesildi.

- Sizin yiyeceğiniz et olsun! Fakat, bedava Buhara'da yok. Dişlemek için işlemek gerek.¹¹

Topbak Capbak'ın ağzını tuttu.

- Dur dur!.. Ben senin söylemek istediğin şeyi biliyorum.

- Neyi biliyorsun?

- Yer ile gök arasında kuştan başka bir şey olmadığını biliyorum.

Yapbak onun sözünü alaya aldı.

- Ay, yiğit bildi ey! Kumda koyun da çok da?

Mapbak Topbak'a arka çıktı.

- Topbak çok iyi bildi! Gelin adam başı birer kuş kapanı yapalım. Ondan sonra bunu at ahırına kuralım. Eğer biz kuşu yakalayabilirsek, kuş hazır olur, biz yemek istersek, kuş pişmiş olur.

Kardeşler birbirlerinin sözlerini onayladılar.

- Topbak bildi.

- Mapbak bildi.

Onlar kuş kapanı yapmak için yerlerinden kalktıklarında, Capbak onlara bir şart koydu.

- Kardeşlerim biz önceden güzel hazırlık yapalım. Yoksa pişirmeye, yemeye yetişemeyiz, kuş eti naziktir, çabuk bozulur.

¹¹ Türkiye Türkçesinde "Emek olmadan yemek olmaz" anlamına gelen atasözü.

Kardeşlerin dördü dört yerden odun toplayıp kuru odundan kapılarına yığdılar. Ondan sonra hemen kuş kapanı yapıp hepsi kendi ustalığıyla övündü, kendi kuş kapanlarıyla birbirlerine gösteriş yaptılar.

Capbak Yapbak'a sordu.

- Senin kuş kapanının adı ne?

- Gördüğü an yakalar.

Yapbak Mapbak'a sordu.

- Senin kuş kapanının adı ne?

[174]

- Yayılıp yatar.

Topbak Capbak'a sordu.

- Senin kuş kapanının adı ne?

- Fark ettirmeden yakalar.

Onlar kuş kapanlarını at ahırına kurdular. Ondan sonra dördü bir yerde toplanıp sabırsızlıkla beklediler.

İki elini arkada bağlayıp, kaz gibi yürüyerek salına salına gelen Kelekbay onların bu hâllerine şaşırıldı:

- Hayırdır, Capbaklar! Neden böyle bekleyip oturuyorsunuz?

Yapbak oturuşunu değiştirmeden cevap verdi.

- Bay Ağa, et yemek istiyoruz.

- Ne! oturduğun yerde et gelip ağzınıza düşecek mi sanıyorsun?

- Ağzımıza düşmese de kuş kapanımıza düşer.

Kelekbay kalın dudaklarını genişçe açıp güldü.

- Hah-hah-ha-ha-a!.. Güneş yükseldiyse işiniz zorlaşmış.

Topbak oturuşunu değiştirmeden cevap verdi.

- Bay Ağa, nasılsa senin eline düşmekten iyidir.

Capbak oturuşunu değiştirmeden cevap verdi.

- Bay Ağa sen de onlardansın. Git kuşlara söyle: kuşlar yere inmeden durabiliyorlarsa, biz de et yemeden durabiliriz.

- Eti yersiniz. Fakat şimdi değil de çobana yardımcı olduğunuz zaman yersiniz. O zaman da Bay'ın rızkını değil de arta kalmış malların leşinin etini yersiniz.

- Bay Ağa sen sakın ol. Sen kimin etini yiyeceğini bilsen de Capbaklar'ın etinden senin ağzın lezzet bulamaz.

Kelekbay öfkeyle bakıp salına salına gitti.

Capbaklar onun ardından şarkı söylediler.

Sıcak günün ısısı inse,
 Karlar yağsa yerler donsa,
 Kuş etini yemeden dururuz,
 Kuşlar yere inmeden durursa.

[175]

Ala Sakal

Eskice keçe çadırın içinde orta yaşı geçkin, kara saçlarına ak şeritler karışan, yüzünün boynunu derin kırışıklıkları çoğalan, gömleğinin kumaşı eskimiş olup yama üste yama yapılı orta boylu bir kadın, çukurlaşmaya başlayan çenesini avucunun içine koyup, dirseğini dizine dayayıp oturdu.

O, Capbaklar'ın annesi Bolluk'du.

Onun ışığı biraz sönmüş kara gözleri keçe çadırın içine ne kadar bakınsa da bakmaya değer bir şeye gözü ilişmiyordu. O böyle otururken çocuklarının bugün neye imreneceklerini düşünüyordu. Onların arazileri, suları yoktu. Etrafı toprak tümsekle çevrili bir lokma yerlerini de bir hileyle, henüz babaları ölmemişken Yalak İşan'ın eline geçmişti. Su haklarını herhangi bir hileyle Kelekbay ele geçirdi. Bir zamanlar bir tanecik sığırlarını da nasılsa bir şekilde, Doyduk kendi kapısına çekip almıştır. Başka bir yerden de hiç kazanç kapısı yoktu. Onun için Capbaklar'ın hâli özenilecek gibi değildi.

Fakat bu hâli genç Capbaklar'ın genç beyinleri henüz algılayamıyordu. Annesi bu ağır durumda otururken Topbak dışarıdan tozu dumana katarak hızlıca geldi.

- Anne, ay anne baksana!

Bolluk annenin yaşdan buğulu gözleri onu ilk önce iyi seçemedi. O oğluna sordu.

- Oğlum o nedir?

Topbak elindeki çırpınan esmer kuşun sakalını okşadı.

- Buna molla turgay diyorlar, molla turgay!

- Onu nasıl tuttun oğlum?

- Anneciğim, ben bu kısmeti Yayılıp yatardan çıkarıyorum!

O henüz sözünü bitirmeden, Mapbak hızlıca girdi. Onun da elinde esmerce kuş çırpınıyordu.

- Anne, ay anne baksana!

- Onu nasıl tuttun oğlum?

- Ben bu kısmeti Uçsa tekmelerden çıkarıyorum, Anneciğim!

O henüz sözünü bitirmeden, Yapbak hızlıca girdi.

[176]

Onun da elinde esmer kuş çırpınıyordu.

- Anne, ay anne baksana!
- Onu nasıl tuttun oğlum?
- Anneciğim ben bu kısmeti Gördüğü an yakalardan çıkarıyorum!
- O henüz sözünü bitirmeden, Capbak hızlıca girdi.
- Onun da elinde esmer kuş çırpınıyordu.
- Anne, ay anne baksana!
- Onu nasıl tuttun oğlum?
- Anneciğim, ben bu kısmeti Fark ettirmeden yakalar çıkarıyorum!
- Aferin oğullarım!

Capbaklar konuşmaya başlayıp yürümeye başlayalı beri annelerinin yükünü hafifletmeye başlamışlardı. Onların bu eğlenceli gürültüleri de çoğu zaman açlığı hissettirmiyordu. Onların şimdiki mutluluğu da annelerinin gamlı gönlünü göğe çıkardı.

Capbaklar kuşları nasıl pişirecekleri hakkında sohbet ettiler.

Capbak: kuşları pilava koyalım dedi. Kardeşler onu uygun buldular. Pilav denilen şeyi tatmak ne güzel ama Bolluk çadırının içine göz gezdirdikten sonra – “Oğullarım yaz günü pilav o kadar güzel olmaz.” deyip kibarlık etti.

Oğlanlar bunu uygun buldular.

Yapbak kuşları kavurmayı teklif etti. Narin kuş etini kavurursan nasıl güzel kokardı. Kardeşler onu hep bir ağızdan onayladılar. Bolluk yine çadırın içine göz gezdirdikten sonra – “Oğullarım, küçük kuşların yağı yapışkan olur, ağzınıza burnunuza yapışması mümkündür.” deyip kibarlık etti.

Narin çenelerinin burunlarının altını okşayan Capbaklar bu söze gülüştüler.

Mapbak “Kuşları çekdirme¹² yapalım.” dedi. Kardeşler bunu uygun buldular. Bolluk güzelce kuşlara baktıktan sonra, yine çadırın içine göz gezdirdi de: “Oğullarım, küçük kuşların etinden çekdirme yapsan, hemen gaz yapıp geçirmeye sebep olur.” deyip kibarlık etti. Kardeşler onu doğruladılar.

Topbak en sonunda kafasını kaşdı.

[177]

- Ben buldum!

Kardeşler onun sözünü hep birlikte onayladılar.

- Topbak buldu!

Topbak'ın kendisi de bir tuhaf olup etrafına baktı.

- Ben neyi buldum?

- Biz ne bilelim senin neyi bulduğunu?

¹² Çekdirme: Az suyla yapılan bir tür et yemeği.

- Ne öyleyse?

- Sen kendin söyledin ya!

- O zaman biraz sabredin... Evet, buldum. Gelin bunları şişe dizip kebab yapalım!

- Topbak bildi! Topbak bildi!

Hatta Bolluk da Topbak'ın fikrini uygun buldu.

Kuş kapanına arka arkaya düşen turgayları Capbaklar üttüler, şişe dizdiler, ateşe tuttular. Kebab cızırdamaya başladı. O vakit peyda olan ala atlı, ala heybeli, ala cüppeli, ala sakallı, ala gözlü dilenci onların keyfini kaçırdı. O taraftan gelir gelmez, alaca sakalını sıvazladı.

- Çocuklarım, verin bereketiniz artsın!

Capbak elindeki şişi kendisine doğru çekti, ala sakalın yüzüne dikkatlice baktı.

- Verdiğin zaman bereketi artıyorsa, Kelekbay neden hiç kimseye hiçbir şey vermiyor?

Ala sakalın yüzüne onların hepsi birlikte dikkatle baktılar. Onların hepsi ona peş peşe bu soruyu sordular.

- Kelekbay niçin hiç kimseye hiçbir şey vermiyor?

Aksakal soruya cevap vermeden, duasına devam etti.

- Allah sizin varlığınızı arttırsın!

Mapbak çadırlarına göz gezdirdikten sonra, dilenciye dikkatle baktı.

- Allah bize varlık verecek olsa ne görmüyor mu sanıyorsun?

Yapbak dilencinin söyleyecek olduğu sözü ağzından aldı.

- Ay ağam, kapı kapı dolanmaktan, sürekli konuşmaktan sakalın ağarmış. Sen böyle eziyet çekip dolaşacağına, Allah'a kendin için yalvarıp, kendin zengin olsan olmuyor mu?

Dilenci onların sözüne kulak asmayıp:

[178]

- Yavrularım, İşan ağanız açgözlü değildir. Her biriniz birazcık verseniz yeterlidir, deyip dibi unlu heybesinin ağzını açtı.

- Ay kurnaz İşanmışsın! Senin alacağını almadan gideceğin yok deyip Capbak onun unlu heybesine annesinin hoşadan¹³ toplayıp getirdiği bir kâse buğdayını koydu.

Hoca ise minnettarlıkla:

- Ay aferin yavrucuğum! Dedi.

- Sen çok kurnaz İşanmışsın! Senin alacağını almadan gideceğin yok – deyip Yapbak onun unlu heybesine harmandan toplayıp getirdiği bir kâse arpasını koydu.

Hoca ise minnettarlıkla:

- Ay aferin kardeşlerim! Dedi.

¹³ Hoşa: Arpa ve buğday gibi ekinler toplandığı zaman yere dökülen başak.

- Bay, sen çok kurnaz İşanmışsın! Senin alacağını almadan gideceğin yok – deyip Mapbak onun unlu torbasına annesinin harmandan toplayıp getirdiği bir kâse darısını koydu.

Hoca ise minnettarlıkla:

- Ay aferin yiğidim! Dedi.

- Vay vay, sen çok kurnaz İşanmışsın, deyip, Topbak onun unlu torbasına annesinin kuyudan getirdiği bir kova suyunu koydu.

Ala sakalın ala gözleri yuvalarından uğradı.

- Vay vay, kurnaz oğlanlarsınız! Siz benim kepçeyle topladığımı çanakla döktünüz deyip, içi karışık torbayı yere çarpıp vurdu.

Unlu, buğdaylı, arpalı, darılı suyla karışık torbadan Capbak bir kâse doldurup aldı, Yapbak bir kâse doldurup aldı, Mapbak bir kâse doldurup aldı, Topbak hiçbir şey almayıp torbayı ala sakalın sırtına fırlattı.

İşan ne yapacağını bilemeyip:

- Ay, Allah'ım verdiklerine şükür! Dünyada benden de gözü karalar çokmuş deyip, sakalını sıvazladı.

Capbaklar'ın dördü birden dilenciye kucakladılar. Biri onun kollarını sıvazladı, biri sırtını sıvazladı, biri sakalını sıvazladı. Onların hepsi birden:

- İşan ağa bize darılma! Biz bazen herhangi bir şeyden keyif almasak, günümüz geçmiyor. Sen işte bizim köyümüzden [179] çıkmadan önce sadece torban değil heyben de dolar deyip özür dilediler.

Ondan sonra ona Capbak bir turgay kebabını verdi, Yapbak bir turgay kebabını verdi, Mapbak bir turgay kebabını verdi, Topbak bir turgay kebabını verdi.

- Ay aferin yavrularım! Deyip, dilenci onların yanından hoşnut olarak ayrıldı.

Ala atlı yanlarından gittikten bir süre sonra ise Capbaklar'ın dördü birden şarkı söylediler.

Ala atlı ala sakal,

Ala cüppeli ala sakal,

Dışın ala için ala,

Ala gözlü ala sakal.

Kapı kapı gezen dilenci,

Seçiciliğin yok: arpa, buğday,

Bize böyle öfkelenme,

Öfkelenirir seni Allah.

Capbaklar yine kuş kapanı kurdular, yine turgay tuttular, şişlere tekrar et dizdiler. Kebap hazır olduğunda anneleri onların her birine avuç içi kadar ekmek de bulup verdi. Onu az bulan Topbak annesine hitaben:

- Anne ay anne senin adın ne?
- Vıy, Topbak can sorduğun şeye bak... Sen bilmiyor musun?
- Biraz önceki ala sakal benim aklımı da alıp gitti sanırım, unuttum.
- Benim adım Bolluk ya!
- He, Bolluk Bolluk! O zaman anne neden bizim evimizde ekmek bol değil.

Bolluk çocuklarına nasıl cevap vereceğini bilemeyip, çadırın içine baktıktan sonra kapısında kirli duran iri heybeye gözü takıldı.

- Çocuklarım ben size bir heybe vereyim...

[180]

Topbak onun sözünü kesti.

- Ne anne biz şimdi biraz önceki ala sakalın arkasından mı gidelim?
- Allah saklasın oğlum, dilenci gibi dolaşmaktan Allah saklasın!..

Siz onu buğdayı ekip biçilen yere gidip, arta kalanlarla ağzına kadar doldurup gelirsiniz.

Bizim evimizde işte o zaman ekmek bol olur!

Capbaklar'ın dördü dört yerden:

- Biz hoşaları toplamaya gideriz. O zaman bizim evimizde çörek bol olur, deyip hazır

kebabı yemeye başladılar.

Keramet

Capbaklar sıra sıra dolanıyorlarken Doyduk'un ak evinin yakınından geçip karaca evin yakınlarında durdular. Evin içinden hır hır ses duyuldu.

Capbak Yapbak'a sordu. – Bu neyin sesi acaba?

Yapbak Mapbak'a sordu. – Bu neyin sesi acaba?

Mapbak Topbak'a sordu. – Bu neyin sesi acaba?

O zaman Capbak dedi ki:

- Karaca evin içinde köpek hırlıyor olmasın?

O zaman Yapbak dedi ki:

- Yok! Köpek böyle hırlamaz. Ustanın törpüsünün sesi olmasın?

O zaman Mapbak dedi ki:

- Yok! Törpünün böyle sonsuz sesi olmaz. Doyduk annenin horlaması olmasın?

O zaman Topbak dedi ki:

- Yok! Doyduk anne daha yeni oraya girdi. Onun henüz horlayacak kadar vakti olmamıştır. Bu hayaletlerin, cinlerin hırıltısı olmasın?

Berlirsiz bir şeyi öğrenmeden bırakmak Capbaklar'ın karakterine uygun değildi. Onlar hayatı en ufak ayrıntısına kadar öğrenmeye çalışıyorlardı. Onlar en sonunda bu sesi içeri girip yoklamaya karar verdiler.

Capbak Yapbak'ı iteledi. Yapbak Mapbak'ı iteledi. Mapbak Topbak'ı iteledi. Topbak Capbak'ı iteledi. Onlar dördü birden içeriye sokuldular.

[181]

Onların niçin düşe kalka geldiklerini kurnaz Doyduk hemen anladı. O Capbaklar'a belli etmeden değirmenin sapını döndürerek oturan kadına gözüyle işaret etti. Onun bu işareti "Sesini çıkarma da aynen donmuş gibi sürekli çevir dur." Der gibiydi.

Capbaklar el değirmenini ilk defa görüyorlardı. Yuvarlak gri taş aralıksız dönüyor.

Hırıñ-hırıñ ses çıkarıyor, kardeşler onu hakikaten de hayalet-cin sanmış gibi yavaş yavaş geri çekildiler.

O zaman Doyduk dedi ki:

- Söyleyin Capbaklar neden korkuyorsunuz?

Yapbak dedi ki:

- Doyduk anne bu nedir?

Doyduk hafifçe gülümsedi. O bir süre önce kaybolan tavuğunu Capbaklar'da görüp onlara kızgındı: Onları bir şekilde cezalandırmanın yolunu arıyordu. Kim bilir belki onun tavuğunu gece çakal almıştır. Doyduk fırsatı ganimet bildi.

- Buna Han'im keramet diyolar.

O zaman Mapbak dedi ki:

- Kerametın ne özelliği var?

- Onu tavaf eden kişi zengin olur.

O zaman Topbak dedi ki:

- Doyduk anne sen bunu tavaf edip zengin oldun mu?

- Ben ona her gün bir defa yüzümü sürüyorum.

O zaman Capbak dedi ki:

- Herkes tavaf etse olur mu?

- Bütün insanları o pak ruha bırakacak şüphe var mı? Siz yetim oğlanlar olduğunuz için bir kereliğine izin vermem mümkün. Bırak, sizin de biraz davarımız olsun.

Kardeşler birbirlerine bakıp: "Biz de tavaf edelim." Diye karar verdiler.

Capbak ona alnını değdirdiğinde kafasını yaraladı.

Yapbak ona alnını değdirdiğinde kafasını yaraladı.

Mapbak ona alnını değdirdiğinde kafasını yaraladı.

Topbak ona alnını değdirdiğinde kafasını yaraladı.

[182]

Kardeşler birbirlerine dikkatlice baktılar. Onların hepsinin kafaları kızarmaya başladı.

O zaman Capbaklar'a gülen Doyduk dedi ki:

- Kutlu olsun çocuklarım! Keramet size tam etki etti.

Kafasının sızısına dayanamayan Capbak tokmağı döndürüp fırlattı.

- Yok bu keramet değil, hayalet-cin!

El değirmenin sapı bir yana, süybegi¹⁴ bir yana fırlayıp gitti.

Onun gürültüsü ise aniden kesildi.

Kafasının sızısına dayanamayan Yapbak tokmağı döndürüp fırlattı.

- Bu keramet değil de bir tür hayalet-cinmiş!

Kafasının sızısına dayanamayan Topbak tokmağı döndürüp fırlattı.

- Bu keramet değil de bir tür hayalet-cinmiş!

Değirmenin taşı un ufak oldu.

Doyduk kavga çıkardı.

- Hey Yarabim geberin geberesiceler. Siz kerameti kırdınız. – Benim zenginliğimin köküne kibrit suyu döktünüz.

O zaman Capbak cevap verdi:

- Yok, Doyduk anne, biz senin evine keramet diktik, şimdi senin kum diye süpürdüğün altın olur.

Capbaklar'ı cezalandıran Doyduk'u Capbaklar da cezalandırdılar.

Hoşnut Heybe

Hoşa etmeye Capbaklar'ın ilk kez gidişleriydi. Onlar buğday bulmak için biçilmiş sapların olduğu yerde gezdiler. Ama hoşa görmediler. Onlar buranın hoşasını kendilerinden önce biri toplamış diye düşündüler.

Capbaklar en sonunda biçilmemiş buğdayın içine girdiler.

Yapbak mutluluktan ellerini çırpı.

- İşte lazımsa buyrun size hoşa.

Mapbak sevincini bildirdi.

- İster misin şimdi Capbaklar'ın çadırı ekmekle dolsun?

Topbak neşesi yerinde bağırdı.

[183]

- Heybeyi bu yana al!

Onların üçü birden biçilmemiş buğdayın tozasını¹⁵ koparmaya başladılar. Capbak buğdayın çıtırtısına kulak verip, bir vakit düşündükten sonra birden bire öfkeyle bağırdı.

¹⁴ Süybeg: El değirmenin altındaki taşın ortasına takılan sopa.

- Durun!

Onların hepsi birden Capbak'a baktı. Capbak'ın yelken kulakları kabardı.

- Sizin bu yaptığınız iş Capbaklar'ın adına uygun mudur? Annemin verdiği öğüdü unuttunuz mu? Bizim hoşayı biçilmiş yerden toplamamız gerekmiyor muydu?

Kardeşlerin başları aşağı eğildi, elleri gevşedi, tovzalar çıplak ayaklarının üstüne iki yandan saçıldı. Capbak'ın sözünü onlar alçak sesle onayladılar.

- Capbak doğru söylüyor!

Capbak heybeyi baş aşağı silkeledi. Dolgun taneli tovzalar saçılarak döküldü. Üç kardeşin sıkıntılı bakan gözleri bu tovzalarla birlikte dökülüyormuş gibi oldu. O anda, çadırın içi, annelerinin bir parça çöreği gizleyerek çıkardığı gözlerinin önüne geldi. Onların üçü üç yerden düşündü. "Bu nasıl adaletsizlik? İşte bak meydanın hışırdayan buğdayı yere göğe sığmıyor. Ama bizim evimizde bir hamur yoğurmak için un bile yok. Bu nasıl düzen?"

Yapbak en sonunda Capbak'a sordu.

- Ay Capbak senin bize göre yaşın büyük. Belki sen bilirsin: bizim niçin toprağımız yok?

- Toprağı ne yapacaksın?

- Toprağa ne yaparlar? Buğday ekeceğiz.

- Bizim toprağımızı Yalak İşan'ın sahiplendiğini annem bize söylemedi mi? Yoksa siz artık onu unuttunuz mu?

Kardeşlerin hiçbirinden ses çıkmadı.

Capbak boş heybeyi sırtına alıp gitti. Üçkardeş onun arkasına bağlı deve yavrusu gibi mecburen takılıp yürüdüler. Hışırdayan tovzaları arkalarında bırakıp gitmek onlar için nasıl zordu...

Onlar en sonunda buğdayı biçilip, henüz destelenmemiş¹⁵ samanın içine girdiler. Capbak boş heybeyi bir destenin üstüne attı.

- İşte size biçilmiş yer. Hoşayı ne kadar toplayacaksak işte buradan toplayalım!

[184]

- Gerçekten de Capbak bizden akıllı. İşte lazımsa buyrun hoş!

Capbak koltuklarını kabarttı.

- Hımm! Sizin Capbak'a gözünüz alışmış.

Konuşmaya vakit yok, toplanan destenin başı çıtırdamaya başladı. Bir fincan çay içimlik zamanda heybenin karnı kabardı. Desteye dokunmadan tek tovozayı parmaklarının arasında dolaştıran Topbak'ın nedendir bilinmez durdukça kaşları çatıldı. Birden o:

¹⁵ Tovza (Towza): Değirmene un öğütme karşılığı verilen tahıl.

¹⁶ Deste (Deste): Gül, arpa, buğday, soğan vb. ürünlerin bağlanması. Demet, buket.

- Capbaklar çekin elinizi, diye bağırdı.

Üç kardeşin üçü birden Topbak'a dikkatlice baktı.

Yapbak ile Mapbak onun yanına sokuldu. Onların ikisi birden:

- Bu nasıl emir! Capbak'a tabiyiz, onun yaşı büyük, iyi biliyor. Sen bizim ikimizden de küüksün ya! Bu nasıl emir, diye tekrarladı.

- Annem bugün bizi niçin gönderdi?

- Bu nasıl soru? Elbette hoşla etmek için!

- Hoşayı nerede yapın demişti?

- Biçilmiş sapların olduğu yerden.

- Siz hiç düşünüp bakmıyor musunuz? Sizin dokunduklarımız biçilmiş sapın hoşası mı, yoksa biçilmiş, toplanmış deste mi?

Kardeşlerin üçü birden başlarını aşağı eğdi. Topbak heybenin dibinden tutup silkelediğinde bir karış biçilmiş tovezalar destenin üstüne saçıldı. Sanki Capbaklar'ın eledikleri eteklerinden dökülen kavurgaya döndü.

Ondan sonra Capbaklar desteden bir tane bile tovezla almayıp biçilmiş sapların olduğu yerden hoşla toplamaya başladılar. Hoşla toplamak elbette toplanan destenin tepesini kapatacak kadar değildi. Orakçının elinden fırlayıp kaçan tovezayı her üç beş adımda bir arayıp bulmalıydılar. Öyle de olsa Capbaklar buna çabuk alıştılar. Öğle vakti gelmeden heybe tamamen doldu. Ama toplanacak tovezla hâlâ da çoktu. Heybenin ağzını açıp üstüne çıkarıp ilk önce Topbak'a tepelettiler. Küçülen heybenin üstüne tovezla koyduktan sonra Yapbak'a tepelettiler. Yine biraz hoşla kaldığı için en sonunda Capbak'a tepelettiler. Heybe tıklım tıklım doldu. Onun ağzını [185] zar zor bağladılar. Yapbak heybeye fiske attığında o taze kavun gibi tak tak ses çıkardı.

Capbak Yapbak'a: - Heybeyi sen götür. Dedi.

Yapbak Mapbak'a: - Heybeyi sen götür. Dedi.

Mapbak Topbak'a: - Heybeyi sen götür. Dedi.

Topbak Capbak'a: - Heybeyi sen götür. Dedi.

Sonrasında kura çektiler. İlk önce Capbak, ondan sonra Yapbak, ondan sonra Mapbak, ondan sonra Topbak götürmek zorunda kaldı. Onlar eşit olarak taşımaya kararlaştırdılar. Ama adımın kaç adım olacağı, nereye kadar taşıyacağı belli değildi. Onlar ilk önce obaya kadar olan arayı adımlayıp ondan sonra adım sayısına göre taşımaya karar verdiler. Heybeyi kanal kazarken kenara atılan toprağın üstünde yüksekçe bir yere koydular.

Capbaklar obaya kadar olan mesafeyi adımladılar. Kimin ne kadar adım atacağı gün gibi aşikâr oldu. Ondan sonra heybenin yanına gittiler.

Ama bırakıp gittikleri yerde heybeyi bulamadılar. Aradılar taradılar, oraya koşular buraya koşular, destelerin arasına kadar gittiler... Heybe hiçbir yerden çıkmadı.

-Ay hoşalı heybe neredesin hey, diye bağırdılar.

Heybe hiçbir yerden cevap vermedi.

Capbak Yapbak'a: - "Ne oldu şimdi heybe gitti mi?" dedi.

Yapbak Mapbak'a: - "Ne oldu şimdi hoşalar yandı mı?" dedi.

Mapbak Topbak'a: - "Bütün günlük emeğimiz ziyan mı oldu?" dedi.

Topbak Capbak'a: - "Annemizin gözü yoldadır. Biz şimdi ona nasıl cevap vereceğiz?" dedi.

Heybeyi yine aradılar yine bulamadılar.

Onlara yakın bir yerde harman görünüyordu. O harmanda bir adam görünüyordu.

Heybeyi o adama sormaya karar verdiler.

Gidip baktılar ki harmanın üstünde oturan Kelekbay imiş.

Capbaklar Kelekbay'a selam verdiler. – Kolay gelsin, deyip halini hatırını sordular. Gelir gelmez heybeyi sormakya çekindiler.

[186]

Ama tumbul ihtiyar Kelekbay ağzında nas¹⁷ ile konuşmaya çalışarak ilk başta işi şakaya vurdu.

- Söyleyin, Capbaklar toplu hâlde yola çıkmışsınız, hayır olsun!

Kelekbay'a Capbak cevap verdi.

- Bay Ağa gelişimiz pek hayır değil.

- Niçin?

- Heybemizi kaybettik.

- Heybenizin ne gibi özelliği vardı?

- Karnı kabarıktı. İki elini gökyüzüne geriyordu.

- Heybeniz doğum yapmak için gizli bir yer aramış olmasın?¹⁸

- Bay Ağa o deve derisinden değil ki!

- Becerebilse keçi de doğum yapmak için gizli yer arar.

- Bay Ağa şaka yapmasana! Gördüysen söylesene! Annemizin evde yoğuracak hamuru yoktur. Gözü yoldadır. Dört adamın bütün günkü emeği ziyan olacak. Biliyorsan konuşsana Bay Ağa!

Kelek ağzındaki nasını toy kuşu gibi püskürtüverdi. Capbaklar'a kükredi.

¹⁷ Nas: Tütüne akraba otlardan yapılan, maraş otu benzeri otların toz hâline getirilmesiyle elde edilen bir tür madde. Türkmenler dillerinin altına koyarlar.

¹⁸ Borculamak: Devenin doğum yapmak için gizli bir yer aramasını anlatan eylem.

- Hey annesi terbiye etmemeiş, babası sevgi göstermemiş murdarlar! Siz şimdi hırsızlığa da mı başladınız?

Yapbak Kelekbay'a temiz kalbiyle bildirdi.

- Bay Ağa böyle demeyin ayıp oluyor! Capbaklar, Capbaklar'dır. Onlar aç yatabilirler ama başkasının malına el süremezler! Öyle yapsak annemiz bizim yüzümüze tükürmez mi? Biz, ne dik duran buğdaya dokunduk ne biçilen destelere el uzattık. Yalnızca saplardan hoşla topladık.

Kelekbay ağzından köpük saçarak bağırdı.

- Hey felaketler! İşte sizin hoşanız benim altımda!

Capbaklar hepsi birden:

- Ay yaşa Bay Ağa, diye bağırdılar. Onların her biri bir taraftan harmana tırmandılar. Gerçekten de hoşalı heybe Kelekbay'ın altında ellerini yukarı germiş duruyor. Onların hepsi birden seslendiler.

- Bay Ağa, kaybettiğimiz heybemizi bulup verdiğin için sağ ol! Heybeyi bu tarafa al!

Kelekbay ava saldıracak sırtlan gibi kulaklarını kabarttı.

- Size heybe mi gerek?

[187]

- İçindeki hoşasıyla birlikte gerekli!

Kelekbay yumruğunu sıktığında Capbaklar kendilerini harmandan aşağı indiler. "Köpek dilenciden korkar, dilenci köpektir." dedikleri gibi Kelekbay da onlardan çekindi, harmandan inmedi. Kardeşler ona ne kadar yalvarsalar da Kelekbay onlara kulak asmadı dönüp ağzına geleni söyledi. Kısacası ne Capbaklar harmana tırmanabildiler ne de Kelekbay aşağı inebildi.

Kelekbay harmandan inse Capbaklar heybeyi bir şekilde ele geçiririz diye düşündüler. Bu yüzden Kelekbay'ı sinirlendirmenin yollarını aradılar. Onların hepsi bir yerden şarkı söylemeye başladıklarında sesleri düzenli bir şekilde çıktı.

Kelek, Kelek, Kelek bay!

Kazan, çuval, fiçi bay!

Yüz boynuzsuzla, yüz kele,

Tek başımıza oluruz denk!

Bu şarkıyı arka arkaya tekrarladılar.

Kelekbay hem keldi hem boynuzsuzdu. Ondan yüz bulanlar, ondan korkmayanlar, ona dalkavukluk yapanlar, onun adını biraz değiştirip ona Gulluk Bay diyorlardı. Kelekbay adını duyduğunda öfkeleniyordu. Şimdi o nasıl olduğunu anlamadan büyük gürültüyle harmandan kendisini aşağı bırakıverdi.

Capbaklar harmanın etrafında döndüler.

Kelekbay Capbak'ı kovaladı.
 Yapbak onun arkasından yetişip böğrünü dürtüp kaçtı.
 Kelekbay Yapbak'ı kovaladı.
 Mapbak onun arkasından yetişip böğrünü dürtüp kaçtı.
 Kelekbay Mapbak'ı kovaladı.
 Topbak onun arkasından yetişip böğrünü dürtüp kaçtı.
 Kelekbay Topbak'ı kovaladı.
 Capbak onun arkasından yetişip böğrünü dürtüp kaçtı.
 Kelekbay Capbak'ı kovaladı.
 Yapbak harmana tırmanıp heybeyi aşağı yuvarladı.

[188]

Kıpkırmızı kızaran son derece güçten düşen Kelekbay heybeye doğru saldırdı öne doğru dengesini kaybedip heybenin üstünden takla atıp gitti. Capbaklar onun üstünde toplanıp birdirbir oynadılar. Fakat Kelekbay etrafı sarılmış yaban domuzu gibi o yana bu yana dönüp birinin boğazını sıktı, birinin yüzünü tırmaladı. Capbak en sonunda onun kızıl ibrik gibi kel kafasını kaşdı. Yapbak onun delik ayakkabısından fırlayan kirli tabanını kaşdı. Mapbak onun sağ omzuna yapıştı. Topbak onun karnını gıdıkladı.

Kelekbay en sonunda acizleşen yaban domuzu gibi sesler çıkardı.

Capbak onun kafasını okşayıp:

- “Kim hırsız?” diye sordu

Kelekbay'ın boğuk sesi çıktı.

- Hırsız benim!

Yapbak onun kirli ayaklarını serbest bıraktı.

- Dokunmayın hey, Kelekbay ömründe ilk defa doğru söyledi.

Mapbak onun elini kendi hâline bıraktı.

- Kelekbay ömründe ilk kez doğru söyledi.

Topbak onun kazan gibi karnını bez gömleğiyle örttü.

- Doğru sözlü adam hürmete layık olurmuş.

Capbaklar bundan sonra ona hürmetle yapıştılar. Üstünü başını düzelttiler, tozlarını silkelediler, yakasından inen kılçıkları süpürdüler. Öyle de olsa Kelekbay hayatında bir daha Capbaklar'a dil uzatmamaya söz verdi. Capbaklar onun sözüne ihtiyaç duymuyordu. Onlar onu incitmek yerine tam aksine kendi babalarıymış gibi saygı gösterdiler.

Capbaklar Kelekbay ile vedalaşıp hoşali heybeyi alıp evlerine taraf gittiler.

Kelekbay Capbaklar'ın yanında ne kadar söz vermiş olsa da hoşalı heybe onun kendi etinden koparılıp alınmış gibi hissetti. Capbaklar'ın hoşla topladığına o hiç inanmadı. Bunun için Capbaklar'dan yana onun yüreğinde bir kırgınlık vardı.

[189]

Sığır Pazarlığı

Hoşadan ağızlarına lokma giren Capbaklar'ın evlerinde ekmek bollaştı.

Onlar şimdi hoşaya her gün gidiyorlar. Onların şimdi dördü bir heybe götürmeyip her biri birer heybe götürüyorlardı. Capbaklar'ın azıkları yiyecekleri bollaşmaya başladı. Şimdi onlar ekmek malzemesi gibi süt yoğurt verecek sığır almaya niyet ettiler.

Capbaklar'a kırgın olan Kelekbay onlara hiçbir şey yapamadı. O içinden bir sonraki birdirbirden çekinip onun hiçbir yerde sözünü de etmedi. O Capbaklar'ın hoşla topladıklarını kendi gözleriyle görse de kendisinin şüphelerine göre Capbaklar heybelerini onun harmanından ya da destelerinden çalıyorlar diye sandı. Bu yüzden de onlardan öcünü almak, onları yaralamak, ne olursa olsun zarar vermek için fırsat arıyordu. Capbaklar'ın sığır alma derdine düştüklerini işittikten sonra ise: "Hop dur bakalım. Sizden bu sefer önceki ve sonraki acımı çıkaramaz mıyım?" diye düşündü. Sonbahar ayıydı. Hava serinledi. Tarlalarda ekinler, kavun, karpuz toplanmıştı. Bir gün ekinlerin yığıldığı meydandan Capbaklar'ın peş peşe gittilerini gören Kelekbay önceden hazırlayıp koyduğu büyük kara karpuzunun etrafında dolandı, onun etrafını silip temizledi.

Capbaklar ona doğru geldiler. Ekinlerin yığıldığı meydana tek bir tane kalan iri karpuzla şaşırıldılar. Capbak ona sordu:

- Söyleyin, Bay Ağa bu nedir?

Kelekbay kabuğu pürüzsüz parıldayı duran kara karpuzunu yeniden sildi, Capbaklar'a gülümseyerek baktı.

- Yavrularım bu hamile bir sığır.

Yapbak Mapbak'a baktı. Mapbak Topbak'a baktı. Topbak Capbak'a baktı. Capbak Kelekbay'a sordu.

- Bay Ağa bu nasıl sığır? Bu karpuz gibi ya! Capbaklar her türlü ağır günü dert edinmeyip şakaya verip umursamadıkları için, Kelekbay onları ahmak zannediyordu. Bu yüzden onları kandırmaya ve oynatmaya çalıştı.

[190]

- Han oğul şu arazi kavun karpuzunu gözünüze ilişti mi? Onların tamamını çoktan beri soğuk kurutmadı mı? Bu hayvanın yavrulama zamanı yakındır. Bu yüzden kirpi gibi ayaklarını içine toplayıp sessizce yatıyor. Sizin gözünüze karpuz gibi görünse de bu yavrucak damızlık sığırdır.

Topbak Mapbak'a kinayeli baktı. Mapbak Yapbak'a "Kelekbay'ın hilesini anlıyor musun?" diye soru sorar gibi baktı. Yapbak Capbak'a "Kelekbay'ın gönlü olacaksa biz aldanmış gibi yaparsak yenilmiş mi oluruz?" diyen gözlerle baktı. Capbak Kelekbay'ın hilesine karşı hile kurmak istedi.

- Bay Ağa sığırını satacak mısınız?

- Evet, Han'ım bende daha çok sığır var. Siz de biliyorsunuz. Parasını verene bu sığır satmadan durmam.

- Bay ağa o zaman sığırın fiyatı ne kadar?

- Üç tümen.¹⁹

Tümen gıran²⁰ daha önce hiç Capbaklar'ın eline geçen bir şey değildi. Bu yüzden Yapbak Kelekbay'a dedi ki:

- Bay Ağa bizim tümen mümen ile tanıştığımız yok. Sen sığırını bize buğdayla fiyat ver.

- Ayıp değil ya! Buğday da iyidir. On dört batman²¹ buğday verin.

Mapbak ona rica etti:

- Bay Ağa biz senin batman matmanını bilmeyiz. Sen bize ölçekle söyle: kaç kâse ya da kaç heybe?

Geri çekiştiler, beri çekiştiler en sonunda pazarlık ettiler.

Sığırın fiyatı bir heybe buğday oldu.

Topbak Kelekbay'a dikkatlice baktı.

- Bay Ağa sonradan pişman olacaksan şimdiden söyle. O zaman pazarlığı iptal edelim.

- Yok oğullarım benim sözüm daimi sözdür.

Capbak ona dikkatlice baktı.

- Bay Ağa o zaman bizim alışverişimiz taşa yazılan yazıya dönsün. Sığır bizim buğday senin. Eve varır varmaz bir heybe buğdayı bizden al. Biz kıymeti hoşadan, hoşsa olduğunu düşündüğümüz işte şu avuç içi kadar yerden tartacağız.

[191]

- Söyledim bitti.

Kardeşler "sığırını" eve alıp dönmeye niyetlendiler.

Capbak onun arkasına geçip: - Ho, dedi. Sığır kımıldamadı.

Mapbak ayağının burnuyla böğrünü dürtüp:

- Ho, dedi. Sığır kımıldamadı.

¹⁹ Tümen: İran para birimi.

²⁰ Gıran: Tümen'in onda biri.

²¹ Batman: Yaklaşık 20 kg ağırlık ölçüsü.

Yapbak ayağını yere vurup pat diye ses çıkardı, yüksek sesle: - Ho, dedi. Sığır kımıldamadı.

Topbak onun arkasına çubukla vurup: - Ho, dedi. Sığır kımıldamadı.

Öbür tarafa dönüp gülecek olan, böğrünü kımıldatıp gülen Kelekbay açıklama yaptı.

- Balalarım ben size söyledim ya: Sığırın yavrulama zamanı geliyor. Onu bu zamanda sıkıştırırsanız düşük yapar. Siz en iyisi onu alıp gidin de ayaz vurup dondurmadan çadırınızda sıcak yerde saklayın.

Capbak Kelekbay'a kuşkuyla baktı.

- Sığırı kaldırmak mı?

Kelekbay ellerini iki yana gerdi.

- Han oğul, ihtiyaç hâlinde dünyanın taşındığı durumlar da olur. Sığır ne ki? Üstelik bir kulaç kadar sığır. Capbaklar'ın için onun lafı mı olur? Bana öyle geliyor ki siz fili de kaldırırsınız diye düşünüyorum.

Mapbak tehditkâr yürüdü.

- Mutlaka kaldırırız! Yorgunsan, Bay Ağa sığırın üstüne bin seni bile kaldırırız!

Capbaklar "sığırı" kaldıracak oldular.

Capbak Yapbak'a: - Sen iki arka ayağından tut dedi.

Yapbak Mapbak'a: - Sen iki ön ayağından tut dedi.

Mapbak Topbak'a: - Sen kuyruğuna yapış dedi.

Topbak Capbak'a: - Sen iki boynuzundan tut dedi.

Onlar "sığırın" neresine dokunsalar buz gibi pürüzsüz vücuduna elleri değdi.

Capbak dedi ki: - Bay Ağa bunun kafası da yok, boynuzu da yok!

Yapbak dedi ki: - Bay Ağa bunun ön ayakları da, arka ayakları da yok!

[192]

Mapbak söyledi: - Bay Ağa bunun kuyruğu da yok.

Gülmemek için (kendisini) zor tutan böğrünü kımıldatıp gülen Kelekbay açıklama yaptı.

- Balalarım ben size söyledim ya: o var gücüyle nefesini tuttuğu için kafasını, ayaklarını içine çekip kirpi gibi toplanmış. Siz onun düşük yapmasını istemiyorsanız bu hâliyle yavaşça kaldırıp gidin.

Kelekbay'ın sürekli güldüğünü anlayan Topbak:

- "Bay Ağa böyle çok gülme, birden içie yel düşmesin?" dedi.

- Han oğul sen beni gülüyor sanma: Benim boğazıma kılçık kaçmış mı kaç bir şey mi olmuş boğazımı sürekli hareket ettirmeden duramıyorum. Kelekbay'ın yardımıyla dört kardeş "sığırı" zorla sırtlarına aldılar. Capbak ile Yapbak önden, Mapbak ile Topbak arkadan yürüyüp bir ayağının ucunu öbür ayağının topuğuna değdirerek yola çıktılar. Dört sırtın üstüne yerleşen

yuvarlak “sığır” onlar azıcık dengelerini kaybetseler kıpraşmaya başlayacak. O yüzden kardeşler derin nefes almadan bedenleri donmuş gibi yavaşça gittiler.

Kelekbay onların arkasından gülüp yere yıkıldı yattığı yerden içini tutup gözleri yaşarak kendi kendine söylenerek güldü.

- Bu sefer ne yapacaksınız bakalım!

Capbaklar dikkatli bir şekilde yürüyorlardı.

Böyle giderken Topbak’ın ayağına diken battı. O: - Eyvah! diye bağırdı da birden aşağı eğildi. Sırtlarından fırlayan “sığır” sert yere değip darmadağın oldu. O zaman onların yan tarafındaki pelin otunun dibinden bir tavşan çıkıp köye doğru kaçtı.

Ona gözü takılan Mapbak:

- İşte bizim sığırımız köye doğru kaçtı! deyip seslendi.

Yapbak pazarlık yaptığı kişiye bağırdı.

- Ay Kelekbay kara sığır yavrusunu düşürdü hey!

Boş araziye kızıla boyayan karpuz bakan Capbaklar esef etti.

- Eyvah, sığıra düşük yaptırdık. İşte bak, döl yatağı dağılmış. Sığırın kendisini yakalayalım.

[193]

Tavşan gözden kayboldu.

Yapbak: - Sığırı gidip Kelekbay’dan isteyelim dedi.

Mapbak: - Sığırın kaçarken bıraktığı izleri takip edelim dedi.

Topbak çok önemli bir tavsiye verdi.

- Biz sığırı Kelekbay’a sormayalım, izleri takip etmeyelim, doğru köye gidelim. Yemin yerini fark edince sığır işte o zaman yatağına gelir.

Capbaklar Topbak’ın sözünü uygun buldular, köye doğru koştular. Onlar gelip baktılar ki sığır gerçekten de ahırda. Onlar evlerine doğru koşup büyük heybe buğdayı alıp geldiler. Pazarlıklarının iyi olmasına sevindiler.

- Hey kurbanın olayım karaca sığır!

- Bu kez pazarlığımız iyi olmuş.

- Kelekbay sağ olsun!

- Şimdi içeceğin süt yalayacağın kaymak olsun.

Capbak onu boynuzuna bağlı ipten çekti. Yapbak ile Mapbak iki yanından yürüdü. Topbak onun arkasından gitti. Onların dördü birden şarkı söylediler.

Karpuz deme kavun deme.

Pazarlık yaparsan sığır al!

Gebe deme kısır deme,

Kaymak yiyeceksen sığır al!

Kelekbay'ın dört hanımı dört yerden çıkıp bağırıp çağırdılar.

- Ay Capbaklar! Sığırı ne yapıyorsunuz?

Capbaklar'ın dördü birden cevap verdi.

- Sığırın pazarlığı çoktan olup bitti heybeyi alın heybeyi!

- Yok, biz sığırımızı satmıyoruz!

- Yapılan pazarlıktan dönülmez. Tıpkı taşta yazılan yazı gibidir!

- Ay Kelek!

- Şimdiki bağırtıların tamamı boşuna.

Etrafı kuşatılıp, çadırın kapısına getirilen kara sığırın yüzüne Bolluk un sürdü.

[194]

- Aferin çocuklarım! Bu kez pazarlığınız iyi olmuş. Hayırlı olsun.

Günah Olur

Kelekbay'ın dört hanımının dördü de onun önüne ağlayarak çıktı. Kelekbay kendisini kaybetti: "Bizim evimizde ölen kim!" diye düşündü. Capbaklar'ın sığırı alıp gittiğini duyduğunda ise kendi eliyle yaptığı işe üzülüp daha ileri gidemedi.

- Vah sığırı alacaklarına sizin birinizi almış olsalar daha iyi olurdu!

O Capbaklar'ın üstüne gidemedi. Birdirbir onun gözünün önüne geldi. Bununla birlikte Capbaklar'ın suçu yok, bu onun kendi eliyle yaptığı bir işti. Öyle de olsa karpuz yerine kara sığırın gitmiş olmasına ne yapacağını bilemedi. Köyün küçük davalarını her zaman Bay kendi çözerdi. Ama onun kendi davasını, o da Capbaklarla olan davayı onun yararına çözebilecek adam yoktu. O düşünce düşünce en sonunda sığır davasını şeriat yoluyla çözdürmeye karar verdi. O her zaman Yalak İşan'a zekât verirdi, bunun için Yalak İşan da her zaman onun sözlerini söylerdi.

Sığır davası köyün her yerine yayıldı.

Yalak İşan Capbaklar'ı çağırdığında köy halkı büyükten küçüğe, kadından erkeğe hepsi toplanıp geldi. Kalabalığın toplanması Kelek ile Yalak'ın işine gelmedi. Onlar böyle davaları her zaman kimsenin olmadığı hücrenin içinde kararlaştırıp hallediyorlardı.

Büyük sarıklı, uzun, kara, zayıf Yalak İşan Capbaklar'ı sindirmek için onlara gözdağı verdi.

- Hey felaketler! Siz bu genç yaşta kötü niyetli işler mi yapacaksınız? Ayıp olur, günah olur!

Capbak Yalak İşan'a yelken gibi kulaklarını kabarttı.

- İşan Ağa acın aklı çalışmaz. Biz dünden beri bir lokma yemedik. Bizi ilk önce biraz doyurmazsan günah ne sevap ne ayırt edebileceğimizi sanmıyorum.

- Hey uğursuz, dilenmek gūnahtır!

[195]

- İşan Ağa biz sizi çağırmadık, siz bizi çağırdınız. Çağırdığınız insana öncelikle izzeti ikramda bulunulur.

Capbaklar'ın önüne sofraya kuruldu.

O zaman Yapbak dedi ki:

- İşan Ağa benim uzun süredir tuzlu yemek yiyeyim geliyor. Önce benim tuzsuzluğumu gidermezsen benim aklım falan çalışmaz.

- Hey uğursuz ayıptır.

- O zaman neden sizin akrabalarımızın hepsi dilenip, dilenci gibi geziyorlar? Aslında davet edilen kişiye öncelikle izzeti ikram edilir.

Capbaklar'ın önüne bir tahta kapta kavurma getirip koydular.

O zaman gözleri titreyen Mapbak dedi ki:

- İşan Ağa ben geceleri uzun rüyalar görüyorum. Çanak dolu süt veya yoğurttan gözüm doymazsa ben uykumdan uyanamam!

- Hey uğursuz dilenmek gūnahtır!

- Gözüm uykuluyken ağzımdan çıkan kulağım duymuyor. Aslında davet edilen kişiye öncelikle izzeti ikram edilir ya!

Onların önüne bir çanak yoğurt getirip koydular.

O zaman boğuk sesli Capbak dedi ki:

- İşan Ağa sığırımızı düşürdüğümüz ben bağıra bağıra sesim kısıldı. Ben biraz eritilmiş tereyağı içmesem söylediğimi anlayamam.

- Hey uğursuz dilenmek gūnahtır!

- İřan Aęa siz ömür boyu dilendięinizde gūnah olmuyor da Capbaklar bir kez dertlerini söyledięinde gūnah mı oluyor? Aslında davet edilen kişiye öncelikle izzeti ikram edilir ya!

Onların önüne bir kâse eritilmiş tereyağı getirip koydular. Capbaklar yediler içtiler kendileri gibi aç çocuklara da ekmek verdiler, kavurma attılar. Onların keyiflerini de yerine getirdiler. Ondan sonra yerlerinden kalkıp Kelekbay'ın yanında gerindiler, esnediler.

Kelekbay'ı tahrik ettilerini hesap eden Yalak onları azarladı.

[196]

- Hey tembeller! Doydunuz iyi ettiniz. Adamın üstüne gerinmeniz ne oluyor? Gūnah olur!

Uykudan uyanan Yapbak ağzını geniş açıp kocaman esnedi.

- İřan Aęa gūnahtan ömrümüzde ilk kez zevk aldık. Böyle gūnahları bize daha çabuk verin. Bereketin artsın!

Yalak İşan davayı çabucak açmak için acele etti.

Capbaklar dava için ağırlıdıkları da bilmezliğe verip köylüleri güldürmeye devam ettiler. Yalak davadan konuşmaya başladığında Capbak ona hitaben:

- Evet, İşan Ağa hizmetleriniz için Allah razı olsun. Doyduğun yerde yediklerini sindirme diye atasözü var. Bize izin verirsen şimdi dönelim, sığırımıza bakmalıyız.

- Capbaklar kim sığır kim?

- Sizin asıl haberiniz yok mu? Biz Kelekbay'la pazarlık yaptık ya!

- Gullukbay'ın söylediğine göre sizin pazarlığımız düzmece... Düzmece pazarlık günahtır!

- Öyle mi? Kelekbay biz seninle sığır pazarlığı yapmadık mı?

“Kelek” sözü Kelekbay'ı fkelendirecek gibi oldu, birden birdirbir ve Capbaklar'ın pazarlığı sağlamlaştırdıkları aklına geldi, kendisini kaybetti.

- Ben... ben şaka yaptım şaka.

- Kelekbay, biz seninle şakalaşacak ocuk değiliz ya! Ne oldu, sığırın karşılığı olan bir heybe buğdayı yiyip bitirdin mi?

- Ben... ben size sığır diyerek karpuz sattım.

- İşan Ağa kimin pazarlığı düzmece? Sığır deyip karpuz satanın mı ya da kuşun kursağı gibi dolu tahıl verip sığır alanın mı?

Yalak ile Kelek birbirlerine baktı.

Capbak devam etti.

- Karpuz ne süt m veriyor? Bizim ne gözümüz yok mu? Hey, sığır ile karpuzu birbirinden ayıramayan insan olur mu? Hey, bir tane karpuz da bir yük buğday verilir mi? Biz süt içmek için [197] sığır aldık, sığır. İnanmazsanız gidin de görün, sığır bizim kapımızda geviş getiriyor.

- Siz... benim hem sığırımı hem karpuzumu aldınız.

Yalak İşan müdahale etti.

- Ona şeriat izin vermez. Gnahtır!

Eritilmiş terayağı içip sesi açılan Topbak net konuştu.

- Hehey, onun işi hayır ha! Gelecek yıl ekin biter biz onun karpuzunu iki eder veririz.

Kalabalık Kelek'e ve Yalak'ı huzursuz eden gürültü çıkardı.

- Topbak çok doğru söyledi. Kelekbay gelecek yıl karpuzunu alsın. Fakat akli ermeyen oğlanları aldattığı için ona teşekkür edilmemeli. Bırak Yalak İşan şeriat yoluyla ona ceza versin!

şeriat yol almadı. Kelekbay parmağını burnuna sokup kaldı.

Capbaklar kolkola girip türkü söylediler.

Hile kurdu yaşlı Kelek,

Destek oldu zayıf Yalak,
Köylü halkım sağ olsun,
Kaymak yalarız, yaşasın!

Taylar

Capbaklar bir gün yarışlara gidip at yarışlarını seyrettiler.

Sıçrayan cins atlara Capbaklar heveslendiler.

Capbak dedi ki: Neden bizim atımız yok?

Mapbak dedi ki: Neden bizim atımız yok?

Yapbak dedi ki: Neden bizim atımız yok?

O zaman Topbak dedi ki: Atımız olmasa da bahtımız var.

Capbaklar az konuştuular çok konuştuular en sonunda at yarışı yapmaya karar verdiler.

Karar tabii ki en sonunda at yarışırma karrına vardılar. Karar elbette zor değil yerine getirmek çaba gerektiriyor. Capbak biraz düşündükten sonra yelken kulaklarını kabarttı.

- Bizim de at yartıralım dememiz “armut piş ağzıma düş” der gibi boş bir hayal olur.

- Niçin?

[198]

- Niçini var mı? Atın olsa yarışırın da!

Yapbak sivri burnunu elinin ayasıyla sildi.

- At olduğunda kim yarışmaz? Sen atsız da yarışanı söyle!

Mapbak onlara çökük gözlerini dikti.

- At sahibi olmaya engel olan ne söyle!

- He balçıktan yaptığın koşacak olsa zor değil.

- İşte göz açıp kapamadan bahar biter. Ekin ekeriz. Harman alırız. Zengin oluruz. Biz kişi başı bir değil iki at alırız. Atları hazırlarız. Birini yakında koştururuz, diğerini uzakta koştururuz. Şonda nâdersiñ bayragiñ aşagından galıbam bilmeseiñ.

Topbak toparlak burnunu oynattı.

- Bizim kardeşimiz Mapbak kuş olsa bülbül olurdu. Bak nasıl güzel ötüyor! Baharın çıkmasına henüz çok zaman var. Sopa gelinceye kadar yumruğu kullanalım. Gelin şimdi biz kendimiz yarışalım.

Capbaklar'ın at yelesi çıkarmasına, kuyruğunu bağlamasına gerek yoktu: onların kılık kıyafetleri çok yıpranmıştı. Onları hazırlamaya da gerek yoktu, içleri höwür erkegiñki gibi çekikdi.

Onların dördü birden aynen yarışırılacak atlara dönüştüler: Dur dur diyerek koşmaya hazırlandılar, ayaklarıyla yeri eşelediler.

O zaman Capbak dedi ki: Obanın içinde at yarışı yaparsak belki atlar yoldan çıkar.

O zaman Yapbak dedi ki: Doğru belki çarpacağımız biri çıkar.

O zaman Mapbak dedi ki: Kan parası ödemek zorunda kalırız.

O zaman Topbak dedi ki: Dar yolda kısa mesafede at koşturmak elbette tehlikeli. Gelin biz geniş araziye çıkalım.

Capbaklar geniş araziye çıktılar. Taylar uzun süre koşmaya başlayamadılar: yola çıktılar, çektiler, çıktılar, çektiler. “Hey cüre getiren!²² Dur! Dön!” diyerek kendi aralarında gürültü yaptılar. En sonunda dördü birden kölelikten kurtulur gibi kamçıyı bastılar.

Yapbak’ın burnu cügüldedi.

Mapbak’ın burnu ıslık sesi çıkardı.

Topbak’ın burnu rüzgâr düşen su kabağı gibi hanladı.

[199]

Kâh Capbak öne geçti Kâh Yapbak. Kâh Mapbak yol gösterdi kâh Topbak.

Onlar köyün kara görünümündeki kumlu yere varıp tırmandılar. Taylar her zaman içleri çekgin oldukları için o kadar terlemediler, tosun olmadıkları için o kadar haslamadılar.

Capbaklar kendilerine geldikten sonra etraflarına bakındılar. Bir gördüler ki, demir kapaklı alaca kaplumbağalar şakırdaşarak yürüyorlardı. Topbak oturduğu yerden sıçrayıp kalktı.

- Ay, Capbaklar, size lazım ise işte taylar. Gelin biz kaplumbağa yarıştıralım.

- Kardeşler: - gelin -gelin deyişip herkes bir tane kaplumbağayı sarıp aldı.

Capbak Yapbak’a sordu.

- Senin tayının adı ne?

- Ülker!

Yapbak Mapbak’a sordu.

- Senin tayının adı ne?

- Laçın.

Capbak Topbak’a sordu.

- Senin tayının adı ne?

- Meleguş.

Topbak Capbak’a sordu.

- Senin tayının adı ne?

- Garlawaç. (Kırlangıç)

Âdete göre ikili koşuluyor olsa da Capbaklar taylarının dördünü birden koşturdular. Ama kaplumbağalar insan görmeyip ürkek oldukları için kardeşlerin hoşuna gitmedi. Onların her biri bir yana yöneldiler.

Capbak kendi tayını döndürdü.

²² Cüre: Su sakağı hastalığı

- Benim Garlawacıma bakın sanki yerde kayarak gidiyor.

Yapbak kendi tayını döndürdü.

- Ay kardeşlerim hazır olun Ülker birden ürküvermesin.

Mapbak kendi tayını döndürdü.

- Bakın alıcı kuş Laçın avına atılıyor.

Topbak kendi tayını döndürdü.

- Meleguşa bakın Meleguşa!

[200]

Capbaklar onları ne kadar döndürseler de ne kadar övseler de ne kadar koştursalar da taylar onların isteklerine göre hareket etmediler.

Capbak kendi Garlawacını başından döndürmek istedi.

Yapbak kendi Ülkerinin alaca keçesini sıyırmak istedi.

Mapbak atının kuyruğunu, kulağını kendi sığırlarına benzetmek istedi.

O zaman Topbak dedi ki,

- Hey, kardeşler siz düşünüp bakın! Bu hayvanlarda kabahat yok ya! Bunlar şu an ehlileştirilmemiş, terbiye edilmemiş, düğün kalabalığına girmemişler. Eğer at gibi yapmak istiyorsak bunları biraz yetiştirmemiz, eğitmemiz gerek.

Capbaklar taylarını ehlileştirmek için onları çadırlarına doğru alıp gitmeye karar verdiler.

Capbak Yapbak'a söyledi:

- Sen bunları yol boyunca eve doğru sür.

Yapbak Capbak'a söyledi:

- Sen bunların yoldan çıkmayacağına garanti veriyorsan süreyim.

Onlar kendi kendilerine gidecek olsalar o zaman onların arkasında senin ne işin var?

- Ay kısacası ağamın dediğini yapayım da. Yoksa şunları bir tarafa sür demektense sırtınla taş taşı desen yüz kat fazla hoşuma giderdi.

Mapbak Topbak'a dedi ki:

- Yarışarak geldiğimiz yerin ne kadar sürdüğünü öğrenmek için sen eve gidinceye kadar adımlarını sayarak git.

O zaman Topbak Mapbak'a dedi ki:

- Yolda hiç kimsenin engel olmayacağına garanti veriyorsan gideyim.

- Engele karşı koymayı bilmiyor gibi, sen nesin Capbaklar'dan değil misin?

- Ay kısacası ağamın dediğini yapayım da. Yoksa yarı yolda biri saydığımı şaşırtmasındansa adımımı karıştırmasını yeğlerdim.

Capbak ile Mapbak taylara yatak yapmaya gittiler. Yapbak kaplumbağaları sürüp yol aldığında onlar her biri bir yöne dağıldı.

[201]

Yapbak bir kere Ülker'i döndürdü, bir kere Laçın'ın arkasından koştu, bir kere Meleguş'u çevirdi, bir kere Garlawaca kızdı. Ama bir türlü onların bir araya getiremedi. En sonunda onları yönlendirdim diye hesap edip tek başına türkü söyledi.

Kaplum kaplum kaplumbağa,
Fışıldayıp gider dağa
En küçüğümüz Topbakçık,
O da irice çocuk.

Yapbak onları övse de onlara türküler söylese de kaplumbağalar ona boyun eğmediler. O en sonunda birini yanına vurup birini karşısına alıp birini tehdit edip hepsini bir yere topladı. Kaplumbağalar vızıldıştılar. Sanki Yapbak onların bu vızıltısından:

- Gelin biz Yapbak'a doğru hücum edelim, şeklinde bir ses duydu. Yapbak etrafına bakındı: etrafında kardeşlerinden hiçbiri görünmedi. O tüyleri diken diken olmuş gibi hissetti. Buna rağmen sırrı açığa çıkarmak için elindeki çubuğunu sallayarak kaplumbağalara kızdı.

- Neden böyle fısıldaşıyorsunuz? Yapbak sizden korkar mı sanıyorsunuz? Hadi bakalım, doğru yola çıkın!

Kaplumbağalar yine vızıldıştılar. Bu sefer onun kulağına daha net duyuldu.

- Gelin birimiz onun sağ elinin parmağını, birimiz sol elinin parmağını, birimiz sağ ayağının, birimiz sol ayağının parmaklarını ısıralım. Bizim dış kabuğumuza onun dişleri geçmez. Gelin biz ona bir süre acı verelim! Çıplak tek canlı, demir zırhlı dört canlıya hükmetmesin.

Yapbak'ın tepesindeki saç bir yere toplandı. Nedense birdenbire terledi. Korkulu gözlerle etrafına bakındığında kaplumbağalardan başka bir canlı gözüne ilişmedi. O anda hücum emrini işitti.

Hep bir taraftan hücum!

Yapbak birdenbire tüm gücüyle kaçmaya başladı, tümseğe takılıp yuvaranıp gitdi. O anda yine:

[202]

- Yetiş durma, diye bağırıtı işitti.

Yapbak ayağa kalkmadan çukurun içinden çıkan Capbak ile Mapbak el çarpışıp gülüştü.

Yapbak korkulu gözlerini iri iri açarak baktı. Baktı ki, Capbak ile Mapbak katıla katıla gülüşüyorlar. O ensesini kabarttı öfkeleni.

- Çok iyi kardeşmişsiniz! Az kalsın benim yüreğimi yarıyordunuz.

O zaman Capbak dedi ki:

- Ay kardeşim Yapbak bizim bu şakamız seni korkutmak için değil de sana kahramanlık öğretmek için.

- Böyle de kahramanlık olur mu? Benim yüreğim yarılrsa dört yerine üç kişi kalırdınız. Sağ kolunuzun birinin kırılması anlamına gelir.

O zaman Mapbak dedi ki:

- Sen hiçbir zaman korkuya kapılma. Korkaklık Capbaklar'ın özelliği değil. Artık dört kaplumbağa, dört silahlı düşman hücum etse de sen onların karşısında aynı kaya gibi ol. İşte o zaman sen onların dördünü de yenersin!

O anda Topbak onların yakınından önceki geldiği tarafa geldiği yere doğru koşup gitti, kardeşlerine bir şey söylemedi, bakmadı.

Onun bu durumuna şaşırın Capbak:

- Hey, Topbak dur hey, diye bağırdı.

Onun bu durumuna şaşırın Yapbak:

- Hey, Topbak geri dön, diye bağırdı.

Onun bu durumuna şaşırın Mapbak:

- Hey Topbak! Sana ne oldu, delirdin mi, diye bağırdı.

Ama Topbak onların hiç birine cevap vermedi tüm gücüyle koştu.

Kardeşler hayretler içinde kaldılar.

Capbak dedi ki:

- Kardeşlerin hiç birinin yalnız çıktığı yok.

Yapbak dedi ki:

- Capbaklar'ın birbirinden ayrılmışlığı yok.

Mapbak dedi ki:

[203]

- Yapbak korktu, Topbak ürktü.

Topbak'ın başına gelen olaydan onların hiçbirinin haberi yoktu. O biraz yolu yarılacağına tam karşısına çıkan bir oğlan ona selam vermişti. Topbak onu tanımadı da selamını da almadı, adımlarını sayarak gidiyordu. Ama arkasından bu oğlanın: "Aa, Capbaklar'a bugün ne felaket geldi ki?" dediğini duydu. Bu söz onu şaşırttığı için adım sayısını unuttu. Bu yüzden de Capbaklar'ın yanından hızlıca geçip geriye gitti. Topbak yolu yeniden adım sayarak geldi.

Capbak ona: - Topbak sana ne oldu, dedi.

Topbak elini salladı.

Yapbak ona: - Topbak bu ne hâl, dedi.

Topbak elini salladı.

Mapbak ona: - Topbak sana ne oluyor, delirdin mi, dedi.

Topbak elini salladı.

En sonunda üç kardeşin üçü birlikte ona yapıştı.

Topbak başını salladı.

- Eyvah!

- Ha ne oldu?

- Ne olacaktı? İkinci kez saydığım adımları karıştırmama neden oldunuz!

Capbaklar keyiflenip güldüler.

O zaman ise Topbak'a selam veren oğlanın karartısının görülebileceği bir uzaklıkta gittiği görüldü. Topbak onun arkasından avazı çıktığı kadar bağırdı.

- Hey hey, ve aleykümselam hey!

Benim Sığırim Hangisi

“Mal sahibine benzemezse kötülük...” şeklinde bir atasözü var. Capbaklar'ın aldığı sığırı da aynı Kelekbay'ın kendisi gibi hovarda o ekine girmeye alışmış. Bay malı olduğu için ona hiç kimse bir şey yapamıyor.

Capbaklar'ın sığırı ilk kez ekine girdiğinde onun bir kulağını kestiler.

[204]

Capbak onu gördüğünde şaşırıldı.

- Aa, bizim sığırimızın kulağına ne oldu acaba? Yoksa Kelekbay'ın söylediği gibi yavrulayacak vakti mi yaklaşıyor acaba? Benim bildiğime göre yavrulama alameti olsa gerek!

Sığır ikinci kez ekine girdiğinde diğer kulağını da kestiler.

Yapbak onu gördüğünde şaşırıldı.

- Aa, bizim sığırimızın kulağına ne oldu acaba?

Yoksa Kelekbay'ın söylediği gibi yavrulama vakti mi yaklaşıyor acaba? Benim bildiğime göre ikiz yavrulama alametidir.

Sığır üçüncü kez ekine gittiğinde boynuzunu kırdılar.

Mapbak onu gördüğünde şaşırıldı.

- Aa, bizim sığırimız tek boynuzlu oluvermiş! Yoksa onun büyük bir katkısı var mı acaba? Benim bildiğime göre üçüz yavrulama alametidir.

Sığır dördüncü kez ekine gittiğinde diğer boynuzunu da kırdılar.

Topbak onu gördüğünde şaşırıldı.

- Aa, bizim sığırimız Kelekbay gibi Kelek olmuş! Yoksa bu da Kelekbay gibi bay olacak olmasın? Doğrudur! Benim bildiğime göre Capbaklar'ın sayısına eşit dördüz yavrulama alametidir.

Sığır beşinci kez ekine gittiğinde kuyruğunu da kestiler.

Kardeşler onu gördüğünde dördü birden seslendi.

- Bizim bildiğimiz göre bu aylıklığın ve kısırlığın alametidir.

Kuyruksuz, kulaksız kelek sığır Kelekbay'ın Capbaklar'a sattığı karpuz gibi yuvarlaktı.

Onu hiç ağılda da tutmak mümkün olmadı, bağlarını parça parça etti, ekinde ekine gezdi. Onun şimdi kesilecek yeri kalmadı. Capbaklar'ın haberi yoktu fakat Capbaklar'dan ağzı yanmış olduğu için sığırı kendisine benzeten Kelekbay'dı.

Capbaklar'ın obasındaki Doyduk zenginlikte de hilekârlıkta da Kelekbay ile yarıştı. Karpuz gibi yuvarlaklaşan sığır bir kere onun ekinine girdi. Doyduk Sığır'ın ayaklarından başka kesecek yerini bulamadı. Ayağını keserse parasını ödemek zorunda kalacaktı. Doyduk onu bağladı.

Topbak sığırı istemeye vardığında Doyduk elini salladı.

[205]

- “Kötüden başını satın al.” demişler. Götürün götürün

Doyduk'un acı sözü Topbak'a fena dokundu. O yüzden kendi sığırına benzeyen Doyduk'a döndü.

- Doyduk anne benim sığırın bu mu yoksa sen misin?

Doyduk şalını salladı.

- Defol, yaşı kesilen!

- Suçumu affet Doyduk anne! Zira benim sığırım konuşmayı bimiyor! Fakat Doyduk anne senin gibi dili olmasındansa onun dilsiz olması daha iyi.

Capbaklar kelek sığırı ne kadar sağlam tutsalar da, “Öğrenilen huy bağlasan da durmaz.” atasözüne göre Doyduk'un ekinine ikinci kez girdi. Doyduk düşündü düşündü en sonunda: “Bu sığır ne de olsa beni rahat bırakmaz. Kelekbay'da iken da çare bulmaya imkânım yoktu. Ben bunu Capbaklar'a tanımayacağı hâle getireyim de kendi dönderäyerin. Benim hangi hayvanım bundan temiz.” Diye karar verdi. O sığırın beline, boynuna, göğsünün arasına iki üç parça ak bezle sardı da ala sığır edip kapısına bağladı. Önüne ot döktü.

Capbaklar sığırı hiçbir yerde bulamayınca en sonunda -bildiği yerdir belki oraya gitmiştir- diye düşünüp Doyduk'un evine gittiler. Baktılar ki, onun kapısında kuyruksuz, kulaksız, boynuzsuz kelek sığır –ama kara değil de- ala sığır geviş getiriyor.

Capbak onu tanımadı.

Yapbak ona dikkatlice baktı.

Mapbak biraz şüphelendi.

Topbak onun ekinçi gözlerinde kendi suretini gördü.

Capbak Doyduk'a sordu:

- Doyduk anne bizim sığırımızı görmedin mi?
- Sığırınızın ne özelliği vardı?

Yapbak söyledi:

- Kuyruğu, kulağı kesik.

Mapbak söyledi:

- Kelekbay gibi kelek.

[206]

Neşeli Doyduk sığırı Kelekbay'a benzetmelerine kahkahalarla güldü. Ama sığıra gözü takıldığında Topbak'ın söylediği gibi kendisine de benzediğini görüp sesini aniden kesti, sormaya devam etti.

- Sığırınız ne renkti?

Topbak ona cevap verdi.

- Doyduk anne aynı senin gibi kara yuvarlaktır.

Doyduk birden sinirlendi, sitem etti.

- Yok, ben böyle sığır görmedim. Sığırınızı nerede kaybettiyeniz orada arayın!

- Doyduk anne bu sığır ne?

- Gözünü iyi aç! Onun rengi kara değil ala! O benim sığırım.

- Doyduk anne sanki gözü bizim sığırımıza benziyor.

Sundurmanın kenarındaki Ağaçta ayran dolu deri şişkin duruyordu. Doyduk'a fark ettirmeden Mapbak onun bir ucunu açtı da Doyduk'a doğru saçtı.

- Ay Doyduk anne yetişiver elimden kaçtı. diye bağırdı.

Doyduk:

- Hey yaşı kesilen, deyip atıldı. O zaman Doyduk'un kıyafeti sığırın bedeni gibi alaca oldu.

O zaman Topbak ona sordu:

- Doyduk anne senin rengin ne?

- Hey annesi terbiye etmemeiş! Benim rengimin kara olduğunu kendin söylemedin mi?

- Yok, kara değil ala!

Doyduk üstüne başına baktığında kendisinin de kapıda bağlı sığır gibi alaca olduğunu gördü. Yaptığı hilenin tutmadığını anladıktan sonra:

- Sığırınızı alın da defolun, dedi.

Capbaklar sığırı çekip giderlerken:

- Hey! Durun şimdi! Ben kendi rengimi alayım, diye bağırdı.

- Alıverin Doyduk anne alıverin! Bize sizin bir şeyiniz lazım değil!

Sığırın kara kirine bulaşmış üç parça bezi Doyduk güçlkle sökü� aldı.

Capbak dedi ki:

[207]

- Doyduk anne sığır ne de olsa, sende bilirsin sığır, senin bezini kirletmiştir. Biz onu yıkayıp verelim.

- Ala tazının avı da lazım değil kendisi de!

O zaman Yapbak dedi kii:

- Doyduk anne bu nasıl olur? Biz ala değiliz! Üstüne başına bak: ala sensin, alayı seven bizim kara sığırımızı alan da sensin!

- Kes dedim kes!

- Suçumuzu affet Doyduk anne bizde tüketip kesmeyecek ne var? Biz seni öz annemiz gibi görüyoruz. Sığırımız ekine girse yine senin yanına gelmek zorunda oluyoruz!

Doyduk bundan sonra ses çıkarmadı, elini salladı. Capbaklar Doyduk'a nasihat verip, türkü söylediler.

Doyduk anne öfkelenme,

Öfke aklını alır gider.

Baharına baharlanma,

Yaprakların solar gider.

[208]

İKİNCİ BÖLÜM

Capbaklar'ın Yeniyetme Çağı

Bu kim ki?

Capbaklar her gün çeşitli olaylar yaşayıp zor hayatın karmaşık derslerini yavaş yavaş öğrenip yavaş yavaş olgunlaştılar, büyüdüler. Burunlarının altında bıyıkları çıkmaya başladı. Onların dış görünüşleri değişse de iç halleri çok değişmedi. Çocukluktaki özellikleri delikanlı olduklarında da devam etti. Onların yaşamlarında önemli bir fark hissedilmedi.

Ama onların çocukluktaki bir istekleri ortaya çıktı. Onlar kelek sığırdan kalan kelek danayı ve bir aylık hoşayı verip koşu atı değil de yük atı edindiler.

Onların atı Doyduk anne gibi yuvarlak ve çok şişmandı. Onun kirlili ayaklarının bileklerini örten deste tüyleri vardı. Kısacık yuvarlak boynundan uzun gür yelesi aşağı sallanıyordu. Kulakları normal büyüklükteydi. Gür alın saçları açık sarı gözlerini örtüyordu. Bir kucak uzun kuyruğu yere değiyordu. O kır renkliydi bedeni susam serpilmiş gibi kara benekleriyle bezeliydi.

Capbaklar'ın sığırı çalışkandı ama atı tembel çıktı. O ekin işine gitmeyi bırak kendi yemek için otlanmaya bile gitmiyordu. Bağlarından serbest bırakılan sığırlar onun önüne dökülen otu yalayıp yuttuklarında da onların hiçbirine karşı koymayıp öylece duruyordu. Onu

yayılmaya bıraktığında prangalamak ahırına geldiğinde de bağlamak gerekmiyordu. Capbaklar onu bugün bir yerde bıraksalar ertesi gün de tam aynı yerde buldular.

[209]

Bu huylarından başka da onun değişik bir özelliği vardı: O Capbaklardan yem istemedi yazları yonca, kışın kuru ot istemedi. O saman bulsa da yiyordu, çayır bulsa da yiyordu, deve dikenini de olsa yiyordu. Hatta toza karışmış dere tezekerlerini de yiyordu. Onun ot ayırımı yoktu, yalnız ağzı boş kalmasın yeter.

Capbaklar ona “Yapagı” diye uygun bir ad koydular.

Kelekbay onu ilk gördüğünde kıs kıs güldü.

- Yavrularım, at aldık diyordunuz fakat hayvanınızın karnı fena şişmiş görünüyor! Çañnalaklı at bolaymasın?

Capbak bir elini Yapbak’ın sağırsına diğer elini Kelekbay’ın arkasına koyup ona cevap verdi.

- Bay Ağa sen rahat oluver! Capbaklar’ın evinde durunca o çabucak at olur: karnı girip kaburgasına yapışır.

Onlar atı ilk aldıkları günlerde tek tek değil, ikişer ikişer de değil, üç kişi bindiler. Dördüncüsü onun kuyruğundan tutundu. Kardeşler onu Kelekbay’ın evinin kapısında, Doyduk annenin evinin arkasında, Yalak İşan’ın evinin etrafında saatlerce koşturdular. Yapagı’nın koşuculuğu kaplumbağanınki gibi değildi, kelek sığırnınki gibi de değildi. Hatta Capbaklar’a göre yarışırken de. Kâh Yapagı öne geçti kâh Capbaklar.

Capbaklar’ın ömür boyu istedikleri şey at olduğu için ta hevesleri geçinceye kadar onun üstünden inmek istemiyorlardı.

Yapagı bir gün Doyduk’un evinin arkasına gittiğinde elinde süt sağım kabağıyla evine gelmekte olan Doyduk’a denk geldi. Doyduk ne tarafa savuşacağını bilemeyip şaşırıldı. Yapagı onun üzerine doğru geldiğinde aniden durdu. Capbaklar’ın üçü de baş aşağı devrildi.

Capbak o hızla Doyduk’ı boynuzlayıp yıktı. Yapbak devrilen kaplumbağa gibi debelenen Doyduk’un süt sağım kabağına girdi. Yapagı suçlu gibi somurttu. Onların hâllerini gören Topbak kahkahalara boğulup sırt üstü düştü.

Capbak hızlıca kalktı.

Yapbak hızlıca kalktı.

Mapbak hızlıca kalktı. Ama onun tepesinden süt aktı.

[210]

Topbak onun süt dökülen yerine gelip ağzını tuttu.

Capbak onun süt dökülen yerine gelip ağzını tuttu.

Yapbak onun süt dökülen yerine gelip ağzını tuttu.

Doyduk yattığı yerden kalkamadığı için tısladı. Süt ile telaş içinde meşgul olan kardeşlerin onun durumunun farkında olmadılar. Ama Capbaklar'ın beşinci "kardeşleri" Yapagı onun sırtının altına burnunun ucunu sokup yardım edip kaldırdı.

Hiçbir yerinden yara almayan yalnızca toza bulanana Doyduk onlara öfkeyle dikkatlice baktı ve:

- Kökünüz kurusun, dedi.

Topbak ona cevap verdi.

- Doyduk anne her gün şunun gibi yağlı süttten doyur da bizim kökümüz kurut, dedi

Capbak Yapbak'a baktı. Yapbak Topbak'a baktı. Topbak Capbak'a baktı. Ama onların hiçbirinin gözü Mapbak'ı göremedi.

Yapbak Topbak'a sordu.

Topbak Capbak'a sordu.

Capbak Yapbak'a sordu.

Ama hiçbirinin Mapbak'tan haberleri yoktu.

Kardeşlerin yüreğine korku düştü. Onların üçü birden ağlayacak gibi oldu. Birden bire gökyüzünden Mapbak'ın sesi yankılandı. Kardeşler nereye baksalar da onu göremediler.

O zaman Capbak dedi ki:

- O kanatlanıp semaya uçmuş olmasın!

O zaman Yapbak dedi ki:

- O şimdi kardeşlerinden arasını açmış olmasın!

O zaman Topbak dedi ki:

- Onun kanadı kırılıp yer düşmüş olmasın!

Doyduk onların konuşmalarına kahkahalarla güldü. İki eliyle kendi karnına vurdu. Capbaklar ona çok şaşırdılar.

- Aa, bu kadın delirdi mi acaba, dediler.

Gülmekten gözünün yaşını tutayamayan Doyduk zar zor derdini anlattı.

- Hey aptal felaketler! Sizin gözünüz kör mü? İşte bu havan gibi olan kim, ben miyim?

[211]

Capbak Mapbak'a hayretle baktı.

- Aa, gerçekten de Mapbak'ın ta kendisi fakat bunun kafası kimin acaba?

Mapbak'ın sesi yankılandı.

- Vay, soluksuz kaldım! Kafa da benim kafam!

O zaman gözlerinin yaşını şalıyla silen Doyduk dedi ki:

- Ey, Allah'ın lanetledikleri kafasındaki benim süt sağım kabağım ya!

O zaman Yapbak dedi ki:

- Mapbak'ın kafasında senin süt sağım kabağın ne yapıyor?

O zaman Doyduk söyledi:

- Doyduk'un yakınında Capbaklar ne yapıyor?

- Biz at koşturuyoruz!

- Sizin burnunuzun altındaki kararıp görünen bıyık değil de kazan karası. Siz henüz at değil de kaplumbağa koşturmalısınız!

Capbak, Yapbak'ın burnuna baktı. Yapbak Topbak'ın burnuna baktı. Topbak Capbak'ın burnuna baktı. Doyduk'un söylediği söz gerçekten de doğru gibi göründü. Onlar düşünceye daldıklarında, Mapbak'ın yine sesi yankılandı.

Capbaklar, Mapbak'ın kafasındaki kabağı nasıl çıkaracaklarını bilemeyip, en sonunda onu kırmaya karar verdiler. O zaman Doyduk dövünüp bağırdı.

- Yok ben kabağı kırdırmam. Siz suçlusunuz. Yoksa ben size kabakla onun içindeki sütü de ödetirim!

Capbaklar kabağı nereden alsın, sütü nereden alsın?

Capbak, Yapbak'a kinayeli baktı. Yapbak, Topbak'a kinayeli baktı. Topbak, Capbak'a kinayeli baktı. Onların bu bakışlarında birbirlerinin arasında gizli bir düşünce vardı. Doyduk'u denemek için Capbak şu düşüncesini söyledi:

- Bakıyorum ki, biz kendi kardeşimizin kafasını kırmasak olacak gibi değil, sanıyorum.

Mapbak'ın kabağın içindeki kafası bir şeyler söyledi ama anlaşılmadı, kabaktan iniltili ses yankılandı.

[212]

Yapbak, Mapbak'ın önünde başını eğip onunla vedalaşır gibi hıçkırarak konuştu.

- Kardeş can kabak ile sütü ödemeye kalksak Yapagı'yı vermemiz gerekir. Atımızı Doyduk'a vermektense sence de sakıncası yoksa seni kabağa karşılık vermemiz daha iyi! Şimdi sen bizi ya görürsün ya görmezsin. Hoşçakal!

Kabaktan gelen seslere bakmadan kardeşler Mapbak'ı yavaşça kaldırıp yere koydular. Yapbak ellerini tuttu. Capbak dedi ki:

- Hadi şimdi bana fırsat tanıyın, kabaklı kafayı ben ezeyim.

Doyduk'un ödü patladı. O saçlarını yolup bağırdı.

- Vay, kurban olayım, Capbak can! Kafasını kırma kabağı kır!

- Yok, Doyduk anne günahı sana, Capbaklar'ın sözü sözdür. Hadi beni rahatsız etmeyin!

- Vay, işim bitti! Kan parası ödemek zorunda kalırım. Kesme kesme!

- Aynen öyle evet, Mapbak'ın kan parasına senin bütün malın da yetmez!

- Vay kurban olayım kabağı kır kabağı kır, deyip, Doyduk Capbak'ın eline yapıştı.

Capbak, Yapbak'a baktı. Yapbak, Topbak'a baktı. Topbak, Capbak'a baktı. Capbak en sonunda dedi ki.

- Ha, Doyduk anne senin dediğin gibi olsun. Capbaklar'ın senin sözünü yerde bırakabilecek düşünceleri olabilir mi? Belki biz kafaya, kabağa da zarar vermeden bir şey yaparız. Capbaklar'da çözüm yok değil.

Ondan sonra Yapbak, Mapbak'ın ayağına yapıştı, Topbak, Mapbak'ın bir ayağına yapıştı. Capbak Mapbak'ın kafasındaki kabaktan tuttu. Capbak ayağını diredi. Yapbak ile Topbak çektiler çektiler Capbak'ı kendilerine doğru çektiler. Ondan sonra Yapagı iki ön ayağını Capbak'ın iki omzunun üstünden geçirdi. Yeniden çektiler çektiler, Yapbak ile Topbak, Capbak'ı çekemediler. Doyduk yanılmıyorsa Mapbak'ın boynu sünüp uzayacakmış gibi görüldü. O yüreğinin hovluncına:

- Vay oğlanın boynunu koparacaksınız, diye bağırdı.

[213]

Öfkelenen Capbaklar Doyduk'un bağırtısına dikkat etmediler, yine çektiler... Kabak, kafadan çıktı, Capbak sırt üstü düştü. Yapagı kış üstü oturdu. Yapbak ile Topbak arka üstü düştüler.

Mapbak hemen Doyduk ile karşı karşıya gelip:

- Allah'a şükür, öbür dünyayı görüp geldim, dedi.

Doyduk Mapbak'ın apak yüzüne baktı baktı da halsizleşip iki yana doğru sallandı, hemen kendinden geçip bayıldı. Ama ayakta duran kardeşler onu düşmeden yardım edip tuttular.

Sağlam kabağına gözü takılan Doyduk Capbaklar'a ilk defa minnettarlık bildirdi.

- Yüzünüz gözünüz dert görmesin balalarım! Gelin ben sizi ayran ve ekmekle doyurayım!

Capbaklar Doyduk'a sağ ol deyip, keyifli bir halde şarkı söyleyerek gittiler.

Bağışlayıver Doyduk anne!

Derde tasaya koyduk anne!

Bir şeye muhtaç değiliz hiç,

Hoş sözünle Doyduk anne!

Tanrı'ın Kayırdıkları

Halkı güldürüp keyifli, neşeli gün geçiren Capbaklar, kimilerinin düşüncelerine göre işsiz gibi görünseler de onlar tembel değillerdi. Orak zamanı orak yaparlardı. Onun ardından hoşa yaparlardı. Kimisine ahır yapar, kimisine odun taşırlardı. O yüzden yiyecek ekmeklerini bol kazanıyorlardı. Onlar hiçbir zaman hiç kimseden hiçbir şey istemediler, dilemediler. Karşılıksız yapılan bazı ikramlardan da kaçınıyorlardı. Ama halkı inciten, halkın kanını emen zenginleri,

tefecileri, dindarları çeşitli şakalar ve acı sözlerle rezil etmekten çekinmiyorlardı. Bu özellik onların akıllarında çocukluktan yer etmişti.

Capbaklar'ın Kelekbay'a daha önce söylediği gibi Yapagı'nın dış görünüşü hakikaten de iyi cins hayvana dönüşmüştü. Onun yuvarlak boynu incelmışti. Çuval gibi karnı kaburgasına kadar yapışmış, eşek sırtına dönmüştü. [214] Kemiksiz et içinde belli olmayan kemiklerinin bazılarında şimdi çorba yapılabilirdi. Onun sırtı rezil bir halde olduğu için üstüne binilecek gibi değildi. O şimdi yürürken de sendeleyerek yürüyordu.

Yapagı yarıştan kalmıştı.

Yapagı'yı bu duruma sokan da elbette zor hayat şartlarıydı.

Tek başına çarha goşulan Yapagı bütün bir yaz boyunca birkaç harman dövdü. Kestikten sonra kirasına buğday topladı. Kira vaktinde sadece Yapagı değil, Capbaklar'ın kendileri de o sırada yük taşıyan deveye dönüşüyorlardı. Onların da sırtları Yapagı'nın sırtından iyi değildi. Ama deve tüyünden kaftanın altından onların omuzlarındaki, sırtlarındaki yaralar görünmüyordu. Capbaklar'ın çektikleri acı oba zenginlerine malum değildi. Bunu yalnızca onların kendileri gibi olan oba insanları bilirdi. Bunun için de Capbaklar oba topluluğunun en sevilen dostlarıydı. Onlar eğlenceye hazır, kalabalığın süsüydü.

Capbaklar'ın Yapagı'sı şimdi güçten düştü. Bu durumda onun kışı çıkarması da şüpheliydi. Onu satacak olduklarında da gızan pazarda gara pula satılacak değildi. Kardeşler onun kaderi hakkında çok çok düşündüler.

En sonunda Capbak dedi ki.

- Yapagı bizim gözümüzün önünde ölüp gitse bizim ona yüreğimiz yanar. Gelin biz onu Yalak İşan'a verelim. Bırakalım yeniden canlansın.

O zaman Yapbak dedi ki:

- Yapagı'yı biz Yalak İşan'a vermeyelim. O yeniden canlandığında Yalak ona binip gözümüzün önünden geçerse bizim yüreğimiz onun ölüp gitmesinden daha çok yanar.

Mapbak Capbak'ın sözünü uygun buldu.

Topbak Yapbak'ın sözünü uygun buldu.

Bu meselede kardeşlerin arasında fikir ayrılığı çıktı.

Mapbak dedi ki:

- Davamızı Yalak İşan'a çözdürelim.

Topbak dedi ki:

- Davamızı Yalak İşan'a çözdürmeyelim.

Capbak Mapbak'ı destekledi. Yapbak Topbak'ı destekledi.

[215]

Kardeşlerin tartışması oba içinde yayıldı. Bu haber Yalak İşan'a da ulaştı. Yalak İşan'ın tamah damarları depreşti, zayıf gözlerine ışık geldi. Yalak İşan'ın Yapagı'da önceden de gözü vardı.

- O tam benim malım. Ona ne veririm onunla yaşayacak. Onu nereye koysan orada duracak. O Allah tarafından tam benim için yaratılan mal. O Capbaklar'ın eline yanlışlıkla düşmüştür. Onu hangi yolla, hangi hileyle onların elinden alabilirim ki, diye uzun zamandan beri düşünüyordu. Ona şimdi fırsat çıktı. O bu fırsattan faydalanmak istedi.

Yalak İşan Capbaklar'ı evine misafir olarak davet etti.

Capbaklar bu duruma çok şaşırıyorlar: Dünyalar mı değişiyor diye düşündüler. Biraz düşündükten sonra ise Yalak İşan'ın sardığı yumağı çözdüler. Bu yüzden kardeşler kendilerinin beşinci "kardeşleri" Yapagı'yı da yanlarına alıp birlikte gittiler. Yalak İşan buna özellikle mutlu oldu "Gökte ararken yerde buldum." diye düşündü.

Yalak İşan, onlara türlü yiyeceklerle ikramda bulundu. Özellikle Yapagı'ya ikramda bulundu. Onun önüne yem döktü. Hizmetkârlarına emir verdi.

- Yapagı su istediği zaman su yerine süt verin. Sabah akşam yemek ne yerse esirgemeyin verin. Bırakın o çabuk kendine geldin. Onun sırtı öncekinden de geniş yayılsın.

Capbaklar böyle hürmeti ne zaman gördüler!

Yapagı böyle hürmeti ne zaman gördü!

Capbak, Yapbak'a baktı. Yapbak, Mapbak'a baktı. Mapbak, Topbak'a baktı. Topbak, Capbak'a baktı. Onların canlı gözbebeklerinde:

- Eyvah! Annemizi de yanımızda getirsek olmaz mıydı?- şeklinde hayıflanma görüldü.

Aradan bir gün geçti Yalak İşan onlardan laf alamadı.

Aradan iki gün geçti. Capbaklar ondan gitmek için müsaade istemediler.

Aradan üç gün geçti. Yalak İşan misafirlerini çabucak yolcu etmenin fena olmayacağını düşündü.

[216]

Aradan dört gün geçti. Misafirler konuk edildikleri yerden kalkıp gitmek istemediler.

Aradan beş gün geçti. Yalak İşan nezaketle misafirlerine sordu.

- Balalarım sizi neden çağırdığımı biliyor musunuz?

Capbak cevap verdi.

- Belki... namaz öğretmek içindir!

- Hay maaşallah! Ben size namaz öğretirim başka şeyler de öğretirim. Evet, yavrularım, ben, siz görüş ayrılığına düştüğünüz, diye duydum. "Ağzı birlere Tanrı bir, fikir ayrılığına düşeni mahveder." şeklinde atasözü var. Fikir ayrılığı Müslüman kullara emredilmemiştir.

Bütün halk, özellikle de sizin gibi toy kardeşleri uyumlu olmaya yöneltmek benim borcumdur! Herhalde sizin aranızda şeytan girmiş olmalı. Siz o yalancının vesvesesine gelmeyin oğullarım!

Capbak kulaklarını dikti.

- Vay canına, İşan Ağa kerametın büyükmüş! Sen bizi buraya çağırmmış olsan, bizim ikiye bölünüp öfkeyle kavga etmemiz mümkündür.

Yalak İşan'ın cansız gözleri keyifle ışıldadı.

- Balalarım siz sırrınızı İşan Ağa'nızdan gizlemezsınız. Sizin aranızda birden bire nasıl görüş ayrılığı düştü?

O zaman Capbak dedi ki:

- Zorlu geçen yıldan sonra bizim Yapagı'mız tamamen güçten düştü. şimdi bizim onu toparlanmasını sağlayabilecek gücümüz yok. Gelin biz onu İşan Ağa'ya verelim de hayır duasını alalım desem de Yapbak razı olmadı.

O zaman Yapbak dedi ki:

- İşan Ağa işte kendin gördün: Bizim vücudumuz yavru kuşun teni gibi kızarıyor. Biz onu geçen yerine satalım da kendimize gömlek pantol alalım, dedim, Capbak razı olmadı.

O zaman Mapbak dedi ki:

- Ben de bizim büyüğümüz Capbak, biz Capbak'ın dediğini yapalım: Yapagı'yı İşan Ağa'ya verelim desem Topbak razı olmadı.

O zaman Topbak söyledi:

[217]

- Öleceği belli olan malı İşan Ağaya sunmak da doğru değil. O belki İşan Ağa'yı kandırmak olur. Gelin bunu geçen yerine satalım da kendimize gömlek pantol alalım desem de Mapbak razı olmadı.

Davayı kolayca çözdüm, Yapagı'yı ele geçirdim diye hesap eden Yalak İşan kıs kıs güldü. Gülerken keyfi yerinde konuştu.

- Yavrularım bunun gibi önemsiz bir şey için de birbirinizi gücendirmeye değer mi, kavga etmeye hazırlanılır mı? Günah olur balalarım! – “Günah” sözünü ağzına aldığında Kelekbay'ın Capbaklar'la olan davası hızla aklına gelip yüzü değişti, birden bire öfkelenecek gibi oldu. Ama Yapagı'ı gözünün önüne geldiğinde o yine önceki halini aldı.

- Balalarım giyiminiz yırtılmış ise İşan Ağa'nızın yanına gelinmez mi? Ben de var olan şeyleri sizden esirgeme düşüncem olabilir mi?.. İşan Ağa'nız için dört beş parça bez nedir ki!.. Allah'a yüz bin kere şükür! Her şey olsa tehlikeli bir belanın önünü zamanında almışız. İşte gömlek pantol dikilip yetşinceye kadar ben size namaz öğretirim.

Yalak onların her birine bir güğüm verip:

- Gidin abdest alın dedi.

Yalak İşan abdes almaya başladığında abdest için ala cübbesini arkasına örtüp eğilip oturduğunu Capbaklar görüyorlardı. Onlar da onun gibi her biri bir torbayı arkalarına örtüp dördü birden sırayla oturdular. Onları gören İşan bağırdı.

- Hey uğursuzlar! kibleye karşı oturmayın. Günah olur!

Capbaklar arkalarını dönüp oturdular. Yalak yine bağırdı.

- Doğuya karşı oturmayın. Günah olur!

Capbaklar sola doğru dönüp oturdular. İşan yine bağırdı.

- Aya, güneşe karşı oturmayın. Günah olur!

Capbak Yapbak'a baktı. Yapbak Mapbak'a baktı. Mapbak Topbak'a baktı. Topbak Capbak'a baktı. Onlar en sonunda nereye döneceklerini bilemeyip İşan'ın kendisine karşı oturdular.

Yalak İşan birden öbür yanına dönüp bağırdı.

[218]

- Hey felaketler! Bana karşı oturmayın günah olur! Capbaklar en sonunda İşan'ın evine karşı oturacak olduklarında, Yalak İşan yine bağırdı.

- Kalkın, kalkın, kalkın!

Capbaklar aniden yerlerinden kalktılar. Yalak İşan onlara öfkeyle küfredecek olduğunda, onların üstünden Yapagı'ya gözü takıldı. Onun acımtırak yüzü güzelleşti. Onlara hoş gözle baktı.

- Yavrularım siz hiçbir yere karşı oturmayın.

Size namaz emrolmamıştır. Siz Tanrı'nın kayırdıkları! Dört kardeş birden Yalak İşan'a doğru saldırdı.

Onların her biri İşan'ın bir yerine yapışıp, onu yukarı kaldırdılar, şarkı söylediler.

Kaldıralım İşanı!

İyiliğinin nişanı,

Hürmet edelim her zaman,

Kayırlan İşan'ı!

Kardeşler onu bir süre yukarı atıp tutular. Onun özölen büyük sarığı onların boyuna dolandı. Yalak İşan'ı pat diye düşüren kardeşler bağırdılar.

- Ay, boğuldum kessene!

- Ay, boğuldum kessene!

Yapagı'nın elden gideceği endişesiyle Yalak İşan yanındaki bıçağını çıkardı da uzun sarığı dörde böldü. Capbak kendi boynundaki sarığı çözdü. Yapbak kendi boynundaki sarığı çözdü. Mapbak kendi boynundaki sarığı çözdü. Kardeşler öksürerek ağır ağır soluk aldılar.

Yalak İşan Capbaklar'ı memnun etmek niyetiyle:

- Alın onlar size cibinlik olsun... Sarık sizin nasibinizmiş! Dedi.

Capbak söyledi: - Bu bana İşan Ağadan bağış.

Yapbak söyledi: - Bu bana İşan Ağadan bağış.

Mapbak söyledi: - Bu bana İşan Ağadan bağış.

Topbak söyledi: - Bu bana İşan Ağadan bağış.

[219]

Capbakların sarık parçalarını dalgalandırıp zıpladıklarını gören Yalak İşan keyifle:

- Balalarım size nasıl namaz emredilsin? Siz ne sağsınız ne de değilsiniz. Siz tam mecnunsunuz, siz gerçekten de Tanrı'nın kayırdıkları, dedi.

Capbaklar Yalak İşan'ın özel olarak diktirdiği gömlek pantollarını giydikten sonra da evlerine dönmediler. Capbak ona sordu:

- İşan Ağa giyimlerin ücreti ne kadar?

Yalak İşan keyifle gülümsedi.

- Ben her zaman halktan zekât topluyorum. Bırak, ömrümde bir kere benim de size verdiğim zekâtım olsun.

Capbak dedi ki:

- İşan Ağa biz sıradan halkız nihayetinde. Bize zekât düşer mi?

- Zekâtın ilk sahibi Tanrı'nın kayırdıklarıdır!

- Her neyse ücretini alsan iyi olurdu. Capbaklar hiçbir şeye muhtaç değil!

- Ben onu size temiz kalbimle hediye ediyorum.

- İşan Ağa sağ olsun.

Capbaklar dünürlerinin evine gelmiş gibi yine rahatça gezdiler. İşan huzursuz olmaya başladı. Misafirlerle bir gün değil, iki gün değil, hafta geçti, on gün geçti. Onlar, onun unlu çuvalını bitirdiler, yağlı güğümünü bitirdiler, süttten, katıktan hatta tulumdaki süzmeden de geri durmuyorlar. Yalak İşan onların Allah tarafından kendisine gönderilen bela diye düşündü. Onlara yedirdiği, giydirdiği şeyleri hesapladığında, Yapacı'nın ücretini de aştığını fark etti. Bunun için onları göndermenin yollarını aramaya başladı.

- Balalarım şimdi biz dönelim dersenez size müsaade. Allah'ın yardımıyla iyi ağız birliği yaptınız. Gidin sağ salim!

Capbak ona cevap verdi.

- İşan Ağa yaptığın hizmetlerin iç Allah razı olsun! Kardeşlere öğüt nasihat verdin, ağız birliği ettirdiniz, Allah karşılığını versin! Herkesin elbette işi tasası var. Senden utanıp izin isteyemedik, on gün senin ekmeğini yedik. Hoşça kal, sağ salim otur!

[220]

Kardeşler yola çıkacak olduklarında Yapagı'ya üçü birlikte binmeyip yalnızca en büyükleri Capbak'ı bindirip kalanları ona seyis hükmünde yürütecek oldular. Yalak İşan'ın gözleri yuvasından çıkacak gibi oldu.

- Yavrularım Yapagı'yı ne yapıyorsunuz?

Topbak ona cevap verdi.

- İşan Ağa size bundan fazla zararı olmasın diye onu biz yanımıza alıp gidiyoruz.

- Hani siz onu İşan Ağa'nıza vermemiş miydiniz?

- İşan Ağa bizim davamız: onu verip vermemekle ilgili değil miydi? Bize ağız birliği yaptırdığın için sana çok minnettarız. Hoşça kal!

Yalak İşan içindeki öfkesini dışarı vuramayıp içinden mırıldandı. "Siz Tanrı'nın kayırdıkları değil de Allah'ın lanetlediklerisiniz!"

Yapagı'yı kendi ahırına doğru döndüren Capbak son minnettarlığını bildirdi.

- İşan Ağa Hoşça kal! Toyunda görüşürüz!

Dört olsan iyidir!

Capbaklar'ın bir gün menzilligi tükendi. Onlar değirmene gidecek oldular.

Capbak Yapbak'a söyledi: - Sen git.

Yapbak Mapbak'a söyledi: - Sen git.

Mapbak Topbak'a söyledi: - Sen git.

Topbak onların hepsine söyledi:

- Tekin tozu çıkmaz. Biz Capbaklar olduğumuz için tek tek dolaştığımız ne zaman görülmüş? Değirmene hep birlikte gidelim.

Kardeşler onu uygun buldular.

Yapbak Mapbak'a söyledi: - Yapagı'yı getir.

Mapbak Topbak'a söyledi: - Yapagı'yı getir.

Topbak Capbak'a söyledi: - Yapagı'yı getir.

Capbak onların hepsine söyledi:

[221]

- Yapak'a yük yükleyip onun bitik sırtına tekrardan zarar vermek olmaz. Menzilligi yanımızda götürelim.

Kardeşler bunu uygun buldular.

Bir torba buğdayı kardeşler sırayla götürdüler. Onlar değirmene yaklaştıklarında tartışmaya başladılar.

Capbak Yapbak'a söyledi: - Sen az götürdün.

Yapbak Mapbak'a söyledi: - Sen az götürdün.

Topbak Capbak'a söyledi: - Sen az götürdün.

Capbak kavganın sebebini açıkladı.

- Biz evden geldiğimizde yolumuzu adımlamadan geldik. Bu yüzden kimin ne kadar götürdüğü belli değil, aramızda kavga çıktı. Gelin biz geriye dönüp yeniden yolu adımlayıp gelelim.

Kardeşler onu uygun buldular.

Onların her biri götürdüklerinde de değirmene kadar olan yol sopa fırlatsan ulaşacak mesafeden uzun değildi. Onu bütün yol boyu hangisi hangisine söylese sesini çıkarmayıp götürecekti. Onların şimdiki artlarına dönmelerinin sebebi onların yorgun veya tembel oldukları için değil, Capbaklar Capbaklar olduğu içindi. Kim bilir onlar belki bu konuda da bir nam bırakmak istiyorlardı.

Capbaklar artlarına dönüp evlerine yirmi adımlık yol kaldığında, onlar yine tartışmaya başladılar. Yine onlar: ben çok götürdüm de sen az götürdün dediler. O zaman Mapbak dedi ki.

- Hey Capbaklar! Şimdi geriye dönsek birkaç bin adım var. Evimiz ise yirmi adımdan uzak değil. Gelin biz böyle yapmayalım. Evimize giderken buğdayı ben götüreyim.

Capbaklar tekrardan değirmene doğru yol alacak olduklarında arada kavga çıktığı için yine adım saymak kismet olmadı.

Capbak Yapbak'a söyledi: - Sen git adımlayıp gel dedi.

Yapbak Mapbak'a söyledi: - Sen git adımlayıp gel dedi.

Mapbak Topbak'a söyledi: - Sen git adımlayıp gel dedi.

O zaman Topbak söyledi:

- Bir kişinin adımlayıp gelmesine biz üçümüz kanaat etmeyiz! Gelin şimdi buğdayı bırakalım da biz hep birlikte adımlayıp gelelim.

O zaman Capbak söyledi:

[222]

-Hey kardeşler! Dokuma tezgâhı gibi bu arada boşu boşuna gidip gelmek olmaz ya. İşte Yapagı bizim beşinci "kardeşimiz". O da bizden az yiyip içmiyor. Biz çalışırken o han oğlu gibi somurtup duracak mı? Bırak, tüm hayatta o da kendi azabını çeksin. Ben de sizin bıraktığınız fikrinize karşı değilim: yolu hepimiz birlikte gidip adımlayalım. Ama çuvalı Yapagı alıp gitsin.

- Capbak, peki, sen kazandın, deyip, kardeşler onu uygun buldular.

Onlar buğdayı Yapagı'nın üstüne yatay bir şekilde yükleyip, onu doğru yola koştular da kendileri adımlayarak öne geçip gittiler.

Capbaklar'a bir şekilde sıkıntı vermek için bahane arayan Kelekbay gizlice bu durumdan haberdar oldu. Yüklü Yapagı'ya dikkatle baktı...

Kardeşler adım saymayı bırakmadan değirmene vardılar.

Capbak dedi ki: Dört bin adım.

Yapbak dedi ki: Dört bin yüz adım.

Mapbak dedi ki: Dört bin iki yüz adım.

Topbak dedi ki: Dört bin üç yüz adım.

Kardeşler yine tartışları. O zaman Capbak dedi ki:

- İşte Yapagı geliyor. O bizim kavgamızı netleştirir. Onun hiçbir zaman adım sayısı yanlış değildir.

Yapagı başını döndürmeden sıralı adımlarla başını aşağı salarak geldi.

Topbak ona sordu: Dört bin üç yüz adım değil mi?

Yapagı başını eğdi.

Mapbak ona sordu: Dört bin iki yüz adım değil mi?

Yapagı başını eğdi.

Yapbak ona sordu: Dört bin yüz adım değil mi?

Yapagı başını eğdi.

Capbak ona sordu: Dört bin adım değil mi?

Yapagı başını eğdi.

Kardeşlerin kendi aralarında söz birliğine varmışlardı. Ama hepsininkini eşit şekilde onaylayan Yapagıyla onlar yine fikir ayrılığına düştü.

Onlar Yapagı'ya cezalandırmaya karar verdiler. – Gelin biz dördümüz [223] bunun üstüne binelim de yeniden adımlayıp dönelim.

Capbaklar toplanıp onun üstüne binecek olduklarında, akıllarına gelmeyen bir şeyi fark ettiler: Onlar Yapagı'nın üstüne yükledikleri çuvalı göremediler. Onların dördü birden ata soru sordu:

- Yapagı, hani buğday nerede?

Yapagı aynı suçlu çocuk gibi yüzünü sallayıp, başını aşağı eğdi.

Şimdi buğdayı nereden aramalı nereden bulmalı? Yapagı'dan cevap gelmedi. Capbaklar birbirlerine dikkatlice baktılar, hiç birisinin gözleri belli bir şey söylemedi. Onlar seslerini çıkarmayıp, Yapagı'yı durduğu yerde bırakıp gittiler de geriye doğru koşular. Yol boyu iğne arıyormuş gibi aradılar. Ne için bilinmez devesine buğday yükleyip, kendisi üstünde çömelmiş oturan Kelekbay onların yakınlarından geçti. Ama Kelek onlara soru sormadı. Capbaklar'ın buğday hakkındaki sorularına da yalnızca başını salladı. Öyle de olsa, onun gözbebeklerine yansıyan sırlı gülümsemeden Topbak'ın gönlüne özellikle şüphe düştü...

Capbaklar evlerine varıp gittiler. Hiçbir yerde buğdaydan iz bulamadılar. Onlar en sonunda buğdayı kim almışsa değirmene götürür diye düşündüler. Bu niyetle yine değirmene doğru koşup gittiler.

Değirmende sıra çok fazlaydı. Yarı dolu çuvallar, dolu çuvallar aynı koyun sürüsü gibiydi. Kardeşler bu yüklerin arasında dolaştılar. En sonunda Topbak'ın işaretne göre benzeyen arası çatılı yarı dolu çuvala yapıştılar.

-Yasaşın, buğdayımızı bulduk, deyip, birlikte götürecek olduklarında, Kelekbay çabucak geldi.

- Söyleyin bakalım, Capbaklar buğdayı ne yapıyorsunuz?

Topbak ona cevap verdi.

- Bay Ağa buğdayı ne yaparlar? Un yaparlar ya!

- Bunlar benim buğdayım ya!

- Hani o zaman bizimki nerede?

- Sizinkinin nerede olduğunu ben ne bileyim?

[224]

- Bay Ağa senin hilekâr gözlerini ben çok kurnaz görüyorum. Sen bilmezlikten geliyorsun ama ben biliyorum: bu buğdaylar bizim.

- Sizin buğdayımız nasıldı? Ak mıydı? Kara mıydı?

Capbak ona cevap verdi.

- Seninki nasılsa bizimki de öyleydi.

- O nasıl böyle benzerlik olur?

- Biz hoşayı senin samanından yapmadık mı?

Kelekbay ile Capbaklar arasındaki kavga içinden çıkılmaz bir hal aldı. Nasihatçi baylar Capbaklar'a nasihat ettiler. O zaman Capbak söyledi:

- Bizim zenginliğimizi Kelekbay'ın zenginliğinden fazla sanıyorsanız, dört adamın söylediğine inanmayıp, bir adaminkine inanıyorsanız, biz kendi buğdayımızı Kelekbay gibi yoksul adama bağışlayabiliriz.

Nasihatçiler onlara nasıl cevap vereceklerini bilemediler.

O zaman Yapbak söyledi:

- Eğer bizim sözüme itiraz etmezseniz, buğdayın bizim olduğunu dilsiz ağızsız Yapagı da onaylar. Aksi halde buğdayın kendisinin olduğunu Kelekbay devesine onaylatsın.

Kötü kalpli, korkak Kelekbay buğdayı kendisinin olduğunu devesine onaylatmayı kabul etmedi onun akli yok diyerek bahane etti.

Nasihatçiler Yapagı'nın yanına toplandıklarında suçlu gibi yüzünü asan, somurtan Yapak'a Mapbak soru sordu.

- Yapagı sen şimdi Capbaklar'ın Yapagısı değil de tarafsız bir hayvansın, sen şimdi kimseden destek çekinme de doğruyu söyle iki yarı dolu çuval tahıl bizim ki değil mi? Biz onu senin üstüne yükleyip bırakmadık mı?

Yapağı onayladı. Kalabalık ona şaşırıp kaldı.

- Şimdi hey şüpheniz kaldı mı?

Un yüklü devesini yola çıkaran Doyduk, Kelekbay'a ömründe ilk kez acıdı.

- Kelekbay davacıların Capbaklar ise imdadına Allah yetişsin!

Nasihatçiler Kelekbay'a nasihat ettiler.

- Bay Ağa sen zengin adamsın fakir Capbaklarla kendini bir tutma. Bunların dayanakları, delilleri var. Senin hiç kefilin de yok.

[225]

Kelekbay'ın içi sıkıldı.

- O zaman yarı dolu çuvalların birini Capbaklar alsın, birini ben alayım.

O zaman Capbak söyledi:

- Bay Ağa Capbaklar çok merhametli insanlar. Bırak onun birisi senin olsun. Fakat borç olsun lazım olduğunda verirsin.

Kelekbay'ın memnuniyetle razı olduğunu gören kalabalık:

- "He hırsızın sırtı zayıfmış." Diye düşündü.

Değirmen Capbaklar'a vaktiyle sıra yetişmedi. Birden sırada iki tane bay oğlu tövbe etti. Değirmenci ise:

- Sıradaki sırana gel, diye bağırdı.

Bay oğulları yumruklamakta aceleci oldular. Sıradaki başka insanlar bay oğullarının sırasına geçmeye çekindiler ya da korktular.

Capbaklar birbirleriyle işaretleşip "bizim bört kişi olmamızın ne zaman yararı dokunacak" dediler.

Capbak buğdayı değirmene döktü. Yapak onun ağız kısmını çuvalını tuttu. Bu durumu gören bay oğulları onların üstüne atılmaya geldiklerinde, Mapbak onların birini tuttu, Topbak onların birini tuttu.

Dönerken karşılarına çıkan insanlar onlara sordular.

- Değirmende sıra size geldi mi?

Capbaklar cevap verdi.

- Dört olsan iyidir!

Yapağı'nın üstünü müşdekli gören Capbaklar keyifle türkü söylediler.

Una giderken tek gitme,

Tek gitme hiçbir zaman.

Tek başına kavga satma,

Dört ol dört olsan iyidir!

[226]

Soru Cevap

Kardeşlerin başına kötü bir felaket geldi: birdenbire onların anneleri öldü.

Kardeşler ağlaştılar.

Oba halkı onların kederlerine katıldılar. Ama onlara küskün olan Kelekbay çok olmasa da bir kere öcümü alırım diye niyet ederek onlara yersiz soru sordu.

- Söyleyin yiğitler neden böyle çok ağlıyorsunuz? Annenizin ölümü çok mu dokundu?

Capbak Kelekbay'a yaşlı gözleriyle baktı.

- Bay Ağa sen öldüğünde biz obada ya oluruz ya olmayız. Annemizin ölümü münasebetiyle senin de ağlama payını önceden verelim diyoruz.

Bir vakit sonra gelen Yalak İşan onlara kinayeli sordu:

- Söyleyin yiğitler neden böyle çok ağlıyorsunuz? Annenizi böyle seviyor muydunuz?

Yapbak Yalak'a yaşlı gözleriyle baktı.

- Annemizi seviyorduk ama Yalak İşan'a has hem ıhlasmız bütün. Bugün annemiz öldü, yarın Yalak İşan'ın da öleceği aklımıza geldi, gözümüzün yaşını saklayamıyoruz.

Capbak en sonun kardeşlerine doğru döndü.

Gözlerini yalandan-çından silen Doyduk onlara sordu:

- Ölen bir tek sizin anneniz değil ya! Neden böyle kalbinizi çarpıp ağlıyorsunuz?

Mapbak Doyduk'a yaşlı gözleriyle baktı.

- Ölüm bir tek bizim annemizle yetinse iyi ama kadınların canını kolaylıkla almaya alışan ölüm yarın bizim Doyduk annemizi de alıp gider mi ki diye düşünüp ağlıyoruz.

Obanın yaşlısı onlara nasihat etti.

- Oğlanlar yeter artık mert olun. Ölen insan siz ağlayınca geri dönecek değildir.

Topbak yaşlı gözlerini sildi.

- Annemizin dönüp gelmeyeceğini biz de biliyoruz. Şimdi bize ekmeği kim pişirip verecek diye ağlıyoruz.

[227]

- Capbaklar gelin şimdi bitirelim. Annemiz ağlamakla memnun olacak olsa biterçe boldı.

O zaman Topbak söyledi:

- Gelin o zaman şimdiki kalan ömrümüzü gülerek mutlu bir şekilde geçirelim.

Capbaklar annelerini mezarlığa alıp giderlerken de birkaç wâşilik etdiler. Su dolu kanaldan geçemeyip aniden duran üstü tabutlu Yapagı'yı gördüğünde, Capbak söyledi:

- "Deh" deyip Yapagı'ya sol elini galgadaysa-da bolcak weli annem pakır takta canı çıkacakmış gibi hareketsiz yatıyor da.

Keyif Nerede?

Anasız babasız kalan Capbaklar ıssız çadırda sohbet ediyorlardı. Öncelikle Capbak kendi fikrini belirtti.

- Kardeşler ırım-ırım, yom-yom. Bizim Yapagımızın üstüne ölüm bindi. Gelin şimdi biz ona binmeyelim. Yoksa o bizi de birden bire barmasız gapa alıp ötäytmesin.

O zaman Yapbak söyledi:

- Düşüncen doğru ama Yapagı bizim beşinci “kardeşimiz” ya! Biz ondan nasıl ayrılabiliriz?

O zaman Mapbak söyledi:

- Annesinden ayrılan kardeşinden de ayrılabilir.

O zaman Topbak söyledi:

- Yapagı bize gücenmez gibi biz atsız kalmayız gibi biz onu kendisi gibi dört ayakla değiştirelim.

Kardeşler onu uygun buldular.

Capbaklar Yapagı’yı iki hörgüçlü deve ile değiştirdiler. Devenin çenesinden başlayıp taa omzuna kadar bütün boynuyla gür santal sallanıyordu. Onun kısacık ön ayakları ise taa baldırına kadar aynı şalvarlı gibiydi.

Deve de aynı Yapagı gibi tüys Capbaklar’ın malıydı. Yapagı’ya üç kişi binebiliyorken deve onların dördünü de götürebiliyordu. Özellikle odun taşımak pälwandı. Odun Capbaklar’ın bir tek çadırları için değil, satıp harçlık kazanmak için de gerekiydi.

[228]

Capbaklar kendi taraflarından : “Deveyi rahvan gitmekten başka keyifli bir şey yok mu ki?” diye düşündüler. Bu konuda onlar kendi aralarında sohbet ettiler. Capbak biraz düşündükten sonra şöyle dedi:

- Öyle de olsa bence köpek dövüştürmekten keyifli bir şey yok mu ki diye düşündüm.

Mapbak ona şaşırdı.

-Köpek dövüştürmekten mi?

- Bire kere onu biz hepimiz de gördük ya! Öncelikle köpekler dövüştü. Köpeklerin sahibi baylar, onlara bağlı komşuları yapırılışıp kavgaya ettiler. Sizin aklınıza da geldi mi? Biz her birimiz onların birinin üstüne atlayıp bindik. Köpeğin keyfi onları böyle taşıdığı için, onlar bizim kendi üstlerine bindiğimizi de fark etmediler... Köpekler dövüşürken biri ezildi. Köpeğin sahibi bay onun kuyruğundan çekip kaldıracak oldu. Diğer köpeğin sahibi bay ona yumruk attı. Ondan sonra köpekleri unutup köpek sahibi baylar kızıl kavgaya girdiler. Onların komşuları, eş dostları da kavgaya karıştılar. Gızılyumruklar insanların tepelerinden tokmak gibi uçuştular. Kimisinin burnu kanadı, kimisinin kafası çilik gibi şişti, kimisinin dişi damağına iberildi... Bay buna keyiflendi ow!

O zaman Topbak söyledi.

- Evet, benim de aklıma geldi. O zaman köpeklerle sahipleri denkleştir. Hem köpeklerin ağızları kana bulaştı hem de sahiplerinin ağızları kana bulaştı.

Ondan sonra Yapbak bir olayı aklıma getirdi.

- Patlayacak gibi duran baraj yıkıldığında da hiç niçik bolanok!

Mapbak ona şaşırdı.

- Patlayacak gibi duran barajı yıkmak mı?

- Evet, sizin de aklınıza gelir. Bir keresinde bunun gibi barajı yıktıklarında, su dağdan iniyormuş gibi çağıldayarak aktı. Onun önüne geçmeyi, set çekmeyi deneyen de olmadı. Su azlığı yüzünden miraplar eskiden de ırsaraşıp yördüler. Biri barajı yıkmanın kempayına goydı. Başka biri onun kulağının dibine yerleştirdi. Tekrardan yine birkaç yumruk işledi. İki kişi yumruklaşmanın ikisi birden suyun içine yuvarlandı. Burada kılıç, bıçak da kınından çıktı. Aradan çok vakit geçmeden [229] temiz su yüzeyi kana bulanıp aktı. Bay buna keyiflendi ow!

Topbak ona şaşırdı.

- Su kana bulandığında keyif alınır mı?

- Bu dövüşmeler bir yandan su azlığı yüzünden bir yandan refahı kaldıramayan bencillikten ortaya çıkmıştı. Bu kavga edeler de köpek dövüştürenlerle aynı insanlardır.

Ondan sonra Mapbak bir olayı aklıma getirdi.

Bazen karayel çıktığında da gatı mutluluk oluyor.

Capbak ona şaşırdı.

- Karayel çıktığında mı?

- Evet. Biz bir keresinde bunun gibi olaya denk gelmiştik. Karayel uğulduyordu. Komşu evdeki kadının un ufalayan değirmeni harlıyordu. Ev sahibi kadın demir kevgirle hırt-hırt kazan kazıyordu. Salıncaktaki çocuk avazı çıktığı kadar ciyak ciyak ağlıyordu. Güçlü rüzgâr ev içine kadar vuruyordu. Karaca ev çatırdıyordu, sallanıyordu... Bu devam ederken karaca ev ala şakırtıyla yıkıldı. Bay buna keyiflendi ow!

Mapbak ona şaşırdı.

- Birisinin evi yıkıldığında mutlu olunur mu?

- Ev sahibi tasasız ise kocası beceriksiz ise kederden ne fayda!

Ondan sonra Topbak ilginç bir olayı hatırladı.

- Dört ayağının üzerinde dik duramayan semiz atı serbest bıraktığında diyseñ keyifli olur!

Yapbak ona şaşırdı.

- Semiz atı neden serbest bırakıyor?

- Sizin aklınıza da gelir: Biz bir keresinde pazara gittiğimizde bunun gibi semiz atı sahibine kırgın biri bağıcı çözüp salıverdi. Keyfin en ilginç de orada oldu. Semiz at başka bir semiz atın üstüne atlayıp onu da serbest bıraktı. İki at yine bir iki atı daha serbest bıraktı. Atlar kısırakların üstüne atladı. Kısıraklar iplerini koparıp gizlice kaçtılar. Diğer atlar gemrişdiler. Onların aralarında kalan eşeklerin ya ayakları kırıldı ya da boyunları. Atların, kısırakların sahipleri de gürültüyle ayAğa kalktılar. Atlar, kısıraklar pazarcının üstünden geçtiler. Diğer atın nallı toynağı çoyun [230] kazanı un ufak etti. Diğer at toynaklarıyla satıcıların kumaşlarını sürüyüp gitti. Atlar develerin, develer koyunların içine gümbürtü vurdu. Yıkılan kim, sürülen kim, elini ayağını yaralayan kim hiç anlaşılacak gibi değildi. Bay buna keyiflendi ow!

Mapbak ona şaşırđı.

- Böyle telaşta da bir keyif var mı?

- Zarar ziyan çıkmasının sebebi satıcılar ya!

- Böyle rezillik kime lazımdı ki?

- Pazarda nâme, bidöwlet az mı?

Biraz düşündükten sonra Capbak kendi düşüncesini söyledi.

- Gelin biz halkın yapmadığı keyfi yapalım!

Topbak ona şaşırđı.

- O nasıl keyif?

- Biz deve üstünde düzzüm oynayalım.

Kardeşler onu uygun buldular.

Capbaklar devenin hamutunun üstünden enine birkaç uzun sözen set çektiler. Sözeniñ üstünden ise kucak kucak selin döşediler. Devenin üstü tap tahta düzeldi. Kardeşler onda yavaşça durmaya çalışıp, iki tarafa sıra kurup oturdular. Bir tarafına Capbak ile Mapbak, diğer tarafına Yapbak ile Topbak oturdu. Onlar “kaybeden bir adım geriye gitmeli.” Diye şart koydular.

Kardeşler sıralanışa öfkelençiler.

Deve selinli kumlu tepede kendi kendine otlayıp gezdi.

Yapbak ile Topbak kaybetti.

Capbak Yapbak’a söyledi:

- Bir adım geriye git!

Mapbak Topbak’a söyledi:

- Bir adım geriye git!

Yapbak ile Topbak bir adım geriye gittiğinde, alasmadan arka üstü kayıp gittiler.

Yapbak ile Topbak’lı tay hafiflediği için Capbak ile Mapbak da arka üstü düştü. İyi bağlanmayan sözenlerin birkaçı da karınlarına çarptı.

Orada karnını kaşıyan Capbak söyledi:

[231]

- Deve üstünde düzzüm oynandığında kaybeden kazananan iyiymiş.

Gözlerinin kumunu silen Yapbak ona şaşırıldı.

- Niçin?

- Kazananın karnına vuruyorlar!

Capbaklar kendilerini rastlanlarından soñ yaptıklarına pişman olup türkü söylediler.

Devenin üstüne tahta koyup,

Kötü fikre düşüp nazlanma.

Terbiyesizse terbiye et,

Asla düzzüm oynama.

Dizer deyip sayarsın,

Yüksekten kayarsın.

Sopa değer karnına,

Ancak o zaman duyarsın!

Ejderha

Capbaklar'ın devesi de aynı Yapagı gibi öz örüsünü uzun mesafe taşıyamazdı. Belki o bol yeme tamah ediyor: Bir gün o gidip Doyduk'un olgunlaşan arpa tarlasına girmiş. Capbaklar onu Doyduk'tan önce fark ettiler. Capbaklar Doyduk'un göwnüne melal getirmezlük için onun ekinine girdiğini bildirmeden çıkarmanın yolunu aradılar.

Etrafına bakındıktan sonra Capbak söyledi:

- Şu vakit hiç kimse yok. Gelin biz onu gizlice çıkaralım.

O zaman Yapbak burnunu yukarı kaldırdı.

- Ay yiğit de bildi-ow! İttirip çıkarırsan panikler. Devenin izi nasıl, kaplanın izinden sevimli mi? Biz en iyisi onu sürüp çıkaralım.

Mapbak kulaklarını dikti.

- Ay yigid-ä bildi-ow! Kovalayıp çıkardığında nasıl uçup çıkar düşündün mü? İlk kez o kendi izinin dışından da iki tarafına ağzını [232] vurup arpayı köküyle koparır. "Onu yapan ise Capbaklar'ın devesinden başka biri değildir." Derler. Biz en iyisi onu taşıyıp çıkaralım.

Topbak arkasını dönüp güldü. (ya da geriye eğilip güldü)

- Ay yigid-ä bildi-ow! Taşıyıp çıkarsan ya ayağı takılır ya ayağı kayar mutlaka düşersin. Düştüğünde de Capbaklar'ın izleri kaplanın izinden daha iyi olmaz. Capbaklar'ın izine ise izci gerekli değildir. Biz en iyisi onu sürükleyip çıkaralım.

Kardeşler Topbak'ın önerisini doğru buldular.

Capbaklar deveyi arpanın içinde dizlerinin üstünde oturtular. Ondan sonra onu yan döndürdüler. Onun da ayağına bir ip bağladılar. Daha sonra ona dört kardeş dört yerden yapışıp sürükleyip çıkardılar.

Arpanın içinde deveden iz bırakmadan çıkararak kardeşler arkalarına bakmadan gizlice gittiler.

Bir vakit geçtikten sonra arpasına gezinmeye giden Doyduk'un ödü koptu. O şalını oklava gibi dümdüz yapıp arkasına doğru serdi. Yolda takılıp düştü, hareket edip pişman oldu. O yüzünü ugruna barıp, Kelekbay'a haber verdi.

- İmdat, Gullukbay, imdat!

Doyduk'un teneşirden kalkar gibi bembeyaz yüzünü gören Kelekbay aynı (onun gibi) korktu.

- Yeri, Doyduk ne oldu?

- Benim arpama almı arwahmı neyse korkunç bir şey girip onu viran etmiş. Eğer ona bir çare bulunmazsa yarın seninkine de girer. Kim bilir belki o korkunç şey obaya girmiştir.

Baylar tapan silahlarını takınıp, Doyduk'un arpasına doğru yürüdüler.

Capbaklar da onların arkalarına takıldılar.

Gidip gördüler Doyduk'un arpasının bir zol yeri yer bilen yogsan bolup yatır. Onun etrafında iz de yok izden eser de yok. O aynı masallarda söylenenler gibi. Onu gözüyle görmüş olmasa inanacak gibi de değil. Ona kim türlü çen urdı.

En sonunda Kelekbay söyledi:

- Bu ejderhanın işi olsa gerek.

[233]

Doyduk pişman oldu.

- Ejderha?

- Evet, yaşlı insanların söylediğine göre ara sıra onun Hindistan tarafından suyla geläyimesi barmışın.

- Vay Kelekbay nädäydiñ. Durun'a Hindistan'dan su geliyor mu?

- Durun'a gelmezse Amuderya'ya gelir. Ejderha için ise Amurderya ile Durun arası kadınların suyolundan enayı değil ya!

- A-yu, Gulluk ejderhanın geldiği nasıl belli olur ki?

- O tan vakti gelir gelmez acayip "me"liyormuş.

Capbak dayanamayıp şöyle dedi.

- Doyduk anne onun "Bö-ö! Bö-ö!" çıkardığı sesi ben de duydum.

Tek ben değil işte Capbaklar'ın hepsi de duydu.

Bayların anlamalarından korkan Yapbak onu böğründen dürttü.

Kelekbay Capbak'a karşı çıktı.

- Benim duyduğuma göre ejderha, deve gibi "bö"lemez keçi gibi "me"lmiş.

Yapbak o zaman dayanamayıp şöyle dedi.

- Bay Ağa ejderhanın da bizim devemiz gibi tüyü var mı ki?

Bayların anlamalarından korkan Mapbak onu böğründen dürttü.

Kelekbay Yapbak'a karşı çıktı.

- Aždarha denilen deve değil de yılan ya! Yılanın da tüyü var mı?

Mapbak o zaman dayanamayıp şöyle dedi.

- Belki onun bizim devemizinki gibi dört ayağı vardır.

Bayların fark etmesinden endişe eden Topbak onu böğründen dürttü.

Kelekbay Mapbak'a karşı çıktı.

- Söyleyecek sözünü bilip söylemek gerek. Ejderhanın da ayağı olur mu? Ayağı olsa izi olmaz mı?

Topbak dayanamayıp şöyle dedi:

[234]

- Ejderha birden ekine girerse onu sürükleyip çıkarabilir misin?

Bayların anlamalarından korkan Capbak onu böğründen dürttü.

Kelekbay Topbak'a karşı çıktı.

- Hey, ejderha da sürüklenir mi? Onun yakınına gitsen seni yutmaz mı?

En sonunda Kelekbay söyledi:

- Doyduk bu sana Allah tarafından gelen bir beladır. Sen Allah yoluna bir keçi söyle.

Belki Allah onu def eder.

O zaman Capbak söyledi:

- Ejderha da Capbaklar'dan korkunç değildir. Keçinizi Capbaklar'ın kapısına bağlayın.

Bundan sonra bu ejderhanın sizin ekininize girmeyeceğine biz kefil oluyoruz! Eğer bu ejderha arpayı yine böyle viran ederse Capbaklar'ın devesine siz sahip olun!

Ben Demedim mi?

Kardeşler oduna giderlerken onların önüne bir kısraklı çıktı. Onun kısrığı akyal gözleri şowadı kuyruğu ise maviydi. Onun üstündeki sarığının yüzi göyül yalı kıpkızıldı.

Capbaklar ona şaşırarak baktılar.

O Capbaklar'a seslendi:

- Amanlık mı?

Capbak ona sordu:

- Ne dedin?

- Amanlık mı? Dedim.

Yapbak ona cevap verdi.

- Yok!

Kısraklı ona şaşırdı.

- Niçin?

- Niçini var mı?.. Biz amanlığam däl hiç kimse de değil, özümüzüñkilik.

- Size kimler diyorlar?

[235]

- Bize Capbaklar derler.

- Ha, oldu oldu.

- Ne oldu?

- Siz şu dört kişi düpbozan-ow!

- Yok biz düpbozan değil, sessiz dolaşan.

- Siz şu elini soğuk suya sokmayan tembeller ow!

- Hani gel elimizi karşılaştırıp görelim.

Dört kardeşin dördünün de ayaları kabarcıklı, parmakları yarık yarık ellerini uzattılar.

Kısraklı kendisinin pamuk elini onlara göstermedi.

Mapbak ona sordu:

- Sana kim diyorlar?

- Bana halkın adil kadısı diyorlar.

- Ha, oldu oldu!

- Ne oldu?

- Sen şu Allah bilmeyen rüşvetçi ow!

Kadı sinirlendi. Capbaklar'a ağzına geleni söyledi. Kısraklını gandızladı.

- Hey felaketler! Sizi Yalak İşan'ın kargışı tutsun. Kötü niyetliler!

- Ay yaşlı itin kargışı kurda işlemez. Bütün sınır bizimki gibi olsa dünya çoktan beri düzelmez miydi? Senin gibi dışı enkaz içi kurtlar çok!

- Göryän welin, siz kötü niyetlilerden iyilik çıkacak değil.

- Bu kısraklının bu dış görünüşüyle iyilik sana sürtünsem de işe yarayacak gibi değil.

- Susun hayvanlar!

- Topbak, kısraklıyı dizginle! Hayvanın kim olduğunu biz ona gösterelim.

Capbaklar ona doğru ayaklarını tıkırdattıklarında, kadı kısraklını kamçılıyıp, uzaklara kaçtı.

Capbaklar odun toplayıp yoruldular.

Capbak gölgesine baktıktan sonra, Yapbak'a sordu.

-Söyle, Yapbak! Öğlen oldu mu?

Yapbak gölgesine baktıktan sonra, Mapbak'a sordu.

-Söyle, Mapbak! Öğlen oldu mu?

[236]

Mapbak gölgesine baktıktan sonra, Topbak'a sordu.

-Söyle, Topbak! Öğlen oldu mu?

Topbak gölgesine baktıktan sonra cevap verdi.

- Yok, henüz olmadı.

Yorgun Capbak güneşe baktı.

- Şu vakit su nöbetim olsa, ben senden gañırıp alırdım.

Topbak ona cevap verdi.

- Nöbet arkadaşın ben olsam, senin burnuna çok sert vururdum.

Capbak ile Topbak aynı boy oldular.

- Ne dedin?

- Ne duyduysan onu dedim.

Yapbak ile Mapbak onların arasına girdiler.

Yapbak Mapbak'a sordu.

- Öğlen oldu mu?

Mapbak cevap verdi.

- Eksiği kalmamış.

- Onu nereden bildin?

-Capbak ile Topbak'ın gözlerinden.

Kardeşler gülüştüler, öğle yemeğini yemek için oturdular.

Onların ekmekleri azıcıktı. Soğanları çoktu. Kardeşlerin dördünün de gözleri bir anda yaşardı.

Yapbak Capbak'a sordu.

- Söyle, Capbak niçin ağladın?

- Annem aklıma geldi. Sen niçin ağladın?

- Yapagı aklıma geldi.

Topbak Mapbak'a sordu.

- Sen niçin ağladın?

- Yanılmıyorsam az önceki Kadıyı atı alıp kaçtı gibi. Bunun için aniden gözümde yaş aktığımı fark etmedim. Sen niçin ağladın?

- Sanki şu kadı yıkılıp helak oluyor gibi.

Capbaklar uzun günler topladıkları sazакlarını devenin üstüne sakladılar. İplerini sağlam çekip bağladılar. Ondan sonra “Hayt! Deh!” dediler. Ama deve gitmedi. O hareket edecekmiş gibi yapıp “Bö-ö! Bö-ö!” dedi de, kendi yerine rahatça oturdu.

[237]

Sağlam sazакların altında onun karakulakları güçlүkle ayırt edildi. Dört kardeş ona yeniden yardım edip “Hayt! Deh!” dediler. Deve yine gitmedi. Ancak onun sıkıntılı “Bö-ö!” sesi duyuldu.

O zaman Capbak söyledi:

- Bu kime naz ediyor ki?

Yapbak söyledi:

- Her türlü küçük işleri sevse, bırak otursun!

Mapbak söyledi:

- Bana galsa-ha canının istediği gibi bırak yatıversin!

Topbak söyledi:

- Değmeyin, dokunmayın akşam kendisi yemeğe gider.

Kardeşler deveyi bu hâlde bırakıp, evlerine gittiler.

Deve akşam yemeğe gelmedi.

Capbaklar'ın içine korku düştü. Onlar kimseler henüz yatmamışken deveye doğru aceleyle gittiler. Gidip gördüler deve aynı şekilde oturuyor.

Capbak onun yükünden kendi sırtına bir odun yükledi.

Yapbak onun yükünden kendi sırtına bir odun yükledi.

Mapbak onun yükünden kendi sırtına bir odun yükledi.

Topbak onun yükünden kendi sırtına bir odun yükledi.

Deve bundan sonra hafifledi.

Üstleri yüklü dört kardeşle bir deve ayın aydınlığında gece kervan kurup döndüler.

Ayın aydınlattığı gecede sıralı kervandan türkü sesleri yankılandı.

Deve deme at deme,

Merhamet et hayvana.

Ona da ver tek (başına) yeme,

Onlar eşretidir cana.

Ağır yük yükleme,

Malını at göze sürme,

Hâlini bil dikkat et,

Boş yere sopa vurma.

[238]

Eyeri Nerede?

“Allah’ın vurduğunu peygamber asasıyla dürtermiş.” denildiği gibi Capbaklar’ın zor hayatının üstüne develeri de aniden ölür. Kardeşler devenin postunu verip bir eşek aldılar. Onun rengi gızgıldı. Ona düzenli binicilik öğretirken ise onu kaçırdılar. Eşek zım-zıyat oldu.

Capbaklar eşeklerini ararken başka bir obanın kenarına vardılar. Onların önüne bir adam çıktı. Onun kaygılı yüzü alışverişte kaybetmiş, kavgada basılanınka benziyordu. Capbaklar ona eşeklerini sordular. O ise kardeşlerin kimlerden olduğunu sordu.

- Güzel yiğitler, size kim derler?

Capbak ona cevap verdi.

- Bize Capbaklar derler.

- Hâ oldu.

- Ne oldu?

- Çok iyi oldu. Ben sizin adınızla aşnadım. Halk içinde onlar gibi insaflı yiğitler daha çok olsa diye düşünüyordum.

O adam düşüncelere dalıp şüpheyle düşündü de:

- Sizin eşeginizin yaşı ortadan aganmıdı? Diye sordu.

O adamın bu sorusunda farklı bir anlam vardı. Bunun için Capbak Yapbak’a baktı. Yapbak Mapbak’a baktı. Mapbak Topbak’a baktı. Topbak Capbak’a baktı. Capbak cevap verdi:

- Aldığımızda eşekti, kaybettiğimizden beri belki sartaşıp yörendir.

- Eşeginizin başı sarıklı mıydı?

Capbak yine bir defa kardeşlerinin yüzüne hevesli baktıktan sonra cevap verdi.

- Öwlat gatançlı gibi gözlerinin canlılığı vardı.

Yapbak onun üstünden arttırdı.

- Kendisini bize tanıtmayacak olup belki sarık da sarılıdır.

- Eşeginiz kime benziyordu?

- Eşeğe benziyordu!

- Başka kime benziyordu?

[239]

Capbak Yapbak’a dikkatlice baktı. Yapbak Mapbak’a dikkatlice baktı. Mapbak Topbak’a dikkatlice baktı. Topbak cevap verdi:

- Bizim eşeğimiz önceden kadıya benziyordu ya da kadı bizim eşeğimize benziyordu.

- Eğer...

- Yeri onda?

- Sizin eşeginiz şu ortadaki evde kadılık yapıyor.

Mapbak keyifli bir şekilde onayladı.

- Sağ ol, ay, Ağam, aynı kendisidir.

Capbaklar o eve gittiler. O adam da onları takip etti.

Capbak söyledi: Bizim eşeğimiz.

Yapbak söyledi: Bizim eşeğimiz.

Mapbak söyledi: Bizim eşeğimiz.

Topbak söyledi: Bizim eşeğimiz.

Capbak onun sarığının ucundan tuttu. Yapbak ile Mapbak onun kollarından tuttu.

Topbak onun ensesinden yardım etti. Kadının dili tutuldu. O konuşamayıp yalnızca hıçkırdı. (ya da anıracakmış gibi ses çıkardı)

Davacılar bu duruma hayret ettiler.

Capbak onlara sordu.

- Hani bunun eyeri?

Kırmızı cübbeli iri bir adam cevap verdi.

- Kimin eyeri?

- Kimin olacak, eşeğin eyeri?

- Hangi eşeğin?

- İşte şu eşeğin, bizim eşeğimizin!

Davacıların araları açıldı. Onların çoğu doğrudur deyip onayladılar. Biri kırmızı cübbeli, biri kuzu postundan kürklü iki kişi yüzü semiz ise: “Tövbe tövbe estağfurullah.” Deyip korktular. Ondan sonra onlar Capbaklar’ı utandırmak istediler.

- Tövbe edin yiğitler tövbe!

- Biz neden tövbe edelim!

- Bu kadı İşan ya!

- Kadı İşan mı?

- O bizim davamızı çözüyor ya.

- Sizininki mi ya halkınkini?

- Bizimkini, hım... Evet, halkınkini de.

[240]

Oturanlardan gürültü çıktı.

- Diñe şuların bähbidine.

- Diñe şuların bähbidine.

- Diñe bayların bähbidine.

Kardeşlerin dördü dört yerden el çırpıp güldü.

- Siz de eşeğe işinizi manyan bolsañız, işiñiz şowuna däl.

Önceden Capbaklar’a selam veren adam araya girdi.

- O zaman neden bu Ben kadıyım, diyor ya.
- O zaman bunun yaptığı iş yalandır da.
- Eşeğe inanan adamlar için belki doğrudur.
- Ben ondan hakkımı talep etmeliyim dâ?

Capbak ona söyledi.

- Elhepus Ağam, tünt ekeniñ-ow! Sen bir şeyi anlayan adamsın bize bunun eyerini bulup ver.

O adam şişman bir bayın yakasından tuttu.

- Ver beş tümeni.

Bağırıtı topgun çoğaldı. Obanın insanları toplandılar. Alacaklı ile verecekli karıştı. “Beş tümeni ver de üç tümeni ver!” bayların yakası el boldı.

Yoksulların gürültüsünden korkan oba bayları Capbaklar’a nasihat ettiler. O zaman Capbak söyledi.

- Sizinle bizim aramızda anlaşmazlık var. Size eşek lazım mı, kadı lazım mı?
- Tövbe ettik, Allah’ım bize kadı İşan gerekli.

O zaman Topbak söyledi.

- Biz kadı göremiyoruz tazam. Eşek alırsanız verelim.

Hepsi ne de olsa o bize rahat vermiyor. Ayın bolmasa kaçır.

Kadı konuşamayıp, sakalını sallayıp hiçkırıldı. Parmağıyla direnip nâmedir yazdı. Onun yanındaki yardımcısı şu yazıyı okudu.

“Ben bundan sonra kadılık edersen, tükürün yüzüme” diyor.

O zaman Capbak kalabalıktan özür diledi.

- “Yanlı ş yazmaz bir Allah’tır.” Diyorlar. Biz biraz yanlış anlamışız. Bizim eşegimizin sakalı yoktu ya!

Kadının biraz dili açıldı.

- Be-Be-Berekallah yavrucuğum.

[241]

O zaman Yapbak söyledi:

- Kadı Ağa bizi bağışlayın!
- Be-Be-Berekallah yavrucuğum!

Obanın bir kenarından Capbaklar’ın sazlanmışıp çıkan sesleri duyuldu.

Ah aç göz kadılar,

Halka gelen felaket,

Ala elbiseli tazılar,

Av olmuş onlara millet.

Sarığına bakmayın,
Hiç iyilik aramayın,
Goy, din şolañkı bolsun,
Asla haber sormayın!

Ekmeği Bitmiş

Dört kardeş dört ayaklıdan kurtuldular. Onların çadırının etrafında kendilerinden başka iki ayaklı tavuk bile görünmedi. Doyduk'un igencine çıdaman, galanca sert kutularını da harcayıp annelerine sadaka verdiler. Şimdi ise düşman gibi kış yetiştii. Ne yiyecek pişiren var, ne yatak seren var, ne de atıştırmalık var. Onlar şimdi yer bulsalar hizmetkâr olmaktan başka çare kalmadı.

Çıkıp gelen kış bir tek Capbaklar'ın değil Doyduk'un da cebesini huzurunu kaçırdı. Onun hizmetkârları onunla geçinemeyip, cimriliğine dayanamayıp, çıkıp gittiler. Doyduk şimdi mallarına da kendisi bakmak zorunda kaldı. Kapısında ise kış için yakacak odunu yoktu. Sığırlarına ahır bölmesi kazmalıydı. Mallarına ağıl yapmalıydı. Ona, Capbaklar'a yüz tutmaktan, onları hizmetkâr olarak almaktan başka çare yoktu. Ama ona dört adam lazım değildi, iki adam yeterliydi. Dört adamı beslemeye yüreği dayanmıyordu. Öyle de olsa onları aldatıp ikisini hizmetkâr tutarım, ikisini de başka bir yurda kovarım niyetiyle bir gün onları evine çağırırdı.

[242]

Ama Capbaklar, Doyduk'un içindeki niyetten haberdarlardı.

Capbaklar sıcak giysilerini sürükleyip Doyduk'un evine vardılar.

Doyduk onları hürmetle karşıladı. Kıbarca söze başladı.

- Balalarım, size ben üzülüyorum. Sizde ne ana var ne baba var, ne de evinizde şıkırdatıp oturan gelininiz var. Siz kirlilerinizi kendiniz yıkamalı, ekmeğinizi kendiniz pişirmelisiniz. Pişirmek için bol tahıl olsa yine iyi. Sizde arta-taşa bir şey var olduğunu da düşünmüyorum. Şimdi ise kış geldi. Komşuluk hatırına ben sizden bir haber alayım dedim. Siz şimdi ne yapacaksınız?

Capbak ona cevap verdi.

- Doyduk anne, "Cesurun endişeyle işi olmaz." diye atasözü var. Capbaklar yüreklerini endişeye aldırılan adamlar gibi değil. Canımız sağ. Gücümüz var. Çalışabiliyoruz, yiyebiliyoruz.

- Vah, benim de söylemeye çalıştığım buydu. Yemek için bir şey arıyor musunuz?

Yapbak ona cevap verdi.

- Doyduk anne, bu dişleri demirci çakmış değil. Diş veren dişlemeye de bir şey verir.

- Size ben üzülüyorum. Olmazsa içinizden ikisi benim evimde kalıp, diğer ikisi yine bir yere rızık aramaya gitseniz nâderkâ?

Mapbak ona cevap verdi.

- Doyduk anne sen bizimle dogu oba komşumuz olsan da sen daha Capbaklar'ı tanıyamamışsın. Bizi birbirimizden ölüm hariç başka hiçbir güç ayıramaz. Bizim gövdemiz ayrı olsa da yüreğimiz bütündür.

- Benim size söylemek istediğim: Her biriniz bir yerde çalışsanız, kazancınız çoğalırdı. Bir tek yiyecek giyecek değil, evlenmeniz de gerekiyor.

Capbak ona cevap verdi.

- Doyduk anne biz başlık parası verip gelin alan baylardan değiliz. Yaz gelir, ot biter, gül açılır. Belki bizim de çadırımızın etrafına bayram gelir! İşte o zaman Capbaklar'ın da aniden evlenmeleri mümkündür.

[243]

Doyduk hile yapsa da Capbaklar'ı birbirlerinden ayıramayacağını anladı. Onun işçisi olmadan günlerinin geçmeyeceği de ortadaydı. Şunun için Doyduk Capbaklar'ın hepsini kendi evinde işçi olarak tutmaya karar verdi.

- Az ver, çok ver bizim ücret davamız yok. Fakat, kış için bizi önceden güzelce giyindir. Orada senin isteğini de iyi yerine getiririz.

O zaman Yapbak söyledi:

- Bizi işçi hesap edip, yalnız şırıkk az tutma da, kendi ailen gibi gör, sen ne yiyorsan bize de onu yedir. Orada senin istediğini iyi yerine getiririz.

O zaman Mapbak söyledi:

- Bizim yiyeceğimizi elimize ölçerek verme de, karnımız doyana kadar ver. Orada isteğini iyi yerine getiririz.

O zaman Topbak söyledi:

- Doyduk anne, sen asıl bizi kendine oğul edin. Orada senin işini kendi işimiz gibi yaparız, senin malını kendi malımız gibi görürüz. "Mal sahibinin gözünden su içer." diye atasözü vardır.

Doyduk aniden yerinden kalktı.

- Belki siz "beni mirasa da ortak et" dersiniz?

O zaman Capbak söyledi:

- Doyduk anne, biz miras seven, miras için yaşayan adamlar kabılından değiliz. Biz, hey, kendi ana babamızdan bir şey alıp kaybettik mi?

Doyduk kahkahayla güldü.

- Siz o fakirlerden ne alıp kaybedeceksiniz?

O zaman Mapbak söyledi:

- Halha kemteresinden çadırımızda durur. Biz şunu da bölüşemeyiz. Capbaklar, kalkın! Ne yapsak da bizim Doyduk anneyle alışverişimiz olacak değil.

Doyduk kendisini şuraya vurdu, buraya vurdu. Ama Capbaklar'ı kendi dediğine razı edemedi. Capbaklar'ın dediği oldu.

O zaman Topbak söyledi.

- Doyduk anne, o zaman şartımız şart olsun! (ya da sözümüz söz olsun)

Doyduk mecburi razı oldu.

Capbaklar, Doyduk'un evinde işçi olarak kaldılar.

[244]

Capbaklar ağırsı birkaç gün içinde büyük ahır kazdılar. Doyduk'un bağlı koyunlarına, eşeklerine ağıl yaptılar. Bir iki defa oduna gidip geldiler. Ama Doyduk sözünde durmadı. Kardeşlerin şırıkk içecekle bayat ekmekten başka sıcak çorba da ağızlarına değmedi. Yağlı-yüzli Capbaklar'ın dışlerinde kalanıysa Doyduk kakıp aldı.

Capbaklar bir gün toplanıp oturdular, kendi aralarında dertleştiler.

Doyduk onların üstüne geldi.

- Söyleyin, Capbaklar nasılsınız?

Capbak ona cevap verdi.

- Doyduk anne, nâme bizi habara göndermiş miydin?

- Ay yöne dile geldi bile geldi soraydım?

- İzin vermen iyi oldu. İzin verirsen cevap veririz: Bizim ağırımız çok acıktı.

- Ağırınız nerede?

- Dört kardeşin dört tokluluk midesinde.

- Sizin karnınızın benimle ne ilgisi var?

- Niçin olmasın?

- Siz Capbaklar ben Doyduk.

O zaman Capbak cevap verdi.

- Doyduk anne sen her gün birden fazla doyuncaya kadar yersin. Capbaklar da çok olmasa günde bir öğünle doysunlar ya!

- Allah'ın denk yapmadığımı ben nasıl denk yapayım?

O zaman Mapbak cevap verdi.

- Doyduk anne, sen Allah'a da öğüt verdiğini mi düşünüyorsun?

- Tövbe ettik Allah'ım!

O zaman Topbak söyledi:

- Doyduk anne, neden böyle içini çektin? Sen Capbaklar'a anne olmayı, dört oğlanı tek seferde doğurmayı kolay mı sanıyorsun? Senin verdiğin sözün de var. Sen bize biraz dikkat et gözümüz yerine gelsin.

- Olur olur. Ben bir gün sizin karnınıza sıcak bir şeyler koymaya çalışırım.

- Doyduk anne bir deyip, iki deyip, añaırsını çürüzziklemegin. Bize anne olacağın doğruysa ta ölünceye kadar bakman gerekiyor.

- Hey yaşı kesilen! Sen şimdi de beni mi öldürdün ow!

[245]

O zaman Capbak cevap verdi.

- E, Doyduk anne, biz senin ölmeni istemiyoruz. Sen ölürsen bize yağlı-yüzlünü kim verir?

Doyduk, kardeşlere azıcık çala yılan gözli bir çorba verse de hemen ızını kesdi.

Kardeşler Doyduk'la konuşup, Doyduk'a sitem edip, karınlarını şişiremeyeceklerini anladılar. Onlar Doyduk'un bağlı koyunlarına baktılar. Özellikle onların içlerinden biri ağır kuyruğuna yenilmiş çok zor yatmakta.

O an Capbak söyledi:

- İşte esmer koyunu görüyor musunuz? Ben onun yüzünü çok asık görüyorum.

O zaman Yapbak söyledi:

- Söylesen de söylemesen de onun yüzüne ölü rengi vurmuş.

O zaman Mapbak söyledi:

- Çerrik bolmasa-da biridir.

O zaman Topbak söyledi:

- Her nasılsa çerrik bolaybilseydir! Çerrik olsa yarına çıkar mı ki?

O zaman Capbak cevap verdi.

- Benim tahminim doğruysa yarına çıkmaz!

Kardeşler bu durumu hava karardıktan sonra Doyduk'a da söylediler. O ay ışığında dışarı çıkıp baktığında, Doyduk koyunun gerçekten de ayaklarını büküp başını aşağı eğip yattığını gördü. Capbaklar'ın sözüne inanmasa da diğer taraftan onlara güvenmese de onun içine bir şüphe düştü. Allacanım ona ne oldu ki? Ya ot potuñ arasında kurt murt yemiş mi ki? Sağ salim yarına çıkabilse iyidir.

Yapbak üzgün Doyduk'u rahatlatmak istedi.

- Doyduk anne müsterih ol! Tonna biz bakarız. Gece uzun sırayla koruruz.

Doyduk içinden Capbaklar'a koyun emanet etmeyi kurda emanet ediyormuş gibi düşündü. Bu yüzden o, onların yanında sakın görünse de gece rahat yatamayıp, beş on defa çıkıp kontrol etti.

[246]

Tan yeri Ağardığında Capbak'ın gür sesi çıktı.

- Yapbak haw! Mapbak haw! Topbak haw! Bıçak getirin!

Capbak'ın gür sesi kulağına gelen Doyduk takkesini giymeyi de unutup, çabucak çıktığında esmer koyunun boğazından kan aktığını gördü, gırtlığının hırıltısı işitildi. Doyduk:

- Vah vah-ey, deyip, başını salladı.

O zaman bıçağının kanını silen Capbak söyledi:

- Doyduk anne, gam çekme ekmeğin bitecekken biz onun canına yetiştik.

- Hey kötü işigaydan! Koyunun ölür de ekmeğin bitmiş olur mu?

- Biz onu iyi niyetimizle öldürdük ya!

- Barıbir siz onu ziyan ettiniz.

- Doyduk anne sakın ol: bir übtüğinem berbat etmeyiz!

Bağlı koyunu soyarken, Capbaklar Doyduk'a duyurmadan sadaca mırıldandılar.

Hoşuna gitsin ya da gitmesin.

Bırak, toynağını yalasın.

Doyduk içini çekse de,

Capbaklar bir zevk alsın!

Deri Çarık

Bağlı koyun Capbaklar'ın karnını çalaca yazdı. Ama ona Doyduk'un cebegesi huzursuzdu. O Capbaklar'ı kovamadı, Capbaklar'dan kurtulamadı, Capbaklar'sız idare de edemedi. Doyduk onları çok köpräk kullanmaya niyetlendi.

- Capbaklar yatan öküze yem olmadığını siz iyi bilirsiniz.

Mapbak ona cevap verdi.

- Doyduk anne işsizden Tanrı usanmıştır. Yatıp yemek Capbaklar'ın karakterine yakışmaz. Bizim çalışmamızı sen bilmiyor musun? Ömründe belki yüzlerce işçi tutup görmüşsün, sana hey Capbaklar'ınki gibi ahır kazıp veren var mıydı?

[247]

Yine ne hizmetin varsa buyur. Biz elimizin yetmediği yerde ayağımızla yaparız.

- Siz biriniz samanıñ daşına ligin ediñ. Biriniz yandak çekin. Biriniz ahırın üstünü örtün.

Biriniz oduna gidin.

Topbak ona cevap verdi.

- Doyduk anne senin emirlerin çok karışık, biz bu emirleri anlamadık. Kafamızı karıştırdın. Belki senin de kafan karışmıştır.

Doyduk kimin hangi işi yapacağı hakkında parmaklarını bir çommaldıp bir yatırıp ayrıntılı emir verdi.

Capbak ona dikkatlice baktı.

- Doyduk anne bu emirleri sen Capbaklar'ı tanımıyorsun ya yine başına gelenini yañrap durmuñ?

- Çok bedehet tanıyorum! Bedava Buhar'da yok. Siz ekmeği benden yerseniz ben sizden iş yapmanızı isterim!

- Doyduk anne sen benim söylediğimi anlamadın. Capbaklar'ın başı bir olmuşken şu ilerideki büyük dağı kuzeydoğudaki çöle taşı desen taşırlar. Ama onların başını bozsan, birer birer ayırsan, ben sana doğrusunu söyleyeyim ana hocagaz yerde duran çöpü bile kaldıramazlar.

- Keşke yemek yerken de böyle olsaydınız!

- Doyduk anne biz her zaman böyleyiz. Hatta biz yemek yerken de senin dediğin gibi deve otlarır gibiyizdir. Bizim birimiz Kelegiñkâ, birimiz Yalagıñka gitmeyiz, seninle sözleştiğimiz gibi, hepimiz toplanıp, senin yanına geldik ya.

- Keşke Kelek ile Yalak da Capbaklar'dan yeten resedini kendileri bölüp alsaydı!

Yapbak Doyduk'a dikkatlice baktı.

- Doyduk anne miras paylaşılırken resede düşer gibi Capbaklar mal değildir. Sen onu unutma!

- Siz böyle bütewi bolsañız o zaman develerin dört tanesini hamut vurun da sabah özünde oduna gidin!

Mapbak Doyduk'a dikkatlice baktı.

- Bedähet bolya! Fakat, soğuk havada sabah meydana çıkmak için içmek gereklidir.

Topbak Doyduk'a dikkatlice baktı.

[248]

- Odun toplamak için tepmek gereklidir, tepmek içinse ayakkabı gereklidir.

Capbak da üstünü tamamladı.

- Şiddetli soğukta donmuş sazakla savaşmak için endamlıca huruş gereklidir!

Doyduk saçını yoldu.

- Waye-ey, waye-ey, hey, bu "gereklidir" sözünün sonu yok mu?

O zaman Yapbak söyledi:

- Ben bunu ilk kez giyip yola çıktığımda Kelekbay'ın çukurlarından birine batırdığım zaman anlamıştım. Eşeğin karnının altında dönen semeri gibi her adımda tabanımın altında bir batman milkıldı hissedirdim. İşte şimdi deri çarık benim ayaklarımı aynı usta mengenesi gibi eziyor.

Mapbak kardeşlerine bakıp kaşlarını çattı.

- Ayakların dar olsa geniş dünyanın faydası olmayacak mı?

Yapbak kardeşlerine bakıp kaşlarını çattı.

- Ben her zaman canım kafamda deyip yürüdüm, ayağıma giyeceğimi ise işte şu gün öğrendim.

Topbak kardeşlerine bakıp kaşlarını çattı.

- Doyduk anne, karnını taşıyamıyor vah, bunu nasıl küçültebilirim deyip sürekli şikâyet ediyor. Ben bu beladan kurtulup sağ salim eve yürüyüp gelsem, Doyduk anne “karnına çarık giydiriyor” diyecek.

Capbaklar bir tepede oturup, ayaklarının çarıklarını çıkardılar. Onlar aynı yıl aşan kemik gibidir. Onları ne düzeltebilir, ne de genişletebilir durumda değildir. Çarık diğer kardeşin ayağının derisiyle birlikte koştular. Eti kırmızı göründü, kan aktı.

Ayağının kanına kum serpen Topbak kardeşlerine baktı.

- Ay Capbaklar bizim devemizi öldürenin kim olduğunu biliyor musunuz?

Mapbak ona cevap verdi.

- Kim olacak sanıyorsun? Allah'tır ya.

- Yok yok!

- Eysem kim?

- Ben onu ancak bugün öğrendim. Bizim devemizi öldüren de bu deri çarık!

[249]

Yapbak el çırpıp güldü.

- Ay yigid- ä bildi-ow! Bizim devemizin nâme çarığı var mıydı?

- Onun vücudundaki postunu ne yapacak! Güneş değmiştir, büzüştürmüştür, çarık olmuş ya. Capbaklar çarık galasından çıktıktan sonra, ayaklarının kan kabarcık olmasına bakmadan dünyeleri giñâp gitdi.

Yeñillik bilen nefes alan Capbak söyledi:

- Bu dünyada behişt varmış ow!

Gözleri yerine gelen Yapbak söyledi:

- Ben onu zamanında çıkarmamış olsam, o mutlaka benim ayağımı öldürürdü.

Derin nefes alan Mapbak söyledi.

- Ah-aw Capbaklar! Bu çok uzun düşünülüp yapılan iş. Doyduk bugün bizim ayağımızı kalıba çekse, yarın karnımızı kalıba çeker. Karnın ayak değildir, derisini sıyırsan bağırsağından da taşıp çıkar. Biz en iyisi ağıldaki yerimizi değiştirelim.

Çarığı yere karıştırıp vuran Topbak söyledi:

- Cehennem diye söylenen bu olsa gerek!

Kardeşler acıktılar. Sert arpa ekmeğinin kılçıkları onların dişlerinin arasında hışıldadı.

O zaman Capbak söyledi:

- Bâ, Doyduk bizi malı olarak hesap etti mi ki?

Turşu süzme bağırsağını gıyıp giden Yapbak söyledi:

- Bâ, Doyduk yılan olup benim karnıma girmiş olduğunu düşündüm.

Capbaklar ocar Ağacını tepmekten boğazına kadar doydular. Hatta onların adım atacak güçleri kalmadı. Onlar düzgünce ayAğa kalkıp, yazılıp hem bilmediler karınlarına sancı tuttu.

Capbaklar'ın gün boyu topladıkları odunları bir deveye yükleyecek kadar da olmadı. Onlar her deveye bir koltuk yüklediler de develerin üstünde ayaklarını esnetip, dolayıp oturdular.

Doyduk ise Kelekbay'la odun alışverişi yapıyordu. Bu yıl bütün pazara da odun temin ederim, Capbaklar bana heybe heybe para toplayıp verirler deyip seviniyordu. Bu tatlı düşünceler içinde Capbaklar'ın sesini duyan Doyduk koşup çıktı. Ama develerin üstündeki yükler Doyduk'un lafını geç etdi.

- Hani odun? Hani odun? Diye bağırdı.

[250]

O zaman Topbak söyledi:

- Ay Doyduk anne, odun işi kazançlı. Gözün aydın!

Doyduk'un gözlerinde talih uçganagı parıladı.

- Hâ kuzum ne mutluluğu var!

- Doyduk anne ben senin karnına melhem buldum.

- Ne buldun?

- Doyduk anne sen karnına çarık giydir!

Doyduk iki elini birlikte galgatdı.

- Owarra boluñ! Owarra boluñ!

Acıñ añı bolmayar

Capbaklar Doyduk'un kapısını terk ettikten sonra onların yaşamları da çok zorlaştı. Gidecek yer, yapacak iş yok. İşsizlik nasıl büyük bela! Şimdi orak-hoşa vakti de değil. Tarım yapmaya da güç gerek, şimdi onun vakti de değil. Kelebay onları ya günlük işçi olarak tutacak ya da tutmayacak. Günlük işçi olarak tuttuğunda beş gün geçersen altıncı gün yine boş yine işsizlik. Yalak İşan belki onların haberi de olacak değil. Başka gidere talep, gözlâre yer yok.

Yaşam ne kadar zor olsa da Capbaklar endişe etmiyorlardı. "Acıkan ölmez, acele eden ölür." atasözünü onlar iyi anlıyorlardı.

Capbaklar obanın añırsındaki eski bir tümsekte kıvrılıp, sozmalarını dirseklerinin aşağısına fırlatıp, işsizlikten hasret çekiyorlardı.

Capbak kardeşlerini neşelendirmek niyetiyle konuşmaya başladı.

- Capbaklar, beydişip gören gapıda, parasız pulsuz yaşamaktan gelin biz de hayatı güzel geçirmek için zengin olmaya çalışalım!

Yapbak öz gezegini aldı.

- Gelin biz de Doyduk gibi zengin olalım.

Mapbak ona karşı çıktı.

- Yok, o olmaz. Yetimin hakkı esirin gözyaşı Doyduk'a etki etmese de Capbaklar'a yokmaz. Bizim ona insafımız da el vermez.

Topbak söyledi:

[251]

- Geli biz en iyisi Kelekbay gibi zengin olalım.

Capbak ona karşı çıktı.

- Capbaklar Kelek gibi yalancılığa da gücü yetmez, yemin etmeyi de başaramaz, onun gibi zengin de olamaz... Değirmendeki değirmenciği hatırlıyor musunuz? Biz en iyisi bu değirmenci gibi değirmen yapalım.

Onu uygun buldular.

Yapbak söyledi:

- Topal bir insanın da ayağının ulaşacağı gibi değirmeni biz oba içine yapalım.

O zaman Mapbak söyledi:

- Obanın içinde salar yalı, biz eşek değirmeni yapmıyoruz ya. Değirmeni biz obanın kenarına yapalım.

O zaman Topbak kendi fikrini söyledi:

- Capbaklar her zaman eşitlik taraftarıdır. Göçebelere de çomrulara da denk olacak şekilde değirmeni biz çölün kenarına yaparız.

O zaman Capbak söyledi:

-Uzaktan baktığında ve yakından baktığında açıkça görünecek şekilde, değirmeni biz Köpet dağının çür tepesine yapalım. Bununla birlikte Capbaklar'ın değirmeni Ahal bölgesinde olur. Obanın en zengini Capbaklar olur.

Capbaklar değirmeni döndürecek su nerede, onun ağırdan gelecek özeni nerede, değirmen kurulacak taşı koyulacak yeri nerede, onun hakkında hiç konuşmadılar. Yer kazmak için, taş yontmak için nasıl araç gerekli, nasıl usta bulmalı, ne kadar harç gerek onun hakkında düşünmediler. Mesele buna gelince onlar aniden durdular. Onların değirmen hakkındaki düşünceleri, üflenen kaymak gibi, kendi kendine büzülüp sowlup gitdi.

Capbak çok düşündükten sonra, ne olursa olsun bir şeyle kardeşlerini neşelendirmek istedi de söylenilmemiş bir söz bulmaya çalıştı.

- Mapbak hadi uyuklama da paltonun cebinden deve yumurtası çıkar.

[252]

Mapbak ona onun gibi cevap verdi.

- Paltonun cebinden deve yumurtasını çıkarmak için, kırk parmaklı kırk al gerekli. Onu pişirmek içinse kırk kovalık kırk kulplu kazan gerekli.

Onların konuşmasına biraz gülümseyen Yapbak Topbak'a sordu:

- Topbak, taşa kurt düşse, nasıl kurttan temizlenir?

- Devenin boynuzuyla.

- Topbak sen şimdi bir ağız yiyip oñmalı bolsa, nasıl yersin?

- Semiz koyunun kuyruğuyla birlikte bir yuvarlak ekmekle.

- Allah'tan isteyecek olsan, o vakit ne istersin?

- Bir heybe un.

Yalak İşan iki elini arkada bağlayıp bir ayağının ucuna diğeri ayağının topuğunu değdirerek geziyorken, Capbaklar'ın coşkulu konuşmalarının üstüne gitti. Capbak'ın son sözü onun kulağına ilişti.

- ... biz böyle bir yağ satarız, şöyle bir yağ satarız...

Onların yanına doğru gelen Yalak İşan Capbak'ın sözünü kesti.

- Yağı nereden alacaksın?

Yapbak ona cevap verdi.

- Deri satarız koyun alırız.

- Deriyi nereden alacaksın?

Mapbak ona cevap verdi.

- Kamış satarız deri alırız.

- Kamışı kim alır?

Topbak ona cevap verdi.

- Kamış Marı'da gümüş yerine geçiyormuş.

Yalak İşan biraz düşündükten sonra, yine sordu.

- Kamış gümüş yerine geçiyor olsa, Marı pazarını doldurmaz mıydı?

Capbak ona cevap verdi.

- İşan Ağa yollarda hızharamı çok. Onlar kamışın, gümüşün yoguna köyyemişler. Onu ancak Capbaklar gibi dördüzler dört yanını denkleler, dört yüze denk geleceğini baş goşup bilyärler.

Yalak İşan gümüşe tamah etti.

- Siz pazarlık malı buldunuz mu?

- Tanrı'nın sazi kurtarmazsa bizim malımız kurtulacak gibi değil.

[253]

- Kamışı Mara neyle yükleyeceksin?

Mapbak ona cevap verdi.

- Bir deve gümüşün yarısı senin kalan yarısı bizim desek, kimin bize erkek vermeyeceğini düşünüyorsun?

Topbak onun söylediklerinin üstüne ekledi.

- Fakat, Kelek ile Doyduk'un haram hisseli devesine bedava verseler de götürmeyiz. Bir kere onların şüpheli malları bizim başımızı yer.

Yapbak ona teselli verdi.

- Deve bir tek Doyduk ile Kelek de değil ya. Oba satıcıları devenin üstüne ayagulağlık eşekleri de verirler.

Yalak onlara alçak sesle sordu.

- Balalarım siz kaç deve alıp gideceksiniz?

Capbak ona cevap verdi.

- Capbaklar tamah edenlerden çoğu arayıp azı kaybedenlerden degillerdir. Biz ilk önce bir deve kamyş götürüp, bir deve gümüş getirsek olur.

Yalak İşan onlara yalvarır sesle döndü.

- Balalarım, siz bir deve götürecekseniz benim devemi götürün!

Topbak Capbak'a baktı. Capbak Yapbak'a baktı. Yapbak Mapbak'a baktı. Mapbak Topbak'a baktı. Topbak hemen ona cevap vermedi. İşan yine yalvardı.

- Ben sizin gidip gelirken yiyip içeceğinizi de temin ederim. Fakat böyle işe baş koyduğunuzu hiç kimse bilmese iyi olur. Yoksa sizden önce gidenler de olur. Siz en iyisi benim devemi alıp gidin. O zaman hiç kimsenin haberi olmaz.

Topbak cevap verdi.

- İşan Ağa sen ağzı kerametli insan. Senin sözünü biz yere koymayız.

Mapbak "âhem" edip ardındı.

- İşan'ın malını Kelekbay'ın malından...

Topbak hemen onun sözünü kesip:

- İşan Ağa biz yola çıktığımızda bize pata da verir.

Capbaklar yola çıkarlarken, Yalak İşan onlara gümüş için sağlam çuvallar da verdi, öğüt de verdi.

[254]

- Balalarım goşa gıraña bir koyun ortaya çıkar. Siz deveye acımayın, iyice yükleyin. O çok güçlüdür.

Capbaklar sazlığa varıp, deveye kamyş yüklediler. Şehirde şimdi inşaat çalışmaları yapıldığı için, kamyş ocar Ağacından ucuz değildi. Capbaklar birkaç gün kamyş satıp, kendilerine biraz harçlık toplamaya niyet ettiler. İşan'ın devesini ise teşekkür edip ve biraz

kirasıyla döndürüp vermek niyetleri vardı. Kardeşlerin bu karmaşık yaşamları zor günlere mecbur etmişti.

Kardeşler deveyi kaldırdıklarında asılı duran tozlar nedeniyle onun kulağı da kuyruğu da görünmedi. Deve hayvan nereye adım atacağını bilemeyip geri çekildi, birden Capbaklar'ın yakmış olduğu odunlara gitti, Capbaklar onu döndürmeye yetişemeyince ise asılı duran tozlar ateş aldı. Duman kokusu, alev kokusunu alan deve ürküp ayaklarını vurdu, nirâdir topuklarını kaldırdı.

Topbak onun arkasından bağırdı.

- Ey hayvan! Aklın varsa suya otur!

Bütün kafasına kadar kamışla örtülü deve yolunu ayırt edemedi, sanki dersin Topbak'ın emrini anlamış gibi, göle gidip oturdu. Kamış alevi suyun yüzünde alevler yukarda kaldı da şol sekundiñ özünde söndü.

Capbaklar el çırpıp güldü.

- İşte gördünüz mü, Capbaklar'ın sözünü hayvan bile anladı. Ama Doyduk anlamadı.

O zaman Yapbak söyledi:

- Deve ha anladı weli, İşan Ağa'nın anlaması zordur. Bizim işimiz başarılı olmadı. Capbaklar'ın devesi tutuştu haberi aynı gün obaya yayılır. Ondan sonra Yalak İşan'ın önünde durmak bize kolay olmaz. Allah'a şükür devenin kuyruğunun kılından başka onun yara aldığı bir yeri de yok.

Capbaklar uzun istişareden sonra deveye kamışları yüklediler. İşan'ın kapısına getirip çökerttiler: uzur özür dilediler.

- İşan Ağa işte deven işte bir deve kamış. Bağışla, bizim Mara gitme işimiz başarılı olamadı.

Yalak İşan bir deve kamışı gümüş gibi düzgünce bıraktı.

Capbaklar Yalak İşan'dan arayı açtıktan sonra gariplikten kendi aralarında yakınıp, azıcık şarkı mırıldandılar.

[255]

Şimdi nereye gideceğiz?

Niçigsi işle uğraşacağız?

Allah bizi görmese,

Derdi kime söyleyeceğiz?

Tembel

Capbaklar'ın Durun obasında durarlığı galmadı.

Obanın şenliği olan Capbaklar'ın obadan çıkıp gitmesi köylüleri üzdü. Köylüler onları hiçbir yere bırakmak istemediler. "Her gün birimizin evine misafir olun." Deyip dil döktüler. Herkesten az çok toplayıp, Capbaklar'a menzillik toplamak için çare aradılar.

Ama Capbaklar buna razı olmadı. Başkasının emeği, o da kendileri gibi yoksulların emeğiyle gün görmeyi Capbaklar'ın adına uygun bulmadılar. Onlar "Biz yine çabuk döner geliriz." Deyip, eş dostlarıyla vedalaştılar.

Capbaklar talep aradılar, obadan obaya gezdiler. Capbaklar gibi işsiz gezenler her obada da az değildi. Yabancı yerden geleni, o zaman da dört adamı birden işçi tutmaya gücü çok olan baylar cüret etmiyordu.

Capbaklar bir obada bir tembelin bütün sesini, bütün kazancını, bütün zenginliğini uyuyarak kazandığını duydular. Onlar bu tembeli arayıp buldular.

Tembelin yanına her obadan, her şehirden, her çeşit yurtlardan tembeller, bedava kazanç arayanlar çok geliyormuş, onların hepsi ona birkaç para saçıp gidiyormuş.

Capbaklar bu tembelin evine vardılar.

O aynı fil gibi bir adamdı. Capbaklar'ın dördü birden onun üstüne binseler, dördünü bir menzile alıp gidecek gücü varmış. Onun gözleri fincan gibi göz kapakları ise elek gibiymiş. Onun dudakları kazan tutacı gibi olup, burnu ise çift yumruk kadarmış. O bir yuvarlak ekmeği bölmeden yutuyormuş. Karnı ise saman ahır gibiymiş. O yüzden bir kere doyduğunda üç dört gün acıkmıyormuş, hareket etmeden yatıyormuş.

[256]

O Capbaklar'ı yedirdikten sonra onların hâlini hatırlıyordu.

- Söyleyin, yiğitler nâme gezmeye mi geldiniz yoksa haber almaya mı geldiniz?

Capbak ona cevap verdi.

- Evet, seylem bir gezinti, işsiz güçsüz bir gezinti. Biz de kısacası ekmeğimizi çorbasız yemeği zor gören adamlar. Seninle bir vakit uyuklayalım diye geldik.

Tembel kahkahayla güldü. Onun gülmesi bütün evi sarstı. Mapbak'ın vücudundaki tüyler diken diken oldu. Yaz mevsimi olsa Mapbak'ın sıtmaya yakalanması mümkündü.

Tembel, Capbak'a baktı.

- Benimle uyuyacak olan hanginiz?

- Bizim hiçbirimizin arkasında bekleyen bir işi yok. Hangimizi uygun bulursan seçtiğin uyur.

Tembel onlara dikkatlice baktıktan sonra, yine kahkahayla güldü.

- Sizi, hanginiz hanginizsiniz ayırt edemezsem ne olacak! Size asıl kim derler?

Yapbak cevap verdi.

- Bize Capbaklar derler.

- Ha oldu oldu.

Mapbak ona sordu.

- Ha ne oldu?

- Capbaklar adlı dört kardeş kulağıma gelmişti. Halkın uzun konuşmalarına göre sizinle karşılaşmayı istiyordum. Kendi ayağınızla gelmeniz iyi oldu. Ben çok memnun oldum... Hadi o zaman güçlerimizi sınavıyıp görelim bakalım. Fakat şartlı olsun.

Topbak ona cevap verdi.

- Olur, Capbaklar da ömrünü boş geçirenlerden değil. Bırak, şartlı olsun.

- Az uyuyan çok uyuyana kırk altın vermeli.

Capbak Yapbak'a baktı. Yapbak Mapbak'a baktı. Mapbak Topbak'a baktı. Topbak cevap verdi.

- Zararı yok. Bırak, kırk altın olsun.

- Sizin o kadar harç vereceğiniz var mı?

- Sen nasıl bileceksin? Capbaklar çok küçük şeyi sırtına sakladığını mı düşünüyorsun?

[257]

- Yok, ben size inanıyorum. Ama bir şartla: benimle uyuyacak olan kişinin ayağına zincir vuracağım.

O zaman Yapbak söyledi:

- Senin şartın gutarmadı-la! Neden bizden ihtiyat ediyorsun?

- Uykuya geçtiğim zaman benim dünya yüzünde ihtiyat edeceğim adam olmaz. Zincir vurmamak istemem başka bir şey için değil de, kiminle uyuyacağımı ayırt edebilmek için.

O zaman Mapbak söyledi:

- Olur. Capbaklar'a böyle güveneceksen zincir vur.

- Güvenmediğimden değil de, işi çig bırakmamak için.

- Ayıbı nâme!

Tembel, evin başköşesinde iki yer yaptırdı. Capbak'ın ayağına zincir vurdu. Ondan sonra kardeşlerin gözüne güydüşendirin hesap edip, anahtarı yatağının altına gizledi. Hanımına da emretti.

- Misafirlere göz kulak ol.

Tembel ölü gövde gibi kimildamadan yattı. Capbak gece gündüz de gözlerini dört kez açıp kapattı, kardeşlerine dört kere işaret etti. En sonunda tembelin karısı su almaya gitti. Mapbak tembelin yastığının altından anahtarını aldı. Capbak'ın zincirini çözdü, yerine Yapbak'ı yatırdı. Zincirin anahtarını yerine koydu.

Tembel iki gece gündüz yattı. O bir döndü gözlerini dermirdip açacak gibi yaptı da yine uykuya daldı. Mapbak gözlerini dört defa açıp kapattı, kardeşlerine dört defa işaret etti. En

sonunda tembelin karısı bir iş için dışarı çıktı da Capbak Topbak'ı Mapbak'ın yerine yatırdı, anahtarı yine yerine koydu.

Tembel iki yarım gece gündüz yattı. Döndü gözlerini açtı, baktı. Ayakları zincirli Topbak'ın horlayarak yattığını görüp yine uykuya daldı. Topbak gözlerini dört kere açıp kapattı, kardeşlerine dört kere işaret etti. En sonunda tembelin karısı suya gitti. Yapbak Topbak'ın yerine Capbak'ı yatırdı, anahtarı yine yerine koydu.

Tembel yine iki gece gündüz yattı. O döndü, inledi, diğer yanına döndü, gözlerini açtı, yine yumdu, Capbak'ın kendi tarafında horlayarak uyuduğunu gördü. Onun şimdi karnı acıktı. O en sonunda uyuyamadı da dayanamadı da ayAğa kalktı, gerindi, esnedi, yerinde yatan Capbak'a yöneldi.

[258]

- Capbak, Capbaki haw!

Capbak'dan ses seda çıkmadı. Tembel onu bir ayağıyla iteleyip dürttü. Capbak üç dört döndü, zincir şakırdadı. Ama Capbak horultusunu kesmedi. Tembel, kardeşlere yüzünü çevirdi.

- A-how!, Capbaklar! Kardeşiniz ölmüş olmasın?

Yapbak cevap verdi.

- O uykunun daha yeni keyfine vardı.

- Öyle de olsa uyandırın. Kırk altın değil başka da ne lazımsa vereyim, siz benim başımdan defolun.

O zaman Mapbak söyledi:

- Gelen misafirin uykusunu almadan göndermek nasıl olur ki?

- Yatmanız buysa, uykunuzu öbür dünyada alırsınız.

Yapbak ile Mapbak Capbak'ın iki kolundan tutup kaldırdı. Capbak'ın başı döndü. Topbak onun kafasını tuttu, silkeledi, bağırdı.

- Capbak, ay Capbak, şimdi uyansan nâderkâ?

Capbak'tan ses çıkmadı, gözünü de açmadı. Topbak en sonunda bir eliyle uzun burnunu tuttu, diğer eliyle ağzını tuttu, nefesini kesti. Capbak bir süre sonra aksırdı: hapşu... Capbak'ın gözü birden açıldı. Etrafına bakındıktan sonra esnedi.

- Ben uyukladığımı sanıyorum?

Tembel ona hayretle baktı.

- Uyuklaman buysa, uyumandan Allah korusun!

Tembel kırk altını sayıp verdi. Capbaklar'ın ol haçan gören zadı! Onlar birbirleriyle bakiştılar.

O zaman Capbak söyledi:

- Benim diğer kardeşlerimle de deneyip gör!

- Sizinle yatmak şöyle dursun, sizin her gününüze kırk altın versem de ben de sizi durduramam. Siz uyuyup uyuyup birden ölürsünüz de benim başıma töhmet bolarsınız.

- Capbaklar ölümlerden değildir, yaşayanlardandır.

[259]

- Elbette, bunun gibi bir höcmet olmasanız adınız halk içinde yayılmazdı. Benim ahmak! Capbaklar adını duydum mu: Yok kardeşlerim yok benim sizinle oyunum yok, de gutar-da!

O zaman Yapbak söyledi:

- Yalnız bizimle uyuyacağını bilseydik o zaman dört kişi gelmezdik.

- Sizin böyle mahlûklardan olduğunuzu bilseydim, ben sizin yüzünüze bakmazdım.

O zaman Topbak söyledi:

- Böyle kederlenip durma. Bize senin altınların gerekli değil.

- Yok, o size ana sütü gibi helal.

- O zaman belki bir dahaki sefere geldiğimizde veririz.

O geri dönecek olan Capbaklar'a yol masrafları için zorla on altın daha verdi.

- Evet, Capbaklar bu sebeple tanışmış olduk. Ben sizi şimdi unutamam. Siz de elbette ara sıra tembelinizi hatırlarsınız.

Capbak söyledi:

- Arkadaşım sen şimdi tembel adını kaldır da adını yatmayan koyalım.

- Sizin önceden benim taşımı almışlığınız yok. Siz yokken ben yine bu pilmahmıtdırın.

- Ona bizim de şüphemiz yok!

Capbaklar elli altını ceplerine koysalar da uyuyarak kazandıkları paradan memnun olmadılar, kederli mırıldandılar.

Tokluk nedir dedirtmez,

Açlık nedir yedirtmez.

Hayatın gizli sırrını,

Capbaklar'a hissetirmez.

Nasıl Alışveriş

Capbaklar'ın eline ilk defa geçen elli altın onların koltuk altına yılan girmesinden daha iyi olmadı. Onlar ne yapacaklarını, nasıl harcayacaklarını bilemeyip, kara güne kaldılar. Onu bir taraftan yeseler **[260]** sayılı günde bitecek. Canının çektiği yemeği sürekli yemek de olacak gibi değil. Capbaklar bu konuyu kaldırdılar indirdiler en sonunda para boş durmasın diye parayla para kazanmaya niyet ettiler.

Capbak söyledi:

- Buhara'da bez kıymetliymiş, Hive'den Buhara'ya bez yüklesek nâderkâ?

Yapbak söyledi:

- İnan'da tuz kıymetliymiş. Cebel'den tuz getirip İnan'a yüklessek nâderkâ?

Mapbak söyledi:

- Afganistan'da katır kıymetliymiş, eşek alıp kısarak ile yetiştirsek nâderkâ?

Topbak söyledi:

- Hive'de koyun kıymetliymiş. Paramızla koyun alıp, Hive'ye sürsek nâderkâ?

Kardeşler onu uygun buldular.

Capbaklar yarım altından yüz koyun aldılar. "Hive'ye götürüp, birini bir altından verdiğimizde bir altınımız iki olur." Diye düşündüler.

Capbak söyledi:

- Koyunları satmayıp esas bunları yetiştirsek nâderkâ?

O zaman Yapbak söyledi:

- Koyun yetiştirmek kolay iş değil. Ona köpek gerekir, eşek gerekir. Kumda uzak kırdaki kuyruğu gerekir. O iş Capbaklar'ın çıkarından dışarıdır. Bunları esas yetiştirecek olanlara satıp bir taraftan da yiyiversek nâderkâ?

O zaman Mapbak söyledi:

- Koyunları atla değiştirip düğün yapsak nâderkâ?

O zaman Topbak söyledi:

- Atılan ok geri dönmez. Koyunları Hive'ye götürüp satalım, yine bir defa tekrarlayalım, yeniden bir kere daha tekrarlayalım, en sonunda kendimiz başarılı, zengin olalım.

Kardeşler ona müwessa goydular.

Capbaklar'ın yolu uzundu. Benzer kumların, benzer köylerin, benzer çorakların arkası bitmedi. Obadan azık yetişmeyen Capbaklar her gün bir koyun yediler. Köpeksiz [261] yola çıkan Capbaklar'ın her gece bir koyununu kurt aldı. Bir iki koyun yolda donup öldü. Üç beş tanesi sürâ yaraman galdı.

Capbaklar Hive'ye vardıklarında sadece kırk tane koyunları kaldı. Capbaklar gittikleri yerde "paç!" deyip tuttular. Açık havaya salsalar da paç, meydana sürseler de paç, yatırsalar, kaldırsalar da paç, pazara sürseler de paç. O yüzden kurnaz kasap Capbaklar'ın geriye kalan koyunlarını sekiz kuruştan satın aldı.

Capbaklar'ın Hive'de uzun süre durmalarına gerek kalmadı. Onlar hemen geri dönecek oldular. Onlar dönüş yoluna azık etmek için kendi sattıkları koyunlardan birisinin kuyruğunu bu kasaptan dokuz teñnâ satın aldılar. Keyiflenen kasap onlara duyurur duyurmaz şarkı söyledi.

Capbak, Capbak, Capbaklar!

Bir akıllanmayacak ahmaklar!

Koyunu verir sekize,

Kuyruğunu alır dokuza.

Kasabın onları kandırması ve bunun üstüne onları rezil etmesi, onları ahmak hesap etmesi Capbaklar'ın kulaklarının bir ucundan öbür ucuna geçip beyinlerine varıp etkiledi.

Capbak Yapbak'ın yüzüne gıcıt bilen baktı.

Mapbak Topbak'ın yüzüne gıcıt bilen baktı.

Topbak Capbak'ın yüzüne gıcıt bilen baktı.

Capbak söyledi:

- Bu kasaba bizimle dalga geçmesine izin verip gidersek halk bize güler.

Yapbak söyledi:

- Ya kasaptan koyunlarımızı alalım ya da öcümüzü.

Mapbak söyledi:

- Biz onu öyle bir kandıralım ki hiçbir zaman aklından çıkmasın.

O zaman Topbak söyledi.

- Yok, çözümsüz bir iş yapmayalım ama Capbaklar'ın kim olduğunu bildirelim.

Capbak o zaman:

[262]

- Geri dönün! Dedi.

Onlar kasabın yanındaki dükkâna gidip bir şey alacak oldular.

Capbak dükkân sahibine söyledi:

- Yarım batman pirinç tart!

Dükkân sahibi pirinci tartıp, Capbak'ın kabına koyduktan sonra para için elini uzattı.

Capbak Yapbak'ı gösterdi de:

- Parayı bu verir, deyip torbasını kaldırıp gitti.

Yapbak dükkân sahibine söyledi:

- Yarım batman şeker tart!

Dükkâncı şekeri Yapbak'ın kabına koyduktan sonra para için elini uzattı.

Yapbak Mapbak'ı gösterdi de:

- Paramı bu verir, deyip torbasını kaldırıp gitti.

Mapbak dükkâncıya seslendi:

- Yarım batman mâş tart!

Dükkâncı mâşi Mapbak'ın torbasına koyduktan sonra para için elini uzattı.

Mapbak Topbak'ı gösterdi de:

- Paramı bu verir, deyip torbasını sırtına atıp gitti.

Topbak dükkâncıya söyledi:

- Yarım batman iğde tart!

Dükkâncı iğdeyi Topbak'ın torbasına koyduktan sonra para için elini uzattı.

Topbak kasaba doğru elini salladı:

- Paramı o verir.

Dükkâncının birden yüregi gobsundu. Topbak'ın sıyından yapıştı.

- Kasabın sizinle ne işi var.

- Biz ona koyun sattık. Onun bize borcu çok.

- Yok, böyle alışveriş olmaz. Ya sen ona onaylat ya da bütün aldığımız şeylerin parasını öde git.

Topbak o zaman yavaşça:

- Hadi şimdi elini çek dedi.

Dükkâncı Topbak'ı bıraktı.

[263]

Topbak ondan sonra kasaba döndü.

- Ey Kasap, sen bu dükkâncıya söylesene haw! Biz sana koyun satmadık mı?

Koyunu sekizden alıp, kuyruğunu dokuzdan satan keyifli kasap, konuşmanın ne hakkında olduğuna dikkat etmeyip yüzünü ugruna onayladı.

- Doğrudur doğrudur. Sen misafirlere malları çok satıver.

Dükkâncı şimdi Topbak'a güler yüzle darışdı.

- Hay Bay Ağa şimdi ne tartayım? Şimdi ne lazımsa alıverin dükkân sizin.

Topbak'ın dükkânın içindeki pek çok şeye gözü takıldı. Ama "insaf dinin yarısı" diye düşündü. Kötü niyetli kasaba bu kadar yeter deyip tatmin oldu. Dükkâncı ise:

- Bay Ağa mallardan çok alsanız deyip sürekli yalvardı.

Öyle de olsa Topbak nefsine uymadı.

Topbak, Capbaklar'ın arkasından yetiştiğinde onlar birleşip şarkı söylediler.

Koyunu alıp sekize,

Kuyruk satıp dokuza,

Kasap ne kadar zevk aldı,

Kemce-kerdem değil bize.

Kardeşler neredesin Durun deyip yola düştüler.

Ata Vatan

Capbaklar Hive'den aldıkları mallarıyla ev kiralamaya niyet ettiler. Ama garıplıktan galındırmadık çadırı yerinde tutmayı uygun bildiler. Onlar çok düşündüler, az düşündüler, en sonunda uzak bir obada beyaz kapılı akca ev kiraladılar.

Onların ilk yurtlarının havası belent olsa da suyu azdı.

O zaman Capbak söyledi:

[264]

- Garip nasıl garip odun ile su. Gelin biz bu yurttan göçelim bereketli bir yurda gidelim. İkinci gittikleri yurdun suyu olsa da odunu az oldu.

O zaman Yapbak söyledi.

- Garip nasıl garip – odun ile su. Gelin biz bu yurttan göçelim, bereketli bir yurda varalım.

Üçüncü gittikleri yurdun odunu, suyu olsa da tahılı olmadı.

O zaman Mapbak söyledi:

- Garip nasıl garip- tahıl garip. Gelin biz bu yurttan göçelim, bereketli bir yurda varalım.

Dördüncü vardıkları yurttan su da oldu, odun da oldu, tahıl da oldu ama rahatlık (ya da barış) olmadı.

O zaman Topbak söyledi:

- Barış/ rahatlık olmazsa, odunun hoşnutluğu yok, suyun tadı yok, tahılın gurbı yok.

Gelin biz bu yurttan göçelim, bereketli yurda varalım.

O zaman Capbak söyledi:

- Biz gezip de gördük, göçüp de gördük, hiçbir yerde bizimkinden iyi yurt görmedik.

Gelin biz ata vatanımıza dönelim.

Kardeşler onu uygun buldular.

Capbaklar obaya dönerlerken, Topbak kendi fikrini açıkladı.

- Bizim evimiz var. Ama at yok, ana yok, yengemiz olsaydı nasıl olur?

Evlenecek yiğit Capbak sesini çıkarmadan sülmüröp yürüdü.

O zaman Yapbak olsaydı diye ekledi:

- Yengemiz olsa akça evin için büyüklü küçüklü halıyla gül saçılmış gibi bezenir. Bizim ekmeğimiz yanımızda pişer, kazanımız yanımızda pişer. Toyumuz yanımızda yapılır. Kapımızda at kişner. Capbaklar'ın kutlaması halk içine dolar. O zaman bizim bıyığımızı balta kesmez!

Mapbak şüpheli konuştu.

- Yenge yabancı halktan yabancı evden gelmelidir. Capbaklarla onun mâşi olgunlaşır mı, olgunlaşmaz mı? Bir de Doyduk gibi biri rast gelirse Capbak'ın burnundan çöp ötürüp ağzımızı alardaymasın?

[265]

Capbak yumruğunu sıktı.

- Bizi kızdıracak olursa ben onun ...

Topbak Capbak'ın eline yapıştı.

- Dur, vicdansız! Gelmemiş yengenin birden gözünü morartma!

- Mapbak sende ağzını hayrı aç haw! Ne yaparsın bizimle âbede cüybe olursa!

Yapbak da içinden geçenleri söyledi.

- Birinci yengemiz bize yaranırsa, eve ikinci yengenin de gelmesi gerekir.

Mapbak da içinden geçenleri söyledi.

- İkinci yengemiz bize yaranırsa, üçüncüsünün de gelmesi gerekir.

Topbak da onların fikirlerine katıldı.

- Üçüncü yengemiz bize yaranırsa, dördüncüsünün de gelmesi gerekir.

Kardeşlerin fikri Capbak'a kem yaramadı.

- Capbaklar dört, yengeler dört. Bir evde sekiz kişi olacağız.

Yapbak, Mapbak'a sordu.

- Her yengenin dört tane açık sarı gulpak oğlu olursa bir evde kaç kişi oluruz?

Mapbak iki sırtını eğdi.

- Men-ä gumalak saymasam onun hesabına yetişemem.

Capbaklar konuşa konuşa obaya geldiklerini fark etmediler.

Capbak çadırın yurdunu öptü.

Yapbak çadırın yurdunu öptü.

Mapbak çadırın yurdunu öptü.

Topbak çadırın yurdunu öptü.

Dudakları toza bulaşan Capbaklar'ın dördü dört yerden seslendi.

- Senin toprağına kurban!

Capbaklar'ın ak kapılı akça evi kubbe gibi oldu.

Durun obası bugün Capbaklar'a hürmeten düğüne döndü.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	Serap ÇALIKUŞU
Doğum Yeri ve Tarihi	İzmir - 22/08/1992
Lisans Öğrenimi	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
Yüksek Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı
Makaleler	“Ärsarıbaba ve Ärsarılar”, Hars Akademi (Uluslararası Hakemli, Kùltür-Sanat-Mimarlık) Dergisi
E-Posta Adresi	serap.calikusu@gmail.com
Cep Telefonu	0506 864 79 25